

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Sonbahar/Падать/Autumn 2015 ■ Yıl/Год/Year 7 ■ Sayı/Число/Issue 27
ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК
AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE
ISSN: 1308–6200 – <http://www.dergikaradeniz.com>; .org; .net

Sahibi/ Учредитель/ Owner

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar–ANKARA (+90) 312 4259353 – hayrettinivgin@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Erhan İVGİN

Editör/ Главный редактор/ Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Yayın Kurulu/ Редакция/ Editorial Board

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ(Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Anatoly A. BURTSEV (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Emekli) ■ Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Selçuk Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Sivtseva–Maksimova Prasovya VASILYEVNA (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Bekir DENİZ(Akdeniz Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Caval KAYA (Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (Çuy Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Dimitri D. VASILEV,(Moskova Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Moskova Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Yakup ÇELİK(Yıldız Teknik Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH (Kiev Bilimler Akademisi) ■ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli) ■ Prof. Dr. Hüseyin TÜRK (Ardahan Üniversitesi) ■ Prof. Dr. İhsan BULUT (Atatürk Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Mustafa ÜNAL(Erciyes Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Laylı ÜKÜBAYEVA (Manas Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Ahıska Cevahışvili Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Enver TÖRE (Marmara Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Vasilij Vasilyevič İLLARIONOV (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Tina GELAŞVİLİ(Ahıska Cevahışvili Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Elena ARABADJÍ (Melitopol Devlet Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Natalie KONONENKO (Alberta Üniversitesi) ■ Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL(Ardahan Üniversitesi) ■ Doç. Dr. Nadya TİDİKOVA (Altayistik Enstitüsü) ■ Doç. Dr. İbrahim TÜZER (Yıldırım Bayazıt Üniversitesi)

Redaksiyon/ Редакция/ Redaction

Yrd. Doç. Dr. Ufuk ERDEM – Yrd. Doç. Dr. Samet AZAP – Yrd. Doç. Dr. Erdal AYDOĞMUŞ

Teknik Sorumlu/Ответственныйпотехническойчасти / Technical Manager

Öğr. Gör. Arif Cem TOPUZ : arifcemtopuz@hotmail.com

Öğr. Gör. Eser KARADENİZ : eser_karadeniz@hotmail.com

Uluslar Arasilliskiler /Международныеотношения/ internationalrelationsexpert

Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU : vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

Yabancı Dil Danışmanları/ Советникипоиностраннымязыкам/ Foreign Language Consultants

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ / Yrd. Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Yazışma Adresi/ Адресиздательства/ CorrespondanceAddress

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü–Ardahan/TÜRKİYE

Tel.: (+90) 5308852928 – (+995) 597054760 e–mail: dergikaradeniz@gmail.com

Baskı/ Типография/ Press

Sage Yayıncılık (ANKARA)

Bu dergi Tübitak/ULAKBİM TR, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA), Proquest ve ASOS Index tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by Tubitak/ULAKBİM TR, Index Copernicus (IC), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Ulrich's Web (UPD), Modern Language Association of America (MLA), Proquest and ASOS Index

Hakem Kurulu/ Консультативный совет – Редколлегия/ Editorial Board

Hakem Kurulu

Hakem Kurulu

- Prof. Dr. Adnan AKGÜN – Marmara Üniversitesi, (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali AKAR – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Walter ANDREWS – (ABD)
- Prof. Dr. Tayyar ARI – Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Erman ARTUN – Çukurova Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aygün ATTAR – Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hasan BAHAR – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Cevat BAŞARAN – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Vladimir BELYAKOV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Uwe BLAESING – (Hollanda)
- Prof. Dr. Bernt BRENDMEON – (Norveç)
- Prof. Dr. Valerij BOVTUN – Altay Devlet Teknik Üniversitesi (Altay Kray – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. İhsan BULUT – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet BURAN – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ömür CEYLAN – Kültür Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ahmet CİHAN – Nevşehir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Maria CİKİA – (Gürcistan)
- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halit ÇAL – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Necati DEMİR – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bekir DENİZ – Akdeniz Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Remzi DEVLETOV – Kırım Devlet Pedagoji ve Mühendislik Üniversitesi, (Kırım)
- Prof. Dr. Abide DOĞAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV – Muğla Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. A. Bican ERCİLASUN – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Gavril GAVRILEVIÇ FILIPPOV – (NEF Üniversitesi Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Nevin GÜNGÖR ERGAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hande BİRKALAN-GEDİK – Yeditepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan GÖKÇE – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN – (İran)
- Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN – Muğla Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Figen GÜRİSOY – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Tacida HAFİZ – (Bosna-Hersek)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV – (Bulgaristan)
- Prof. Dr. Vasiliy Vasilyeviç İLLARİONOV (SAHA Cumhuriyeti –Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alimcan İNAYET – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Bravina Rozalia INNOKENTYEVNA (SAHA Cumhuriyeti Bilimler Akademisi –Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Ruslan KADİROV, Mohaçkale Devlet Üniversitesi, (Dağıstan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Fitnat KAPTAN – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ – İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT – Atatürk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Recai KARAHAN – Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ayla KAŞOÇLU – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ – (Gürcistan)
- Prof. Dr. Ceval KAYA – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sulayman KAYİPOV (CHUI Üniversitesi – Kırgızistan)
- Prof. Dr. İsmail KERİMOV – (Kırım)
- Prof. Dr. Remzi KILIÇ – Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Faruk KOCACIK – Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK – Yıldız Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Özdemir KOÇAK – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdullah KORKMAZ – İnönü Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL – Ahi Evran Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH – (Moskova Lomonosov Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Adnan KULAKSIZOĞLU – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sabahattin KÜÇÜK – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Olga MELNITCHOUK, (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Alekseyev Anatoly NIKOLAYEVIC (RAN Kuzey Sibirya Halkları Bölümü – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Mehmet OKUR – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÖNER – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY – Marmara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Haydar ÖZTAŞ – Selçuk Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hakan POYRAZ – Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Svetlana PROKOPIEVA – (NEF Üniversitesi Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Abdulkerim RAHMAN – (Çin)
- Prof. Dr. Hülya SAVRAN – Balıkesir Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Orhan SÖYLEMEZ – Ardahan Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Hatice ŞAHİN – Uludağ Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İbrahim ŞAHİN – Osman Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Musa ŞAŞMAZ – Niğde Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK – Fırat Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV – (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN – Kırıkkale Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Abdulvahap TAŞTAN – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Orhan Kemal TAVUKÇU – Rize Üniversitesi (Türkiye)

- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Berrak TARANÇ – Ege Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Halil İbrahim USTA – Ankara Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa NAL – Erciyes Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. İlyas ÜSTÜNYER – (Gürcistan)
- Prof. Dr. Olga MELNİCK – (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ – Karadeniz Teknik Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Kamil VELİ – İstanbul Aydın Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Sivtseva-Maksimova Praskovya VASILYEVNA (NEF Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Obayev Nikolay VYACESLAVOVIC (Tuva Devlet Üniversitesi – Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Hakkı YAZICI – Kocatepe Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM – Hacettepe Üniversitesi (Türkiye)
- Doç. Dr. İbrahim TÜZER – Yıldırım Bayazıt Üniversitesi, Ankara (Türkiye)
- Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA – (Altay)
- Doç. Dr. Liudmila S. ZAMORSCHIKOVA (NEF Üniversitesi – Yakutistan – Rusya Federasyonu)
- Doç. Dr. Alexander D. VASILYEV (Sosyal Bilimler Ens. Şarkiyat Bölümü – Moskova – Rusya Federasyonu)
- Doç. Dr. Mukhopleva Svetlana DMITRIEVNA (Yakut Folklor Enstitüsü RAN – Rusya Federasyonu)
- Doç. Dr. Ergali ESBOSUN – (Abay Üniversitesi, Kazakistan)
- Dr. Stale KNUDSEN – (Norveç)
- Dr. Sayzana TOVUU, (Tuva Üniversitesi, Tuva, Rusya Federasyonu)

Temsilcilikler/ Представители/ Representative

YURT İÇİ / Турция / Interior:

Prof. Dr. Bekir DENİZ – ANTALYA ▪ Yrd. Doç. Dr. Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN ▪ Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR ▪ Yrd. Doç. Dr. Ali ATALAY – BOLU ▪ Halis TEKİN – BURDUR ▪ Yrd. Doç. Dr. Rahman ÇAKIR – GİRESUN ▪ Yrd. Doç. Dr. Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE ▪ Doç. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ ▪ Yrd. Doç. Dr. Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL ▪ Doç. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR ▪ Doç. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ ▪ Yrd. Doç. Dr. Cengiz GÖKŞEN – KARS ▪ Osman KABADAYI – KIRŞEHİR ▪ Yrd. Doç. Dr. Mehmet EROL – KİLİS ▪ Dr. Erkan KALIPÇI – KONYA-NEVŞEHİR ▪ Yrd. Doç. Dr. Adnan Menderes KAYA – MALATYA ▪ Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR ▪ Doç. Dr. Hikmet KORAŞ – NIĞDE ▪ Doç. Dr. Ergin AYAN – ORDU ▪ Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN – SAMSUN ▪ Yrd. Doç. Dr. Doğan KAYA – SİVAS ▪ Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON ▪ Yrd. Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – DİYARBAKIR

YURT DIŞI / Другие страны / Abroad:

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ▪ Jale İSMAİLOV – AZERBAJYAN ▪ İlyas İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ▪ Serpil KUP – FRANSA ▪ Maria ÇIKIA – GÜRCİSTAN ▪ Mehmet TÛTÛNCÜ – HOLLANDA ▪ Harid FEDAI – KKTC ▪ Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA ▪ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ▪ Lübov ÇİMPÖYEŞ – MOLDOVA ▪ Eden MAMUT – ROMANYA ▪ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVIÇ – SIRBİSTAN ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA – RUSYA FEDERASYONU ▪ Hakan KARAKOÇ – RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ▪ Doç. Dr. Nadya TIDİGOVA – ALTAY ▪ Murat TOYLU – TATARİSTAN M.C. ▪ Natalya BUDNİK – KIRIM – UKRAYNA ▪ Dr. İrina KAYAN – POKROVSKAYA – UKRAYNA ▪ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ▪ Prof. Dr. Ramesh DEOSARAN – TRİNİDAD-TOBAGO ▪ Prof. Dr. Pavel DOLUKHANOV – İNGİLTERE ▪ Prof. Dr. Charlyn DYERS – GÜNEY AFRİKA ▪ Prof. Dr. Shih-chung HSIEH – TAYVAN ▪ Doç. Dr. Rainer CZICHON – ALMANYA ▪ Doç. Dr. Ramile ESXADULLAKIZI – TATARİSTAN M.C. ▪ Doç. Dr. Cabbar İŞANKUL – ÖZBEKİSTAN ▪ Doç. Dr. Gholam VATANDOUST – KUVEYT ▪ Dr. Anarhan NADİROVA – KIRGIZİSTAN ▪ Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ – NAHÇIVAN ▪ Prof. Dr. Rukiye HACI – ÇİN ▪ Prof. Dr. Cengiz HAKOV – BULGARİSTAN ▪ Prof. Dr. Marika Cikia – GÜRCİSTAN ▪ Prof. Dr. Dosay KENÇATAY – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Kopy KYÇYKU – ROMANYA ▪ Dr. Maria MAVROPOULOU – YUNANİSTAN ▪ Dr. Emna CHIKHAOUİ – TUNUS ▪ Yrd. Doç. Dr. Damuta CMMİELWSKA – POLONYA ▪ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ▪ Doç. Dr. Kadir GÜLDİKEN – İRAN ▪ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ▪ Dr. Kızıl Maadir SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ▪ Ertuğrul KULAÇ – RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ▪ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (Dağıstan Cumhuriyeti, RUSYA FEDERASYONU)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Söz Başı <i>Presentation</i> <i>Предисловие</i> Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK	9
Sosyal Medyanın Yabancı Turistlerin Türkiye’yi Tatil Destinasyonu Olarak Tercih Etmelerine Etkisi Effect Of Social Media On Foreign Tourists Who Prefer Turkey As A Holiday Destination Влияние И Значение Социальной Медии На Выбор Иностраннных Туристов Отдохнуть В Турции Şakir Eşitti-Mehmet Işık	11
Выражение Формально-Семантических Особенности Определенно-Личных Предложений В Тюркских Языках (На Примере Карачаево-Балкарского Языка) Formal-Semantical Characteristic Of The Sentences In Karachai-Balkar Language Karaçay Balkar Dilinde Cümlelerin Formal Dizinbilimsel Özelliği Ф.Т. Мамаева	34
Sançmak Fiili Üzerine On The Verb ‘Sançmak’ По Поводу Глагола (Sançmak) Вонзать Yrd. Doç. Dr. Nesrin Güllüdağ	42
Ferit Edgü’nün “Tuhaf Aile” Adlı Küçük Öyküsünün İzleksel Çözümlemesi A Thematic Analysis Of The Short-Short Story "Strange Family" By Ferit Edgü Тематический Анализ Новелы Ферита Эдгу “Странная Семья” Vedi Aşkaroğlu	49
Роль Мусульманского Бюро Ркп(Б) В Деле Защиты Интересов Местного Населения Туркестанского Края Rkp (Rusya Komünist Partisi) B (Bolşevik) Müslümanları Bürosunun Türkistan Bölgesindeki Yerel Halkın Haklarını Korumadaki Rolü The Role Of Muslim Bureau Of The Rep (B) In Protecting Of Interests Of The Local Population Of Turkestan Zebiniso Akbayeva	57
Köroğlu’nun Öyküsünde Gençliğe Yönelik Kamusal Değerlendirme Общественная Оценка Молодёжи В Повести Кёроглу Public Evaluation Towards The Youth In Köroğlu Narratives M. Kemal Öktem	74
Философия Праксиса: Новые Акценты В Истолковании Философии Карла Маркса Praxis Felsefesi: Karl Marks Felsefesi’nde Yorumlamanın Yeni Vurguları Philosophy Of Praxis: New Accents In Interpretation Of K. Marx's Philosophy Yotr Nikolayevič Kandrašov (Кондрашов П. Н.)	83

XVI. Yüzyil Sonlarında Çıldır Eyâleti Posof Sancağı'nın Kuzay Nahiyesi Kuzay (Shadow) Region Of Posof District In Childir Province In The Late 16th Century Район Кузай (Тенистое Место) В Санджаке Поцхов В Провинции Чилдир В Конце XVI Века Iasha Bekadze	96
The Properties Of The Value Systems Among The Believers Of Traditional Religions In Georgia Особенности Системы Ценностей Верования В Бога Представителей Традиционных Религий В Грузии Gürcistan'da Geleneksel İnançlara Mensup Olan Vatandaşların İnanç Sistemlerinin Özellikleri Khatia Tsiklauri	139
Kemal Tahir'in "Yorgun Savaşçı" Romanında Yapı ve İzlek Structure And Themes In Kemal Tahir's Novel "Tired Warrior" Структура И Линия Романа Кемал Тахира "Усталый Воин" Nilüfer Aka	150
Tinatin (Nergis) Bekadze'nin Ahiskaname Şiiri'nde Ahıska ve Ahıskahılar Meskhetia And Meskhetians In Tinatin (Nergis) Bekadze's Poem, Ahiskaname Месхетия И Месхетинцы В Стихотворении Тинатин (Наргис) Бекадзе «Ахисханаме» Doğukan Özcan	182
Из Истории Железной Дороги Туркестанского Края Türkistan Bölgesi Demiryolları Tarihine Bir Bakış An Overview Of Railway History In Colonial Turkestan Nadir Yakubcanov (Нодир Якубжанов)	210
Elektronik Ticarete Güvenliğin Tüketicilerin İnternet Üzerinden Alışveriş Yapma Tutumlarına Etkisi: Kocaeli Örneği Effect Of The E-Safety On Consumers Decision Making Purchases On The Internet: Sample Of Kocaeli Влияние Безопасности Электроторговли На Экономию Интернетпокупателей: На Примере Коджаели Ayhan Serhateri	227

SÖZ BAŞI

Saygı değer okuyucular,

Bizlere, dergimizin yayın kurallarına uymayan pek çok makale gelmektedir. Bu nedenle gönderdiğiniz makalelerinizin pek çoğunu geri çevirmek veya kabul etmemekle karşı karşıya kalıyoruz. Bu hem bizim ve hem de siz değerli araştırmacılar için zaman kaybına neden olmaktadır. Lütfen, dergimizin yayın ilkelerini gözden geçirerek makalelerinizi gönderiniz.

Son çalışmalarla birlikte dergimizin yayınlamış olduğu kitap sayısı da bir hayli arttı. İsteyenler bu kitapları dergimizin adresine müracaat ederek temin edebilir.

İnternet adresimizde, domainimiz istenmeyen kişilerin eline geçmiş idi. Bu nedenle adımızı ve adresimizi değiştirdik. Lütfen dostlarınızı da, dergimizin başına gelen bu tatsız hadiseden dolayı haberdar ediniz.

Dergimizin yeni adresi, Ardahan Üniversitesi adresinden hareketle: www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org olarak değiştirilmiştir. Bu adreslere girdiğiniz takdirde arşivlerimiz de dahil olmak üzere istediğiniz bilgilere ulaşabilirsiniz.

Tubitak'ın "Dergipark" projesi kapsamında dergimizde yer alan makalelere DOI numarası da verilecektir. Dergimize gönderilen makaleler „Turn It In.com“ intihal sorgulama sistemi tarafından taranmaktadır. Bu şekilde dergimize gönderilen ve yayınlanan makalelerin uluslararası alanda denetlenmesi de sağlanmış olacak ve prestiji daha da artmış olacaktır.

Akademik yükselme sağlayanlara başarılarının devamı, aramızdan ayrılan sosyal bilimcilere Tanrıdan rahmet diliyoruz.

Çalışmalarınızda kolaylık ve başarılar dilerim.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

PRESENTATION

Dear Readers;

So far, we have received many articles which are not compatible with the writing format of our journal. Therefore, we are forced to turn down some of them for revision or not accept some at all, which means a loss of time for us and the dear writers/contributors. I kindly ask you to first have a close look at the writing principles of the journal and then send us the articles.

As a consequence of the recent studies we have carried out, the number of books published in the name of our journal has increased immensely. Those wishing to attain these books can do so by communicating with our journal.

Unfortunately, our web-site was attacked and so we decided to change its name and address. Could you please kindly inform our colleagues about this unfortunate event?

The new address of our journal is given in a link in Ardahan University's domain as www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; and www.dergikaradeniz.org. In the new address, you can achieve both the archival documents as well as the new articles to be published in the new issues.

We are glad that our journal is increasingly receiving attention in many countries and that many more academics are sending articles to us. Thus, we limited the content of our journal with language – culture and literature.

Within the scope of the TÜBİTAK project named “Dergipark”, every article published by the journal is given a DOI number. The papers sent to us are scanned for plagiarism with a programme called, “Turn It In.Com”. By this way, all the papers sent to us will be filtered and accepted worldwide with a better scientific reputation.

We congratulate the academicians who have attained new titles and pay tribute to those who have passed away.

We wish you a bright period of success.

Associate Professor Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемый читатель,

Последнее время мы получаем много статей, не соответствующих нашим требованиям. Связи с этим вынуждены выслать эти статьи обратно своим авторам. Всё это становится причиной патели дорогого времени. Просим присылать доклады соответствующие нашим требованиям.

Наряду с публикациями выросло количество книг изданных нашим журналом. Желающие могут получить эти кники через наш адрес.

Наш интернет адрес и домен находится в руках у нежелательных лиц. В связи с этим, мы поменяли наше интернетназвание и адрес. Прошу Вас уведомить ваших коллег об этом.

Войти на новый адрес нашего журнала www.dergikaradeniz.com; www.dergikaradeniz.net; www.dergikaradeniz.org можно через электронный адрес Ардаганского университета. Здесь расположены все архивы и нужные для вас материалы.

Все статьи, подготовленные в рамках проекта “Dergipark” и финансируемые Тубитаком, обозначаются номером DOI. Доступ ко всем докладам можно осуществлять по системе “Turn It In.com”. Этим они становятся более престижными и доступными на международном уровне.

Учёным желаю высоких научных достижений, царство небесное всем деятелям общественных наук, покинувших нас.

С уважением,

Профессор доктор Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Редактор журнала

SOSYAL MEDYANIN YABANCI TURİSTLERİN TÜRKİYE'Yİ TATİL DESTİNASYONU OLARAK TERCİH ETMELERİNE ETKİSİ¹

EFFECT OF SOCIAL MEDIA ON FOREIGN TOURISTS WHO PREFER TURKEY AS A HOLIDAY DESTINATION

ВЛИЯНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ МЕДИИ НА ВЫБОР ИНОСТРАННЫХ ТУРИСТОВ ОТДОХНУТЬ В ТУРЦИИ

*Şakir EŞİTTİ**
*Mehmet IŞIK**

ÖZ

Sistemantik iletişimin ilk adımı olan posta servisi, Pers İmparatorluğu tarafından milattan önce 550 yılında kurulmuş, bu tarihten günümüze kadar iletişimin araç ve ortamları, zaman içinde giderek gelişip, dönüşmüştür. Yirminci yüzyılın sonunda internetin icadı ve onun devamında geliştirilen sosyal medya gibi yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle tek yönlü iletişim yerini iki yönlü iletişime bırakmış, bu durum internet kullanıcılarının birbirleriyle etkileşimli bir şekilde iletişim kurmalarını sağlamıştır. İnternet ve sosyal medyanın iletişim alanında yarattığı bu devrim, bireylerin ve toplumların günlük yaşamlarını olduğu kadar birçok iş sektörünü de derinden etkilemiştir. Bu sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Sosyal medya, turistlerin destinasyon seçimleri hakkında bilgi aramalarına ve konaklayacakları yerleri seçmelerine önemli imkanlar vermektedir. Günümüzde internet ve sosyal medya, turizm işletmelerinin hedef kitlelerine ulaşmaları açısından ve turistler tarafından konaklama destinasyonlarının tercih edilmesi bakımından da önemli bir kitle iletişim aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı, Türkiye'yi tatil destinasyonu olarak seçen yabancı turistlerin karar alma süreçlerinde sosyal medyayı ne ölçüde kullandıklarını ve sosyal medyadan elde ettikleri bilgilerden ne yönde etkilendiklerini ampirik bir şekilde ortaya koymak, bu noktada turizm işletmelerine sosyal medyadaki imaj yönetimi hakkında bir takım önerilerde bulunmaktır. Bu doğrultuda çalışma, nicel tanımlayıcı bir çalışma olarak tasarlanmış, veriler anket tekniği kullanılarak toplanmış, elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Böylece yabancı turistlerin sosyal medyayı kullanım eğilimleriyle destinasyon seçimi öncesinde sosyal medyadan ne ölçüde etkilendikleri belirlenmiştir. Çalışmada, Türkiye'nin en çok turist alan illerinden olan İzmir ve İstanbul illeri araştırma evreni olarak belirlenmiş ve 390 yabancı turist ile anket yapılmıştır. Elde edilen verilere göre, sosyal medya kullanıcıları tatil destinasyonlarına karar vermeden önce sosyal medyayı kullanmakta ve tatil yerini ve konaklama işletmesini seçmeden önce gitmeyi düşündükleri yerler hakkında bu iletişim mecrası üzerinden bilgi toplamaktadırlar. Yabancı turistler sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanmakta, sosyal medyadan elde ettikleri bilgilere göre tatil yerlerini ya da konaklamayı düşündükleri işletmeleri değiştirdikleri saptanmıştır.

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.263

* . Yrd.Doç. Dr., Ardahan Üniversitesi, İİBF Öğretim Üyesi, sakiresitti@ardahan.edu.tr

* . Yrd. Doç. Dr., Batman Üniversitesi, GSF Öğretim Üyesi, mehmet.isik35@yahoo.com

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Sosyal Ağlar, Turizm, Destinasyon Tercihi, Sosyal Medyanın Turizmde Etkisi

ABSTRACT

Postal service, which is the first step of the systematic communication, was founded in 550 BC by the Persian Empire, and since that time, communication tools and mediums have developed and evolved gradually over the time. At the end of the twentieth century, with the impact of the invention of the internet and social media technologies that developed in its continuation, one-way communication was replaced by the two-way communication which has enabled people to get in touch with each other interactively. The revolution in the communication atmosphere that was created by the Internet and social media tools, as well as the daily lives of the individuals and societies, has also affected the several business sectors deeply. At the outset of these sectors, tourism sectors come. Internet and social media provide important opportunities for tourists in terms of information searching about their destinations and accommodation choices. Nowadays the internet and social media emerge as an important means of mass communication medium for tourism enterprises in terms of reaching their target audiences and for tourists in terms of their accommodation destination choices. Accordingly, the main purpose of this study is to find out the impact of social media to the decision-making process of foreign tourists who choose Turkey as their destination choice, and put forward empirically how they are affected by the information they receive from social media, also to make some suggestions to the tourism enterprises about the importance of their image on social media. In this perspective the study designed as a quantitative case study, the data collected by using a survey technique and the obtained data is analyzed by SPSS program. Thus, social media usage trends of foreign tourists and if social media affects them prior to the selection of their destinations were determined. In the study, one of the most popular tourist areas of Turkey, Izmir and Istanbul provinces chosen as the research universe and 390 tourists were interviewed accordingly. According to the obtained data, tourists use social media before deciding their holiday destinations and they gather information about the destination and accommodation places they intend to go. According to findings of the study, foreign tourists to use social media effectively, and it is determined that tourists change their destinations or accommodation places according to the information gained from social media.

Key Words: Social Media, Social Networks, Tourism, Destination Choice, The Impact of Social Media to Tourism

Аннотация

Первые систематические почтовые связи были установлены д.н.э. в Персидской империи 550-ом году. После этого, по сей день способы и обстановка почтовых отношений были развиты и изменены. После изобретения интернета в конце двадцатого века и развитие технологической меди, односторонняя связь уступила место двустороннему. Такое положение послужило свободному интернетсообщению между потребителями. Революция, которую произвели интернет и медиа в сфере почтовых отношений, глубоко изменили ежедневную жизнь индивидов и самого общества в разных секторах бытия. Среди них можно отметить туристический сектор. Социальная медиа даёт возможность туристам быстрее найти нужную

информацию. Сегодня интернет и социальная медия стали основными средствами связи для привлечения туристов. Основная цель статьи, эмпирическое исследование сути решения иностранных туристов отдохнуть в Турции и уровень применения социальной медии для этих целей. Данная статья построена по принципу case study. Полученные данные анкетированы и проанализированы по принципу программы SPSS. Таким образом, было установлено влияние средств массовой информации над выбором иностранных туристов. Были набраны анкетные данные с 390 иностранных туристов. По итогам опроса, было установлено, что иностранные туристы часто применяют социальную медию и с помощью его выбирают место отдыха.

Ключевые слова: средства массовой информации, социальные сети, туризм, выбор места отдыха, влияние социальной медии на туризм.

Giriş

Teknolojinin, gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla beraber Türkiye’de ve dünyada internet ve sosyal medya kullanımı büyük oranda artmıştır. Özellikle Web 2.0 teknolojisinin kullanıcıların hizmetine sunulmasıyla beraber, internet üzerinde tek yönlü bilgi paylaşımından zaman ve mekân sınırlamasının olmadığı, çift yönlü ve eş zamanlı bilgi paylaşımına geçilmiştir. İnternet ve sosyal medya getirdiği yeniliklerle geleneksel medyanın tabularını yıkmış, geleneksel medya zamanla sosyal medyanın içerik ve özelliklerini kullanır hale gelmiştir. Sosyal medyada bireyler pasif alıcı olmaktan çıkarak aktif ve katılımcı bir konuma erişmiştir. Günümüzde sosyal medya bireyleri, toplumları ve siyasal yaşamı etkilediği kadar iş dünyasını ve çeşitli sektörlerin işleyişini de etkilemektedir. Yeni iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerden etkilenen sektörlerin başında da turizm sektörü gelmektedir. Son yıllarda internet ve sosyal medya, bireylerin turistik ürünleri ve servisleri tüketme yollarını geri dönülemez bir şekilde değiştirmiştir. Turizm sektöründe Web 2.0’in ve sosyal medyanın etkinliğinin artmasıyla geleneksel turizm işleyişi yerini Turizm 2.0 olarak da adlandırılan yeni ve etkileşimli bir turizm sistemine bırakmıştır (Buhalis ve Law, 2008).

Ülkelerin ekonomileri bakımından önemli bir yere sahip olan turizm sektörü, dünya çapında neredeyse her yıl istikrarlı bir büyüme yaşamaktadır. Uluslararası turist sayısı 2005’te 528 milyon iken, 2013’de 1.09 milyara yükselmiştir. Bu rakamın 2030’dan önce 1.8 milyara ulaşması beklenmektedir. Uluslararası turizm 2014 yılı sonunda ise yeni bir rekor daha kırarak 1.1 milyar dolara ulaşmış, turizm sektöründeki pastanın büyümesiyle beraber bu pastadan en büyük payı elde etme yarışı da giderek hızlanmıştır (Statista, 2014). Bu yarışın yanı sıra yukarıda da belirtildiği gibi önemli bir gelişme de seyahat edenlerin turizmle ilgili bilgiye erişimlerinde yaşanmıştır. Son yıllarda yeni iletişim teknolojilerinin de etkisiyle seyahat edenler de giderek bilinçlenmiş, kendi aralarında etkileşimli iletişim kurarak araştıran, öğrenen ve edindiği bilgiyi paylaşan, aktif bir konuma gelmişlerdir. Bu bağlamda turizm sektörü için sosyal medya, bireylerin bir birleriyle etkileşimli iletişim kurmalarına ve turizmle ilgili enformasyona ulaşmalarına imkân vermesi bakımından oldukça önem kazanmış, turizmle ilgili konularda herhangi bir karar vermeden önce bireylerin araştırma yaptıkları başlıca kaynaklardan biri konumuna gelmiştir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar da sosyal medyanın turizm sektörüne etkilerini doğrular niteliktedir. Bunlardan Google Traveler Study (2014) adlı çalışma, seyahat edenlerin %68’inin gidecekleri yerleri seçmeden ve gidecekleri yerlere nasıl gideceklerini belirlemeden önce online olarak bilgi arayışında bulduklarını ortaya koymuştur. TripAdvisor’ın 2013 yılında yaptığı çalışma ise ABD’li tatilecilerin neredeyse üçte ikisinin (%61) sosyal medyayı

tatilleri sırasında bilgi edinme amaçlı olarak kullanmakta oldukları belirlemiştir. Yine TripAdvisor'ın 2013 yılında 22 ülkede yaptığı TripBarometer isimli çalışmasına göre Dünya genelinde tatilcilerin %87'sinin tatilleri sırasında akıllı telefonlarını aktif olarak kullandıkları, bunun başlıca nedeninin ise turistik enformasyona online olarak ulaşma ihtiyacının olduğu saptanmıştır. Bu çalışmaya göre tatilciler seyahatleri sırasında: restoran ararken (%44), otel ararken (%23), mekânlar hakkında değerlendirmeleri okurken (%31), sosyal medyada paylaşımda bulunurken (%33), sosyal medyaya erişmek için (%35) ve etkinlik ararken (% 35) akıllı telefonlarını kullanmaktadırlar (TripAdvisor, 2013).

Sosyal medya kullanımı Türkiye'de olduğu gibi tüm dünyada da her geçen gün artmaktadır. Dünya geneline bakıldığında Dünya İnternet Kullanım ve Nüfus İstatistikleri (Internet World Stats Usage and Population Statistics, 2014)'nden elde edilen verilere göre 2014 yılı itibariyle dünyada yaklaşık 7 milyar 264 milyon kişi yaşamakta, bunların 3 milyar 079 milyonu ise interneti kullanmaktadır. Statistic Brain Research Institute'den elde edilen verilere göre ise internet kullanıcılarının %58 gibi önemli bir kısmı bu iletişim mecrasına Facebook ve Twitter gibi sosyal ağları kullanmak için girmektedir. Yine aynı verilere göre internet kullanıcılarının % 56'ı Facebook'u, % 14'ü LinkedIn'i, % 11'i Twitter'ı ve % 9'u Google+'ı kullanmaktadır. Bu iletişim ağlarından en bilineni olan Facebook'ta 14 Haziran 2015 tarihi itibariyle dünya genelinde aktif kullanıcı sayısı 1 milyar 130 milyon olmuştur ve bu sayı her geçen gün artmaktadır. Bu sosyal ağ üzerinden kullanıcılar her 20 dakikada bir 1 milyon kez link paylaşmakta, 3 milyon kez ise mesaj göndermektedir. Popüler sosyal ağlardan biri olan Twitter'da ise yine aynı tarih itibariyle 645 milyon 750 bin kişi bu iletişim mecrasını aktif olarak kullanmakta, bu sosyal ağ aracılığıyla günde ortalama 58 milyon kez mesaj gönderilmektedir. Dünya genelinde sosyal medyanın aylık kullanım sürelerine bakıldığında ise bu iletişim mecrasını en sık kullanan ülkenin ayda ortalama 11.1 saat ile İsrail olduğu görülmektedir. Türkiye ise ortalama ayda 10.2 saat ile kişi başına düşen kullanım süresi bakımından dünyada 4. sırada yer almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde ise bireylerin aylık sosyal medyayı kullanım ortalamasının 7.0 saat olduğu görülmektedir, bu bakımdan ABD dünyada 10. Sırada yer almaktadır (Statisticbrain, Social Networking Statistics 2015). Yukarıda da belirtildiği gibi sosyal medyanın turizmle ilgili bilgiye erişim için kullanımı son yıllarda giderek artmaktadır. 2013 yılı verilere göre 82 milyon kişi dünyanın en sık kullanılan turizm web sitelerinden biri olan TripAdvisor'ın uygulamasını akıllı telefonlarına indirmiştir. Forumlarında günlük ortalama 2.800 yeni konu başlığı açılmakta olan bu sitenin 1.23 milyar aylık aktif kullanıcısı bulunmakta ve 60 milyon üyeden elde edilen 150 milyon yorum kullanıcıların görebilmesi için sitede yayınlanmaktadır (Sticky Media, 2014). Alžbeta Királ'ová ve Antonín Pavlíčka'nın 2015 yılında yaptıkları çalışmaya göre ise sosyal medya kullanıcıları sosyal medyayı gidecekleri yerler hakkında tüyolar elde etmek ve ilham almak için kullanmaktadırlar. Çalışmaya göre Facebook kullanıcılarının % 52'si tatil planlarını arkadaşlarının Facebook'ta paylaştıkları fotoğraflardan sonra değiştirmişlerdir. Ayrıca sosyal medyadaki bilgileri öğrendikten sonra katılımcıların % 33'ü otellerini, % 10'u tatil yerlerini, % 7'si gidecekleri yerleri, % 5'i ise hava yolu şirketlerini değiştirmişlerdir (Királ'ová ve Pavlíčka, 2015: 361).

Yukarıda verilen istatistiki bilgilerden de anlaşıldığı üzere günümüzde internet ve sosyal medya birey ve toplum hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Turizm sektörünün bu gelişmenin dışında kalması mümkün görünmemektedir. Gerek turistler gerekse onlara hizmet veren turizm işletmeleri için sosyal medyanın önemi gün geçtikçe daha fazla artmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın temel amacı, Türkiye'yi tatil destinasyonu olarak seçen yabancı turistlerin karar alma süreçlerinde sosyal medyayı ne

ölçüde kullandıklarını ve sosyal medyadan elde ettikleri bilgilerden ne yönde etkilendiklerini ampirik bir şekilde ortaya koymak, bu noktada turizm işlemlerine sosyal medyadaki imaj yönetimi hakkında bir takım önerilerde bulunmaktadır. Sosyal medyanın bireylerin tatil destinasyonlarını tercih etme süreçlerindeki etkilerine geçmeden önce bu iletişim mecrasının özelliklerini ve bireylerin bu iletişim mecrasını tercih nedenlerini ortaya koymak çalışmanın daha iyi kavranması bağlamında önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada öncelikle sosyal medya kavramı tanımlanacak, ardından sosyal medyanın turizm sektörüne getirdiği yenilikler ele alınacak, son olarak da alan araştırması yöntemiyle Türkiye’yi ziyaret eden turistlerin bu tercihlerine sosyal medyanın etkilerinin neler olduğu ampirik olarak ortaya konulacaktır.

1. Sosyal Medya ve Sosyal Medyanın Getirdiği Yenilikler

Sosyal medya kavramı günümüzde sıklıkla farklı isimlerle adlandırılmakta, bu durum sosyal medyanın tam olarak anlaşılmasına, irdelenmesine ve tanımlanmasına engel olmaktadır. Mevcut literatürde sosyal medya, Web 2.0 ve sosyal paylaşım ağları sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmakta, bu durum bir kavram karmaşasını da beraberinde getirmektedir. Çalışmanın bu kısmında sosyal medya kavramı tanımlanırken, sosyal ağ ve Web 2.0 gibi kavramlar da açıklanacak, sosyal medyanın bu kavramlardan farklılıkları ortaya konulacak ve bu yolla mevcut kavram karmaşasının önüne geçilmeye çalışılacaktır.

1.1. Web 2.0

Sosyal medyanın sıklıkla karıştırıldığı kavramların başında gelen Web 2.0 kavramı Tim O'Reilly tarafından 2004 yılında ortaya atılmıştır. Bu kavramda yer alan “2” ve “0” rakamları, bilgisayar yazılımlarının yeni sürümlerini birbirlerinden ayırt etmek için kullanılmaktadır. Web 1.0 ile Web 2.0 arasındaki temel farklar olarak şunları söyleyebilmek mümkündür: Web 1.0 genel anlamda “içerik yayını metoduna dayanmaktadır. Başka bir deyişle Web 1.0, geleneksel medya araçları gibi tek yönlü iletişim sağlamaya yarayan, yalnızca içerik ve bilgi yayını yapan bir internet uygulamasıdır.” Buna karşın Web 2.0 ise “iki yönlü iletişime izin veren ve iletişimin geribildirim ögesini internetteki iletişim sürecine dâhil eden birtakım uygulamalarla, kullanıcının bu iletişim sürecinde aktif olarak yer almasını sağlayan” bir internet uygulamasıdır (Eşitti, 2013: 146). Web 1.0 teknolojisi ile belli kişiler ya da kurumlarca oluşturulan statik web siteleri yayın yaparken, Web 2.0 teknolojilerinde ise tüm kullanıcıların içerik üretmesine ve paylaşmasına imkan veren dinamik web siteleri aracılığıyla yayın yapılmaktadır. Bu doğrultuda Web 2.0, kullanıcıların etkileşimli iletişim kurmasını, içerik üretmesini ve bilgi paylaşmasını mümkün kılan altyapının adıdır diyebilmek mümkündür. Getirdiği yenilikler bakımından internetin Web 1.0 ile Web 2.0 sürümlerini şu şekilde karşılaştırmak mümkündür:

TABLO 1: Web 1.0 ile Web 2.0’in karşılaştırılması

Web 1.0		Web 2.
Belli Programcıların ürettiği web siteleri, grafikler ve flashlar	⇒	Kullanıcıların ürettiği içerik, resim, kullanıcı görüşleri, bloglar, wikiler, YotuTube ve sosyal ağlar
Uzmanların ürettiği içerik	⇒	Sıradan insanların ürettiği içerik
Bireyler web sitelerini ziyaret ederek içerikleri okurlar	⇒	Bireyler paylaşılan bilgiyi inşa ederler

Sıkı bir şekilde kontrol edilen siteler	⇒	Çok az kontrol edilen siteler
Tek yönlü (azınlıktan çoğunluğa) bilgi akışı	⇒	Çoğunluktan çoğunluğa karşılıklı bilgi akışı (ve arkadaşlar arası)
Britannica Online	⇒	Wikipedia
Yayınla	⇒	Katıl
Güvenlik duvarları, hiyerarşiler	⇒	Dinamik, hiyerarşik olmayan
Statik, kalıcı içerik, az değişiklik	⇒	Düzenli güncellenen içerik (Twitter, Wikipedia)

(Bozart, Jane (2010). *Social Media For Trainers: Techniques for Enhancing and Extending Learning*. San Francisco: John Wiley and Sons)

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda sosyal medya ve Web 2.0 kavramlarının bir birlerinin yerine kullanılması doğru olmayacağını söylemek mümkündür, çünkü bu iki kavram birbirine yakın olmasına rağmen farklılık arz etmektedir. Bu bakımdan Web 2.0 bir önceki sürümüne göre sosyal medya ve sosyal ağ gibi iletişim mecralarının gelişmesine, kullanıcıların içerik üretmesine ve bu mecraların yayın yapmasına imkân veren bir internet platformudur.

1.2. Sosyal Ağ:

Sosyal medyanın sıklıkla karıştırıldığı bir diğer kavram ise “Sosyal Ağ” ya da “Toplumsal Ağ” kavramıdır. Sosyal medya bloglar, mikro bloglar, anlık mesajlaşma programları, yer bildirim ve fotoğraf paylaşım uygulamaları, sosyal ağlar, sohbet siteleri, forumlar gibi paylaşım ve katılıma izin veren uygulamaların tamamını kapsar. Facebook, Twitter, Myspace ve LinkedIn gibi bilindik örnekleri olan sosyal ağları Boyd ve Ellison (2008: 211) şu şekilde tanımlamaktadır:

“Sosyal ağlar bireylerin, sınırlı bir sistem içerisinde kamuya açık veya kamuya yarı-açık profiller oluşturmasına, (2) belli bir bağı, paylaşan diğer kullanıcılar listesini birbirlerine eklememesine ve (3) sistem içerisinde olan ilişki listesini ve diğerlerinin oluşturduğu listelere bakmasına ve dikkatle incelemesine, olanak sağlayan internet ağı temelli servislerdir”

Sosyal medya ile sosyal ağlar arasındaki farklar Cohen (2009)’e göre sadece semantik farklardan ibaret değildir ve “bu farklardan en önemlisi kavramların tanımında” yatmaktadır. Ona göre “sosyal medya hâlâ bir medya türüdür ve öncelikli olarak geniş bir izleyici kesimiyle bilgi paylaşımı ve aktarımına dayanır.” Sosyal Ağlar ise “aynı ortak ilgi alanlarına sahip insanların bir araya gelerek arkadaş olması, ilişki geliştirmesi ve paylaşımlarda bulunması” durumudur. Dolayısıyla sosyal medyaya oranla sosyal ağlar daha kapalı bir yapıya sahiptir. Kullanıcılar içerisinde buldukları ağlardaki, kendi seçtikleri bireylerle iletişim kurmaktadır. Sosyal medya ise sosyal ağları da içine kapsayan, buna karşın daha bir geniş izleyici kitlesine hitap eden bir medya türüdür.

1.3. Sosyal medya:

Bireylerin birleriyle iletişimini ve etkileşimini dönüştüren bir olgu olan sosyal medyanın tek ve üzerinde anlaşma sağlamış bir tanımı literatürde bulunmamaktadır (Jacka ve Scott, 2011: 5). Oxford Dictionary (Oxford Sözlüğü) sosyal medyayı, “kullanıcıların

içerik oluşturmaya ve paylaşmaya veya kullanıcıların sosyal ağlarda katılımında bulunmasına imkân veren web siteleri ve uygulamalar bütünü” olarak tanımlarken; sosyal ağları ise belli bir ağdaki kullanıcıların “bilgi, yorum, resim ve mesaj vb. göndermeleri yoluyla birbirleriyle iletişim kurmasına imkân veren web siteleri veya diğer uygulamalar bütünü” olarak tanımlamaktadır (Oxford Dictionary, 2015). Andreas M. Kaplan ve Michael Haenlein’e (2010: 61) göre sosyal medya; “ideolojik ve teknolojik temelde inşa edilen Web 2.0’ın yaratıcılığa, kullanıcılar arasında içerik üretimine ve paylaşımına izin veren internet tabanlı uygulamalar gurubu”dur. Boyd (2007: 61) ise, sosyal medyanın daha çok “*şemsiye bir terim*” olduğunu ve bireylerin ağ teknolojilerini kullanma yoluyla diğerleriyle “etkileşimine imkân veren, araç, hizmet ve uygulamalar” olduğunu belirtmektedir. Mayfield (2010: 6)’e göre sosyal medyanın temel olarak beş tane karakteristik özelliği bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- **Katılım:** Sosyal medya katılımcıları cesaretlendirir ve ilgili olan her bir kullanıcıdan geri bildirim alır. Sosyal medya yayıncılar ile izleyiciler arasındaki çizgiyi bulanıklaştırır.

- **Açıklık:** Sosyal medya servislerinin çoğu geribildirime ve katılıma açıktır. Bu servisler kullanıcıları oylama, yorum ve bilgi paylaşımı gibi konularda teşvik eder. Bu servisler nadir olarak erişime ve içeriğin kullanımına yönelik engeller koyar.

- **Konuşma:** Geleneksel medya yayına yönelikken (içerik aktarımı ya da dinleyiciye bilgi ulaşımı), sosyal medya iki yönlü diyaloga yöneliktir.

- **Toplum:** Sosyal medya topluluklara çabuk ve etkili bir oluşum için izin verir. Topluluklar; fotoğrafçılık sevdası, politik bir sorun veya favori TV şovları gibi ilgili oldukları şeyleri paylaşabilirler.

- **Bağlantılılık:** Sosyal medya uygulamalarının birçok türü, bağlantılılığı ile büyür, diğer sitelerin linklerinden, araştırmalarından ve insanlarla olan bağlantılarından faydalanır (Mayfield 2010: 6).

Yukarıda verilen bu bilgiler doğrultusunda sosyal medyayı kısaca “çevrimiçi medyanın bir özelliği olarak, temelde kullanıcıların bir birleriyle iletişim kurdukları, etkileşimde buldukları, katılım sağladıkları, yorum ve paylaşımında buldukları ve örgütlendikleri internet temelli uygulamalar bütünü” olarak tanımlamak ve bloglar, mikro bloglar, anlık mesajlaşma programları, yer bildirim ve fotoğraf paylaşım uygulamaları, sosyal ağlar, sohbet siteleri, forumlar gibi paylaşım ve katılıma izin veren uygulamaların tamamını kapsayan genel, ‘şemsiye bir terim’ olduğunu söylemek yerinde olacaktır (Eşitti, 2013: 144).

Yukarıda da belirtildiği gibi sosyal medya, sosyal ağları da içine alan genel şemsiye bir terimdir. Bu bakımdan sosyal medya bir medya türü olarak geniş kitlelere hitap etmektedir. Buna karşın sosyal ağlar, aynı ortak ilgi alanlarına sahip bireylerin bir araya gelerek arkadaş olmasına, bu sınırlı bir sistem içerisinde kamuya açık veya kamuya yarı-açık profiller oluşturmalarına ve bu sistem içerisinde bir birleriyle iletişim kurmasına imkan veren bir sistemdir. Bu bakımdan sosyal medya ile sosyal ağ kavramları bir birinden farklılık arz etmektedir. Buraya kadar anlatılanlar sosyal medya ve bu konu ile ilgili olan kavramları açıklığa kavuşturmayı hedeflemektedir. Buna rağmen üzerinde durulması gereken önemli hususlardan bir diğeri ise sosyal medya olarak adlandırılan bu iletişim mecrasının bireyler tarafından neden bu kadar çok benimsendiğidir. Bu noktada sosyal medyanın kullanıcılara sağladığı yenilikler ve bu yeniliklerin geleneksel medyadan

farklarını ortaya koymak çalışmanın daha iyi anlaşılması bağlamında önemli bir yere sahiptir.

1.4. Sosyal Medyanın Geleneksel Medyadan Farkları

Mevcut literatür sosyal medyayı bireylerin bir birleriyle etkili iletişim kurdukları, içerik paylaştıkları, araştırma yaptıkları ve görüş belirttikleri bir araç olarak tanımlamaktadır (Boyd, 2007; Bozard, 2010; Trotter, 2012; Eşitti, 2013, Mayfield, 2010). Bu doğrultuda sosyal medyanın geleneksel medyadan en önemli farkı (ki bu fark sosyal medyanın tercih edilmesinde çok önemli bir yere sahiptir) “etkileşim” özelliğidir. Bilindiği üzere iletişimin, kaynak, mesaj, kanal, alıcı ve geri bildirim olmak üzere beş temel ögesi bulunmaktadır. Aziz (2010: 27)’e göre, “tam bir iletişim olgu ve sürecinden bahsedebilmek için bu beş ögenin bulunması” gerekmektedir. Geleneksel medya bu doğrultuda değerlendirildiğinde, geri bildirim ögesinin olmaması nedeniyle bu iletişim mecralarında iletişimin tam olarak gerçekleşmediği görülmektedir. Anlık geri bildirim iletişimin etkili, karşılıklı ve anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Buna karşın geleneksel medya tek yönlü olarak bireyler bilgi aktarılmasını sağlamakta, bireylerin bir birleriyle ya da kurumlarla anlık iletişim kurmasına sosyal medya kadar imkan vermemektedir. Buna rağmen sosyal medyada bireyler bir birleriyle etkileşimli iletişim içerisine girebilmektedirler. Bu doğrultuda sosyal medyadaki iletişim diyalog şeklindedir. Kullanıcılar bir birlerine geribildirim de bulunabilmekte, düşüncelerini ifade edebilmektedirler.

Sosyal medyanın geleneksel iletişim sürecine getirdiği önemli yeniliklerden bir diğeri ise bu iletişim mecrasında zaman ve mekân sınırlamasının olmamasıdır. Sosyal medya kullanıcıları aradıkları bilgi ve içeriğe, internet bağlantısı olması kaydıyla, istedikleri yer ve istedikleri zamanda ulaşma fırsatına sahiptirler. Buna rağmen geleneksel medyada belli bir içeriğe erişebilmek için mekân ve zaman sınırlaması mevcuttur. Örneğin bir televizyondaki ana haber bültenini izleyebilmek için belli bir saatte belli bir yerde televizyon karşısında olmak gerekirken sosyal medyada böyle bir kısıtlama yoktur. Sosyal medya geleneksel medyaya nazaran belli oranda kullanıcı becerisi gerektirmektedir. Şöyle ki herhangi bir web sitesi, blog, Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım ağını internet üzerinde oluşturmak ve takipçi, okuyucu çekebilecek bir konuma getirmek için belli oranda bilgisayar ve teknoloji kullanım becerisi gerekmektedir. Bunu yanı sıra internet erişim altyapısının da bulunulan yerde olması sosyal medyaya erişim açısından son derece önemlidir.

Sosyal medya geleneksel medyadan önemli bir farklılığı ise multi-medya (çoklu medya) temelli teknolojisidir. Sosyal medyada görüntü, ses ve yazı özelliğini bir arada bulabilmek mümkündür. Bu bakımdan sosyal medya, geleneksel medyaya göre daha etkili bir iletişim aracıdır. Sosyal medya geleneksel medyaya göre daha az masraflı bir iletişim mecrasıdır. Sosyal medyada aktif olan kişiler hazırladıkları içerikleri herkesin görebildiği online sitelerde ve sosyal ağlarda paylaşmakta, düşüncelerini geleneksel medyaya göre daha az masraflı bir şekilde ifade etmektedirler.

Geleneksel medyada mülkiyet ilişkileri yani medya organının sahibi ve onun dünya görüşü bu kitle iletişim organının yayın akışını da etkilemektedir. Geleneksel medya kuruluşunun yayın akışında sahiplik yapısı etkili olabilmektedir buna rağmen sosyal medyada böyle bir durum söz konusu değildir. Bireyler özgürce düşüncelerini açıklayabilme fırsatına sahiptirler. Ayrıca geleneksel medyadaki editöryal süreç bilgi ve içerikleri belli bir süzgeçten geçmesini gerektirirken, sosyal medyada her bir kullanıcı kendi oluşturduğu içeriğin editörü konumundadır. Bu durum oluşturulan bilgi ve içeriklerin daha inandırıcı, özgün ve bağımsız olmasını sağlamaktadır.

TABLO 2: Geleneksel medya ve yeni medyanın karşılaştırılması

Geleneksel medya		Yeni medya
İletişim tek yönlü, monolog biçimindedir	⇒	İletişim etkileşimli, iki yönlü, diyalog şeklindedir.
Uzmanlar içerik üretir	⇒	Uzman olmayan kişilerde içerik üretip paylaşabilir.
İçerikler statiktir ve az değişiklik yapılıır	⇒	İçerikler düzenli olarak güncellenebilir.
Zaman ve mekân sınırlaması vardır.	⇒	Zaman ve mekân sınırlaması yoktur.
Güvenilir haber ve bilgiler mevcut	⇒	Güven problemi mevcuttur
Teknik kullanım becerisi gerektirmez	⇒	Teknik kullanım becerisi gerektirir
Profesyonellik söz konusu	⇒	Profesyonellik yoktur
Reklam ve içerik hedeflemesi daha kitleseldir	⇒	Reklam ve içerik hedeflemesi daha belirgindir.
Merkezi kontrol vardır	⇒	Belli bir merkezi kontrol yoktur
Geri bildirim araçları yavaştır	⇒	Geri bildirim anlıktır

Tablo 2’de mevcut literatürden (Altunay, 2012; Boyd, 2007; Bozard, 2010; Castells, 2010; Eşitti, 2013, Fuchs, 2011; Kaplan ve Haenlein, 2010; Trottier, 2012; Mayfield, 2010) faydalanarak yeni iletişim teknolojilerinden sosyal medyanın geleneksel medyadan farklılıkları verilmiştir. Birey sosyal medyada eğlenme, haberdar olma, sosyalleşme, öğrenme, düşüncelerini açıklama, merak, ilişki kurma gibi ihtiyaçlarını doyuma uğratmaktadırlar, bu durum sosyal medyanın günümüzün en etkili iletişim ağlarından biri olmasında oldukça önemlidir.

2. Sosyal Medyanın Turizm Sektörüne Etkileri

Tatilciler tarafından genel olarak tatil planları yapmak ve bu doğrultuda harcamalarda bulunmak, oldukça karmaşık ve güç bir süreç olarak algılanır, bu durumun nedeni ise tatil destinasyonu seçiminin belli oranda bir risk taşımasıdır (Fotis, Buhalis ve Rossides, 2012: 14). Bu nedenle tatil yapmak isteyen bireyler sıklıkla detaylı bilgiye ve gitmek istedikleri destinasyonlarda daha önce tatil yapmış bireylerin görüşlerine ihtiyaç duymaktadırlar (Kotler, Bowen ve Maken, 2010; Litvin, Goldsmith ve Pan, 2008; Yoo, Lee ve Gretzel, 2007). Yakın zamana kadar turistik destinasyonlar hakkındaki bilgi ve iletişim imkânları geleneksel turizm acenteleri tarafından sağlanmaktaydı. Günümüzde ise herhangi bir yeri destinasyon olarak tercih etmek isteyen bireyler sosyal medyanın sunduğu alternatiflerin etkisiyle tatil planlamalarını gerçekleştirmekte, ihtiyaç duydukları bilgiye sosyal medya aracılığıyla da erişebilmektedirler (Dina ve Sabou, 2012: 27).

Sosyal medya bireylerin bir birleriyle etkileşimli bir şekilde iletişim kurmasına imkan vermekte, onların turistik bilgiye erişmelerinde önemli bir kaynak görevi görmektedir. Bireyler, turizmle ilgili ürünlerin ve destinasyonların seçimi için ihtiyaç duydukları bilgiyi arama, bulma ve paylaşma gibi fırsatları sosyal medya aracılığıyla elde etmişlerdir. Bunun

yanı sıra turizmle ilgili ürün ve hizmetleri diğerleriyle kısa bir süre içerisinde karşılaştırılabilir gibi kolaylıklar da sosyal medya sayesinde mümkün olabilmektedir (Zeng ve Gerritsen, 2014: 32). Bu durum taticilerin kötü tatil yapma olasılığını en aza indirgeyerek, daha az riskli bir seçim yapmalarını sağlamakta, onları rahatlatmaktadır. Bu bakımdan turizm taticileri destinasyon kararlarını vermeden önce sosyal medyayı kullanarak gitmek istedikleri yerler hakkında bilgi toplamakta, bu yerlere daha önce gitmiş bireylerle iletişime geçerek onların düşünce ve deneyimleri hakkında bilgi elde etmektedirler. Bu durum onların destinasyon tercihlerine önemli ölçüde etki etmektedir (Fotis, Buhalis ve Rossides, 2012; Pan ve Fesenmaier, 2006: 810; Ye, Law, Gu ve Chen, 2011: 635).

Günümüzde sosyal medya gibi yeni iletişim teknolojilerinin popülerliği her geçen gün giderek artmaktadır. Bu durum kaçınılmaz olarak, birçok sektörü olduğu gibi turizm sektörünü de oldukça etkilemiştir. Sektördeki firmalar yeni iletişim teknolojilerinin etkisiyle küreselleşen dünyada artan rekabet ortamına ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu nedenle küresel çapta turizm sektöründeki firmalar, turistlerin bu yeni davranışsal eğilimleri doğrultusunda kendilerini yenilemekte, sosyal medyada daha aktif bir hale gelerek çeşitli pazarlama ve halkla ilişkiler stratejileri geliştirmektedirler (Sotiriadis ve Van Zyl, 2013). Bu doğrultuda işletmeler özellikle sosyal medyanın öneminin farkına vararak, kurumsal varlıklarını sosyal medyada devam ettirmek için uğraşmakta, taticiler üzerinde olumlu bir imaj bırakabilmek için sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Günümüzde birçok turizm otoritesi veya turizmle ilgili firmalar, hedef kitlelerine ulaşabilmek için Facebook, Twitter ve bloglar gibi sosyal medyanın değişik formlarını kullanmakta veya e-mail aracılığıyla kayıt olma gibi yöntemleri kullanmaktadırlar. Bunun yanı sıra TripAdvisor ve Booking.com gibi web siteleri taticilere gidilecek yerler, konaklama çeşitleri, uygun havayolu şirketleri, restoranlar ve gözde mekânlar hakkında bilgi vermekte, kendi web sitelerinde verilen bilgilerin taticiler tarafından çoğaltılmasına, paylaşılmasına, onaylanmasına ya da tartışmaya açılmasına imkan vermektedir. Bu doğrultuda bireyler tatil kararı vermeden önce gidecekleri yerler ve kalacakları turistik işletmeler hakkında sosyal medya aracılığıyla bilgi toplamakta ve kararlarını bu veriler doğrultusunda şekillendirmektedirler (Parker, 2012).

Sosyal medyanın gelişmesiyle beraber araştırmacılar, bu iletişim mecrasının turizm sektörü üzerindeki etkileri üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu araştırmacılar genel olarak sosyal medyanın turizm sektörüne etkisini ortaya koyarak, sosyal medyanın turizm sektörü açısından artık etkili bir iletişim mecrası olduğu hususu üzerinde durmaktadırlar (Zeng ve Gerritsen, 2014; Dina ve Sabou, 2012; Királ'ová ve Pavlíčka, 2015; Fotis, Buhalis ve Rossides, 2012; Pan ve Fesenmaier, 2006; Ye, Law, Gu ve Chen, 2011). Bunun yanı sıra daha önce de belirtildiği gibi birçok uluslararası istatistiksel raporlamada da sosyal medya turizm ilişkisi vurgulanmıştır. Bunlardan Dünya Seyahat Endüstrisi ve Küresel Eğilimler Raporu isimli araştırmadan elde edilen verilere göre, seyahat edenlerin %72 gibi önemli bir kısmının “daha tatilleri devam ederken tatil fotoğraflarını sosyal ağlara yüklemekte, %46’sı ise sosyal medyada buldukları tatil yerini belirtmekte ve %70’inin de tatil yaparken Facebook durumunu güncellemekte” olduğu belirlenmiştir. Yine aynı araştırmaya göre tatil sonrasında ise, “seyahat edenlerin %46’sı otel, %40’ı aktivite, %40’ı restoranlar hakkında yorumları sosyal medyada paylaşırken, %76’sının tatil fotoğraflarını bir sosyal ağda paylaştıkları” saptanmıştır (Fotis vd. 2012’den aktaran Aymankuy, Soydaş ve Saçlı, 2013: 383). Gretzel, Yoo ve Purifoy (2007) ise yaptıkları ‘Online Seyahat Değerlendirme Çalışması: Online Seyahat Değerlendirmelerinin Rolü ve Etkisi’ (Online Travel Review Study: Role ve Impact of Online Travel Reviews) başlıklı

çalışmalarında, sosyal medyada tatil deneyimleri ile ilgili paylaşılan tüketici görüşlerinin tatil planlaması yapılırken tatilecilerin karşılaşılabilecekleri riskleri düşürdüğünü, onlara kalacak yer hakkında çeşitlilik sunduğunu ve böylelikle onların kendilerini güvende hissettirdiğini ortaya koymuştur.

Sosyal medyada aracılığıyla bir yandan bireyler turizm firmaları hakkında bilgiye kolaylıkla erişebilmekte ve birbirleriyle etkileşime girerek kendilerine sunulan ürün ve hizmetler hakkında deneyimlerini paylaşmakta, diğer yandan da şirketler kendi hedef kitlelerine ulaşmakta, onların görüş ve önerilerini öğrenmekte, dolayısıyla da geribildirim elde etme imkanı elde etmektedirler. Bunun yanı sıra turizm firmaları sosyal medyaya kendi kurumsal kimliklerini yansıtabilmekte ve sosyal medya aracılığıyla kolaylıkla kendi istedikleri imajlarını sanal alemde kurabilme yetisine sahip olmaktadır (Lee, Tyrrell ve Erdem, 2013). Buna rağmen Manap ve Adzharudin (2013) gibi bu konu ile ilgili çalışmalar yapan araştırmacılara göre, “destinasyon pazarlaması yapan şirketlerin, hava alanları ve otel operatörlerinin halen sağlam bir stratejileri” bulunmamaktadır. Sosyal medyanın turizm sektörüne etkilerini ele alan Manap ve Adzharudin (2013: 55)’e göre sosyal medya da imaj yönetiminin bir pazarlama strateji olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Burada kurumsal imaj kavramına da açıklık getirilmesi konunun anlaşılması bakımından önem taşımaktadır.

İmaj kavramı ile ilgili alan yazında oldukça farklı tanımlamalar mevcuttur. Bu tanımlamaların ortak özelliği imajı kişilerin ya da örgütlerin ilişkide buldukları kişiler üzerinde bıraktıkları genel izlenimler bütünü olarak görmesidir. Buna göre, birey ve organizasyonların imajları ilişkide buldukları kişilerin onlar hakkındaki deneyimleri, inançları, duyguları ve elde ettikleri bilgileri sonucunda şekillenmektedir (Peltekoğlu, 2001: 359; Ivy, 2001; Andreassen ve Lindestad, 1998: 7-23, Okay ve Okay, 2001; Nguyen, Nha ve Gaston Leblanc, 2002: 243; Palacio, Meneses ve Perez, 2002; Abratt ve Mofokeng, 2001: 370). Bu bağlamda imajı, kişilerin ya da örgütlerin ilişkide oldukları insanlar üzerinde bıraktıkları genel izlenimler, olumlu ya da olumsuz düşünceler bütünü olarak tanımlamak mümkündür. Kandampully ve Suhartanto (2000: 347)’e göre bir kurumun kurumsal imajı ilişkide bulunduğu hedef kitlesinin o kuruluşu destekleme, o kuruluşla iş yapma ya da o kuruluştan satın alma gibi kararlarını etkilemektedir. Bu bağlamda kurumların kurumsal imajlarını olumlu bir şekilde oluşturmaları ve yönetmeleri onların amaçlarına ulaşması bakımından önem taşımaktadır.

Kurumsal imaj ve kurumsal itibar tüm sektörlerde olduğu gibi küresel anlamda turizm pastasından pay almaya çalışan turizm sektöründeki firmalar bakımından da büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda küresel ve yerel pazarda turizm firmalarının itibarının korunması ve hedef kitleleri üzerinde olumlu bir imaja sahip olmaları elzemdir. Özel (2014)’e göre sosyal medya ile kurumların imajları ve itibarları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Kurumsal imajın oluşturulmasında ve hedef kitlenin onayının alınmasında, sosyal medyanın ve yeni iletişim teknolojilerinin önemi giderek artmış, ‘kurumların kurumsal imajlarını oluşturmada, yeni iletişim teknolojilerinden de faydalanma’ neredeyse bir ‘zorunluluk’ haline gelmiştir (Özel, 2014: 6155). Sosyal medya etkileşim özelliği işletmelerin hedef kitleleriyle doğrudan buluşmalarını sağlamaktadır. Böylelikle kurumlar kurumsal iletişim mesajlarını kolaylıkla yayabilmekte, kriz yönetimi, etkinlik yönetimi, kamuoyu oluşturma ve paydaşlarla işbirliği gibi uygulama alanlarını destekleyebilmektedir (Özel, 2014: 6140). Buna karşın kurumların sosyal medyadaki imajlarının kötü olması onun hedef kitlesiyle olan ilişkisini zedeleyebilmektedir. Öte yandan örgütsel imajın olumlu ya da imaj algısının yüksek düzeyde olması sadece örgütlerin amaçlarına ulaşmasını kolaylaştırmakla kalmayacak aynı zamanda başarının sürdürülmesinde de önemli etkiye

sahip olacaktır (Örer, 2006; Özel, 2014, Yıldırım, 2007). Bu nedenle yeni iletişim teknolojilerinin de etkisiyle küreselleşen dünyadaki artan rekabet ortamında örgütün başarılı olabilmesi ve başarısını sürdürebilmesinde Manap ve Adzharudin (2013: 55)'de belirttiği gibi sosyal medyada imaj ve itibar yönetiminin bir pazarlama strateji ve halkla ilişkiler stratejisi olarak kabul edilmesinde önemli bir yere sahiptir.

3. Türkiye'yi ziyaret eden Yabancı Turistlerin Destinasyon Tercihlerinde Sosyal Medyanın Rolü ve Etkileri

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'yi Mayıs ve Haziran (2015) ayları içerisinde ziyaret eden yabancı turistlerin destinasyon tercihlerine sosyal medyanın ne yönde etki ettiği ampirik olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda çalışma şu sorulara yanıt aramaktadır:

1. Türkiye'yi ziyaret eden yabancı turistlerin tatil planlama süreçlerinde sosyal medyanın rolü nedir?
2. Sosyal medya bireylerin tatil planlarını ve onların destinasyon seçimlerini ne yönde etkilemektedir?
3. Bireyler sosyal medyada yer alan tatil ile ilgili içeriklere ne ölçüde güvenmektedirler?
4. Sosyal medyada yer alan bilgi, içerik, haber ve reklamlar mı, geleneksel medyada bilgi, içerik, haber ve reklamlar mı daha etkilidir?

3.1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Yöntemi

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'yi tatil destinasyonu olarak seçen yabancı turistlerin karar alma süreçlerinde sosyal medyayı ne ölçüde kullandıklarını ve sosyal medyadan elde ettikleri bilgilerden ne yönde etkilendiklerini ampirik bir şekilde ortaya koymak, bu noktada turizm işlemelerine sosyal medyadaki imaj yönetimi hakkında bir takım önerilerde bulunmaktır. Çalışmada anket ile veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Anket, sosyal bilimlerde en sık kullanılan veri toplama yöntemlerinden biridir. Balcı'ya göre (2010: 146) anket, "insanların görüş, düşünce, tutum ve davranışları, tercih ve ilgilerinin" ölçülmesinde etkili bir araştırma aracıdır. Bu doğrultuda çalışma durum analizi olarak tasarlanmış, veriler anket tekniği kullanılarak toplanmış, elde edilen veriler SPSS 22 paket programından yararlanılarak betimsel istatistik ve bağımsız örneklem t-test analizleriyle çözümlenmiştir. Böylece yabancı turistlerin sosyal medyayı kullanımının destinasyon seçimlerine ne ölçüde etki ettiği ampirik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma evreni olarak, Türkiye'nin en büyük illerinden olan ve en çok turist alan yerlerinden olan İstanbul ve İzmir illeri belirlenmiştir. Bu illeri tatil destinasyonu olarak belirleyen yabancı turistlerin bu tercih sürecince sosyal medyanın kararlarına etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışma sosyal medyanın tatil kararlarına etkisini ampirik olarak ölçmesi ve turizm işletmelerine sosyal medyadaki kurumsal imajlarıyla ilgili önerilerde bulunması bakımından alana önemli katkılarda bulunacaktır.

3.2. Örneklem, Ölçek ve Ölçeğin Geçerliliği:

Bu çalışmada verilerin toplanması sırasında, ankete katılan kişiler (örneklem) belirlenirken "amaca yönelik örneklem" tekniği kullanılmıştır. Amaca yönelik örneklem tekniğine göre, "araştırmacı (araştırılmak üzere) kimlerin seçileceği konusunda kendi yargısını kullanır ve araştırmanın amacına en uygun olanları örnekleme alır. Dolayısıyla bu örneklem için evrendeki her tabaka için herhangi bir kota konmaz..." (İşçil, 1973: 300 aktaran Balcı, 2010: 98). Bu doğrultuda geliştirilen ölçek, Aymankey, Soydaş ve Saçlı,

2013; Fotis vd. 2012 gibi çalışmalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu çalışmalardan elde edilen sonuçlar genel olarak sosyal medyanın turizm sektörüne etkisini ortaya koymakta, sosyal medyanın turizm sektörü açısından artık etkili bir iletişim mecrası olduğu hususu üzerinde durmaktadırlar. Araştırma hedef kitlesinin büyüklüğünün 1.000.000'un üzerinde olması durumunda, yüzde 5 hata payıyla, anlamlı bir istatistiksel sonuç elde etmek için araştırmanın uygulanması gereken kişi sayısı en az 384'tür. Buna göre örneklem büyüklüğü p ve q değerleri 0,05 alınarak, %5'lik hata payı düşünülerek $\alpha=0,05$ kabul edilmiş, katılımcı sayısı 384 olarak hesaplanmıştır. Bu sebeple 384'ün üzerinde katılımcıya anket uygulanarak araştırma sonuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır (Baş, 2006; Tokgöz, 2011: 144). Bu çalışmada anketin güvenilirliğini en üst seviyede sağlamak için asgari 384 kişi olmak üzere toplam 390 kişi ile anket yapılmıştır

Anket formu 3 kısımdan oluşmakta, toplamda ise 17 soru ve ifade bulunmaktadır. Formun ilk kısmında demografik verilere ilişkin bilgiler elde edebilmek için katılımcılar yaş, cinsiyet ve aylık gelirleri sorulmuştur. Anketin ikinci kısmında ise katılımcıların sosyal medyayı hangi nedenle ve sıklıkla kullandıkları ve hangi sosyal medya ağını en sık kullandıklarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Anketin son kısmı ise 5'li likert şeklinde geliştirilmiş 11 sorudan oluşmaktadır. Tamamı olumlu ifadelerden oluşan bu sorular; 1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum ve 5=kesinlikle katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir. Anket ölçeğinin geçerliliğini ölçmek için ayrıca 30 katılımcıyla ön test yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan 'sosyal medyanın turistlerin tatil kararlarına etkisi' ölçeğinin güvenilirlik analizleri Cronbach Alpha (α) katsayısının hesaplanması suretiyle yapılmıştır. "Cronbach Alfa Katsayısı, 0 ile 1 arasında değişir. Bu katsayı 1'e yaklaştıkça uyumun ve tutarlığın yüksek olduğu sonucuna varılabilir." İslamoğlu (2011: 139) bir ölçeğin güvenilirlik ölçüsünü şu şekilde kategorize eder: "Cronbach's Alfa Katsayısının (α); $0,00 < \alpha < 0,40$ olduğu durumlarda ölçekteki sorular arasında güvenilirlik yoktur. $0,40 < \alpha < 0,60$ olduğu durumlarda ölçek düşük bir güvenilirliğe sahiptir. $0,60 < \alpha < 0,80$ olduğu durumlarda ölçek oldukça yüksek güvenilirliktedir; $0,80 < \alpha < 1,00$ olduğu durumlarda ise ölçekte yüksek güvenilirlik var demektir". Sipahi ve diğerleri'ne göre ise (2010: 89) "Cronbach's Alfa Katsayısı 0,70 ve üstü olduğu durumlarda ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilir." Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği ile ilgili sonuçlar Tablo 3. de verilmiştir.

Tablo 3: Güvenirlilik Testi İstatistikleri

SPSS İşlem Durum Özeti			Güvenirlilik Analizi İstatistikleri		
	Anket Sayısı (n)	Yüzde (%)	Cronbach's Alpha Değeri (α)	Soru Sayısı (n)	
Durumlar	Geçerli	390	100,0	,894	11
	Çıkarılan ^a	0	,0		
	Toplam	390	100,0		

İslamoğlu (2011: 139)'nun sınıflandırmasına göre bu ölçeğin 'Yüksek Güvenirlilikte' olduğu saptanmıştır. Anket formu İngilizce olarak hazırlanmış hazırlanma sürecinde ve analizi süresince sıklıkla bu alanda eğitim alan ve doktorasını tamamlamış uzmanların görüşüne başvurulmuştur. Geçerlilik ve güvenilirlik aşamasının ardından anketin uygulama aşaması gerçekleştirilmiştir.

3.3. Bulgular

3.3.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu bölümde katılımcılara sosyo-demografik özelliklerinden, cinsiyet, yaş ve gelir gibi özellikleri sorulmuş ve elde edilen verilen aşağıdaki gibi (Tablo 4) tablo halinde aktarılmıştır.

Tablo 4: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

		Sayı (n)	Yüzde (%)	Toplam (%)
Cinsiyet	Erkek	196	50,3	50,3
	Kadın	194	49,7	100
Yaş	18-25	199	51,0	51,0
	26-33	56	14,4	65,4
	34-41	57	14,6	80,0
	42-49	42	10,8	90,0
	50 ve üzeri	36	9,2	100
Aylık Gelir	0- 500 €	162	41,5	41,5
	501 – 1000 €	112	28,7	70,3
	1001 – 2000 €	72	18,5	88,7
	2001 – 3000 €	35	9,0	97,7
	3001 € ve Üstü	9	2,3	100,0

Elde edilen verilere göre:

➤ Katılımcıların yüzde 50,3'ü erkek, yüzde 49,7'i ise kadındır. Bu bakımdan oranlar, ankete katılanların cinsiyetleri bakımından karşılaştırma yapmaya uygundur.

➤ Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında ise 18-25 yaş aralığındakilerin oranının yüzde 51,50 ile en büyük dilimi oluşturduğu görülmektedir. 26 - 33 yaş dilimindeki katılımcıların oranı yüzde 14,4'tür. 34-41 yaş aralığındaki katılımcıların yüzdesi 14,6 olarak saptanırken, 42-49 yaş aralığındaki katılımcıların yüzde ise 10,8 olarak belirlenmiştir. Yaş sıralamasında en son sırayı ise, yüzde 9,2 ile 50 yaş ve üzeri yaş aralığında bulunan katılımcılar almıştır.

➤ Katılımcıların gelir düzeyine ilişkin bölümde, katılımcıların aylık gelirleri sorulmuştur. Katılımcıların aylık gelir dağılımlarına bakıldığında en yüksek oranın yüzde 42,5'lik bir oranla ile "500 - 1000 €" arasında olduğu belirlenmiştir. İkinci yüksek oranın ise yüzde 28,7 ile "501-1000 €" olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılanların yüzde 18,5'i, "1001-2000 €" arasında geliri olduğunu belirlenirken, yüzde 9,0'ının "2001-3000 €", yüzde 2,3 ise "3001 € ve Üstü" aylık gelirinin olduğu tespit edilmiştir.

3.3.2. Katılımcıların Sosyal Medyayı Kullanım Niteliği ve Yoğunluğu'na Yönelik Verilerin Analizi

Bu başlık altında katılımcıların sosyal medyayı kullanım sıklığı ve kullanım özellikleri hakkında bilgi edinilmesi hedeflenmiş, katılımcılara bu bağlamda beş soru sorulmuştur.

Tablo 5: Sosyal Medyayı Kullanım Sıklığı

Kullanım Sıklığı	Sayı (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Toplam Yüzde (%)
Günde Bir Kez	18	4,6	4,6	4,6
Günde Birkaç Kez	259	66,4	66,4	73,3
Haftada Birkaç Kez	95	24,4	24,4	97,7
Ayda Bir Kez	9	2,3	2,3	6,9
Ayda Birkaç Kez	9	2,3	2,3	100,0
Toplam	390	100,0	100,0	

Katılımcıların günlük hayatlarında sıkça kullandıkları tahmin edilen sosyal medya uygulamaları hakkında sorulan sorulara bakıldığında dağılımlar şu şekilde olmuştur:

Tablo 5.'te görüldüğü gibi, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (yüzde 66,4) sosyal medyayı "Günde Birkaç Kez" kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. "Günde Bir Kez" yanıtı verenlerin oranı yüzde 4,6 iken, katılımcıların yüzde 24,4'ü "Haftada Birkaç Kez", 2,3'ü sosyal medyayı "Ayda Bir Kez", yüzde 2,3'ü ise "Ayda Birkaç Kez" kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu verilere göre sosyal medya kullanımının katılımcılarda oldukça yoğun olduğu görülmüştür. Ayrıca anket sırasında bazı katılımcılar sosyal medyayı, özellikle akıllı telefonlar aracılığıyla, neredeyse tüm gün boyunca kullanmakta olduklarını belirttikleri gözlemlenmiştir.

Ankete katılanların sosyal medya uygulamalarından en çok hangisini tercih ettiğine ilişkin bulgular, Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre katılımcıların yüzde 42,6 ile en çok kullandığı sosyal medya aracının Facebook olduğu, sırasıyla Twitter (% 20,8) ve Blogların (% 20,5) ise en sık kullanılan ikinci ve üçüncü sosyal medya uygulaması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların % 9,2'u "YouTube", % 6,9'u ise "Diğer" seçeneğini işaretlemiştir.

Tablo 6: En Sık Kullanılan Sosyal Medya Aracı:

Sosyal Medya Uygulaması	Kullanıcı Sayısı (n)	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)
Twitter	81	20,8	20,8
Facebook	166	42,6	42,6
YouTube	36	9,2	9,2
Blog	80	20,5	20,5
Diğer	27	6,9	6,9
Toplam	390	100,0	100,0

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların sosyal medyayı kullanım nedenlerini belirlemek üzere onlara “Sosyal medyayı hangi amaçla kullanıyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve çoklu seçim yapabilme fırsatı verilmiştir. Tablo 7’de de görülebileceği gibi ankete katılan toplamda 390 katılımcının tamamının en az bir maddeyi işaretlediği bu soruya göre; sosyal medya kullanıcıları sosyal medyayı sıklıkla şu dört nedenden dolayı kullanmaktadır: “Herhangi bir yere gitmeden önce orayla ilgili bilgi edinmek” için (% 26,7), “Yeni insanlar, yerler ve kültürler hakkında bilgi almak” için (% 19,9), “İletişim” için (% 15,0), “Tatilini planlamak” için (% 15,0).

Tablo 7: Sosyal Medyayı Kullanım Amaçları (Çoklu Seçim Yapılabilir)

Amaç	İşaretlenme Sayısı (n)	Yüzde (%)
1. Eğlence ve oyun amaçlı	17	% 2,1
2. Son gelişmelerden haberdar olma amaçlı	54	% 6,8
3. Yeni insanlar, yerler ve kültürler hakkında bilgi alma amaçlı	159	% 19,9
4. İletişim amaçlı	120	% 15,0
5. Herhangi bir yere gitmeden önce orayla ilgili bilgi edinme amaçlı	213	% 26,7
6. Yeni insanlarla tanışma amaçlı	14	% 1,7
7. Tatilimi planlama amaçlı	111	% 13,0
8. Düşüncelerini diğer insanlarla paylaşma amaçlı	54	% 6,7
9. Uzakta olan arkadaşlar ve aile hakkında bilgi alma amaçlı	42	% 5,2
10. Diğer	12	% 1,5
Toplam	796	% 100

Tablo 8: Kullanıcıların her bir ifadeye katılım yüzdeleri	Kesinlikle Katılıyorum	Genel Olarak Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Genel Olarak Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Cevapsız
	%	%	%	%	%	%
1. Sosyal medyayı tatilimi planlamak için kullanırım.	56,9	24,1	2,1	12,6	4,4	0
2. Tatilimi planlamadan önce sosyal medyayı, blog ve forumları takip eder, diğer tatilcilerle etkileşimde bulunurum.	4,6	74,4	7,2	6,9	6,9	0
3. Sosyal medyayı tatil destinasyonları hakkındaki bilgiler bağlamında geleneksel medyaya göre daha güvenilir buluyorum	4,6	61,3	20,3	12,1	1,8	0
4. Sosyal medyada verilen tatil seyahatleriyle ilgili bilgiler geleneksel medya, seyahat acenteleri ve resmi turizm sitelerindeki reklamlardan daha güvenilirdir	2,1	69,5	23,8	2,3	2,3	0
5. Orijinal seyahat planlarımı sosyal medyadaki bilgi ve içerikleri okuduktan sonra değiştirdiğim olmuştur	13,1	31,8	39,0	9,2	6,9	0
6. Tatille ilgili sosyal medya platformlarının düzenli bir takipçisiyim, böylelikle bir sonraki tatil planlarım için fikir ve ilham elde ediyorum. Tatille ilgili deneyimlerimi ve fotoğraflarımı arkadaşarımla ve diğer tatilcilerle paylaşıyorum	13,8	32,8	37,2	6,9	9,2	0
7. Tatille ilgili deneyimlerimi ve fotoğraflarımı arkadaşarımla ve diğer tatilcilerle paylaşıyorum	23,8	36,7	27,9	9,2	2,3	0
8. Tatilim sırasında sosyal medyayı inceledim fakat buradaki bilgiler aradığım bilgilerle direkt olarak ilişkili değildi	6,9	45,4	36,2	4,6	6,9	0
9. Tatil için gittiğim yerlerde sosyal medyayı belli yerleri, aktiviteleri ve	6,9	51,5	26,7	11,5	3,3	0

eğlence merkezleri hakkında bilgi edinmek için kullanım						
10. Sosyal medyada yer alan bilgileri okuduktan sonra iyi bir tatil seçimi yaptığımı söyleyebilirim	10,0	56,2	22,3	6,9	4,6	0
11. Sosyal medyada diğer tatilcilerin paylaştıkları deneyimlerden etkilenirim	8,5	61,5	25,4	2,3	2,3	0

Çalışmanın bu bölümünde ise ‘sosyal medyanın katılımcıların tatil kararlarına etkilerini’ ölçmek için öncelikle betimsel istatistik yöntemi kullanılmış, onların ölçekteki sorulara verdikleri cevapların aritmetik ortalaması hesaplanmıştır. Daha sonra sosyal medya kullanımı genel eğilimin cinsiyetler arası farkını belirlemek için bağımsız örneklem t- test yöntemi kullanılmış, ardında da yaş ve gelir durumuna göre farklarını belirlemek için Tek Yönlü ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 8 ve Tablo 9’da yer alan veriler incelendiğinde ve ölçekteki maddelerin genel aritmetik ortalamalarına bakıldığında katılımcıların, ölçekte yer alan maddelerden en çok 1. maddede yer alan “*Sosyal medyayı tatilimi planlamak için kullanım*” ifadesini, 11. madde yer alan olan “*Sosyal medyada diğer tatilcilerin paylaştıkları deneyimlerden etkilenirim*” ifadesini ve 7. maddede yer alan “*Tatille ilgili deneyimlerimi ve fotoğraflarımı arkadaşlarımla ve diğer tatilcilerle paylaşırım*” ifadesini onayladıkları saptanmıştır.

Tablo 9: Katılımcıların verdikleri yanıtların genel aritmetik ortalama hesabına ilişkin analiz sonuçları

	Katılımcı Sayısı (N)	Minimum Değer	Maksimum Değer	Ortama (X)	Standart Sapma (ss)
Toplam	390	1,45	5,00	3.60	.653
Geçerli	390				

Tablo 9’da da görülebileceği gibi katılımcıların verdikleri yanıtların genel ortalamasına bakıldığında katılımcıların Tablo 8’de verilen ifadelere genel olarak katılma eğiliminde oldukları görülmektedir.

Tablo 10: Katılımcıların ankete verdikleri yanıtların genel aritmetik ortalamasının cinsiyetler arasındaki farklarına ilişkin analiz sonuçları: bağımsız örneklem t-testi

Değişken	Katılımcı Sayısı (N)	Aritmetik Ortalama (X)	Standart Sapma (SS)	t	df	p
Kadın	194	3,58	.517	-,487	358	,627
Erkek	196	3.61	.766			

Tablo 10’dan elde edilen veriler incelendiğinde, katılımcıların verdikleri yanıtlar ile cinsiyetleri arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir ($t=-457$, $p|>0.05$).

Ankete katılanların yaş ve gelir değişkeni açısından sosyal medya kullanım düzeyleri arasındaki fark incelenmiştir. Yapılan One Way ANNOVA, LSD analiz sonuçlarına göre

katılımcıların bu ankete verdikleri yanıtlar ile onların yaş ve gelir düzeyleri arasında $p > 0.05$ anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan faktör analizi sonucunda istatistiki olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir.

4. Değerlendirme ve Sonuç

İmaj, kurumların hedef kitlelerin üzerinde bıraktıkları olumlu ya da olumsuz izlenimlerdir. Günümüzde kurumların yerleştirdikleri olumlu imajları, onların başarılı olmaları bakımından son derece önemli bir yere sahiptir. İnternetin ve sosyal medya araçlarının gelişmesiyle beraber bu iletişim mecraları turizm işletmelerinin imajlarına son derece etki etmeye başlamıştır. Günümüzde sosyal medya bireylerin sosyal yaşamına nüfuz etmekte, onların aldıkları kararları etkilemektedir. Çalışmada da görülebileceği gibi (Tablo 6) sosyal medya bireyler tarafından sıklıkla kullanılmakta, sosyal medyada yer alan içerikler, bireylerin turistik destinasyon tercihlerine önemli ölçüde etki etmektedir. Çalışmaya katılan bireylere yöneltilen ifadeler irdelendiğinde (Tablo 9) genel olarak en çok onaylanan ifadelerin 1. maddede yer alan “Sosyal medyayı tatilimi planlamak için kullanırım” ifadesi, 11. madde yer alan “Sosyal medyada diğer tatilcilerin paylaştıkları deneyimlerden etkilienirim” ifadesi ve 7. maddede yer alan “Tatile ilgili deneyimlerimi ve fotoğraflarımı arkadaşlarımla ve diğer tatilcilerle paylaşırım” ifadesi olduğu görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak katılımcıların turistik ürün tercihlerinde sosyal medyaya önem verdiklerini ve burada yer alan turistik ürün ve hizmetler hakkındaki bilgilerden etkilendiklerini söyleyebilmek mümkündür. Ayrıca çalışmanın bulgularına göre katılımcıların “Sosyal medyada yer alan tatil seyahatleriyle ilgili bilgiler geleneksel medya, seyahat acenteleri ve resmi turizm sitelerindeki reklamlardan daha güvenilirdir” ifadesini büyük ölçüde (%60) onayladıkları görülmektedir. Buna göre katılımcıların sosyal medyada yer alan bilgileri geleneksel medyada yer alanlara nazaran daha güvenilir bulduklarını göstermektedir. Bu durum mevcut literatürde yer alan Fotis vd. 2012; Aymankuy, Soydaş ve Saçlı, 2013; Gretzel, Yoo ve Purifoy, 2007; Királ'ová ve Pavlíčka, 2015 gibi çalışmaların elde ettiği sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Peltekoğlu (2001: 359)'nun da belirttiği gibi organizasyonların imajları ilişkide buldukları kişilerin “onlar hakkındaki elde ettikleri bilgiler sonucunda” şekillenmektedir. Bu çalışmadan elde edilen verilerine göre Türkiye’yi ziyaret eden turistlerin tatil destinasyon seçimlerine sosyal medyada yer alan bilgi, yorum ve deneyimlerin etki ettiği görülmektedir. Bu bağlamda sosyal medyada yer alan bilgi ve içerikler, kurumların imajlarını da olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bakımdan sosyal medyada kurumların kurumsal imajlarını olumlu bir şekilde oluşturmaları ve yönetmeleri onların amaçlarına ulaşması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’nin turizm bakımından önemli hedeflerinden biri de ülkeye gelen turist sayısını arttırarak sektörde lider bir konuma gelmektir. Bu doğrultuda hem ülkenin hem de turizm firmalarının sosyal medyadaki imajlarını önemsemesi ve bu imajlarını olabildiğince olumluya çevirebilmesi için bir takım adımların atılması gerekmektedir. Günümüzde birçok kurum ve kuruluş ‘sosyal medya yöneticisi’ gibi iletişim uzmanlarını işe alarak kurumlarının sanal ortamlardaki imajını korumaya yönelik tedbirler almaktadırlar. Bu durumun başta Kültür ve Turizm Bakanlığı öncülüğünde dikkate alınması, belli bir program dahilinde turizm firmalarına ve ilgili kurumlara sosyal medya okur yazarlığı ve etkili sosyal medya kullanımı hakkında bilgi vermeleri önem arz etmektedir.

Sosyal medya turizm destinasyonları, turizm işletmeleri ve turistler için geleneksel yöntemle kurulan iletişim biçimlerine göre daha az masraflı birçok fırsatlar sunmaktadır.

Turizm işletmeleri tarafından internetin ve sosyal medyanın gücünün önemsenmesi, bu işletmeler ile hedef kitlesi arasındaki iletişimin sağlıklı gerçekleştirilmesini, hedef kitlenin onayı ve beğenisinin kazanılması bağlamında çok önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca sosyal medya anlık geri bildirim özelliği sayesinde, hedef kitlenin olumlu ve olumsuz görüşlerinin elde edilmesi bağlamında işletmeler açısından son derece önemli bir yere sahiptir. Sosyal medya sayesinde dünya küresel bir köy haline gelmiş, zaman ve mekân sınırlaması ortadan kalkmıştır. Bu iletişim mecrası aracılığıyla turizm işletmeleri hakkındaki görüşlere ve söylentilere dünyanın her yerinde istenilen vakitlerde ulaşabilmek mümkündür. Bu doğrultuda turizm sektörü irdelendiğinde çalışmanın ampirik kısmından elde edilen veriler de değerlendirildiğinde Türkiye'ye gelen turistlerin, tatil destinasyonlarına karar vermeden önce sosyal medyayı kullandıkları, gittikleri yerler hakkında sosyal medya üzerinden bilgi toplamaya çalıştıkları, elde ettikleri bilgilerin onların tercihleri üzerinde önemli bir etki ettiği, kendilerinin de gittikleri yerler ve mekânlar hakkında sosyal medyada veri paylaştıkları görülmektedir. Bu durum turizm işletmeleri açısından sosyal medyanın ne derece önemli olduğunun da bir göstergesidir. Bu bakımdan turizm işletmeleri kendi kurumlarını temsilen sosyal medya üzerinde aktif olmalı, sosyal medyada yer alan bilginin akışını kendi lehleri doğrultusunda yönlendirmeli, eksik ya da yanlış bilgileri gerektiğinde düzeltmeli, kendi imajlarına katkıda bulunacak bilgi ve görselleri hedef kitlelerinin erişime sunarak pro-aktif çalışmalarla karşılaşılabilecekleri olumsuzlukların önüne geçmelidirler. Turizm işletmelerinde sosyal medya yöneticisi olarak iletişim profesyonelleri görevlendirmesi turistik işletmelerin kurumsal imajlarına olumlu yönde etki edecektir.

KAYNAKLAR:

ABRATT, Russell ve MOFOKENG, T. Nsenki: (2001). Development and Management of Corporate Image in South Africa. *European Journal of Marketing*. Vol. 35(3/4). ss.368-386.

ALTUNAY, Alper: (2012). Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya: Görüntü Yüzeyi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Vol. 27. ss. 33 – 44

ANDREASSEN, T. Wallin ve LİNDESTAD, Bodil: (1998). Customer Loyalty and Complex Services. *International Journal of Service Industry Management*. Vol. 9(1). ss.7-23.

AYMANKUY, Yusuf., SOYDAŞ, M. Emin ve SAÇLI, Çağrı: (2013). Sosyal medya kullanımının turistik tüketicilerin tatil kararlarına etkisi: Akademik personel üzerinde bir uygulama. *International Journal of Human Sciences*. Vol. 10(1). ss. 376-397.

AZIZ, Aysel: (2010). İletişime Giriş. 3. baskı. İstanbul: Hiperlink Yayınları

BALCI, Ali. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*. 8. Baskı. Ankara: Pegem Akademi

BAŞ, Türker: (2006). *Anket nasıl hazırlanır?, Anket nasıl uygulanır?, Anket nasıl değerlendirilir?* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

BOYD, Danah: (2007). Why Youth (Heart) Social Network Sites: The Role of Networked Publics in Teenage Social Life. *MacArthur Foundation Series on Digital Learning – Youth, Identity, and Digital Media Volume*. İçinde. D Buckingham (Ed). Cambridge, MA: MIT Press.

BOYD, Danah ve ELLISON, Nicole B.: (2008). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship, *Journal of Computer-Mediated Communication*. Vol.13. ss.210-230

BOZART, Jane (2010). *Social Media For Trainers: Techniques for Enhancing and Extending Learning*. San Francisco: John Wiley and Sons.

BUHALİS, Dimitros, LEUNG, Daniel ve LAW, Raw: (2011). eTourism: Critical Information and Communication Technologies for Tourism Destinations, Destination marketing and management: theories and applications. İçinde Y.Wanf ve A. Pizam (Eds). *Destination marketing and management: Theories and applications*. Wallingford: CAB International. ss. 205-224.

BUHLER, Joe: (2011). *Social Media in Travel Planning*, PhoCusWright Inc.: ABD.

CASTELLS, Manuel: (2010). *The Rise Of The Network Society: Volume I: The Information Age: Economy, Society, And Culture*. 2. Baskı. West Sussex: Wiley-Blackwell

COHEN, L. S. (2009). Is There A Difference Between Social Media And Social Networking?. <http://lonscohen.com/blog/2009/04/difference-between-social-media-and-social-networking/> (30 Ekim 2014)

COHEN, Lon S: (2009). Is There A Difference Between Social Media And Social Networking?. <http://lonscohen.com/blog/2009/04/difference-between-socialmedia-and-social-networking/> (19 Şubat 2015)

DINA, Răzvan ve SABOU, Gabriel: (2012). Influence of social media in choice of touristic destination. *Cactus Tourism Journal*. Vol. 3(2). s. 24-30.

eMARKETER (2007a). *UGC Users Outnumber Creators*. <http://www.emarketer.com/Article/UGC-Users-Outnumber-Creators/1005081> (19 Ekim 2014)

eMARKETER (2007b). *Niche Sites invigorate Online Travel*. <http://www.emarketer.com/Article/Niche-Sites-Invigorate-Online-Travel/1004789> (21 Haziran 2015)

eMARKETER (2007c). *Women and Word of Mouth*. <http://www.emarketer.com/Article/Women-Word-of-Mouth/1005304> (21 Haziran 2015)

EŞİTTİ, Şakir (2013). *Gözetim Toplumunda Sinoptikon ve Sosyal Medya*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

FOTİS, John, BUHALİS, Dimitros ve ROSSIDES, Nicos: (2012). Social media use and impact during the holiday travel planning process. İçinde: Fuchs, M.,Ricci, F. ve Cantoni, L., (eds). *Information and Communication Technologies inTourism*. Vienna, Austria: Springer-Verlag. ss. 13-24

FUCHS, Christian: (2011). New Media, Web 2.0. and Surveillance. *Sociology Compass*. Vol.5(2). ss. 134 – 147

GRETZEL, Ulrike, YOO, Kyung. H. ve PURIFOY, Melanie (2007). *Online Travel Review Study: Role ve Impact of Online Travel Reviews, Laboratory for Intelligent System in Tourism*, <http://www.tripadvisor.com/pdfs/OnlineTravelReviewReport.pdf>. (09 Temmuz 2015)

INTERNET WORLD STATS USAGE AND POPULATION STATİCTİCS (2014) Internet Users in the World Distribution by World Regions - 2014 Q4. Online Kaynak: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (21 Haziran 2015)

INTERNET WORLD STATS. (2012). Usage and Population Statistics. <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (09 Temmuz 2015)

İSLAMOĞLU, A. Hamdi: (2009). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemler SPSS Uygulamalı. 2. Baskı. İzmit: Beta Yayınları

İŞÇİL, Necati: (1973). İstatistik Metotları ve Uygulamaları, AITIA Yayınları: Ankara

IVY, Johathan: (2001). Higher education institution image: a correspondence analysis approach. *International Journal of Educational Management*. Vol.15 (6). ss. 276-82.

KANDAMPULLY, Jay ve SUHARTANTO, Dwi: (2000). Customer Loyalty in the Hotel Industry: The Role of Customer Satisfaction and Image. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. Vol. 12(6). ss.346-351.

KAPLAN, Andreas M. ve HAENLEİN, Mitcheal: (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media, *Bussiness Horizons*, Vol. 53, s. 59 – 68 <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0007681309001232> (12 Ekim 2014)

KIRÁĽOVÁ, A Alžbeta ve PAVLÍČEKA, Antonin: (2015) Development of Social Media Strategies in Tourism Destination. International Conference on Strategic Innovative Marketing. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 175. Ss. 358 – 366

KOTLER, Philip, BOWEN, John T. ve MAKENS, James C: (2003). *Marketing for hospitality and tourism*. (3rd ed.). Upper Saddle River: Prentice-Hall.

LEE, Woojin, TYRRELL, Timothy ve ERDEM, Mehmet: (2013). Exploring the behavioral aspects of adopting technology: Meeting planners' use of social network media and the impact of perceived critical mass. *Journal of Hospitality and Tourism Technology* . Vol. 4(1). ss. 6-22.

LI, Charlene ve BERNOFF, Josh: (2008). *Groundswell: Winning in a World Transformed by Social Technologies*. New York: Harvard Business Press. □

LITVIN, Stephen. W., GOLDSMITH, Ronald E. ve PAN, Bing: (2008). Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. *Tourism Management*, Vol. 29, ss.458-468.

MANAP, KhairulHilmi A. ve ADZHARUDIN, N. Azura: (2013). The Role of User Generated Content (UGC) in Social Media for Tourism Sector. The West East Institute. *The 2013 WEI International Academic Conference Proceedings. 2013 İstanbul, Türkiye*. ss. 52-58.

MAYFIELD, Antony: (2010). What is Social Media, iCrossing, elektronik kitap, http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf (15 Eylül 2014)

NEUMAN, Marco ve HOGAN, Deirde ve MACDONAİLL, Ciaran: (2005). Semantic Social Network Portal for Collaborative Online Communities. *Journal of European Industrial Training*. Vol. 29(6) ss.472-481

NGUYEN, Nha. ve LEBLANC, Gaston: (2002). Contact Personnel, Physical Environment and the Perceived Corporate Image of Intangible Services by New Clients. *International Journal of Service Industry Management*. Vol. 13(3), ss.242- 262.

OKAY, Ayla ve OKAY, Aydemir: (2001), Halkla İlişkiler Kavram, Strateji ve Uygulamaları. Der Yayınları: İstanbul.

OXFORD DİCTIONARİES (2015) <http://www.oxforddictionaries.com> (12 Haziran 2015)

ÖRER, Lale: (2006). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin kurumsal imajının öğrenciler açısından ölçülmesi üzerine bir alan çalışması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

ÖZEL, Elif Korap: (2014). Çalışanların Twitter Kullanımının, Kurum İmajına Etkisi: Türkiye'de Bir Anket Çalışması. *Journal of Yasar University* . Vol. 9(35). ss. 6138-6158

PALACIO, Asuncion, B., MENESES, Gonzalo D., ve PEREZ, Pedro J. P: (2002). The configuration of the university image and its relationship with the satisfaction of students. *Journal of Educational Administration*. Vol. 40 (5), ss. 486-505

PAN, Bing, ve FESENMAIER, Daniel R. (2006). Online information search: Vacation planning process. *Annals of Tourism Research*, Vol. 33(3): 809-32.

PARKER, Richard D: (2012). The Evolving Dynamics of Social Media in Internet Tourism Marketing. *Tourism Research & Hospitality*. Vol.1(1). doi:10.4172/2324-8807.1000e102

PELTEKOĞLU, Filiz B: (2001). Halkla İlişkiler Nedir. Gen. 2.baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş: İstanbul.

SCOTT, R. Peter, JACKA, J. Mike: (2011) Auditing social media – a governance and risk guide. John Wiley and Sons: United States of America.

SİPAHİ, Beril., YURTKORU, E. Serra. ve ÇİNKO, Murat: (2010). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. 3. Baskı. İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

**ВЫРАЖЕНИЕ ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ
ОПРЕДЕЛЕННО-ЛИЧНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ТЮРКСКИХ ЯЗЫКАХ (НА
ПРИМЕРЕ КАРАЧАЕВО-БАЛКАРСКОГО ЯЗЫКА)¹**

**FORMAL-SEMANTICAL CHARACTERISTIC OF THE SENTENCES IN
KARACHAI-BALKAR LANGUAGE**

**KARAÇAY BALKAR DİLİNDE CÜMLELERİN FORMAL DİZİN BİLİMSEL
ÖZELLİĞİ**

Ф.Т. Мамаева*

АННОТАЦИЯ

В современной лингвистике имеется большой опыт упорядочения синтаксических единиц языка, который достаточно полно обобщен в специальных лингвистических исследованиях, грамматиках и учебных пособиях. При этом языковеды опираются на разные аспекты устройства предложения. Так, среди простых предложений выделяются следующие типы конструкций: односоставные, двусоставные, глагольные - именные, определено-личные - неопределенно-личные, личные - безличные и др.

Ключевые слова: Карачаево-балкарский язык, синтаксических, тюркском языкознании

ABSTRACT

In this article, the formal-semantic characteristic of the sentences in Karachai-Balkar languages are analyzed. Many examples from these languages are given to show the difference between the aspects of many scientists dealing with the structure of the sentence. It means the use of the subject, object and other components of the sentence.

Key Words : Karachai-Balkar Language, Turkic Language, syntax, Turkish Dialects

ÖZ

Makalede Karaçay- Malkar Türkçesinin Cümle bilgisi içerisinde semantik yapısı üzerinde durulmuştur. Cümle yapısı üzerinde farklı bilim adamlarının görüşlerine yer verilerek kendi fikirlerini örneklerle açıklamıştır.

Cümle içerisinde nesne ve diğer bileşenlerin semantik düzen içerisindeki kullanımları gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karaçay-Malkar Dili, Türk Dili, Sentaks, Türk Diyalektleri

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.103

* Rusya Federasyonu Karaçay-Malkar Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi Rusya

Принятая в современном тюркском языкознании система классификации типов

В современной лингвистике имеется большой опыт упорядочения синтаксических единиц языка, который достаточно полно обобщен в специальных лингвистических исследованиях, грамматиках и учебных пособиях. При этом языковеды опираются на разные аспекты устройства предложения. Так, среди простых предложений выделяются следующие типы конструкций: односоставные - двусоставные, глагольные - именные, определенно-личные - неопределенно-личные, личные - безличные и др. простого предложения восходит к идеям А.А. Шахматова, изложенным в его "Синтаксисе русского языка" (1941). Эта классификация предстает в описательных грамматиках, исследованиях и учебниках, посвященных анализу языковых единиц тюркских языков. Принципом разграничения односоставных и двусоставных предложений служит при этом признак наличия или отсутствия в структуре синтаксической конструкции его главных членов, т.е. подлежащего и сказуемого (Балакаев 1959, 206-243).

Л.А. Покровская в гагаузском языке выделяет односоставные предложения без подлежащего, в составе которых наличествуют определенно-личные, неопределенно-личные, обобщенно-личные и безличные конструкции, а также односоставные предложения без сказуемого, к которым она относит номинативные, неполные и вставные предложения (Покровская 1978, 58-66.). Такая классификация далека от совершенства. Такой подход неоднократно подвергался справедливой критике в специальной лингвистической литературе, о чем свидетельствуют труды известных синтаксистов-русистов В.А. Белошапковой (1977), Г.А. Золотовой (1982) и др. Все дело в том, что для таксономии односоставных предложений в качестве основного выдвигается тот или иной признак. В результате мы имеем множественность классификаций. Для этого используются следующие признаки: 1) грамматическая форма главного компонента; 2) синтаксическая специфика главного члена; 3) типовое значение, характеризующее тот или иной класс односоставных конструкций. По В.А. Белошапковой, "несмотря на неопределенность и зыбкость границ односоставных предложений, традиционная классификация односоставных предложений многое дала для постижения их формальной и семантической организации, выделив основные формальные классы, показав разнообразие их реализаций и сложность смысловой организации" (Белошапкова 1977, 714). С этим мнением трудно не согласиться. Г.А. Золотова, проявляя солидарность с мнением других ученых об отсутствии единого принципа классификации односоставных конструкций, подчеркивает, что "адекватность принятой классификации действительной синтаксической системе могла бы быть гарантирована надежностью критериев выделения главных членов предложения" (Золотова, 1982, 102-103.)

В тюркском языкознании на классификационные признаки односоставных предложений обратил внимание И.Х. Ахматов. Он предлагает конструкции по односоставности/двусоставности делить на основе их структурных (синтаксических) признаков, а не на логической основе. Он пишет: "Под грамматически односоставными предложениями необходимо понимать такие предложения, в которых субъект не выражен лексически, а под двусоставными - предложения, в которых субъект и предикат выражены лексически" (Ахматов 1983, 157). С другой стороны, в работах более позднего периода им выделяются так называемые односоставные косвенно-субъектные предложения с лексически выраженным субъектом.

На наш взгляд, в карачаево-балкарском языкознании двусоставные предложения достаточно полно охарактеризованы с точки зрения их формально-семантической устроенности (Ахматов 1983; Кетенчиев 2000.) Однако этого не скажешь в отношении односоставных предложений, которые не нашли однозначной интерпретации. Между тем они занимают важное место в синтаксическом строе языка, чем и обусловлена необходимость обращения к этим синтаксическим единицам языка.

Отношение к определенно-личным предложениям в лингвистике неоднозначно. Традиционно определенно-личное квалифицируется как простое, односоставное, бесподлежащее предложение с глаголом-сказуемым, который своими личными окончаниями указывает на то, что действие, названное им, выполняется определенным 1-м или 2-м лицом в единственном и множественном числе (Русский язык. Энциклопедия. 1998, 294.)

В лингвистической литературе существуют точки зрения, отражающие грамматическую специфичность конструкций указанного типа. Так, некоторые ученые подобные синтаксические единицы относят к двусоставным предложениям. Основанием для этого служит то, что подлежащее (хотя личное местоимение и отсутствует) выражено в личной форме глагола (Пешковский, 1956, 341; Светлик Ян. 1970, 162-163.). При таком понимании, как нам думается, не разграничиваются модели, в которых структурно облигаторны оба состава, и в модели которых один из составов предложения структурно факультативен, ср., например: **Мен юйге барам** "Я иду домой" и **Темир тюеме, назму джазам** "Кую железно, слагаю стихи".

С другой стороны, в ряде работ наблюдается "разрушение" грамматической специфичности рассматриваемых односоставных построений, т.е. категория определенно-личных предложений проецируется и на все двусоставные предложения, ибо в них субъект выражен отдельной лексемой. Иначе говоря, он раскрыт с предельной полнотой. Однако определенность в таких высказываниях имеет совсем другой характер. Вместе с тем имеется много случаев, когда субъект в двусоставных предложениях лексически неопределенный. Ср., например: **Ким эсе да эшикни ачды** (К.К.) "Кто-то открыл дверь".

В тюркском языкознании встречается много работ, в которых признается нормой наличие определенно-личных предложений в синтаксическом строе конкретного языка. Вместе с тем имеется ряд работ, в которых определенно-личные предложения не выделяются в отдельную группу. Так, А.Н. Баскаков по лексико-грамматическим признакам главных членов глагольные односоставные предложения подразделяет на бессубъектные, обобщенно-личные и неопределенно-личные предложения (Баскаков, 1984, 97.)

Определенно-личные предложения интерпретируются и как неполные предложения без подлежащего. Такого подхода придерживаются также составители "Грамматики хакасского языка" (1975). Действительно, в тюркских языках, в том числе и в карачаево-балкарском языке, встречаются контекстуально неполные предложения с редуцированным подлежащим, легко восстанавливаемым из контекста: **Жаш заводда ишлейди. Планын артыгы бла толтурады** (А.К.) "Парень работает на заводе. Перевыполняет свой план". Как видим, во втором предложении отсутствует подлежащее, которое легко восстанавливается из контекста. Оно представляет собой конструкцию с неполной реализацией соответствующего двусоставного предложения. В подобных предложениях субъект неопределенный.

При разграничении определенно-личных высказываний следует остановиться на особенностях субъекта. В двусоставных предложениях он выражен дважды: посредством подлежащего и личной формы сказуемого. Не вызывает сомнения тот факт, что определенно-личное предложение образуется от двусоставного предложения с личным субъектом в результате элиминации подлежащего. Для образования определенно-личного предложения важно наличие четкого соответствия между формами субъекта: подлежащим и лично-предикативным аффиксом сказуемого. Как правило, признается соответствие их в предложениях с первым и вторым личным субъектом ед. и мн. числа при глаголах прошедшего, настоящего и будущего времени. Определенно-личное предложение не образуется при элиминации подлежащего, обозначающего предметный и предметно-личный субъекты. Итак, сравним предложения **Китан окъуйма** "Читаю книгу", **Иги окъуйса** "Учишься хорошо", **Окьюугъа жюрюйбюз** "Ходим на учебу", **Школда окъуйсуз** "Учитесь в школе", с одной стороны, и **Роман жазгъанды** "Написал роман", **Бичен ишлейди** "Заготавливает сено", **Иги ишлейдиле** "Хорошо работают" - с другой. Во всех предложениях подлежащее не выражено, однако в первых оно определяется по форме сказуемого. Здесь следует учесть и то, что в них элиминированы местоименные подлежащие, а лично-предикативные аффиксы диахронически восходят к ним. Для вторых же подлежащее восстанавливается только из контекста или конситуации. Иначе говоря, в первом случае подлежащее (грамматический субъект) находим в самой структуре предложения, а во втором случае - вне его рамки. В силу этого мы первые предложения признаем полными односоставными, а вторые - неполными двусоставными.

Предложение типа **Мен мал кютеме** "Я пасу скот" по семантике несколько не отличается от предложения типа **Мал кютеме** "Пасу скот". Семантическая структура этих предложений тождественна и состоит из субъекта, объекта и предиката. В них субъекты однозначны, т.е. содержится первый личный субъект в форме ед.ч., обозначающего непосредственно говорящего. Тем не менее, их формальная структура различается. Первое предложение трехкомпонентно и состоит из подлежащего, прямого дополнения и сказуемого, а второе предложение двухкомпонентно. В его состав входят только прямое дополнение и сказуемое. Следовательно, рассматриваемые предложения тождественны в семантическом плане, различаясь при этом на уровне плана выражения. Именно этим и объясняется то, что одни языковеды такие предложения интерпретируют как стилистические варианты внутри двусоставного типа или квалифицируют как регулярные реализации соответствующих двусоставных структур, а другие причисляют такие предложения к двусоставным и односоставным.

При рассмотрении субъекта вне связи с его основным средством выражения - подлежащим надо отметить, что в определенно-личном предложении он не элиминируется, а в двусоставной конструкции он более эксплицирован и выражен лексико-морфологически: личное местоимение + лично-предикативный аффикс. В определенно-личном предложении субъект свертывается до лично-предикативного аффикса. Это, на наш взгляд, не ведет к структурной неполноценности, незавершенности, неинформативности предложения. Таким образом, в семантическом отношении определенно-личное предложение все еще остается двусоставным, а в плане выражения становится односоставным.

Важен тот факт, что в определенно-личной конструкции сохраняется

соответствие между субъектом и его сказуемой формой, которое присуще двусоставному предложению. Так, лично-предикативный аффикс **-ма/-ме** указывает на личный субъект ед. числа; **-са/-се** - на второй личный субъект ед. числа и т.п. Это говорит в пользу включения такого предложения в структуру знаковой ситуации. Субъект при этом обозначает либо автора вербальной речи (или автора вкупе с другими лицами, если в составе сказуемого наличествуют аффиксы **-быз/-биз**), либо адресата речи (или адресата вместе с другими лицами при оформлении предиката аффиксами **-сыз/-сиз**).

Следует отметить, что образование определено-личного предложения происходит, как правило, в результате элиминации местоименного подлежащего, обозначающего 1-е и 2-е лицо. Это совершается на уровне речи, а не на уровне языка, так как зависит от произвольного действия автора речи. На уровне речи указанный компонент становится факультативным, и это переносится на плоскость языка. Так, выбор конструкции **Мен китап окъуйма** "Я читаю книгу" и **Китап окъуйма** "Читаю книгу" предопределяется условиями коммуникативного акта и самим говорящим, а не диктуется непосредственно языком. Этим, по всей видимости, объясняется то, что ряд лингвистов рассматривает данные синтаксические построения как стилистические варианты двусоставного предложения. Однако нам думается, что элиминация подлежащего в процессе коммуникации приводит в данном случае к структурным изменениям на уровне языка, трансформируя двусоставное предложение в односоставное.

Как было отмечено выше, определено-личное предложение образуется от двусоставного глагольного предложения. Они и составляют большинство определено-личных предложений. Однако последние могут быть и трансформами двусоставных именных предложений, например: **Мен устазма** "Я учитель" - **Устазма** "Я учитель". Это не учитывается большинством тюркологов. Правда, некоторые синтаксисты-тюркологи допускают, что среди определено-личных предложений встречаются и именные. Так, Л.А. Покровская определено-личные предложения в гагаузском языке делит на конструкции с глагольным сказуемым и конструкции с именным сказуемым (Покровская, 1978, 59.). В именном предложении элиминированное подлежащее выражается как непосредственно через именной предикативный компонент, так и через связку: **Жоргучуса** "Ты писатель"; **Жоргучу болурса** "Наверно, ты писатель".

Валентность предиката в определено-личных и двусоставных предложениях различается в плане выражения, а в плане содержания сохраняется. Субъектная валентность предиката реализуется через сказуемый компонент конструкции. Так, в предложении **Мен юйге барама** "Я иду домой" предикат двухвалентен и открывает два места в предложении.. Здесь предикат имеет одинаковую формальную и содержательную валентность. В предложении **Юйге барама** "Иду домой" предикат становится формально одновалентным.

В плане лексического наполнения определено-личные предложения обладают меньшим функционально-семантическим потенциалом, чем двусоставные предложения. На это влияет то, что в сферу определено-личных предложений не вовлекаются конструкции с предметным субъектом. Замещение предикатной позиции определено-личного предложения обуславливается и тем, к какой лексико-семантической группе относится то или иное слово. Так, наречия с локативным значением активно функционируют в качестве предикатов определено-личных

предложений: Ёргеме "Я (иду) *наверх*"; Энишгеме "Я иду *вниз*" и др. Этого не скажешь о наречных предикатах с темпоральным значением: нельзя сказать Тамблама "Я *завтра*". Подобные конструкции становятся асемантическими.

Личный субъект, независимо от того, выражается ли он через подлежащее и лично-предикативный аффикс сказуемого, как, например, в предложении Мен аспирантурада окъуйма "Я *учусь в аспирантуре*" или только через лично-предикативный аффикс сказуемого, как в предложении Университетде окъуйма "Учусь в *университете*" характеризуется своей спецификой. Каждая разновидность личного субъекта четко дифференцируется от любой другой разновидности грамматического субъекта. Это относится не только к самому значению личного субъекта, но и к его внешней форме. Например, 1-й личный субъект ед. числа обозначает автора речи и выражается личным местоимением Мен "Я" и лично-предикативным аффиксом **-ма/-ме**. Во мн. числе для 1-го субъекта мы имеем местоимение биз "мы" и лично-предикативный аффикс **-быз/-биз (-буз/-бюз)**. Он обозначает говорящего вместе с другими лицами (**мен+сен(сиз)+ол(ала)** "я+ты(вы)+он(они)"). 2-й личный субъект ед. числа обозначает одиночного адресата речи и выражается местоимением сен "ты", а также лично-предикативным аффиксом **-са/-се**. 2-й личный субъект мн. числа обозначает неопределенное количество адресатов речи или адресата вместе с другими лицами (**сен +ол (ала)** "ты + он (они)") и выражается личным местоимением сиз "вы", а также лично-предикативным аффиксом **-сыз/-сиз (-суз/-сюз)**. Все разновидности личного субъекта, отличаясь друг от друга, к тому же дифференцируются и по значению, и по форме от предметно-личного и предметного субъектов, т.е. личный субъект – явление строго индивидуальное и выступает как единственный в своем роде.

Личный субъект однозначно соотносится с элементами структуры знаковой ситуации (участниками коммуникативного акта). Иначе говоря, коммуниканты знают друг друга, чем и обуславливается определенность субъекта.

В карачаево-балкарском языке выделяются также определенно-личные предложения, предикатный компонент которых выражен глаголами первого и второго лица желательного наклонения (Грамматика карачаево-балкарского языка 1976: 491). Примеры: 1) Бусагъат атланайым, тебирейим (Фольк.) "Сейчас *подготовлюсь*"; 2) Кёп ахшылыклагъа тюбегин (Фольк.) "Пусть у тебя *будет много хорошего*"; 3) Жашауунгда къыйынлыкъ сынамагъын (Фольк.) "Чтобы (ты) в жизни *не испытал горестей*"; 4) Май къазанланы къайнатхын (Фольк.) "Чтобы *кипятил (ты) жир в казанах*" и др. Как и в вышерассмотренных предложениях, субъект в них выражен через сказуемое. На субъект указывают аффиксы - показатели желательного наклонения **-ым/-им, -ыкъ/-ик, -гъын/-гин (-гъун/-гюн, -хын)**.

В русистике традиционно выделяются определенно-личные предложения со сказуемыми, выраженными глаголами повелительного наклонения (2001, 329.). В "Грамматике карачаево-балкарского языка" (1976) такие предложения не описаны. Однако о них имеются некоторые сведения в работе И.Х. Ахматова (1998). Примеры: 1) Ач эшикни (М.Ш.) "Открой *дверь*"; 2) Иги окъугъуз (М.Т.) "Учитесь *хорошо*" и т.д. В конструкциях подобного типа "форма императивного предиката представляет собой ту структуру, в которой выражен и специфический субъект - субъект-исполнитель"(1992. - С. 58.). В первом предложении субъект выражен имплицитно, а во втором подкреплен морфологическим выражением. Для определенно-личных

императивных конструкций характерно употребление предикатных лексем, оформленных аффиксом **гыыз/-гиз** (**-гъуз/-гюз**, **-ыгъыз/-игиз**, **-угъуз/-югюз**, обозначающим субъект. В единственном числе аффикс является нулевым.

Для выражения сказуемого определенно-личного предложения используется и модальная форма на **р+эди**: 1) **Бусагъатда ол китапны бир окъур эди** (М.Т.) *"Прочитать бы сейчас эту книгу"*; 2) **Игисагъан, узакъда эгешчигими бир кёрю эди** (Фольк.) *"Увидеть бы живущую вдалеке свою сестренку"* и др. В таких предложениях субъект имплицитный. Речь в них идет от 1-го лица. Но восстановить его в рамках предложения невозможно.

Таким образом, определенно-личные предложения характеризуются многообразием. Субъект в них в целом подкрепляется морфологическим выражением, а в ряде случаев можно говорить и о нулевом носителе предикативного признака. Коррелируя друг с другом, указанные предложения входят в одно поле определенности с соответствующими двусоставными конструкциями, субъект которых является определенно-личным. Последние обладают инвариантным значением по отношению к первым. Совпадая по семантической структуре, они различаются в плане структурного членения. Учет этого позволяет тюркологам разграничивать определенно-личные конструкции по двусоставности/односоставности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахматов И.Х. Структурно-семантические модели простого предложения в современном карачаево-балкарском языке: (Основные вопросы теории). - Нальчик: Эльбрус, 1983. - 360 с.
2. Ахматов И.Х. Формально-семантический анализ косвенно-субъектных предложений в тюркских языках (на материале карачаево-балкарского языка) // Советская тюркология. - 1989. - № 6. - С. 11-17.
3. Балакаев М.Б. Современный казахский язык. Синтаксис словосочетания и предложения. - Алма-Ата.: Изд-во АН Казахской ССР, 1959. - 235 с.
4. Баскаков А.Н. Предложение в современном турецком языке. - М.: Наука, 1984. - 200 с.
5. Белошاپкова В.А. Современный русский язык. Синтаксис. - М.: Просвещение, 1977. - 248 с.
6. Грамматика карачаево-балкарского языка. - Нальчик: Эльбрус, 1976. - 571 с.
7. Джакубов И.Д. Основа синтаксиса простого предложения современного киргизского литературного языка: Автореф. дисс. ... д-ра филол. наук. - Фрунзе, 1966.
8. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. - М.: Наука, 1982. - 368 с.
9. Кетенчиев М.Б. Структура и семантика именных предложений в кара-чаево-балкарском языке. - Нальчик: Книга, 2000. - 145 с.
10. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. - М.: Учпедгиз, 1956. - 511 с.
11. Покровская Л.А. Синтаксис гагаузского языка в сравнительном освещении. - М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1978. - 203 с.

12. Русский язык. Энциклопедия. - М.: Большая Российская энциклопедия: Дрофа, 1998. - 703 с.

13. Светлик Ян. Синтаксис русского языка в сопоставлении со словацким. - Братислава, 1970. - 400 с.

14. Современный русский литературный язык. - М.: Высшая школа, 2001. - 462 с.

15. Теория функциональной грамматики: Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность. - СПб.: Наука, 1992. - 304 с.

LITERATURA

1. Aghmatov İ.GH. Strukturno-semantiçeskie modeli prostogo predlojeniya v sovremennom Karaçaevo-Balkarskom yazıke: (Osnovnie voprosi teorii). - Nalçık: Elbrus, 1983. - 360 s.

2. Aghmatov İ.GH. Formalno-semantiçeskiy analiz kosvenno-sub'ektnıgh predlojeniy v Türkskiğ yazıkagh (na materiale Karaçaevo-Balkarsko yazıkı) // Sovetskaya türkologiya. - 1989. - № 6. - S. 11-17.

3. Balakaev M.B. Sovremenniy Kazaghskiy yazık. Sintaksis slovosocetaniya i predlojeniya. - Alma-Ata.: İzd-vo AN Kazaghskoj SSR, 1959. - 235 s.

4. Baskakov A.N. Predlojenie v sovremennom turetskom yazıke. - М.: Nauka, 1984. - 200 s.

5. Beloşapkova V.A. Sovremenniy russkiy yazık. Sintaksis. - М.: Prosveşenie, 1977. - 248 s.

6. Grammatika Karaçaevo-Balkarskoğ Yazıkı. - Nalçık: Elbrus, 1976. - 571 s.

7. Djakubov İ.D. Osnova sintaksisa prostogo predlojeniya sovremennogo kirgizskogo literaturnoğ yazıkı: Avto-ref. diss. ... d-ra filol. nauk. - Frunze, 1966.

8. Zolotova G.A. Kommunikativnie aspektı russkoğ sintaksisa. - М.: Nauka, 1982. - 368 s.

9. Ketençiev M.B. Struktura i semantika imennıgh predlojeniy v Karaçaevo-Balkarskom yazıke. - Nalçık: Kniga, 2000. - 145 s.

10. Peşkovskiy A.M. Russkiy sintaksis v nauçnom osveşenii. - М.: Uçpedgiz, 1956. - 511 s.

11. Pokrovskaya L.A. Sintaksis Gagauzskogo yazıkı v sravnitelnom osveşenii. - М.: Nauka. Glavnaya redaktsiya vostoçnoy literaturı, 1978. - 203 s.

12. Russkiy yazık. Entsiklopediya. - М.: Bolşaya Rossiyskaya entsiklopediya: Drofa, 1998. - 703 s.

13. Svetlik YA. N. Sintaksis russkoğ yazıkı v sopostavlenii so slovatskim. - Bratislava, 1970. - 400 s.

14. Sovremenniy russkiy literaturniy yazık. - М.: Vısşaya şkola, 2001. - 462 s.

15. Teoriya funktsionalnoy grammatiki: Sub'ektnost. Ob'ektnost. Kommunikativnaya perspektiva viskazivaniya. Opredelennost / neopredelennost. - SPb.: Nauka, 1992. - 304 s.

SANÇMAK FİİLİ ÜZERİNE¹

ON THE VERB ‘SANÇMAK’

ПО ПОВОДУ ГЛАГОЛА (SANÇMAK) ВОЗРАТЪ

Nesrin GÜLLÜDAĞ*

ÖZ

Canlı bir varlık olan dilin temel öğeleri, sözcüklerdir. Tıpkı dil gibi canlı olan sözcükler de zaman içinde değişir, gelişir ya da ölür. Türkçe, yapısı itibarıyla sözcük türetmeye en uygun dillerden biridir. Dilimiz, isim ve fiil köklerine getirilen yapım ekleri sayesinde yüzlerce yeni sözcüğün türetilmesine imkân sunmaktadır. Fakat bu köklerden bazıları tarihî dönemler içerisinde yok olup kaybolurken, bazıları ise günümüze ulaşmayı başarmıştır. Batmak, saplamak anlamına gelen, sançmak fiili de dilimizde, Eski Türkçe döneminden itibaren var olan çok eski bir köktür. Ancak Türkiye Türkçesinin sözcükte artık işlek olarak kullanılmayan bazı isim veya fiil kökleri vardır. Bu köklerden bir kısmı işlekliliğini yitirmiş olsa da kendisinden türetilmiş olan sözcüklerde yaşamlarını devam ettirirler. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi yazı dilinde pek işlek olarak kullanılmayan, ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında canlı olarak yaşayan sançmak fiili üzerinde durulacaktır. Bu fiilin, Türk dilinin en eski metinlerinden yola çıkılarak, bugünkü Çağdaş Türk lehçe ve şiveleri ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki kullanımı ele alınacaktır. Türkiye Türkçesi yazı dilinde işlek olarak kullanılan bazı sözcüklerde bu fiil kökünün yaşadığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: sançmak, sancı, sancak, etimoloji.

ABSTRACT

The basic elements of a living language are words. Like the language, the living words change, develop or decrease in time. Turkish is one of the most appropriate languages for producing words as part of its structure. Our language enables many new words to be produced because of derivational affixes added into the roots of nouns and verbs. Yet, when some of them disappear through the historical periods, others manage to reach up to the present. 'Sançmak', meaning to stab is a very old root from Old Turkish in our language. However, there are some roots of verbs and nouns, being non-functional now in Turkish tongue. Although some of them have lost their functions, their lives go on with the words that are derived from them.

In this study, the development of the verb ‘sançmak’, which has been alive in the mouths of Anatolia and has not been used actively in the written language of Turkish among today's modern Turkish dialects and accents through the former texts of Turkish language, will be analyzed. The word ‘sançmak’ is derived from the verb stem, and in this

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.633

* Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, elmek: nesrin_kars@hotmail.com

study, it will be revealed that this verb stem has been alive in some words used in the written language of Turkish actively; yet, in written language, it has lost its function.

Key Words: Sançmak, Pain, Flag, Etymology

Аннотация

Слова являются основными элементами языка, как живого существа. Как язык, так и слова, как живые существа, современем меняются. Турецкий язык, по своей структуре один из подходящих языков для образования новых слов. Однако, словообразующие некоторые корни современем стали исчезать, а некоторые сохранились по сей день. Слово “batmak” и “saplamak” означает как вонзаться. Глагол “sançmak”, тоже является древним тюркоязычным корнем. В лексике анатолийского турецкого языка имеются много непродуктивных корней от имён и глаголов. Некоторые из них, не смотря на свою непродуктивность, продолжают существовать вместе со словами образованными ими. В статье рассматривается значение глагола ”sançmak” со времён древнетурецких текстов, который непродуктивен в анатолийском терецком языке, однако часто используется в диалектах этого языка.

Ключевые слова: вонзаться, резь, намя, этимологоя.

Türkçe, yapısı itibarıyla sözcük türetmeye en elverişli dillerden biridir. İsim ve fiil köklerine getirilen yapım ekleri sayesinde yüzlerce yeni sözcüğün türetilmesine imkân tanımıştır. Ancak, bu köklerden bazıları tarihî dönemler içerisinde yok olup gitmiş, bazıları ise günümüze dek ulaşmayı başarmıştır. Eski Türkçeden itibaren var olduğu halde Türkiye Türkçesinin sözcüklerinde -artık- işlek olarak kullanılmayan bazı isim veya fiil kökleri vardır. Ancak bu köklerden bir kısmı işlekliliğini yitirmiş olsa da kendinden türetilmiş olan sözcüklerde yaşamlarını devam ettirirler. Sançmak fiili de bu köklerden biridir.

Türkçede duman, koku vb. çok etkili bir biçimde yayılarak anlamına gelen “buram buram” şekliyle zarf olarak işlek bir biçimde kullanılmasına rağmen, sözcüğün kökeni olan burmak fiili işlekliliğini yitirmiştir. *Buram* sözcüğünde olduğu gibi, fiilden isim yapan ancak işlek olmayan, -Am eki ile türetilmiş başka sözcüklerde vardır. *Tutam, dizem, biçem* gibi. (Korkmaz 2003: 72) Eski Türkçe *bur-* : kokmak anlamına gelen bir fiil olup, koku anlamına gelen *buranç* sözcüğü de aynı kökten türetilmiştir. (Gabain 1988:270)

Yine Eski Uygur dönemi metinlerinden, İyi ve Kötü Prens Öyküsü’nde serpiştirmek, ekmek, (tarlayı) işlemek anlamındaki *tarı-* fiili, (Hamilton 1998: 21) Türkiye Türkçesinde, tarım ve tarla sözcüklerinde yaşamını sürdürürken *tarı-* fiil şekliyle Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Kuşların evcil kanatlıların üzerinde tünedikleri dal veya sırık anlamına gelen tünük sözcüğünde yaşayan *tün* gece anlamı yine, kömür sözcüğündeki *köy-* yanmak fiili Türkiye Türkçesinde kullanılmayan kökler arasındadır.

Türkçe Sözlükte, eskimiş ibaresiyle verilen *sançmak* sözcüğü, “saplamak, batmak, anlamındadır”. “*Mihnetle gül koklama, dikenini sançar.*” Türkçe Sözlükte *sançmak* fiil kökünden türemiş olan sözcükler, *sancak/sancağ beyi/sancağtar/sancı/sancı otu/sancılanma /sancılanmak /sancılı /sancılma/sancılmak/sancısız* (Türkçe Sözlük: 1696) şeklindedir.

Clauson’un Etimolojik Sözlüğü’nde; *sanç-* iyice delmek (mızrak, kargıyla), delmek, modern dillerde *sanç-/ sançı-/ çanç-* gibi anlamlarda kullanılır. *sançıt-* sanç- fiilinin ettirgen biçimi; aşağıda görülen alışılmamış ettirgen kullanım biçiminin dışında modern dillerin

çoğunda bulunur. Türkische Turfantexte’de, *süde erser sançtur*, “Savaşırsa kendini bozguna uğrattırır.” *sançık-* sanç- fiilinin edilgen biçimidir. *yağı sançıktı*. “Düşman bozguna uğrattıldı.” (Clouston 1972: 835)

Hasan Eren’in Etimolojik Sözlüğü’nde sancı kelimesine yer verilmezken, sancak, “bayrak, gemilerin sağ yanı, < sanç-batırmak, saplamak + kak eki. Türkçeden Arapça ve Farsçaya da geçmiştir. (Eren 1999: 355)

Nişanyan’ın Etimolojik Sözlüğü’nde, sancak ve sancı kelimelerine yer verilmişken sançmak fiiline rastlanmamıştır. Sancak, ET. Sanç+GAK “saplamak, (sivri bir şey) , sokmak” anlamındadır. Sancı sözcüğü de bu kökten gelmektedir. ET. sanç+ IG. (Nişanyan 2009: 535)

Eyüpoğlu’nun Etimolojik Sözlüğü’nde, sançmak, Türkçe *sançığ*, (ucu sivri demir, kesici delici araç)dan *sançığmak/sançmak*. Kesici aracı, oku, kargıyı saplamak, delmek, yarmak, yaralamak. (Eyüpoğlu 1988:279)

Tuncer Gülensoy’un, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü’nde, *sanç-* (hık.) Saplamak, batırmak, dürtmek, sokmak; yenmek. sancı: sanç + ı(ğ) > sancı, sancak, sanç- kak > sancak (Gülensoy 2007: 729-730)

Orhon Yazıtlarında, *sanç-* “parça parça kesmek, saplamak, sançmak”, *sançıt-* “hançer, kılıç, kama ile, katledilmek, vurulmak, delinmek”(Gabain 1988:292) *sanç-* mızraklamak, *Altı erig sançdı*. (altı eri mızrakladı) (KT K5), *Binip tegdi sançdı, süsin sançdıımız*. Binip hücum etti mızrakladı, askerlerini mızrakladık. (KTK6) (Tekin 2008: 37).

Eski Uygur Türkçesinde, *sançmak* sançmak, delmek, *sanç* deriden çanta, *sançığ* 1. kanca 2. Sancı, sançılmağ, vurulmak, *sançışmak* vuruşmak, *sançıtmağ* sançılmış olmak, delinmiş olmak; *sançmış* Özel isim (Caferoğlu 1993: 193). Eski Uygur Türkçesi dönemine ait, İyi ve Kötü Prens Öyküsü’nde, *sanç-* sokmak, batırmak, delmek. (Hamilton 1998: 206) *ekki köz téglenip sançayın* (LVII-6), iki gözünü oyup kör edeyim, *ekki köziñe sançıp téti*. (LVIII-1), iki gözüne saplayıp kaçtı. (Hamilton 1998: 39) Eski Uygurca Fal Kitabı, İrk Bitig’te, *sanç-* sokmak, batırmak, delmek, Maytrısimit’te *sançıl-/sançış-/sançıt-* şekilleriyle geçmektedir. (Doğan vd. 2014: 272)

Divan-ü Lügati’t Türk’te, *sanç-* Sançmak, dürtmek, sokmak; yenmek. (DLT Endeks: 487) *Ol anı biçekin sançdı. O ona bıçağını sançdı. Beg yağısını sançdı*. “Bey düşmanını yendi”(DLT C. III-420) *sançıl-* saplanmak, sancılmak, asker ordu yenilmek. *Sü sançıldı* “Asker yenildi”, *Bıçek tamka sançıldı* “Bıçak duvara saplandı”(DLT C. II: 231) *sançış-* birbirine hançer, bıçak gibi şeyler saplamak, birbirleriyle savaş yapmak. *Begler sançışdı* “Beyler birbirleriyle savaş yaptı” (DLT C. II: 237)

Kutadgu Bilig ‘de *sanç-* sançmak, dürtmek, vurmak “*Bu saıklık bile sançtı begler yağı,Usallık bile bozdı beglig bağı*” (KB 1999: 220) “Beyler düşmanı ihtiyat ile vurmuşlar ve ihmalkârlık ile beyliğin bağlarını çözmüşler”(Arat 2003: 153) *sançguçı* vuran, Yağıcı yarağcı kişi ol tuçı Yağı, sançguçı hem yetürgen uçı (KB 1999: 246) “Harpci her vakit silah taşıyan kimsedir; o düşmanı vurur ve zafer kazanır.” (Arat 2003: 173)

Atabetü’l- Hakayık’ta, *sançıl-* batmak, “*Çaza birle sançlur adağğa tiken, Çaza birle ilnür tuzağğa elik*” (Arat 1992: 76) “İlkininki ayağa diken kader ile batar, geyiği tuzağa düşüren kaderdir” (Arat 1992: 98)

Harezmi dönemi eserlerinden, Nehcü’l-Ferâdis’te *sanç-* saplamak, vurmak ve yaralamak, kesmek. (Ata 1998: 361) *Ol gavmnı süñgü birle sançarlar tağı tamuğ içinge ıdarlar*.(Eckmann 2004: 49) Kısasü’l Enbiyâ’da, *sançış* döğüş, savaş, ‘*aleyhi’s- selâm*

Mekkedin Medîneğa hicret kıldı erse eki yıl sançış bolmadı. (Ata 1997: 316) *sanç-saplamak, vurmak, kesmek, ‘Ömer kılıç ucu birle qarındaşını sançtı.* (Ata 1997: 280) *sançış- savaşmak, döğüşmek, siz kimler siz? tep, olar atların aytu bedriler. Kâfirler aydular siz ne üçün sançışur-siz?* (Ata 1997: 317) Mukaddimetü'l Edeb'de, *sançış savaş, vuruşma, kopuştu anıñ birle, sançışda dikildi anıñ birle qarıştı. sançış- savaşmak, vuruşmak, doğuşdı anıñ birle, sançışdı kâfirlar birle.* (Yüce 1993: 53-54)

Kıpçak TürkçesiSözlüğü'nde, *sanş- delmek, delip geçmek, saplamak, anlamıyla,* (Toparlı vd.2007: 226) İrşâdü'l–Mülûk Ve's Selâtin, *sanç- 1. karnını yarmak, “ tirlle aşkay taķı sançğay qarına süñgü birle ölgünçe.”*(Toparlı 1992: 421) 2. bastonla vurmak, *ķamıķı sançsa anı,* (Toparlı 1992: 265) 3. hayvanı yürütmek için dürtmek, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân- ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'de, İrşâdü'l–Mülûk Ve's Selâtin'de *Ve eğer at minse bir ķişı taķı bir ķişı sançsa anı zâmin bolmak sançğan ķişı öze turur.* (Toparlı 1992: 452) *sançıl- dürtülmek, Ve eğer bir ķişı süñgü birle sançılsa yâ ok birle urulsa içine irişse oruķı fâsıd bolmas.* (Toparlı 1992: 320) *sanç- delip geçmek, delmek, El-Kavânînu'l Külliye Li-Zabti'l-Lügati't Türkiye adlı eserde (Toparlı vd.1999:121), Codex Comanicus, Gülistan Tercümesi, El idrâk Haşiyesi, Kitâbü'l İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk, Minyetü'l Guzât, sanç-takmak, bağlamak anlamıyla, okçulukla ilgili Arapça'dan çevrilmiş bir eser olan Kitâb Fî İlmi'n Nüşşâb'da geçmektedir. Sançıç vuruşma, dürtüşme, savaş anlamıyla, Et-Tuhfetü'z Zekiyye Fî'l –Lügati't –Türkiyye'de, sançış vuruşma, dürtüşme, savaş anlamıyla Kitâbu Bulgatü'l –Müşak Fî Lügati't Türk Ve'l Kıpçak adlı Arapça-Türkçe Sözlük'te, Codex Comanicus, Minyetü'l Guzât, Kitâb Fî'l-Fıkh Bi'l- Lisâni't –Türki'de geçmektedir. (Toparlı vd.2007:226)*

Çağatay Dönemi, 15.yüzyıl Çağatay dönemi eserlerinden Nazmü'l Cevâhir'de *sançıl-vurulmak, batırılmak;* (Türk 2006: 191) *Hırs ehliğa ğayr niş sançılmas hiç* (Türk 2006: 86) 16. yüzyıl Bâbü'r Dîvânında, *sançıl- saplanmak* (Yücel 1995 : 417) *Gonçe yañlığ köñlüme yüz ğâr-ı ğam sançılmağay* (Yücel 1995: 156) Bayram Han'ın Türkçe Divân'ında, *ğam okları yemin ü yesârımgâ sançılıp,* (Tekcan 2007: 305) Şiban Han Divânında, *Ol hümâyün otağa kim başığa sançıp turur, Kölege kılğan hümâyidür Süleyman üstine,* (Karasoy 2000: 251) *sanç- saplamak, sokmak, sançmak, Abuşka Lügati, Nevâdirü'n – Nihâye, Yusuf Emirî Divânı, Cemîli Dîvânı, Sedd-i İskenderi Kıpçak dönemi eserlerinde de sözcüğe rastlanmamıştır. (Ünlü 2013: 948)*

Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden, Dede Korkut Hikâyelerinde, *sanç-saplamak* anlamında, (Ergin 1997: 258) *Uruzgıñ yaķadan süñüsün sançdı ğurdı. Davlıbaz urup süñüsini sançdı.* (Ergin 1994: 160) *At saldı. Ğazanı sançan didi, sançımadı, öte kıçtı.* (Ergin 1994: 251) Süheyl ü Nev-bahar 'da, *çıkıcaķ taş ile başı yancılır, Ya çomaķ yir ü yâ oķa sancılır.* (Dilçin 1991: 445)

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde, 14. yy. eserlerinden, Erzurumlu Mustafa Darir'in, Siyer-i Darir'inde “*Bayezid eyitti: Bana iğne verin; iğneyi eline verdiler ve iğneyi eline alıp her yerine sançdı.* 15. yy. eserlerinden, Ahmed-i Dâi'nin, Miiftah'ül Cennet'de, *İdris Peygamber derzi idi, bir gönlek dikerdi, her bir iğnesini sançtıķca bir tesbih okurdu.* (TS C. V: 3300)

16. yy. Fuzuli'de, *Sancup bele nazenin etekler, Cem'eyleyelim güzel çiçekler* (TS C. V: 3301)

17. yy. eserlerinden Katip Çelebi'nin Tuhfet-ül Kibar Fi Esfar'il Bihar'da “*Sekiz, dokuz yüz kafiri kılıçtan geçirdiler ve başların gönderlere sancup gözlerine karşı diktiler.*” 18. yy.

eserlerinden Nedim Divân'ında, *Davet ettim haneme ol şehri-i hüsnün şahın, Murg-i canı sıbye sancup özr ile çektim simat* (TS C. V: 3301)

Lehçe-i Osmâni'de *sançmak*; saptamak, sokmak, rezk etmek, ta'n, işletip geçirmek, *sançtırmak*: sançılmak, saptanmak, saptatmak, iğne batırmak, mızrak ve bayrak gönderi yere sokmak. (Toparlı 2000: 331)

Derleme sözcüğünde; *sançmak* 1. (sançmak, sanıçmak) "saptamak, batırmak" *İğneyi iğneliğe sancıver oğlum.* (Eskişehir/Sivrihisar, Amasya/Erkinis, Artvin/Yusufeli, Bitlis /Ahlat), 2. ısırarak, sokmak, yılan sançtı. (Bitlis /Ahlat), *sancımak* ısırarak, sokmak, (Uşak)

sancılmak:1. saptanmak, karnına kaza ile bıçak sancılmış (Afyon /Dinar, Artvin/Yusufeli)

1. Sendelemek (Çanakale/Ezine) 2. Ayağa kalkıp hızla yönelmek, saldırmak. *Kapı açılır açılmaz sancıldı.* (Kastamonu/Taşköprü), *sancımak* sokmak, takmak. *Eteklerini beline sancıdı.* (Sivas) (DS C. X: 3535) Kırşehir ve Yöresi Ağızlarında *sanc-* saptamak, döşüne ine sancıyollar, bu gız da (Günşen 2000: 388), Diyarbakır Ağzında *sanc-* sokmak anlamında kullanılmaktadır. (Erten 1994: 169)

Azerbaycan Türkçesinde; *sancmağ* 1. Batırmak, sokmak, giyindirmek. 2. Takmak, geçirmek, tutturmak./Geçirmek, tutturmak. 3. Dişlemek. 4. Bir şey batıyor gibi ağrımak. 5. mec. Kötü konuşup ağır laf söyleyip kalbini kırmak. (Altaylı 1994: 1015) Özbek Türkçesinde; *sänçmäg*; sokmak, dikmek, vurmak (Yaman-Mahmud 1998: 73) Kırgız Türkçesinde; *çanç-* sançmak, bir yandan öbür yana delmek, saptamak, çançkak: sancı, belime sançkak turup kaldı. "belimde sancı vardır."çancuu: sancıma (Yudahin 1998: 250)Tuva Türkçesinde, *şanç-* 1.vurmak, yumruk atmak 2. sızlamak, yürek çarpmak, sancımak. 3. sançmak, iğne batırmak.(Arıkoğlu-Kuular 2003: 98) Yeni Uygur Türkçesinde, *sançımak*, sokmak, batırmak, iğnelemek, incitmek, dokunmak, (Necip 1995: 340) Karay Türkçesinde, *çanç-* sokmak, saptamak, batırmak anlamındadır. (Solha 2006: 57) Karaçay-Malkar Türkçesinde, *çanç-* 1. sızlamak, ağrımak, 2. Saptamak, batırmak, doğramak, *kamanı cerge çançdım*, "kamayı yere saptadım", *ayranga gircin çançib aşadım*. "yoğurda ekmeğe doğrayıp yedim" (Tavkul 2000: 16) *çançhu* çatal, saptamak anlamında, Özbek Türkçesinde *sänçmák*, Kazak Türkçesinde *çänçü*, Türkmen Türkçesinde *sançmak* şekliyle kullanılır.(KTLS: 745) Başkurt Türkçesinde "säns-" şekliyle sivri bir şeyi bir yere saptamak, dörterek batırmak; ağrımak, acımak; (terzilikte),iğneyi kumaşa batırmak; (hayvanlar için) kuyruğunu yukarı kaldırmak, dikmek; söz ile sataşmak, acı söz söylemek anlamlarında kullanıldığı tespit edilir.(Şahin 2012: 23)

SONUÇ

Eski Türkçeden itibaren tarihi Türk lehçe ve şivelerinde çok yaygın kullanılan bir fiil kökü olan sançmak, fiil haliyle Türkiye Türkçesinde işlek olarak kullanımını yitirmiştir. Ancak sancı ve sancak sözcüklerinin kökeninde yaşamını sürdürmektedir.

Türkiye Türkçesinde, *sançmak* fiil kökünden türemiş olan sancak ve sancı sözcüğü Türkçeden başka dillerde de görülmektedir. Türkçenin Verintiler Sözlüğü'nde, *sancak* sözcüğü; Arapça, Farsça, Rusça, Ermenice, Macarca, Romence, Çekce, Bulgarca, Sırpça, İtalyanca, Arnavutça, Makedonca, Yunanca, Almanca, Fransızca ve İngilizceye de geçmiştir. *Sancı*, ise Farsça, Arapça, Ermenice, Romence ve Sırpçaya geçmiştir. (Karaağaç 2008: 726)

KAYNAKLAR

- ALTAYLI S. (1994), **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü II**, MEB Yay. İstanbul.
- ARAT R. R. (1992) **Atabetü'l Hakayık**, TDK Yay. Ankara.
- ARAT R. R. (1999), **Kutadgu Bilig I Metin**, TDK Yay. Ankara.
- ARAT R. R. (2003), Yusuf Has Hacip, **Kutadgu Bilig**, TTK Yay. Ankara.
- ARIKOĞLU E. - Kuular K. (2003), **Tuva Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay. Ankara.
- ATA A. (1997), **Kıyasü'l Enbiyâ**, TDK Yay. C. 1, Ankara.
- ATA A. (1998), **Nehcü'l-Ferâdis, Uştmahlarnıñ Açuğ Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)** III Dizin-Sözlük, TDK Yay. Ankara.
- ATALAY B. (1991), **Divanü Lûgat-it Türk Dizini "Endeks"**, TDK Yay. Ankara.
- ATALAY B. (1992), **Divanü Lûgat-it Türk**, C. II, III. TDK Yay. Ankara.
- CAFEROĞLU A. (1993), **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- CLAUSON S. G. (1972), **An Etymological Dictionary Of Pre- Thirteenth-Century Turkish**, Oxford, At The Clarendon Press.
- DERLEME SÖZLÜĞÜ** (1993), C. X, TDK Yay. Ankara.
- DİLÇİN C. (1991), **Süheyl ü Nev-bahâr**, TDK Yay. Ankara.
- DOĞAN İ. - USTA Z. (2014) **Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı, Sözlük-Gramatikal Dizin**, Altınpost Yay. Ankara.
- ECKMANN J (2004), **Nehcü'l-Ferâdis, Uştmahlarnıñ Açuğ Yolu**, Yay: Semih Tezcan-Hamza Zülfikar, I.Metin, II. Tıpkı Basım Ankara.
- EREN H. (1999), **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Bizim Büro Yay, Ankara.
- ERGİN M. (1994), **Dede Korkut Kitabı I**, TDK Yay. Ankara.
- ERGİN M. (1997), **Dede Korkut Kitabı II, İndeks-Gramer**, TDK Yay. Ankara 1997.
- ERTEN M. (1994), **Diyarbakır Ağzı**, (İnceleme- Metinler- Sözlük), TDK Yay. Ankara.
- EYÜPOĞLU İ. Z. (1988), **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Bizim Büro Yay. İstanbul.
- GABAİN A. Von (1988), **Eski Türkçenin Grameri**, Çev: Mehmet Akalın, TDK Yay., s.270
- GÜLENSOY T. (2007), **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK Yay. Ankara.
- GÜNŞEN A. (2000), **Kırşehir ve Yöresi Ağzları, (İnceleme- Metinler- Sözlük)**, TDK Yay. Ankara.
- HAMİLTON J. R. (1998), **İyi ve Kötü Prens Öyküsü**, Çev: Vedat Köken, TDK Yay. Ankara.
- KARAAĞAÇ G. (2008), **Türkçenin Verintiler Sözlüğü**, TDK Yay. Ankara.
- KARASOY Y. (2000), **Şiban Han Dîvânı, İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım**, TDK Yay, Ankara.

- KARŞILAŞTIRMALI TÜRK LEHÇELERİ SÖZLÜĞÜ I (1991), Kültür Bak. Ankara.
- KORKMAZ Z. (2003), **Türkiye Türkçesi Grameri, (Şekil Bilgisi)**, Ankara.
- NECİP E. N. (1995), **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Çev: Yrd. Doç. Dr. İklil Kurban, TDK Yay. Ankara.
- NİŞANYAN S. (2009), **Sözlerin Soyağacı**, Everest Yay. İstanbul.
- PAŞA A. V. (2000), **Lehçe-i Osmânî**, Haz: Recep Toparlı, TDK Yay. Ankara.
- SOLHA T. (2006), **Karaycanın Kısa Sözcükleri, Karayca-Türkçe Kısa Sözlük**, Kebikeç Yay. İstanbul.
- ŞAHİN İ. (2012), The Term Sanjak and Sanjak in Ottoman, **International Journal of Central Asian Studies** Volume 16. Editor in Chief Choi Han-Woo, s. 21-38.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ V (1996), TDK Yay. Ankara.
- TAVKUL U. (2000), **Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay. Ankara.
- TEKCAN M. (2007), **Bayram Han'ın Türkçe Divanı**, Beşir Kitabevi, İstanbul.
- TEKİN T. (2008), **Orhon Yazıtları**, TDK Yay. Ankara.
- TOPARLI R. - ÇÖGENLİ S. - YANIK N. H. (1999), **El-Kavânînu'l Külliye Li-Zabtî'l-Lügati't Türkiye**, TDK Yay. Ankara.
- TOPARLI R. - Vural H. – Karaatlı R. (2007), **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü**, TDK Yay. Ankara.
- TOPARLI R. (1992), **İrşâdü'l –Mülûk Ve's Selâtin**, TDK Yay. Ankara.
- TÜRK V. (2006), Ali Şir Nevâyî, **Nazmü'l Cevâhir (Hz. Ali'nin Hikmetleri)**, TDAV Yay. İstanbul.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2005), TDK Yay. Ankara.
- ÜNLÜ S. (2013), **Çağatay Türkçesi Sözlüğü**, Eğitim Yay, Konya.
- YAMAN E. – Mahmud N. (1998), **Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu**, TDK Yay. Ankara.
- YUDAHİN K. K. – Taymas A. (1998), **Kırgız Sözlüğü**, TDK Yay. C.2, Ankara.
- YÜCE N. (1993), **Mukaddimetü'l Edeb, Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks**, TDK Yay. Ankara.
- YÜCEL B. (1995), **Bâbü'r Dîvânı**, AKM Yay. Ankara.

**FERİT EDGÜ'NÜN “TUHAF AİLE” ADLI KÜÇÜREK ÖYKÜSÜNÜN
İZLEKSEL ÇÖZÜMLEMESİ¹**

**A THEMATIC ANALYSIS OF THE SHORT-SHORT STORY
"STRANGE FAMILY" BY FERİT EDGÜ**

**ТЕМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ НОВЕЛЫ ФЕРИТА ЭДГУ “СТРАННАЯ
СЕМЬЯ”**

Vedi AŞKAROĞLU*

ÖZ

Modern insanın belki de hiç sorgulamadan ön kabul olarak benimsediği bir olgu olan iletişimin ortadan kalkması insana özgü en temel niteliklerden birisinin yitimidir. Bu modern insanın kelimenin tam anlamıyla yaşadığı bir gerçeklik olmasa da simgesel boyutta insani vasıfların somut hali olan sosyalliğin, toplum içinde yaşama niteliğinin ve toplu varoluş biçiminin anlamının yok olmasıdır. Ferit Edgü'nün “**Garip Aile**” adlı küçürek öyküsü, modern insanın bir arada yaşamasına rağmen, diğer insanlarla kendisi arasında oluşan iletişimsizlik sorununu simgesel boyutta işler ve bu yüzden tıkanan iletişimin insanlar arasında ilkel bir birliktelik olgusuna dönüşmesini anlatır.

Açar Sözcükler: Bellek Yitimi, Aidiyet, Kimlik, İletişim, Modern İnsan

ABSTRACT

The loss of communication, which modern man takes for granted, is the loss of one of the most basic human properties. Although this is not a literal case modern man experiences, such a possibility might mean the loss of socialisation, the ability to live in a community and co-existence forms in a symbolic level. The short-short story titled “Strange Family” by Ferit Edgü deals with man’s problem of communication with others in a symbolic way and focuses on how, for this reason, this lack of communication turns into primitive co-existence.

Key Words: Memory Loss, Sense of Belonging, Identity, Communication, Modern Man

Аннотация

Порой современный человек заранее не спрашивая входит в контакт с другим человеком. Можно считать, что упразднение такого вида отношений станет потерей свойственным для человека одной из части основных характеров человечества. В реальности, в жизни у современного человека так и происходит, а символически это можно считать, как утеря коммуникабельности, свойства житья в обществе и коллективного существования. В Новелле Ферита Эдгу “Странная семья”, не смотря на совместную жизнь современных людей, символически отражаются

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.802

* . Yrd. Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, Ardahan.
vediaskaroglu@ardahan.edu.tr

недопонимания между ними и указывается превращение этих отношений к примитивному единству.

Ключевые слова: потеря памяти. Отношение, контакт, современный человек.

1. Giriş

İnsan birçok nedenden ötürü iletişim kurma gereksinimi hisseder. Bu iletişimi zorunlu kılan nedenler arasında, anlaşılma ihtiyacı, kendi sıkıntılarını başkalarıyla paylaşarak onlarla ortak bir deneyim dünyası oluşturma, başkalarının sıkıntılarını da görüp kendi sıkıntılarını unutmaya, ortak bir bellek oluşturup kendini gelecek nesillere aktarma, başkalarını eğitime gibi nedenler sayılabilir. Gasset'e göre, insan diğer hayvanlardan farklıdır, çünkü "söyleyecek çok fazla, sıra dışı bollukta şeylere sahip"tir (1998:144). İnsanın söyleyecek çok fazla şeye sahip oluşunun amaçlarından bir tanesi de, kendi yalnızlığını yok ederek kendisine yoldaş oluşturmak, bir toplum ve topluluk kurmak, kurduğu bu toplumu kalıcı hale getirmek, aynı zamanda da bu toplumun kendi istediği doğrultuda bir şekle girerek, istenen davranış, düşünce ve yaşayış sistemine tabi olmasını sağlamaktır. Başka bir ifadeyle, insan sosyal bir varlık olması nedeniyle, başkalarında kendini görmek, varlığını sürdürmek, güvende olduğunu hissetmek ve neslinin devamını sahip olduğu kazanımları miras bırakarak sağlamak zorundadır.

Bütün bu amaçlar doğrultusunda, insan bir toplum ve varoluş biçimi oluşturmanın peşindedir. Bu amaçla, dili yaratan ve geliştiren insan, ulaştığı uygarlık seviyesini sürdürmek için şiirlerle, oyunlarla, öykü ve romanlarla bu türden bir dünyanın kurulmasına aracılık eden vasıtaları kurar. Bu denli gelişkin düşünce, duygu ve deneyim araçlarına sahip insanın birdenbire, ilkel insanların, henüz dili kullanmadığı bir zamana geri döndüğünü düşünün. Dili oluşturan simgeler olmasına rağmen, bu simgeler her kişi tarafından farklı algılanmakta ya da hiç anlaşılmamaktadır. İletişimin tümüyle bitişinin, ölümünün ve sosyal alanda ilkel bir varoluş tarzının yeniden yaşanmasıdır bu durum. Modern insanın belki de hiç sorgulamadan ön kabul olarak benimsediği bir olgu olan iletişimin birdenbire ortadan kalkması insana özgü en temel niteliğin yitimidir. Bu modern insanın kelimenin tam anlamıyla yaşadığı bir gerçeklik olmasa da simgesel boyutta insani vasıfların somut hali olan sosyalliğin, toplum içinde yaşama niteliğinin ve toplu varoluş biçiminin yok olmasıdır. Bu yok oluş yavaşça modern dünyanın bir olgusu haline gelmektedir. Bradbury'e (1977) göre, "modernizm, gelecekçilik ile nihilizmin, devrimcilikle muhafazakarlığın, doğalcılıkla simgeciliğin, romantizmle klasisizmin olağanüstü bir bileşimidir. Teknolojik bir çağın hem kutlanmasıydı, hem mahkum edilmesi; eski kültür düzenlerinin sona ermiş olduğu inancının kabulüydü, ama aynı zamanda bu korku karşısında derin bir umutsuzlanmaydı; yeni biçimlerin tarihselcilikten ve dönemin basınçlarından kaçışlar olduğu yolunda inançlar ile bu biçimlerin tam da bu olguların yaşayan birer ifadesi olduğu yolundaki inançların bir karışımıydı" (Harvey, 2012:38). Fiili anlamda olmasa da, insanlar modern dünyada artık kendi varoluş evrenlerine hapsolmuş hale gelmekte ve diğerleri ile bir iletişim kurma gereksinimi hissetmemektedirler. Teknolojik gelişmeler, bir açıdan hayatı kolaylaştırırken, diğer açıdan insanlar arası ilişkileri yok etme gibi sonuçlara yol açmaktadır. Yeni yaşam tarzı her geçen gün markası, nitelikleri, şekli ya da rengi değiştirilerek insanlara bir yeni tüketim malzemesi olarak sunulan teknolojik aygıtların sunduğu rahatlıkla koşut biçimde yeni bir şekil almaktadır. Yeni yaşam tarzının bir umut mu, umutsuzluk mu, gelecek kurgusu mu bir insani yitim mi, insanın doğaya karşı bir zaferi mi doğasını yitirmesi ile özdeşleşen bir yabancılaşma mı olduğu tartışılması gereken önemli bir husustur. Sosyolojik

ve psikolojik açıdan konuya farklı yaklaşımlar gösterilebilir, ancak iletişim söz konusu olunca, insani özden ve toplumsallıktan uzaklaşıldığını söylemek yerinde bir saptama olacaktır. İnsanlar televizyonlara, internete o kadar gömülmüş durumdadır ki birbirleri ile konuşmak ve birbirlerini yaşamak yerine sanal bir dünyanın mahpusu olarak varlıklarını sürdürür hale gelmektedirler.

Dil anlamdır, hayatı anlama ve anlamlandırmadır. Günümüz dünyasında, “Deneyim ve dil, projelerin ve değerlerin yerini alır, kolektif eylem de tıpkı tarihin anlamı gibi, tüm varlığını yitirir” (Touraine, 1995:214). “**Tuhaf Aile**”, dilin de yitimini ve bu yüzden de iletişimsizliğin artan boyutunu gözler önüne serer. Dilin yitimi tümünden bir anlaşmazlığı ve anlamsızlığı beraberinde getirir. Anlamsız olan sadece kaostur, insanın doğasına ters düşer, korku ve karamsarlık yaratır. Bu yüzden insan her zaman çevresini, doğayı, kendi cinsini, evreni, maddeleri, sosyal olayları anlamak ve kendi güvenliğini öne çıkararak içinde yaşanılabilen bir dünya yaratma çabasına girmiştir. Bu dünyayı güzelleştirmesi de gerekmektedir. Bu güzel kılma eylemi ise, ancak insanın hem kendi doğasını anlaması ve sosyalleştirmesi, hem de üzerinde olumsuz etki yapan, sosyal, kültürel, siyasi ya da ekonomik koşulların giderilmesi ile mümkündür. İşte dil ve iletişim tüm bu anlam uğraşlarının ve olumsuz etkilenmelerin üstesinden gelme savaşının, başka bir ifadeyle özgürleşmesinin somutlaşmış halidir.

Ferit Edgü’nün “**Garip Aile**” adlı öyküsü, modern insanın bir arada yaşamasına rağmen, diğer insanlarla kendisi arasında oluşan iletişimsizlik sorununu simgesel boyutta işleyen ve bu yüzden tıkanan iletişimin insanlar arasında ilkel bir birliktelik olgusuna dönüşmesini anlatır. Bu makalede, “**Garip Aile**” adlı öyküde işlenen bu ontolojik sorunun bir analizi yapılarak, modern insanın yalnızlaşması ve içine kapanarak “biz” olmayı başaramayan “ben” yığını haline dönüşmesi incelenecektir.

2. Modern İnsanın Trajijî: Kopuk Yaşamlar

Bir birey olarak insanın yaşamı toplumsal bir çevre ile örüntülüdür. Bir gruba ya da topluluğa ait olsun ya da olmasın, insan belirli bir topluluğun içerisinde yaşamak durumundadır. Bu nedenle toplumsal bir özne olma iddiasındaki insan, içinde yaşadığı toplumun bir bireyi olmasının yanı sıra değerlerinin de taşıyıcısıdır. Bir bakıma bireysel olarak ortaya koyduğu sözlü ya da yazılı üretim, o bireyin toplumsal olmasının zorunluluğundan, kendi doğasının dayatmasından kaynaklanır, çünkü ait olduğu kültürel ortam ve toplumsal olguların izleri o bireyin duyu ve düşün evreninde gezen atomlar halindedir. Bu atomlar bazen bilinç düzeyinde, iradenin doğrultusunda sunulan değerlerdir, bazen de dilsel yaratımın altında gizlenmiş şuursuz bir kimliğin kendini sözcüklerle, simgeler ve semboller yoluyla sunduğu gizil olgulardır.

Modernleşmeyle birlikte öznenin kaybolması, insanın sanayi nesnesi haline gelmesi, insan-makine ilişkisi içerisinde basit bir araç haline gelmesi ve bunun sonucu olarak bireyde ortaya çıkan ruhsal birikimlerin yarattığı olumsuz etkiler bireyin kendine ve topluma yabancılaşması sorununu da beraberinde getirmiştir. Yabancılaşma, günümüz dünyasının, postmodern diye nitelendirilebilecek küçürek öykü anlatılarında yerini sağlam bir şekilde alan izleklerinden belki de en önemlisidir. İletişim ve toplumsallaşmanın tersi bir kavram olan yabancılaşma doğrudan çağın ruhunu yansıtan hastalıklarından birisidir. Bu hastalık, insanın toplumsal bir özne olarak konumunu ve insani özünü yitirmesi anlamına gelir. Lucy’nin de belirttiği gibi, “*manadan yoksun ve kendinden geçmiş “postmodern” özne, bir kimlik oluşturmak için ne bilincine (yani Descartes’a) ne de doğrulamaya (yani Coleridge’e) güvenebilir, çünkü simulacrum’un toparlayıcı, göstergenin içini oyucu, farklılıkları yok edici rejiminin altında, kimlik gibi kesin hiçbir şey*

olası değildir” (2003:89). Nasıl yaşayacağı, nasıl davranacağı önceden belirlenmiş birey, kitle toplumunun sadece basit bir parçasıdır. Özgürlüğü kısıtlanmış, mekanikleştirilmiştir. Bu noktadan itibaren, bireyliğini, özne olma özgürlüğünü, kimliğini, kültürel değer taşıyıcılığı niteliğini ya da sosyal bir varlık olarak yaşayabilme özelliğini kaybeden insan iletişime, etkileşime, hemcinsleri ile birlikte ortak bir yaşam alanı oluşturmaya ihtiyaç duymaya başlar. Tarihte olmadığı kadar anlam yitimine uğrayan insanın bu boyutta bir anlam oluşturması ve anlaşılması gerekecektir. Bu insanın ontolojik bir sorunu haline gelmiştir.

“*Garip Aile*” çok çarpıcı bir cümle ile başlar: “*Buraya nereden geldiğimi bilmiyorum.*” Bu cümle doğrudan bir bellek yitiminin ifadesidir. Geline yer insanın kökenidir, kaynağıdır, geçmiştir. Kökenin bilinmemesi ise tarihsel zekası olan insanın çok yönlü bir yitime uğradığını anlatır. Geçmiş kavramı pek çok çağrışımı olan özel bir kelimedir.

İnsanın annesini, babasını, akrabalarını bilmemesi bir kökensizlik ve aidiyetsizlik anlatır. Korkmaz’ın ifadesi ile bu “*yurtsuzluk itkisi*”, insanın diğer insanlarla ontolojik bağlarının kopuşuna işaret eder. Bu bağların kopuşu, geçmiş gibi geleceğin de belirsizliğidir. Aidiyeti olmayan insan ne kendi yaşamında ne de toplumsal ortak yaşamda bir özne haline gelemez, çünkü nereden geldiği nereye gidebileceğini belirleyen ana unsurdur. Yönsüzlük her yön anlamına gelir. Her yöne gidebilen insan dış etkilere maruz bir konumdadır ve kolayca yönlendirilebilir, aldatılabilir, manipüle edilebilir.

Geline yerin bilinmezliği, şuarsuzluk ve bilinçsizlik durumudur. Korkmaz’ın belirlediği gibi, “*Yazar, dışlanan ve sürülen değerleri hafızanın bahçesinde toplar. Bu bahçe, tarih bilincidir. Tarih, yalnızca olayların ard arda sıralandığı, savaşların yapıldığı, insanların yok edildiği bir olaylar dizgesi değildir. Dünün, bugünün ve yarının üst üste keşiftiği bir atılım noktasıdır*” (2008:7). Fakat öyküde anlatılan durum, tam da bu tarihsel bilincin yitimini betimler. Öyküdeki ben anlatıcı, ne bir mekanın, ne bir topluma, ne bir dile ne de bir geçmişe sahiptir ve bu yüzden tümel bir bilinç yitimine uğramıştır. Bilinç süreçlerle ilgilidir ve oluşması için çok boyutlu sosyal ve kültürel ortamlara gereksinim vardır. Bebeklikten, çocukluktan itibaren insanın bulunduğu şimdiki zamana kadar karşılaşılan insanlar, karşılıklı etkileşimler, deneyimler, konuşmalar, travmalar, sosyal bellek oluşumunu sağlar. Bu sosyal bellekten yoksunluk varoluşçu felsefenin insanın doğum anından itibaren bir “*tabula rasa*” (boş levha) durumuna işaret eder, ancak öyküde anlatılan durum daha vahimdir, çünkü belirli bir yaşta olduğu anlaşılan “ben” anlatıcının doğal bir “*tabula rasa*” olmadığı açıktır. Bu levha ya hiç dolmamıştır ya da boşalmış, boşaltılmış, silinmiştir. Günümüz postmodern çağda, insanın tarihle ilişkisi değişmiştir, insan artık imgelerin biçimlendirdiği kitle televizyonu çağında “*köklerden ziyade yüzeylere, derinlikli çalışmadan ziyade kolaaja, işlenmiş yüzeylerden ziyade üst üste getirilmiş alıntı imgelere*” yaslanan bir yaşam sürmektedir. İmgelerin, görüntünün derinlikli düşüncelerin yerini aldığı günümüzde, dil denilen olgu değerlerin, duyguların, düşüncelerin ve bilginin karşılıklı değişti tokuş edildiği bir iletişim aracı olmak yerine basit pragmatik bir ihtiyaç giderici aygıt dönüşmüştür. Bu yüzden, “*ayakları üzerinde sağlam biçimde duran kültürel nesneden ziyade çökmüş bir zaman ve mekan duygusuna bir bağlılığın gelişmiş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Bunların hepsi tam da postmodern durumda sanatsal pratiğin yaşamsal boyutlarıdır*” (Harvey, 2012:79). “*Garip Aile*”de de karşımıza çıkan resim bu türden bir yaşamsal/yaşamsızlık boyutudur. Zaman gibi mekan da çökmüştür. İnsan kendini bu iki kimlik kurucu değere göre tanımlayabilecek bir durumda değildir. Ben anlatıcı nereden geldiğini bilmediği gibi, “*buraya*” ifadesi de açık değildir. Mekan burasıdır ancak burasının neresi olduğu herhangi bir referans ile açıklanmış değildir. Belirsizlik, bir yandan buradalığın evrensel boyutta her yeri kapsayabileceği gibi aslında hiç bir yer olmadığını da

imler. Her yerde olabilmek, bir aidiyetsizliğin resmidir, çünkü bireyin tanımsızlığına gönderme yapar.

Durumu daha da vahim hale getiren şey ise, nereden geldiğinin bilinmemesi kadar bu bilinememe halinin de bilinmemesidir. Körlük noktası oluşturan çift katlı bilinmezlik, sadece bir mekan yitmini değil, aynı zamanda bu yitimin ortaya çıkarılabileceği sorgulamanın da yitimidir. Günümüz insanının durumunu ortaya serimleyen ana husus budur. Günümüzün en büyük hastalığı insanların sorunlarla karşılaşmaları değil, sorunların farkında olmamaları, hatta sorgulama gerekliliği hissetmemeleridir. Psikolojik açıdan kaygı yitimi diye de nitelenebilecek bu olgu, insanın tümünden duyarsızlaşması anlamına gelir. Kaygı yitimi, yaşamsal refleksin yitimidir ve tıpkı bir insanın aç olduğunu bilmemesine benzer ki bu durumda birey en azından fark ettiği yokluğun giderilmesi amacı ile bir eyleme girişebilme potansiyelini barındırır. Ancak körlük her türden onayıcı/anlamli eylemin önünde büyük bir engeldir. Sorunun dile getirilmesi sorunun farkındalığına işaret etse de sorunun üzerinde başka bir soru sorulmaması da farkındalığın yüzeyselliğini gösterir. Üstelik, öykünün devamında, *“Onlar da bilmiyor. Benim nereden geldiğimi değil, kendilerinin nereden geldiğini,”* cümleleri kökenle ilgili bellek yitiminin kapsamının genişlemesine vurgu yapar. Dahası, diğerleri sadece kendi bellek yitimine uğramış değil, başkalarının durumuna karşı da bir körlük içindedirler.

Bellek yitimi aynı zamanda bir değersizlik anlatır. Değer insanı insanlaştırır ve nesnelere ilişkisini tayin eder. Aynı zamanda sosyal bağlamda bir konum kazandırır. Anlatılan değersizlik durumu ‘her yerde’liği ve ‘hiçbir yerde’liği anlatır. Bu çok boyutlu durum, tam bir konumsuzluk durumudur. Öyküde konumsuz biçimde sunulan yaşam tasarımı *“yaşamın kendisi bir labirente dönüşmüştür ve olması muhtemel olan her şey olabilir, her olasılık kendini var edebilir”* (Borges, 1985:11). İnsan mekana göre de tanımlanabilir, fakat öyküdeki anlatıcı ve “diğerleri” konumsuzluklarından dolayı tanımlanamazdılar. Öykünün kahramanları çoğu zaman *“hangi dünyada bulduklarını karıştırmış gibidirler ve bu dünyayla nasıl bir ilişki içine girmeleri gerektiğini çıkaramazlar”* (Harvey, 2012:56). Tanımlanamazlık ise kimliksizliktir. Öte yandan kimlik bir kişilik kazanımıdır. Kişilik kimliksiz olamayacağı için, kimliksizlik kişiliksizlik haline dönüşmüş durumdadır. Kişilik ya da kimlik yoksunu olmak insanın varlığına aykırı bir durumu imler, bu yüzden varlık alanının varlığından bile şüphe duyulur durum ortaya çıkmıştır. Gerçekten nerden geldiğini bilmeyen insanların kökensizliği bir varlık durumu değil bir yokluk durumudur.

“Ben kimim?” sorusu soran insan bir kimlik bunalımına girmiş ve kendini tanımlamaya muhtaç bir duruma gelmiştir. Fakat bu tanımlamaya giren kişinin yaşadığı kimlik bunalımın giderilmesi için nesnel ya da öznel dış verilere, kanıtlara ihtiyacı vardır, çünkü *“ontolojik olarak güvenli kişi toplumsal, etiksel, tinsel, biyolojik yaşamın tüm getirdiklerini merkezi olarak sıkı bir kendisinin ve başka kişilerin gerçekliği ve kimliği hissinden hareketle karşılar”* (Laing; 2011:37). Bu bağlamda, kendini tanımlamak toplumsal bir özne olmaktan geçer. Toplumsal özne durumu ise, başkalarının varlığına ihtiyaç duyar. Dahası, başkalarının varlığını fark etme, kendi varlığının da onanması anlamına gelecektir. Başka bir kişinin onun varlığını onaylaması ya da geçmişini kendisine sunması, başka insanlarla, mekanlarla, olaylarla, nesnelere veya değerlerle ilişkilendirmesi kaçınılmazdır. Konumlandırma / anlamlandırma ancak zaman ve mekan olgusu ile mümkündür, çünkü *“kendi içinde oturmayı öğrenemeyen bireyler ve toplumlar, dünyaya tutunmayı ve oturmayı da beceremezler.”* Öykü kişileri de ne toplumsal ne de bireysel dünyalarında “oturmuş” değildir. Huzursuzluğu, yurtsuzluğu, aidiyetsizliği imleyen oturmamışlık konumu, dünyada yersizliği ve köksüzlüğü, hatta tümel bir anlamsızlığı

anlatır. Kendini tanımlamak, bilmek, kimlik kazanmak zorunda olan insan açısından; "ruhsal anlamda kendi içine oturma, tarihselleşen insanın dört farklı bellek mekanına birden açılarak, yüzlerce yıllık dünya deneyimini içselleştirmesidir" (Korkmaz, 2003:72). Ancak, öyküdeki kişilerin var olduklarını olumlayacak hiçbir kanıtları yoktur, ne kendi varlıkları ile ilgili ne de diğerlerine dair bir zihinsel bağlantılandırma, bağdaştırma olasılığı mümkün görünmemektedir.

"Nereden geldiğini bilmemek", öte yandan insanlık tarihi ve medeniyet açısından da bir sorundur. Geçmiş muhafaza etme güdüsü, "insanın kendi benliğini muhafaza etme güdüsünün bir parçasıdır. Geçmişte nerede olmuş olduğumuzu bilmeksizin gelecekte nereye gidiyor olduğumuzu anlamak güçtür. Geçmiş bireysel ve kolektif kimliğin zeminidir; geçmişin nesnelere kültürel semboller olarak anlam kaynağıdır. Geçmişle şimdiki zaman arasında süreklilik, rastlantılara dayalı bir kargaşanın içinden bir devamlılık duygusu yaratılmasını sağlar; değişim kaçınılmaz olduğundan, istikrarlı bir yapılaşmış anlam sistemi hem yenilikle hem de çürümeyle başa çıkmamızı mümkün kılar. Nostalji güdüsü, krize uyum sağlamanın önemli bir aracıdır; toplumsal bir yumuşatıcı rolü görür ve güvenin zayıfladığı ya da tehdit altına girdiği bir durumda ulusal kimliği güçlendirir" (Harvey, 2012:107). Öyküde, geçmiş yoktur; nereden geldiği bilinmemekle birlikte, nerede bulunduğu da bilinmez; kolektif kimlik yitimine bireysel kimlik yoksunluğu eşlik eder; insanların zamansal sürekliliği kesilmiştir ve öykü kişileri rastlantısal biçimde bir aradadır; parçalanmışlık içinde anlam sisteminin kurulması imkansız görünür; yenilik olasılığı yok gibidir; çürüme ile baş edilmesi olanaksızdır; noatalji güdüsü kaybolmuştur; toplumsal bir rol yoktur, gelecek tehdit altındadır ve ulusal kimlik bir tarafa, bireysel düzeyde bir kimliğin varlığından bile söz edilemez. Kendisini diğer insanlarla ilişkilendirememek, varoluş amaçlarının ve anlamının da yitimidir. Birey sadece diğerlerinden değil kendi kimliğinden de kopuk gibidir; ve "kendini bu dünyada evinde veya başkalarıyla birlikte olarak yaşantılayamaz, aksine, kendini umutsuz bir yalnızlık ve yalıtılmışlık içinde yaşantılar; dahası kendini tam bir kişiden ziyade, belki bir bedene hafifçe iliştilmiş bir zihin, iki ya da daha çok benlik vb. gibi, çeşitli biçimlerde "bölünmüş" olarak yaşantılar" (Laing, 2011:15). Zihin silinmesi olarak da görülebilecek bu olgu kültürlerin, diğerlerinin, sahip olduğu konuma göre zamansal ve sosyal bağlam açısından insanın kendisini var edebilme yeteneğini de elinden alır. Bir insan nesnelere ya da diğer insanlara göre sağda, solda, ilerde, geride, üstte ya da altta olabilir. Konumlandırma bir merkezi gerekli kılar, çünkü merkez hareket noktasıdır, konumlandırma koşuludur ve anlamın temelini oluşturur. Kıstas olmadan bir şey anlamlı ya da anlamsız olamaz. Bir kavramın anlamı bir diğer kavrama yakınlığı ya da uzaklığı, onu kabul etmesi ya da reddetmesi ile ortaya çıkar. Bu diyalektik bir tanımlama zorunluluğudur. Öykünün önermesi olan bu konumsuzluk durumu hiçsizliğe kadar gidebilecek ontolojik bir sorundur, çünkü insan tanımsız kalamaz. "Belirli geçmiş bir yaratımı belirtir: Yani onu imler ve benimsetir. En karanlık gerçekçiliğe girdiği zaman bile, yatıştırır, çünkü, onun yardımıyla, eylem kapanık, tanımlanmış, adlaştırılmış bir edimi dile getirir" (Barthes, 2009:33). Öyküdeki anlatıcı ve diğerleri kendilerini ve konumlarını tanımlama imkanından yoksundur. Geçmiş olmadığı için, yaratımdan söz edilemez. Eylem belirsizdir ve kişilerin benimsediği bir eylem yoktur. Karanlık ya da aydınlık herhangi bir gerçek durumdan bahsetme imkanı yoktur. Eylem olsalığı açık uçludur; tanımsızdır ve adlandırılması olası değildir. Öyküde anlatılan sosyal birimin "aile" olması ironik bir etki yaratmakta ve konumsuzluğun, tanımsızlığın boyutunu korkunç hale getirmektedir.

3. Dilin Yitimi ve Çoğul Teklikler

Sözcüğe dönüşmeyen bir düşünce sadece zihinsel gizil bir imgedir ve günışığına çıkma imkanından yoksundur. Dil düşünceyi varlaştıran araçtır. Dilsiz bir iletim ve algılama mümkün olamaz.

Öyküde “*Ayrıca, onlarla aynı dili de konuşmuyorum,*” cümlesi dilin sağladığı anlam aktarmasının karşılıklı bir akışkanlığının yokluğunu belirtir. Dil, evrensel değil kültürel bir ortak anlam dizgesi olarak düşünüldüğünde, dilin simgeler ve semboller aracılığı ile anlam aktarıcı, etkileşimci, sosyal bağlama bağımlı niteliği de öyküde anlatılan ilişkinin kurulamayacağını gösterir. Birbirinin dilini anlamayan iki insanın, tarihsel süreçte dilin kazanım olarak elde ettiği anlam değerlerinden de yoksun kalacaktır. Bu durumda iletişimin tek yolu jestler, mimikler ve işaretler olacaktır ki bu da iletişim seviyesini dili henüz keşfetmemiş olan ilkel insanın konumuna indirger. Bu varlık ilkel bir varlık biçimidir.

Dilsel olanağı olmayan iki bireyin birlikteliği homojen çoğul “biz” kavramını oluşturamaz. Bunun yerine tek tek iki “ben” öznesinin yığınsal, ortak değerleri olmayan, birbiriyle sadece fizyolojik yakınlık kurabilen heterojen “biz” kavramı ortaya çıkar. Zaten öyküde aktarılan gizli “ben” öznesi ile “onlar” öznesinin durumu cümlenin sentaktik yapısından da anlaşılmaktadır. “Onlar” diye nitelenen diğer insanlarla, duygusal, düşünsel, kültürel herhangi bir ortak değer yaratımının olmadığı bir mesafe, uzaklık, ötekilik ilişkisi kurulmuştur.

Öyküde anlatılan bu uzaklık ve ötekilik boyutu sadece “ben” ve “onlar” arasında birey ile grup kopukluğu değildir. “Onlar” da kendi içlerinde “ben” ve ötekiler diye bölünmekte ve bu bölünme homojen herhangi iki kişinin varlığını imkansız hale getirmektedir. Öyküde anlatılan ailenin “garip” sıfatıyla nitelendirilmesinin nedeni bu kopuk “ben”lerden oluşan heterojen “biz” olgusunun salt fiziksel bir arada bulunma durumudur. Hiçbir “ben” başka bir “ben” ile dilsel temelli bir iletişim kurabilecek ortak simgesel anlaşmaya sahip değildir.

Modern insanın niteliği simgesel düzlemde birbirinden kopuk, bir ülke içinde aynı anlam düzeyinde aynı dili konuşmaya muktedir olmayan insanlar yığını olarak sunulmuştur. Bu dil farklılığının boyutu farklı kültürler, uluslardan oluşmamıştır, çünkü birbirinin dilini konuşamayanlar bir “garip aile” şeklinde aynı mekanda birlikte yaşamaktadırlar. Oldukça kötümser bir tablonun sunulduğu öyküde, kopukluğun, iletişimsizliğin, konuşamamanın, anlaşamamanın boyutları ikili düzeyde bile imkansız olarak anlatılmıştır.

Fakat yine de “*böylece, (garip aile!) bir arada yaşayıp gidiveriyoruz işte.*” Bu cümlede vurgulanan “*yaşayıp gidiveriyoruz*” eylemi aynı zamanda bir süreklilik anlatması bakımından ayrıca önemlidir. Bu ifade, mevcut iletişimsizlik durumunun geçiciliğini ortadan kaldırmakta, “*gidiveriyoruz*” ise durumun devamlılığını imlemektedir. Bu fiil yaşanan durumun çok da olumlu bir durum olmadığını, bir tür zorunluluk olduğunu sezdirmektedir. Cümlenin sonundaki “*işte*” sözcüğü, nasıl olur da bu koşullarda insanların yaşamaya devam edebildiklerine şaşkınlık katmaktadır. Bir tür idare etme, zorunluluktan dolayı başka şekilde yapamamayı ve bu şekilde bir yaşamın zorlanarak, güçlükle sürdürülebildiğini de anlatır.

4. Sonuç

Ferit Edgü’nün “**Garip Aile**” adlı öyküsü, insanın yüzünde birdenbire patlayan bir flaş gibi, modern yaşamın bir kesitini sunarak şok etkisi yaratan tipik bir küçürek öykü örneğidir. Başlık dahil sadece 38 sözcük ve 6 cümleden oluşan bu öykü, modern insanın trajik iki özelliğine vurgu yapmaktadır.

Bu etkilerden ilki insanın bellek yitimi ve nereden geldiğini bilmemesidir. Köklerinden

kopma biçiminde sunulan bu yitim, aidiyetsizliği, dünyada konumsuzluğu, kültürel değerlerden yoksunluğunu ve kimliksizliğini imler.

İkinci etki ise yine modern insanın diğer insanlarla aynı dili konuşamaması bağlamındaki iletişimsizlik olgusudur. İnsanlar bir aile gibi aynı ortamda fiziksel varlıklarını sürdürmelerine rağmen, insani niteliklerin biri olan anlaşılabilirlikten yoksundurlar. Fakat daha da vahimi, bu iletişimsizlik durumu geçici olmaktan uzaktır.

Kaynakça

Barthes, Roland. Yazının Sıfır Derecesi-Yeni Eleştirel Denemeler. (Çeviren: Tahsin Yücel). Yapı Kredi Yay.:İstanbul. 2009.

Borges, Jorge Luis. **Fiction**. Barcelona: Planeta-Agostini. 1985.

Bradbury, Malcolm.(1977). *Possibilities. Essays on the State of the Novel*. London: Oxford U. P.

Gasset, O.Y. **Tarihsel Bunalım ve İnsan**. (N. G. Işık, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları. 1998.

Harvey, David. **Postmodernliğin Durumu**. (Çeviren: Sungur Savran) Metis Yay.:İstanbul. 2012. Korkmaz, Ramazan. (2003). "Oğuz Yurdu Romanında Toplumsal Bilinçdışının Görüntü Düzeyleri" bilig. *Güz / 2003*. sayı 27: 71-83.

_____. (2008). "Aytmatov Anlatılarında Aşkın Eriştirici ve Dönüştürücü Gücü", bilig. Yaz. Sayı 46:1-8.

Laing, R. D. **Bölünmüş Benlik**, (Çev: Ergün Akça), Pinhan Yayıncılık. İstanbul. 2011.

Lucy, Niall. **Postmodern Edebiyat Kuramı**. (Çeviren: Aslıhan Aksoy) Ayrıntı Yay. 2003.

Touraine, A. **Modernliğin Eleştirisi**. (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Y.K.Y. 1995.

**РОЛЬ МУСУЛЬМАНСКОГО БЮРО РКП(б) В ДЕЛЕ ЗАЩИТЫ
ИНТЕРЕСОВ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ¹**

**RKP (RUSYA KOMÜNİST PARTİSİ) B (BOLŞEVİK) MÜSLÜMANLARI
BÜROSUNUN TÜRKİSTAN BÖLGESİNDEKİ YEREL HALKIN HAKLARINI
KORUMADAKİ ROLÜ**

**THE ROLE OF MUSLIM BUREAU OF THE RCP (B) IN PROTECTING OF
INTERESTS OF THE LOCAL POPULATION OF TURKESTAN**

Zebiniso AKBAYEVA*

АННОТАЦИЯ

Колонизаторская политика Советской власти в Туркестане и действия, направленные на сильную централизацию всех ветвей власти стали причиной усиления недовольства представителей местного населения в органах управления ТАСР. В то время когда русские коммунисты проводили политику притеснения и игнорирования местного народа, многие представители местных национальностей Туркестана хотели претворить «идеи Октября» в жизнь своего народа и приспособить их к особенностям региона. В этом плане особенное место имеет «Мусульманское бюро» ЦК РКП (б), которое состояло из национальных коммунистов, как Турор Рискулов, Кайгусиз Отабоев, Абдулла Рахимбоев, Санжар Исфандиёров, Назир Туракулов, Иномжон Хидиралиев, Султонбек Хужанов, Низомиддин Хужаев, Абдулла Авлоний.

Действия сторонников идеи о единстве судьбы Туркестана - «Мусульманского бюро» были приняты в штыки большевиками – представителями европейских национальностей. А также шовинистическая политика Советской власти оскорбляла национальные и религиозные чувства, интересы простого народа, и привела к тому, что первоначально отдельные местные коммунисты, а затем и другие перестали доверять большевистской власти. В результате этого национальные коммунисты стали в открытую выступать против политики большевиков в крае.

Ключевые слова: Туркестанский край, Советская власть, Мусульманское бюро, национальные коммунисты, ЦК РКП (б).

ÖZ

1917 yılı Ekim devrimi sonucu Rusya'da hâkimiyeti ele geçiren Sovyet iktidarının Türkistanda güçlü bir merkezleşmeye yönelik girişimi yerel nüfusun Türkistan Otonom Sovyet Cumhuriyeti yönetim organlarındaki vekillerinin büyük hoşnutsuzluğuna yol açmıştı. Rus komünistler yerel halka baskı ve görmezden gelme politikası uygularken, yerel halkın birçok vekilleri Türkistan halklarının hayatına "Ekim devrimi ideallerini"

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.095

* . Самаркандский Государственный Университет, Республика Узбекистан; akboeva85@mail.ru

yerleştirmek ve onları bölgenin özelliklerine adapte etmek istemişlerdi. Bu bağlamda Rusya Komünist Partisinin "Müslüman Bürosu" üyeleri - Turar Riskulov, Kaygusiz Atabayev, Abdullah Rahimbayev, Sancar Isfandiyarov, Nazir Turakulov, Inamcan Hidiraliyev, Sultanbek Hucanov, Nizamiddin Hoca, Abdullah Avlani gibi yerel komünistlerden oluşan hayet'in özel bir yeri vardı.

"Müslüman Bürosu" üyelerinin Türkistan'ın kader birliği hakkındaki gaye ve eylemleri Türkistan'ın Avrupalı nüfusunun temsilcileri Bolşevikler tarafından düşmanlıkla kabul edilmiştir. Sovyet iktidarının şövenist politikası sıradan insanların ulusal veya dini duygularını rencide etmiş, başlangıçta bazı yerel komünistler ve sonra başka kesimler Bolşevik hükümetine güvenini yitirmiştir. Sonuç olarak, ulusal komünistler Bolşeviklerin ülkede uygulanan politikasına açıkça karşı çıkmaya başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan bölgesi, Sovyet iktidarı, Müslümanlar bürosu, ulusal komünistler, RKP (b) Merkez Komitesi.

ABSTRACT

Colonialist policy of Soviet power in Turkestan and actions aimed at a strong centralization of all branches of power has led to greater dissatisfaction among representatives of local population in ruling bodies of TASSR. When Russian communists carried out a policy of oppression and disregard towards the local people, many representatives of local ethnicities in Turkestan began to implement "the ideas of October" among their own people in order to adapt them to the peculiarities of this region. In this regard, the "Muslim Bureau" of the RCP (B), which is composed of such national Communists as Turar Riskulov, Kaygusiz Otoboev, Abdullah Rahimboev, Sanjar Isfandiyarov, Nazir Turakulov, Inomjon Hidiraliev, Sultonbek Hujanov, Nizomiddin Huja and Abdullah Avloniy, played a crucial role.

Actions supporters of the idea of the unity of Turkestan - "Muslim Bureau" were accepted with hostility by the Bolsheviks - representatives of new-comer European nations of the region. The chauvinist policy of Soviet authorities to offend national or religious feelings of the local population and interests of the common people led to the fact that, first some local Communists, and then others distrusted the Bolshevik government. As a result, national Communists began to openly oppose the policy of Bolsheviks in the region.

Key words: Turkestan, Soviet power, The Muslim Bureau, National Communists, RCP (B).

Колонизаторская политика советской власти в Туркестане и действия направленные на сильную централизацию стали причиной усиления недовольства представителей местного населения в органах управления ТАСР. Коммунисты - представители местных национальностей Туркестана хотели претворить «идеи Октября» в жизнь своего народа и приспособить их к особенностям региона.

К концу 1918 г. на проблеме автономии Туркестана скрестились векторы политической борьбы между сторонниками советской власти и огромной массой коренного населения края. Перед правящими партиями – большевиками и левыми эсерами – стала задача: как в чрезвычайно сжатые исторические сроки совместить советскую власть с реализацией права наций на самоопределение.

Необходимо отметить, что классовый подход, как единственный метод решения политических проблем, к тому же питаемый шовинистическими настроениями некоторых партийных и советских работников, закономерно привел к неопределенности сроков образования автономии края, декларированной в качестве своей цели краевой советской властью. Естественно, в условиях Туркестана такая позиция не содействовала решению этой задачи и, более того, обостряла политическую ситуацию, прежде всего в области национальных отношений. [16, с. 113].

В политической жизни края проблема автономии Туркестана оставалась главной и наиболее острой. Инициативу в разработке принципов советской автономии взял на себя Наркомнац РСФСР. С 20 апреля по 1 мая 1918 г. проходил V краевой съезд советов, реализовавший принципы большевистской программы организации «Советской автономии» в Туркестане. По предложению большевиков, 30 апреля 1918г. съезд принял решение о провозглашении Туркестана Автономной Советской Социалистической Республикой (ТАССР), координирующая свои действия с правительством Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой (РСФСР).

Таким образом, в соответствии с «Положением о Туркестанской Советской Республике» она создавалась как государственное образование, в основу которого легли строго классовые принципы. [6, с.214-215]. Властные функции на всех уровнях государственной системы принадлежали исключительно советам и их органам. Автономия Туркестана (которая имела пока всего лишь декларативный характер) включала в себя только территориальные принципы и не содержала каких-либо моментов, допускавших ее интерпретацию в качестве национально-территориальной автономии населяющих край народов. [6, с.116. с.23]. Положение признавало существование в Туркестане советов мусульманских и дехканских депутатов, но лишь интегрированных в общую систему края и подчиненных советам рабочих и солдатских депутатов. Наконец, что еще более важно, провозглашение Туркестана советской республикой ни юридически, ни политически не опиралось на демократическое выражение воли народа.

На наш взгляд, очевидно, отрицая «буржуазную автономию», большевики выступали против цивилизационно – демократических норм формирования национальной государственности, за обеспечение узкоклассового характера ее представительства. «Советская автономия», построенная в соответствии с классовой сущностью советской власти, изначально пренебрегала национальными интересами проживающего на ее территории народа и сводилась по своей сути к признанию только территориальных показателей национальных районов.

Действия сторонников идеи о единстве судьбы Туркестана были приняты в штыки большевиками – представителями европейских национальностей. Шовинистическая политика «деятели советской власти» оскорбляла национальные и религиозные чувства, интересы простого народа, и привела к тому, что первоначально отдельные местные коммунисты, а затем и другие перестали доверять большевистской власти. В результате этого национальные коммунисты стали в открытую выступать против политики большевиков в крае.

Один из аспектов колонизаторской политики большевиков в Туркестане проявлялся в их недоверии к представителям местных народов. В силу чего в состав Совнаркома Туркестана в ноябре 1917 года вошли представители только европейских

национальностей. [29, с. 23]. Такое положение сохранялось до мятежа военного комиссара К.Осипова. И лишь с февраля 1919 года в систему государственного управления начали привлекаться представители местных народов, Турар Рыскулов, Назир Тюракулов и другие. Однако в государственных органах, особенно, в центральных органах управления представителей местных национальностей было недостаточно. В итоге большую часть политической элиты все же составляли европейцы. Кроме того, деятельность государственных руководителей Туркестана находилась под надзором организаций, наделенных Москвой особыми чрезвычайными полномочиями - образованными в октябре 1919 года Турккомиссией и в июле 1920 года Туркбюро. А это, в свою очередь, порождало недовольство руководящих работников Туркестана, и усиливало национальные противоречия на разных уровнях власти.

Такие национальные руководители Туркестанской Республики, как Турор Рыскулов, Кайгусиз Отабоев, Абдулла Рахимбоев, Санжар Исфандиёров, Назир Туракулов, Иномжон Хидиралиев, Султонбек Хужанов, Низомиддин Хужаев, Абдулла Авлоний были готовы отдать свою жизнь за интересы народа.

В начальный период существования советской власти – 1918-1920 годы благодаря их активным действиям произошли заметные сдвиги в защите интересов народа. В этом благородном деле особенно большую роль играло Мусульманское Бюро (Мусбюро), возглавляемое Турар Рыскуловым (1894-1938).

Мусбюро является вспомогательным органом при крайкоме партии для организации и руководства партийной работой мусульманской части партии. На обязанности Мусбюро лежат: 1. Редактирование в духе партии газеты "Иштиракиюн" ("Коммунист"). 2. Руководство и организация агитационно-организационной работы комиссариата национальных дел. 3. Переводы, а также редактирование оригинальной и агитационной литературы. 4. Предварительная разработка вопросов общепартийной работы и организации в мусульманской и рабоче-крестьянской среде для внесения на обсуждение их в крайкоме. 5. Мусбюро должно заботиться о привлечении партийных работников-мусульман [к партийной и советской работе], об объединении и распределении их по местам [работы]. По возможности выписать через Мусбюро при ЦК РКП (б) партработников из центра.

Рыскулов добился специального аппарата сотрудников для работы в Мусбюро. Постепенно было создано семь отделов Мусбюро. Уже в первые же дни работы Мусбюро взяло на учет все партийные организации, состоящие из представителей коренных национальностей. Прежде всего были учтены старгородские организации, самые крупные из них — Ташкентская (1400 коммунистов), Самаркандская (около 100 коммунистов) Большинство членов указанных организаций составляли рабочие, дехкане и кустари. Мусбюро взяло на учет и партийные ячейки в деревне — кишлачные, аульные организации, состоявшие почти исключительно из представителей коренного населения. Всего же весной 1919 г. на учете в Мусбюро состояло 108 организаций.

Его созданию предшествовали следующие события. Как известно в тот период представителей местного населения в органах управления ТАСР было очень мало. Поэтому на каждом съезде Советов Туркестана вопрос о привлечении представителей местного населения в государственный аппарат был причиной острых дебатов, но по сути ничего не менялось. В марте 1919 года на Чрезвычайном УП съезде Советов на собрании в национальной секции этот вопрос был вновь

поставлен на повестку дня. После резких дебатов мусульманские депутаты поняли, что они чужды советской власти, что на мусульман смотрят с недоверием, что их не приближают к власти, а наоборот отдалают. Назначение А.Казакова на этом съезде председателем ЦИК ТАСР, принятие по сути шовинистических решений, еще больше усилило недовольство мусульманских коммунистов. Кроме этого, именно в этот период Туркестан оказался в кольце фронтов, в крае активировалась движение на независимость. Советская власть в то время висела на волоске. Секция по работе среди представителей местного населения краевого партийного комитета республики с возможными на нее задачами не справлялась. Было заметно что резко обостряется взаимоотношения между различными нациями. В такой обстановке секция приняла свою знаменитое решение о недоверии работе краевого комитета Туркестанской Компартии. В решении было указано на усиление шовинистических взглядов и что представители местного населения в руководящие органы вообще не назначаются.

Не смотря на это в процессе работы съезда было явно заметно неуважение по отношению к местному населению. На закрытии Съезда при обсуждении положения в Фергане А.Казаков расхваливая успехи военных сказал: «Отряд Сафонова после двух недель усиленных действий отправил известие, что по Ферганской области проведет крестовый поход». [25, с. 15].

О шовинистическом отношении большевиков к коренному населению Туркестана свидетельствуют следующие данные: выступая 24 мая 1919 г. на I Краевой конференции мусульман, один из руководителей ТАССР А.А.Казаков открыто заявил, что «в Туркестанской Республике 95% жителей мусульман, только 5% русских, в настоящее время власть фактически сосредоточена в руках последних».

Многие активные, патриотически-настроенные представители национальной интеллигенции, несмотря на всевластие властей, выражали протест против того, что в органах управления, в частности, народным образованием, культурой хозяйничали чиновники, выражающие интересы некоренного населения, а также выступали против применения ряда декретов СНК РСФСР в Туркестане. Дело в том, что в апреле 1923 г представители местных национальностей составляли в Наркомпросе 13% общей численности штатных работников, в областных отделах – 10%, в городских и уездных отделах 16%. [28, с.45]. Протесты интеллигенции были вскоре учтены. В июле 1924 г. эти показатели составляли Наркомпросе - 26,5%, в областных отделах – 57%, в городских и уездных отделах - 72%. [23, с.225].

Таким образом, меньшинство продолжает господствовать над большинством. Член СНК Павлеченко говорил: «... мы считаем себя передовым отрядом революции, сознательными и искренними ее бойцами. Следовательно, быть предводителем политически незрелых мусульман наш долг. Поэтому мы не думаем дать в распоряжение мусульманам чего-нибудь». [23, с. 225]. Комиссар по особым делам Турккомнаца на Курултае Советов нагло заявил: «... Мусульмане! Вы должны хорошо знать, что мы, являемся вашим старшим братом, мы старше и ясно, что вы должны подчиняться нам». [5, с.176].

Побывав в 1919 г. в Фергане Ф.И.Голошекин отметил, что «настроение народа крайне подавленное. Причиной тому является, главным образом, преступная политика ответственных органов. Под флагом советской власти сплошь и рядом господствовали произвол и стремление использовать свое положение в личных интересах. Взгляды на мусульман как на низкую расу, переплетенные с общей

недоброжелательной политикой, в целом создавали атмосферу в высшей степени напряженную и родили недовольство мусульманских масс». [7, с.12].

Как отмечает зарубежный исследователь А.Парк «для мусульман Туркестана вполне ясно, что перемена лиц в органах управления не меняла русской политики по отношению к Туркестану», имело место «политическая дискриминация в отношении мусульманского населения». [1, с.44]. Все эти проявления вызвали протест местного населения против советской власти. [15, С.81]. Любые стремления Туркестанской Республики к независимости вызывали недовольство и протест советской власти, которая применяла все необходимые меры для того, что бы изолировать эти государства от внешнего мира.[9, с.3].

Выступая на съезде Советов Т.Рискулов подчеркнул: «Хотя русские не имеют никаких оснований мусульманским трудящимся и мусульманским руководителям высказывают недоверие. Как руководитель комиссии по голоду видел как к нам относятся с недоверием». На это замечание Рискулова отъявленный шовинист Успенский отвечает: «Комиссию по борьбе с голодом надо отдать под суд. Если говорить о вопросе недоверия, то при коммунистическом строительстве следует знать работу. Среди мусульман же еще сознательных рабочих и руководителей мало».

Один из участников съезда Алиев в своей речи подчеркнул, что признание русского языка вместе с языком тюрков государственным языком, в действительности не выполняется. Если разговаривают на местном языке, в зале поднимается шум. Если так будет продолжаться, мусульманские делегаты выскажут недовольство и покинут съезд, предупредил лектор.

На съезде также было подчеркнуто, что ошибки при организации государственного строительства привели к большому недовольству местного населения. Они были особенно недовольны конфискацией их имущества. Руководитель местных коммунистов Низомиддин Хужаев в своем докладе раскрыл сущность советского режима как колонизаторский и сказал: «Мусульман считают неспособными к военной работе, считают их отсталыми. Коммунисты пусть не обижаются на мои слова, местное неимущее население как и при колонизаторском режиме царя подавляются и обижаются, сейчас они находятся на правах рабов и в настоящее время есть силы которые властвуют над ними. На съезде партии русский язык вместе с тюркским языком был признан государственным языком, а на самом деле имеет место игнорирование нашего языка».

Если кто придерживается психологии рабовладельческой, пусть услышит, я не раб и не буду им... Очень жаль, но здесь властвует русская психология...».[26, с.458].

На этом съезде большевики европейцы полностью контролировали ситуацию. Они формировали президиум и собрание вели по своему усмотрению. По свидетельству Т.Рискулова, «президиум при проведении съезда показал свою неспособность. Поэтому никакого доверия президиуму нет, его надо избрать заново». После этих слов Рискулов покинул съезд и за ним покинули съезд все мусульманские делегаты.

В 1918 г. Т.Рыскулов телеграфировал председателю СНК Туркестана Ф.Колесову: «... направьте срочно в Ташкент хлеб. В случае надобности действуйте отрядом в 100 человек». [22, с.14]. К 1919 г. он составил почти 100 мил. пудов. Это

было вызвано прогнозирующим оскудением поставок зерна из России. Так, если в 1916 г. из центра России в Туркестан было вывезено 22млн. пудов зерна, в 1918 г. – 1,9 млн., то в 1919 г. – почти ничего. В самой же республике в 1919 г. было заготовлено лишь 5,2 млн. пудов хлеба [8, с.50-51] или всего по несколько килограмм на одного жителя в расчете на год. В результате массовый голод охватил широкие слои населения городов и кишлаков.

В дни прохождения съезда работала и II краевая партийная конференция коммунистов Туркестана. Конференция приняла решение о создании I Мусульманского бюро. Для проведения необходимых мер среди коренных национальностей края решением Краевой конференции Компартии Туркестана от 30 марта 1919 г. при Крайкоме было учреждено бюро мусульманской организации. Было объявлено, что «...мусульманское бюро (Мусбюро) является высшим государственным, активным органом мусульманских организаций РКП в крае со всеми правами Центрального органа партии». Краевому партийному комитету была предложена разработка специального Устава по функциям и задачам Мусульманского бюро. 1919 года 30 марта в состав Краевого Комитета Мусульманского бюро были избраны и вошли Т.Рискулов (председатель), Н.Хужаев, А.Мухитдинов, Й.Иброхимов и Ю.Алиев.

1 и 6 апреля 1919 года краевой комитет Туркестанской Компартии дополнительно принял ряд решений, в которых были определены задачи и функции Мусбюро.

Всего за десять месяцев руководства Мусульманским бюро была поставлена работа в рамках организаций мусульманских коммунистов. С первых же дней своей деятельности Мусбюро активно приступило к работе по защите интересов местного населения Туркестана.

Активисты Мусбюро края с большой надеждой смотрели на как они считали, справедливый советский строй и вместе с пропагандой и разъяснением социалистических идей показывали противоречащую этим идеям политику советской власти. Они также говорили о сохранении рабовладельческих основ, о несправедливости в национальной политике, в общем резко критиковали неправильные решения власти.

На общем собрании Мусульманского бюро и членов краевой партийной организации 1919 года 23 апреля всесторонне было обсуждено положение в Ферганской долине. Члены Мусбюро края изучив подробно положение в Ферганской долине, где активизировалась борьба за независимость, просили советскую власть урегулировать положение, восстановить экономику. Для этого они предложили объявить общую амнистию, возвратить мирное население к труду, восстановить разрушенное хозяйство, советские организации и красную армию в долине очистить от элементов национализма, великодержавного шовинизма, пережитков феодализма, обезоружить армянских дашнаков, положить конец насилию в отношении местного населения, в Ферганскую долину послать делегацию состоящую из государственных и ответственных работников партийных организаций, требовали принять соответствующие решительные меры.[20, с.88]

В специальном решении принятом со стороны краевого Мусульманского бюро, говорится:

1. Добиться общей амнистии бойцам отрядов Эргаша, Мадаминбека, Махкама, Холхужа со стороны Центрального Исполнительного Комитета Республики.

2. Вернувшимся на мирную жизнь оказать реальную помощь в восстановлении их хозяйства.

3. Вести непримиримую борьбу против эксплуатации одной нации другой нацией.

4. Обезоружить отряды дашнакцутюн.[24, с.3].

Это решение Мусбюро подписанное Т.Рискуловым совнарком Туркестана был вынужден утвердить 24 апреля 1919 года. В связи с этим создается совместная чрезвычайная комиссия Туркестанского центрального исполнительного комитета и ЦК Туркестанской Компартии. В состав комиссии вошли К.Сорокин (пред.), Т.Рискулов, С.Турунходжаев, П.Билик, А.Хусанбоев, Н.Ходжаев и другие. Местом работы комиссии была определена Ферганская долина. Ибо именно в этом регионе находился центр сопротивления Советской власти. Комиссия приступила к работе 2 мая 1919 года, сразу после прибытия в Фергану. Уже 7 мая на основе собранного материала ТуркЦИК объявляет общую амнистию участникам вооруженного движения сопротивления.

Из членов комиссии наиболее активно и плодотворно работал Т.Рискулов. Он встречался с лидерами движения сопротивления, слушал их доводы и требования. На основе всего этого 11 мая 1919 года Т.Рискулов на имя Председателя ЦИК Туркестана А.Казакова написал письмо, где было подробно проанализировано положение в Ферганской долине. Как указывал Т.Рискулов действия отрядов так называемых «басмачей» во многом были вызваны действиями представителей советской власти и красноармейских частей. В частности он отметил, «Отряды Красной Армии вместо борьбы с разбойниками занимались пьянством, оружие и боеприпасы продавали этим же разбойникам... Армяне насильовали девушек сартов, растаптывали женщин и детей... Партийные организации заполнены приносящие большой вред различными элементами. Пьянство, вымогательство стали обыденным явлением.

Советская власть, товарищ Казаков, нам дорого обошлась. Видя эти беспорядки сердце сжимается и появляется сильная боль. Для установления советской власти в Фергане стоит произвести большие работы. Нам нужны очень много сотрудников и руководителей коммунистов, потому что стоящие во главе советской власти на эту работу не годятся...».

24-30 мая 1919 года в городе Ташкенте прошла 1 конференция Мусульманского бюро Туркестанской Коммунистической партии. Председатель Мусбюро возглавивший работу конференции Т.Рискулов в своем докладе «О положении в крае» подчеркнул: «Очень жаль, что двухгодичное государственное управление рабоче-крестьянской власти в условиях Туркестана, усилило взаимное недоверие, привело к обратным результатам. Мусульмане сами увидели, что реальные действие советской власти не подходят к идеалам революции. Во всех концах государства слышны недовольные властью голоса. В 95% случаях права населения края не принимается во внимание. Это недовольство проникло во все стороны государственной жизни... Например, при распределении продуктов питания, во всех местах на интересы мусульман смотрели безразлично, в некоторых местах это дошло до прямого преступления. В народном хозяйстве положение такое же.

Красноармейские части под «девизом» реквизиции имущества эксплуататоров в открытую грабили трудовое население. Они забирали все что под руки попадало: начиная с сапог, одеял и ковров кончая элементарными вещами. Красноармейцы замучили население. Если сюда прибавить пьяный дебош красноармейцев, то сразу становится понятно, почему к ним пропало доверие. Армия которая была призвана защищать простой народ, нанесла ему большой урон. Результаты преступной деятельности красноармейских частей (особенно в этом плане усердствовали дашнаки) не заставили долго ждать. Местное население после всего этого начало в открытую выражать свое недовольство и неприязнь в отношении Советской власти.

Выступивший на конференции Ю.Алиев об этом высказал свое мнение: «Политика недоверия к местному населению превратилось в хроническое заболевание нашего общества. Господа, которые не доверяют, ведут националистическую политику... Такое отношение имеет место не только на местах, но и в центре края».

Одной из наихудших проявлений кадровой политики большевиков в Туркестане является одна из самых трагичных моментов истории нашей родины, является привлечение ими армянской партии «Дашнакцутюн» для укрепления своей власти в крае. Непродуманность данной политики заключается в том, что зная об отношении этой партии к тюркским народам и не учитывая исторических корней этой неприязни они все же привлекли их в Туркестан.

В кровавой истории "Дашнакцутюн" в Туркестане немало чудовищных страниц – таких как резня в Чусте и Коканде в феврале 1918 года. Та самая, в результате которой была потоплена в крови Кокандская автономия - оставшаяся практически не известной попытка создания в Центральной Азии национально-демократического государства.

Кокандское правительство объявило о намерении созвать 20 марта 1918 года свой парламент на основе всеобщего прямого, равного и тайного голосования. Две трети мест в парламенте предназначались мусульманским депутатам, а одна треть - представителям немусульманского населения. Существование такого парламента должно было стать первым шагом к демократизации Туркестана. Как было уже сказано выше, это было результатом того, что в образованном в то же время в Ташкенте правительстве Туркестанской Советской Республики (ТАССР) из 14 его членов не было ни одного человека из представителей коренных народов.

Как потом вспоминал Мустафо Шокай, формально продекларировав право наций на самоопределение, большевики загнали в прочные оковы саму идею независимости нерусских народов бывшей царской России. На IV краевом съезде Советов Туркестана (19 - 26 января 1918 года) представитель фракции большевиков И.Тоболин однозначно выразился за создание особых условий для "класса трудящихся, класса пролетариата", но если учесть, что в Туркестане пролетариат был представлен только русскими переселенцами, то эта завуалированная формулировка означала откровенное пренебрежение интересами коренного населения. А на практике съезд большевиков принял постановление "объявить вне закона Кокандское автономное правительство и арестовать главарей". Сам факт провозглашения автономии Туркестана был квалифицирован как "попытка контрреволюционных элементов найти опору в среде мусульманской буржуазии и темной массы мусульманства". В январе 1918 в ответ на предъявленный ультиматум Шокай отказался признать власть Советов. И тогда для уничтожения Туркестанской автономии из Москвы в Ташкент прибыли 11 эшелонов с войсками и артиллерией.

Не имея армии, Кокандская автономия не сумела противостоять превосходившим силам большевиков, и после 64-дневного существования 13 февраля 1918 года была разгромлена. На самом деле разгром этот представлял собой самую настоящую резню мирного населения.

Политика не доверия европейских большевиков по отношению местных руководящих работников и местному населению и проведение колонизаторской политики в крае нашло свое отражение в решениях 1 конференции. В резолюции по «Современному положению» говорится так: «Состояние по национальному вопросу в Фергане ясно показало, как неправильно и односторонне ведется советская политика. Права мусульманского населения нарушены, до такой степени что для борьбы против них вооружена партия армян «Дашнакцутюн». Мусульманские коммунисты выражавшие свою недовольство становились объектами недоверия со стороны руководства и подлежали изгнанию».

Тем не менее, в Фергане русские коммунисты и дашнаки продолжали сотрудничать, поскольку какое-то время советская власть нуждалась здесь в армянских боевых дружинах. Но ситуация постепенно менялась не в пользу Дашнакцутюн, в марте 1919 года на чрезвычайном съезде Советов Туркестана его мусульманские делегаты предложили резолюцию, в которой выдвигалось предложение «обезоружить и расформировать отряд Дашнакцутюн и очистить Красную гвардию от преступного элемента», [13, с.123] т.е. фактически объявили дашнаков преступниками. Это предложение было итогом нового союза русских коммунистов, придерживавшихся политики ЦК РКП(б), с мусульманами. Мусульманские коммунисты выдвинули свою резолюцию в знак протеста против запланированного выступления представителя Дашнакцутюн, отказавшись его слушать и настаивая на смене докладчика. В результате не была принята резолюция съезда с участием дашнаков, что было успехом мусульманских коммунистов, хотя все это сопровождалось скандалом. Но и резолюция с требованием разоружения и роспуска армянских частей тоже тогда не прошла. Однако, начало было положено и нападки на дашнаков на последующих съездах Советов и компартии Туркестана, особенно в выступлениях Т. Рыскулова – лидера мусульманских коммунистов, когда были обнародованы факты их преступлений в Фергане, усиливались и дали искомые результаты. В апреле мусульмане-коммунисты на совещании Мусульманского бюро компартии Туркестана осудили сотрудничество советской власти с Дашнакцутюн, провозгласили необходимость прекратить насилие в Фергане, привлекать на свою сторону мусульманское население и «произвести чистку рядов Красной армии от армянских провокаторов». [12, с.67-68]. В мае комиссия ТуркЦИКа приказала армянской общине Ферганы сдать оружие, а частям Красной армии в крае – вывести из своих рядов армянских бойцов. Причем, объявление об этом было сделано 25 мая, а приказ по армии об их разоружении датирован 26 мая. Очевидно, сначала дашнаков вынудили сдать оружие, затем об этом объявили на конференции Мусульманского бюро коммунистов Туркестана и только после этого был отдан официальный приказ о разоружении, чтобы не дать времени дашнакам организовать сопротивление. Еще до выхода этого приказа Т.Рыскулов прибыл в Андижан, долгое время бывшим оплотом дашнаков в Туркестане, с большими полномочиями, поскольку он являлся членом Ферганской комиссии. Он докладывал из Андижана в Ташкент о фактах насилия дашнаков над мусульманами, т. е. операция по разоружению была продуманной и готовилась заранее, что свидетельствует о ее сложности. Оказалось, что армянская община Андижана за короткое время получила от советской власти,

как минимум, 800 винтовок. Помимо этого, у армянской общины, по словам ее представителей, оставалось на каждого ее члена по пять ружей, револьверы, боеприпасы к ним и даже гранаты. [19, с.82-85]. Уже в марте, когда советская власть в Туркестане под давлением ЦК РКП(б) и мусульманских коммунистов впервые обозначила намерение о разоружении дашнакских отрядов, те сначала были настроены защищаться с оружием в руках и выразили готовность покинуть Туркестан. Как бы то ни было, приказ о разоружении дашнаков претворялся в жизнь под контролем ТуркЦИКа, где сравнивали количество сданного оружия с тем, что по достоверным агентурным данным должно было находиться у армянской общины Ферганы. Не все подчинились приказу о сдаче оружия, поэтому комиссия была вынуждена привлечь части Красной армии при проведении обысков в домах членов Дашнакцутюн и прочих сочувствующих этой организации, а если оказывалось сопротивление, то таких отдавали под суд военного трибунала. У тех армян, кто служил в Красной армии, оружие не изымалось, а только регистрировалось на их владельцев. Опасения, что оружие, находившееся у армян-красноармейцев, попадет в руки их прочих соплеменников, оказались оправданными, что послужило основанием для приказа комиссии командованию Красной армии в Туркестане изгнать из своих рядов всех армян-красноармейцев. Через несколько дней после приказа на первом съезде Мусульманского бюро было объявлено, что в Андижане, Коканде и Скобелеве, где в основном сконцентрировались армянские боевые дружины дашнаков, их разоружение завершено. [12, с.10]. Следующим ударом по Дашнакцутюн был роспуск его филиалов в Туркестане под натиском мусульманских коммунистов, которых теперь уже поддерживали, как русские коммунисты Туркестана, так и Москва. Армянам было разрешено объединиться в организацию «Армянское братство», формально новую и другую организацию, которую нельзя было обвинить в связях с партией дашнаков, к этому времени перешедшей на Кавказе, где был центр дашнакского движения, в стан врагов советской власти. [18, с.158]. Хотя пришлось пойти на компромисс, главные цели, поставленные Т.Рыскуловым, а именно, устранение армянских боевых дружин как автономных военных формирований и роспуск филиалов Дашнакцутюн в Туркестане – были достигнуты. Т.Рыскуловым для деморализации и запугивания Дашнакцутюн использовались внушительные военные силы басмача Мадамин-бека, к этому времени обозначившего намерение перейти со своими отрядами на сторону советской власти, который не мог не одобрять стремление Рыскулова разоружить дашнаков – ярых врагов мусульманского населения. При этом лидер мусульманских коммунистов с вниманием относился к действиям Мадамин-бека, так как, в первую очередь, именно для организации переговоров с басмачами ТуркЦИК и отправил его в Фергану, что в итоге обусловило переход отрядов Мадамин-бека на службу советской власти.

И после роспуска Дашнакцутюн в Туркестане мусульманские коммунисты не оставляют без внимания армянские организации. Уже через год в докладе на имя командующего Туркестанским фронтом Красной армии М.В. Фрунзе один из его командиров – заместитель 2-ой Тюркской бригады утверждал, что организация «Армянское общество» ничем не отличается от Дашнакцутюн и предлагал издать распоряжение о запрете ее деятельности.

Турар Рыскулов в разделе своей книги "Революция и коренное население Туркестана" под названием "Что делали дашнаки в Фергане" пишет, что: "В пылу подавления восстания в течение девяти дней в Коканде творились и разные грабежи.

Весьма расчётливые дашнаки решили сразу же нажать "деньгу", и город подвергся тщательной "чистке". Так, в Коканде после прихода дашнаков". По его словам, "торговые слои армян тоже оказались ярыми "революционерами" и, влившись в отряд, приступили к разгрому города. Разгромлены были все магазины, все, что было возможно, свезено на склады, остальное было сожжено. Происходили массовые убийства". "В Андижане, после восстания, "гарнизон из тех же дашнаков обвинил весь старый город", решено было провести в нем обыск. Обыск продолжался целую неделю, сопровождавшийся грабежом, убийствами и изнасилованием" - продолжает Рыскулов.[21, с.105-108]. В те дни как утверждается в монографии С.Агзамходжаева в Коканде погибло более 10000 человек.[2, с.231]. Население Коканда, которое в 1897 году составляло 120.000 человек, в 1926 году сократилось до 69.300. Город был разрушен и сожжен.

Участник VII чрезвычайного съезда Советов (17 марта 1919 года) Аббосхонов выступая с докладом о деятельности «Дашнакцутюн» в Чусте с возмущением говорил, что: «Было совершено нападение на Чуст. Из Намангана и Коканда прибыли армянские дружины из дашнаков и было убито 1500 невинных людей».[3, С.72].

В своей статье И.Хайдарова «Туркистонда ижтимоий-иктисодий ахволи» («Социально-экономическое положение Туркестана») приводит также интересный факт злоупотреблений армянской партии в Фергане: «Армяне живут в Фергане богато и сыто. Даже генерал Куропаткин никогда так не жил, а местный народ живет впроголодь. Они сыты и творят злодеяния».[27, с.121].

Эти союзники большевиков настолько дискредитировали себя в глазах туркестанской бедноты, что согласно ходатайству ферганских коммунистов Туркестанское правительство самостоятельно решает порвать с партией "Дашнакцутюн". К маю 1919 г. Коммунистическая партия Туркестана, порывает с ней всякое сотрудничество.

Впрочем, даже после того, как дашнаки были зачислены в разряд "контрреволюционеров", расклада сил в Средней Азии это не меняет: уже в 1922 году Семена Буденного на посту командующего Туркестанским фронтом сменяет Гаспар Восканов.

Предложение о создании комиссии по расследованию преступлений боевиков «Дашнакцутюн» было заблокировано И.О.Тоболиным, который заявил, что «вообще смешно говорить о жестокости в такой момент и в такой борьбе».[14, с.2].

В принятой конференцией резолюции по «Докладам сделанным на местах» также подчеркивается наличие национальной вражды и неравноправия между местным населением и приезжими. Было также указано, что при строительстве государства мусульманские трудящиеся не принимают участия. В вопросах образования и земельного вопроса русские обладают преимущественными правами и т.д..

Центральная власть РСФСР, учредив институт управленческих кадров, попыталась упорядочить внутреннюю жизнь Туркестана. Чрезвычайный комиссар Центра по Средней Азии П.А.Кобозев во время своего краткого пребывания (февраль-май 1918 г.) объявил Туркестан советской автономной республикой, и как было принято в официальной советской историографии, впервые привлек в руководящие органы ТАССР представителей коренного населения. Однако провозглашение края территориальной автономией осталась лишь революционной фразой.[10, с.48].

Оторванность от Центра обрекали комиссаров новой власти на «своеобразное» разрешение местных вопросов. Этот период охарактеризован наличием различных группировок в органах управления республики, которые погружались в омут ожесточенных аппаратных интриг. Занятые междоусобной борьбой, власть имущие мало уделяли внимания хозяйственной жизни края, которая текла сама по себе.

В статье Р.Базарбаева дан очень интересный материал, в котором член ВЦИК и ТуркЦИКа И.А.Апин в докладной записке ВЦИК о положении в Туркестане в 1918 году писал: «В первое время из-за искажений политики партии в Туркестане местное население не допускалось в органы Советской власти и в Красную Армию, хотя оно имело к этому упорное стремление и доказало достаточную подготовленность, умение и желание служить общему делу. Это невольно толкало мусульман на мысль, что им совершенно не доверяют и что европейское население, как привыкшее, желает по прежнему властвовать над коренным населением».[4, с.2]

Эти слова дают яркое представление об отношении новой власти большевиков к коренным народам Туркестана и её кадровой политики в крае, которая красной нитью проходила на протяжении всей истории нашего народа советского периода. В советской историографии очень часто замалчивали и просто скрывались факты ущемления прав коренных народов в сфере управления национальных государств. Иногда эти факты представлялись под иной окраской для общественности страны. Только в безвыходных моментах под давлением общественности и представителей национальной интеллигенции получали огласку те или иные случаи впоследствии научной литературе получавших различные «оправдательные» названия как – старые коммунисты, активные большевики, группа Успенского, проявления «великодержавного шовинизма» и др. И как всегда бывало в истории большевиков очень часто для ухода от исторической ответственности в этом обвиняли «закравшиеся», «примазавшиеся» элементы. Особенно сильно в этом деле досталось бывшим союзникам, левым эсерам объединившихся с большевиками на основании единой платформы.

Вопросы привлечения представителей местного населения к управлению и защиты его интересов еще жестче были поставлены на II конференции комитета мусульманского бюро края, которая проходила от 12 до 19 сентября 1919 года в Ташкенте. На конференции по вопросу «О современном положении» сделал доклад Т.Рискулов. Несмотря на указания полученные из центра Т.Рискулов заявил, что положение в Туркестане не изменилось и Советская власть продолжает свою колониаторскую политику. В частности он отметил: «Несмотря на наши требования в Туркестане продолжается осуществление политики идущей в разрез с интересами местного населения. Нам говорят все закончиться если вам дадут власть. Потому что вы не готовы к управлению краем.... Мы недовольны этим.... Они не понимают что мы не можем вести националистическую политику. Если в Туркестане Советская власть будет свергнута, мы знаем что первый удар получают мусульманский пролетариат и коммунисты». [11, с.35-36].

Рискулов в своем докладе на ряде примеров показал шовинистическую политику председателя МИК Туркестана Казакова и его заместителя К.Успенского (он был бывшим лидером левых эсеров), группу председателя Совета Народных Комиссаров Сорокина.

Его поддержал один из национальных лидеров Султонбек Хужаев: «На практике местное и европейское население разделяются. Мне рассказали что Сорокин на III

съезде исполнительного комитета при решении некоторых вопросов представителей старого города выдворил из комнаты». [11, с.35-36]

Пик политической деятельности Т.Рискулова приходится на начало 1920 года. Как свечка, которая горит ярко перед задуханием, Мусульманское бюро также провели свою последнюю конференцию. Здесь были приняты решения которые должны были коренным образом изменить новую историю Туркестана. Очень жаль что эти решения через некоторое время были игнорированы со стороны Турккомиссии и национальные коммунисты были подвергнуты преследованиям.

20-27 января 1920 года, почти в одно и то же время, проходило III конференция Мусульманского бюро РКП(б) и V краевая конференция Компартии Туркестана. Делегаты III конференции Мусбюро одновременно являлись делегатами V краевой конференции. В работе обеих конференций Т.Рискулов принимал активное участие. На последней конференции Мусбюро Т.Рискулов выступил по национальному вопросу. Он в своем выступлении раскрыл суть политики великодержавного шовинизма, проводимого в Туркестане: «С периода Царской власти стоит задача искоренения колонизаторского порядка. Но, к сожалению национальное противостояние до настоящего времени не искоренено. Он берет силу от варварского поведения европейской части населения. Вместо распространения среди мусульманского населения социальных революционных идей происходят бессмысленные и неприятные случаи».

Такой подход нашел свое отражение и в резолюциях III конференции по национальному вопросу.

Как указано в резолюции, в результате колонизаторской политики царизма в Туркестане у местного населения возникло столько недоверия и отвращения, что при защите прав местного пролетариата следует подходить к этому вопросу очень осторожно, только так можно заслужить доверие местного трудового населения. Но как указано в резолюции конференции на практике эти правила нарушаются сплошь и рядом. К сожалению критический не независимый подход Мусбюро РКП(б) вызвало недовольстве Турккомиссии.

На конференции три самостоятельные партийные организации Туркестана: Краевой комитет ТКП, Мусульманское бюро и комитет иностранных коммунистов были объединены в единую коммунистическую партию. Получивший в резолюции конференции официальное наименование «Коммунистическая партия тюркских народов Туркестана» эта партия должна была стать партией широкого трудящегося народа. По отношению к РКП(б) эта партия должна была иметь права областной организации и управляться своим центральным комитетом.

Большевики Туркестана, пришедшие к власти в результате октябрьского переворота, руководствуясь марксистско-ленинским учением и директивами правительства РСФСР, по существу продолжали в крае колонизаторскую политику царского правительства, полностью игнорируя местные реалии и интересы народов Туркестана. Проводившаяся ими экономическая политика-«военный коммунизм» - была направлена на искоренение «штурмовыми методами» существовавшего веками социально-экономического уклада народов края, на форсированное создание «основ социалистической экономики». Социально-экономическая политика туркестанского руководства носило в те же годы сугубо классовый характер и великодержавно-шовинистическую направленность. Она привела к подрыву производственных сил

края, небывалой хозяйственной разрухе, голоду унесшему сотни тысяч человеческих жизней, и резкому обострению военно-политической обстановки в Туркестане.

Необходимо также отметить, что в первые годы советская власть и руководство Туркестана допускали серьезные ошибки в области экономической политики. Как и в других сферах, эти ошибки, прежде всего, затрагивали интересы коренного населения края. Были введены новые налоги, национализированы мелкие земельные участки и предприятия, закрыты базары, столовые и др.

Исходя из анализа многочисленных материалов, относящихся к политике и практике советской власти в 1918-1920 гг. в социальной сфере, можно сделать вывод, что, помимо эгоцентрических целей удержания потенциально богатого Узбекистана, других регионов Центральной Азии в подчинении России, их советизации и большевизации, у новой власти четко разработанной экономической и социальной политики до середины 20-х годов не было. Поэтому почти все социально-экономические проблемы решались насильственным путем, посредством отчуждения, экспроприации, конфискации и национализации частной собственности, в основном, коренного населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. PARK A. Bolshevism in Turkistan. Columbia University Press. – New York and London, 1957.
2. АГЗАМХОДЖАЕВ С. История Туркестанской автономии (Туркистон мухторияти). – Ташкент, 2006.
- AGZAMHODJAYEV S. Istoriya Turkestarskoy avtonomii (Turkiston mukhtoriyati). – Taşkent, 2006.
3. Архив Ап Руз. Ф-60, Оп.1, Д.99, Л.72. С. 72.
Arkhiv Ap Ruz .f-60, op.1, d.99, l.72. s. 72.
4. БАЗАРБАЕВ Р.ДЖ. Архивные материалы по истории кадровой политики в Каракалпакстане (1917-1924 гг.) / Тарих фани ва архив иши: интеграция муаммолари. – Тошкент: Фан, 2010.
- BAZARBAYEV R.Dj. Arkhivnie materialı po istorii kadrovoy politiki v Karakalpakstane (1917-1924 gg.) / Tarih fani va arkhiv işi: integratsiya muammolari. – Toshkent: Fan, 2010.
5. Босмачилик: Ҳақиқат Ва Уйдирма // Шарқ Юлдузи. –Тошкент, 1991. –№ 3.
Bosmachilik: Hakikat va Uydirma //Şarq yulduzi. –Toshkent, 1991. – № 3.
6. ГОРДИЕНКО А.А. Образование Туркестанской автономной республики. – М.: Юридлитер, 1968.
- GORDIYENKO A.A. Obrazovaniye Turkestarskoy avtonomnoy respubliki. – M.: Yuridliter., 1968.
7. ИЗВЕСТИЯ ЦИК ТУРКЕСТАН. – Ташкент, 1919. – № 182.
IZVESTIYA TSIK TURKESTAR. – Taşkent, 1919. – № 182.
8. История Народного Хозяйства Туркестана. – Ташкент, 1962. Т.1.
Istoriya Narodnogo Khozyaystva Turkestarana. – Taşkent, 1962. T.I.

9. ҚОМИСОВ Б. Туркistonнинг туганмас дарди // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – Тошкент, 1992. – № 25 (3181).

QOMISOV B. Turkistonning tuganmas dardi // Ўzbekiston adabiyoti va san'ati. – Тошкент, 1992. – № 25 (3181).

10. КОЩАНОВ Б.А. Большевики в Туркестане. 1917-1922 гг. Доктрина и реальность. Автореф. на. док. ист. наук. – Москва, 1994.

KOŞANOV B.A. Bol'sheviki v Turkestane. 1917-1922 gg. Doktrina i real'nost'. Avtoref. na. dok. ist. nauk. – Moskva, 1994.

11. Мусбюро Ркп(Б) В Туркестане. -Т., 1922.

Musbyuro Rkp(B) V Turkestane. T., 1922.

12. Мусбюро Ркп(Б) В Туркестане: 1, 2 И 3 Туркестанские Краевые Конференции Ркп, 1919-1920 Гг. Ташкент.

Musbyuro Rkp(B) V Turkestane: 1, 2 i 3 Turkestanskiye krayevie konferentsii RKP, 1919-1920 gg. Taşkent.

13. НАЗАРОВ М.Х. Коммунистическая партия Туркестана во главе защиты Октябрьской революции. 1918-1920 гг. -Ташкент, 1969.

NAZAROV M.KH. Kommunisticheskaya partiya Turkestana vo glave zaşiti Oktyabr'skoy revolyutsii. 1918-1920 gg. -Taşkent, 1969.

14. НАША ГАЗЕТА. 1918. 26 февраля.

NAŞA GAZETA. 1918. 26 fevralya.

15. НУРДИНОВА Н. Туркistonдаги ҳарбий вазият // Жамият ва бошқарув. – Тошкент, 2002. – № 2. – С.81.

NURDINOVA N. Turkistondagi harbiy vaziyat // Jamiyat va boshqaruv. – Тошкент, 2002. – № 2. – S.81.

16. РАЖАБОВА Р. Туркестан в начале XX века: к истории истоков национальной независимости. – Ташкент: Шарк, 2000.

RAJABOVA R. Turkestan v nachale XX veka: k istorii istokov natsional'noy nezavisimosti. – Taşkent: Sharq, 2000.

17. РАЖАБОВА Р. Туркестан в начале XX века: к истории истоков национальной независимости. – Ташкент: Шарк, 2000. Позже, в 1924 г., ответственный секретарь ЦК КПТ Варейкий И. более точно определил характер созданной Туркестанской Советской республики. По его мнению, она была «скорее территориально-экономическим самоопределением, а не национальным» // Туркестанская правда. – Ташкент, 1924. – №3.

RAZHABOVA R. Turkestan v nachale XX veka: k istorii istokov natsional'noy nezavisimosti. – Tashkent: Shark, 2000. Pozje, v 1924 g., otvetstvennyy sekretar' TSK KPT Vareykiy I. bolee točno opredelil kharakter sozdannoy Turkestanskoy Sovetskoy respubliki. Po ego mneniyu, ona bila «skoree territorial'no-ekonomicheskim samoopredeleniyem, a ne natsional'ny» // Turkestanskaya pravda. – Taşkent, 1924. – №3.

18. РГВА, ф. 100, оп.3, д. 923, л. 158 об.

RGVA, f. 100, op.3, d. 923, l. 158 ob.

19. РГВА, ф. 25859, оп. 2, д. 11, л. 82-85 об.

RGVA, f. 25859, op. 2, d. 11, l. 82-85 ob.

20. РИСКУЛОВ Т. Революция и коренное население Туркестана. Часть 1, 1917-19 гг. , 1935.

RISKULOV T. Revolyutsiya i korennoe naselenie Turkestana. Çast' 1, 1917-19 gg. , 1935.

21. РЫСКУЛОВ Т. Революция и коренное население Туркестана. – Ташкент, 1925.

RISKULOV T. Revolyutsiya i korennoe naselenie Turkestana. – Taşkent, 1925.

22. РЫСКУЛОВ Т.Р. Избранные произведения. – Алма-Ата: Казахстан, 1984.

RISKULOV T.R. Izbrannie proizvedeniya. – Alma-Ata: Kazakhstan, 1984.

23. ТАШКУЛОВ Д. Основные направления политико-правовой мысли народов Узбекистана во второй половине XIX первой четверти XX вв.: Дис. ... доктора юрид.наук. – Ташкент, 1995.

TAŞKULOV D. Osnovnie napravleniya politiko-pravovoy misli narodov Uzbekistana vo vtoroy polovine XIX pervoy çetverti XX vv.: Dis. ... doktora yurid.nauk. – Taşkent, 1995.

24. УЗБЕКИСТОН МДА, 17-фонд, 1-список, 10-дело, 3-страница.

ÖZBEKISTAN MDA, 17-fond, 1-spisok, 10-delo, 3-stranitsa.

25. УЗБЕКИСТОН МДА, 17-фонд, 1-список, 17-дело, 15-страница.

ÖZBEKISTAN MDA, 17-fond, 1-spisok, 17-delo, 15-stranitsa.

26. УЗБЕКИСТОН МДА, 17-фонд, 1-список, 34-дело, 458-страница.

ÖZBEKISTON MDA, 17-fond, 1-spisok, 34-delo, 458-stranitsa.

27. ХАЙДАРОВ И. Туркистонда ижтимоий-иқтисодий аҳвол / Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва тарихий жараёнлар. – Ташкент, ЎЗМУ, 2006.

KHAYDAROV I. Turkistonda izhtimoiy-iqtisodiy ahvol / Özbekistonda millatlararo munosabatlar va tarixiy jarayonlar. – Taşkent, ÖZMU, 2006.

28. ХАСАНОВ Б. Духовное состояние интеллигенции Туркестана, Узбекистана 1917-1920 гг. и ее отношение к социальным переменам // Центральная Азия и Кавказ. 2008. – №12.

Khasanov B. Duhovnoye sostoyaniye intelligentsii Turkestana, Uzbekistana 1917-1920 gg. i ee otnoşeniye k sotsial'nym peremenam // Sentral'naya Aziya i Kavkaz.. 2008. – №12.

29. ШАМСУТДИНОВ Р., КАРИМОВ Ш. Ўзбекистон тарихидан материаллар (Материалы из истории Узбекистана). К. 3.-Андижон: «Andijon Nashriyot-Matbaa», 2004.

SHAMSUTDINOV R., KARIMOV SH. Özbekiston tarihidan materiallar (Materiali iz istorii Uzbekistana). K. 3.-Andijon: «Andijon Nashriyot-Matbaa», 2004.

**KÖROĞLU’NUN ÖYKÜSÜNDE GENÇLİĞE YÖNELİK
KAMUSAL DEĞERLENDİRME¹**

ОБЩЕСТВЕННАЯ ОЦЕНКА МОЛОДЁЖИ В ПОВЕСТИ КЁРОГЛУ

**PUBLIC EVALUATION TOWARDS THE YOUTH IN
KÖROĞLU NARRATIVES**

M. Kemal Öktem*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Köroğlu'nun bir halk ozanı olarak anonimleşen şiirlerinin verisinde, kamusal değerlerin izini sürmek ve bu değerleri güncel araştırmalarda saptanan boyutlarla değerlendirmektir. Bunun için, uluslararası toplumsal kültür araştırmalarıyla bir ölçümleme puanı elde eden araştırmacı Hofstede'in yaklaşımı benimsenmiştir. Hofstede'in kültür araştırmalarında çerçeve olarak nirengi noktası aldığı 5-boyutlu yaklaşımında yer alan güç mesafesi, bireycilik, belirsizlikten kaçınma, eril olma, uzun-dönem yönelik olma boyutları ele alınmaktadır. Köroğlu'nun kamusal değerleri, şiirleri verisinden irdelenerek, bu boyutlarla geçerli bağ kurulmaya çalışılmıştır. Böylelikle, geleneksel tecrübelerle süzülen kamusal değerler, genel toplumsal yansıması ve yorumlanmasında ölçü olabilir. Günümüzdeki kamusal değerlere etkisi bakımından, bu boyutlar karşılaştırılarak, toplumsal değerlerin daha iyi anlaşılmasına yönelik bir girişimde bulunulabilir.

Anahtar kelimeler: Köroğlu, Türk kültürü, kamusal değerler, toplumsal kültür.

ABSTRACT

The aim of this study is to trace the main values of Turkish culture through a reasearch on Köroğlu's – who is an anonymous poet and hero – poems, and to compare those values with aspects put forward by modern cultural research. In order to do this, Hofstede's approach, which is tested and re-tested in many countries including Turkey, and gave grades to those dimensions in each specific country, has been adopted. Hofstede uses basic dimensions in his cultural studies which has a 5-dimension framework, namely power distance, individualism, uncertainty avoidance, masculinity, and long-term orientation. Using those dimensions and matching Köroğlu's poems within this frame, poems have been analysed and an attempt has been made to construct a valid correlation with those dimensions. Thus, those cultural values stemming from traditional experiences, crystallizing into current times and reflecting our social culture, enable us to interpret cultural values in context. In modern times, those traditional values have an impact upon quality of life, and by comparing values in terms of those dimensions, an attempt is made to better understand our cultural values. Accordingly, Turkish cultural values emphasized in Köroğlu's poems are consistent with tendencies identified by Hofstede's findings: high

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.446

*. Hacettepe Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Beytepe 06800
ANKARA, kemalok@hacettepe.edu.tr

power distance index, collectivism, high level of uncertainty avoidance, femininity characteristics are forefronted. Although there is no measured value in the dimension of long-term orientation, there are clues suggesting its existence in K roğlu’s poems.

Key Words: K roğlu, Turkish Culture, Public Values, Social Culture.

Аннотация

В статье рассматриваются общественные ценности одной стихотворении К роđлу, считавшей как народное сказание и они сравниваются с ценностями современных исследований. Для этого, были применены методы по исследованию общественной культуры современного исследователя Hofstede. В исследованиях Hofstede применены следующие пять методов: дистанция власти, индивидуализм, избегание от неопределённости, быть мужчиной, предназначение к чему то на долгое время. Общественные ценности стихотворений К роđлу совпадают с этими ценностями. Таким образом, традиционный опыт общественных ценностей можно применять как метод измерения отношений среди общества.

Ключевые слова: К роđлу, турецкая культура, общественные ценности, общественная культура.

Giriş

Tarihte yaşanan bazı feodal zulme, aksaklıklara ve zamanın Bolu Beyi’ne başkaldıran, haksızlıklara karşı gelen Köroğlu’nu – Ruşen Ali’yi, “halk çok sevmiş ve kahramanlaştırmıştır” (Altınok, 2008). Eşitliği, adaleti, ezilenlerden yana olan kişiliğiyle destanlaştırmıştır (Ontoloji.com, 2004). “Bu isimde 16. yüzyılda yaşamış bir halk şairi de vardır. Ama tarihî kişiliği bilinmeyen asıl Köroğlu, 17. yüzyılda Bolu havalisinde yaşamış, sonradan  n  bütün Anadolu’ya yayılmıştır. Babası da Bolu Beyi tarafından gözlerine mil çektirilerek cezalandırıldığı için Köroğlu diye tanınmıştır. Zulme karşı ayaklanarak halkın hakkını koruması, onu destansı bir kahraman h line getirmiştir” (Edebiyat  ğretmeni, 2013).

Zamanın sosyo-ekonomik ve siyasal sıkıntıları sonucu, bazı bölgelerde yaşanan durgunluk, ayrışma, siyasal gerginlik, beyliklerde birliğin ve düzenin sağlanmasında sıkıntılar, üretim azalmasına ve yerel ekonomilerin zora girmesine yol açarken; siyasal sıkıntılarla otoritenin zayıflaması, feodal-düzene güvenin azalması gibi etkenler yaşanmıştır. Somut  rnek vermek gerekirse; toprak düzeninin bozulması, vergilerin ağırlaşması, toprağa zorla el koyma ve keyfi yönetimin yaygınlaşması, halkı isyanlara sürüklemiştir (Altınok, 2008: 217).

şirler, ait olduğu toplumun d şunce, inanç, kültür unsurları, yaşam biçimi yani zihniyetini yansıtabilirken; dönemin oluşturduğu düşünüş ve bakış tarzını, işlenen tema, nazım şekli ve anlatımıyla verir. Örneğin, *Köroğlu’nun şiirinde, “dönemin vazgeçilmezi at (Kırat)  vg s  (günümüz modern aracı otomobile karşılık), ticaretin deve kervanıyla yapılışı; atın genç, iri ve süslü olmasının beğeni ölçütü olması, aşığı sevgiliye götürecek bir araç olarak kullanılışı, doğayla iç içe yaşayan bir toplumda, yiğitçe, oşkun bir söyleyiş varken; modern şiirde daha dingin bir söyleyiş vardır”* (Ders zamanı, 2013).

Feodal dönemin isyanları, kapitalizmin geliştiği ülkelerde tarih boyunca sürmüştür (Roberts, 2013’de Joseph Schumpeter, 1942). Çağdaş zamanlarda çeşitli ülke siyasal idareleri, serbest piyasa politikalarının başarısızlığının neden olduğu protestolardan

kaçınmak üzere, piyasanın dizginlenmesini öğrenmiştir. Sendikal birliklerin organizasyonu, haberleşme imkânları, güvenliğin araç-gereç olarak geliştirilmesi, para yönetiminin ekonomik krizlerden korunabilecek yetkilerle donatılması gibi. Ülkeler, toplumsal çözüm geliştirmeyi bir ölçüde başarmışsa da, demokratik değerlerin gelişimi sürmekte, bulunan çözümlerin etkililiğinin sürdürülebilirliği ihtiyacı görülmektedir (Roberts, 2013).

Köroğlu döneminde yaşanan bu yoğun sorunlar ortamında, -günümüzde de görülebilecek riskler olarak – siyasetçilerin, gençliği ve kamusal değerleri daha iyi tanıması ve iyi önderlik etmesi, liderlik rollerini geliştirmesi gerekebilir. Kamusal uygulamaların yeni duruma çözüm üretmesi, kamu yöneticilerinin gerçek sorunlarla yüzleşme kapasitesini artırması, gerçekçi toplumsal değerlendirme yapabilmeyi istemesi önem kazanmış olabilir. Kamu yöneticilerinin yüzeysel değil, etraflı bakışı, yetkinlik hissedip sorunlara çözüme yönelmesini sağlayabilir (Bowers, 1976).

Daha iyi ve kaliteli yönetim, günümüz kamu yönetiminin de ana-teması olmayı sürdürmektedir. “Kaliteyi anlamak için iyinin bağlamında anlaşılması gereği, çelişkilerin nasıl yönetileceği, değerlerle nasıl bağ kurulacağı ile karar-alma ve siyasa uygulamadaki etkisi, değerlerin kamunun gözündeki yeri (örneğin vatandaş, siyasetçi ve yönetici, seçkin ve sokaktaki vatandaşın bakışı), iyi yönetişimi nasıl anlayacağız: yukarıdan aşağı mı, aşağıdan yukarı mı, uluslararası mı sorularına karşı hazırlıklı olmak üzere çalışmak gerekmektedir (ASPA, 2013).

Köroğlu öyküsü bu soruya yanıt verir gibidir: “yerleşik düzeni sorgulayan, ezberbozan, destan / halk hikâyesi kahramanı, saz şairi kimlikleriyle Anadolu, Kafkasya, İran ve Orta Asya’da tanınmış, sevilmiş ve gerçek kimliği ile folklorik kimliği birbirine karışarak yaşatılmış bir halk kahramanıdır. Usta-çıracak ilişkisiyle hikâyeci âşıkların dilinde bugüne kadar gelen, ortak duygu ve beğeniyi yansıtan ve kahramanlık coşkusunu” dile getiren anlatıları ve türküleri, halkbilimi araştırmalarına da konu olmaktadır (Fuat, 2012). “Zalim bir beyden babasının öcünü almak için dağa çıkan, kervan yollarını tutan, varlıklılardan aldığı yoksullara dağıtan, Köroğlu”, Pertev Naili Boratav’ın 1931’de Köroğlu Destanı adıyla yayımladığı çalışmasında Anadolu’dan Azerbaycan’a geniş bir coğrafya ’da ele alınmıştır.

Tarihçi Tebrizli Arakel’in 1669’da yayımlanan Tarih Kitabı’nda -1602’den başlayarak 60 yıllık bir dönemin olaylarını aktarırken – Köroğlu konusunda bilgiler verdiği, Brosset’nin (1874) Collection d’Historiens Arméniens adlı dizisinde tarihçilerin yaptıkları Fransızcaya çevirip yayımlanmaya başlayınca bu bilgilerin uzmanlara eriştiği bildirilmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı 1942’de, Osmanlı Arşivlerinde Bolu yöresinde ortaya çıkmış Köroğlu adında birisinin cezalandırılması için Bolu Beyi ile Gerede Kadısına gönderilmiş bir emre rastladı: XVI. yüzyılda Köroğlu adında birisi yaşamıştı. Âşıkların aktardıkları şiirlere bakılırsa, bu kişilik aynı zamanda güçlü bir saz şairidir. Fuat’a (2012) göre; “yeniçeri Köroğlu’nun Osmanlı ordusunda görev yaparken, bir nedenden dolayı dağa çıkıp sonra bağışlanıp yeniden Padişahın hizmetine döndüğü düşünülebilir. Ama hiçbir belgeye dayanmayan bu olasılığı uzmanlar benimsemiyorlar. Pertev Naili Boratav’a göre: “bir halk şairi ve Celâli reisi idi.”

“Takma adının Köroğlu olması, feodal-beylere başkaldırması, eski çağlardan beri, ‘gözleri kör edilmiş babanın öcünü alan oğul’ ana-teması çevresinde oluşmuş söylencelerin, ululama öykülerinin, bu Anadolu’lu saz şairine yakıştırılmasına yol açmıştı. Halk öyküleri geleneğinin çok güçlü olduğu Doğu Anadolu, Azerbaycan, Kafkasya gibi bölgelerde dolaşmış, yaşamış olması, şiirleriyle örülen öykülerin yaygınlaşmasını, yaşamının destanlaşmasını kolaylaştırmıştı” (Fuat, 2012).

İlhan Başgöz (1975) ise, öykülerde anlatılan Köroğlu'nu halkın yarattığını söylemektedir: “Adı Koç Köroğlu. Âşıklarımız ondan şöyle söz ediyorlar : ‘Köroğlu bileğine ve yüreğine olduğu kadar kesesine de yiğit idi. Çardaklı Çamlıbel’e yoksul varan bay olur, öksüz varan bey olurdu... Alışveriş zenginlerine düşman, mallarını talan eder. Fakir fukara ile arası çok iyi”. “Bölge ülkeleri toplumları onun hikâyelerini kendi dillerince söylemişler. Ama hikâyedeki türküler hep Türkçe kalmış”.

Köroğlu'nun temsil ettiği Türk kültürü değerlerini, gelecek kuşakların da benimsemek istediği öne sürülmektedir:

“Yiğit ve mert bir kahraman tipi olan Köroğlu, her Türk gencinin ruhunda onun gibi karakterli olma ülküsünü, besledi... Köroğlu, ... bir dağ adamıdır. Bazı yaptıkları, örnek alınacak davranışlar değildir elbet. Ama Köroğlu'nu haklı gösterecek yönleri vardır... Haksızlığa, zulme karşı ayaklanmıştı. Bu arada kendisi hiç bir zaman haksızlığa sapmamıştır. O yüzyıllar, Osmanlı Devleti de büyük iç ve dış sarsıntılar geçirmektedir... Bundan yararlanan derebeyi tipleri türemiştir. Vilayetlerde halk ezilmekte, çifte vergiler alınmakta, zulüm ve haksızlık yapılmaktadır. Namuslu idari liderler haklı ya da haksız, ayaklanmalar düzenlemekte, bu arada üzerlerine gönderilen ordular karşısında halk ezilmekte, canından bezmektedir. İşte, bu son derece korkulu ve tehlikeli ortamda, halka avuntu veren bir hayali kahraman çıkıyor. Bu, Köroğlu'dur. O'nun sevimli, şövalye varlığında halk kendini buluyor onda avuntuya kavuşuyor. Ayrıca, sanat isteklerini de onda buluyor halk. Gerçekten, Köroğlu'nun sanatı gerek konu olarak, gerek işleniş bakımından kusursuzdur” (Öztelli, 1974).

Bu tür problemlerin günümüzde anlaşılmasına örnek olarak, vergi idaresinin uluslararası rüşvet ile yolsuzluğu ve kara-para aklama faaliyetlerini nasıl önleyebileceği çabaları sürmektedir (OECD, 2013b: 13-14).

Toplumun genel olarak özlem duyduğu, yücelttiği kültürel değerlerin, Köroğlu'nda simgeleştiği ifade edilebilir:

“Halkımıza göre Köroğlu, zalime başkaldıran, yaşlılara zayıflara dokunmamayı, tamahkâr zenginlerle uğraşmayı, dertlilerin derdine bakmayı öğütleyen yiğit bir kişi... Kavuşturan kurtaran esirgeyen Kırat motifi ile kökleri çok daha gerilere giden bazı efsanelerle, bazı gerçeklerin, özlemlerin karışarak oluşturduğu bir destan. Bütün destanlarda olduğu gibi de, her şey olumlu ya da olumsuz yönde abartmalı. Halk bu Köroğlu türkülerini, Köroğlu hikâyelerini dinlerken yürekleniyor. Bir kurtarıcı bulmuşçasına rahatlıyor. Düğünlerde derneklerde Köroğlu havaları, marşların gördüğü işi görüyor. Köroğlu'nun kimliğinden de, kişiliğinden de ben bu toplum olayını anlıyorum. Asıl Köroğlu gerçeği bu bence... . Halk gibi, hikâyeci halk ozanları gibi, Köroğlu'na ben de kendimi, kendi özlemlerimi katarak söyledim. Yiğit, duyarlı insan bir Köroğlu düşündüm (Su, 2013)...

Daha iyi hayat koşulları için daha iyi politika ortamı geliştirme çabaları günümüzde sürmektedir (OECD, 2013a: 13). Konumuz bakımından, Köroğlu imgesinde, yaygın ve ortak halk kamusal değerlerinin temsil edilmekte olması, genel bir inceleme için yeterli altyapı sunabilir.

Köroğlu'nun İzleri?: Hofstede Araştırması'nda Kamusal Değerler ve Kültür

Toplumsal kültürleri kıyaslayan araştırmasında, Hofstede'in (2013) 5-Boyutlu modeliyle değerlendirildiğinde, toplumları diğer kültürlerle göre derinden etkileyen özellikler belirginleşebilmektedir:

1) **Toplumsal Kültürde ast-üst hiyerarşisi ve Güç mesafesi (power distance):** bu boyut bireylerin toplumlarda eşit olmadığı olgusuyla ilgilidir, bu eşitsizliklere kültürün tutumunu anlatır. *Bir ülkede kurumların daha az güçlü üyelerinin, gücün eşitsiz dağılımını bekleme ve kabul etme düzeyi* olarak tanımlanır.

Türkiye bu boyutta yüksek puan (66 puan) almaktadır, bu da Türk kültür tarzının şu özellikleri olduğu anlamına gelebilir: Bağımlı, hiyerarşik, üstler erişilmez ve ideal patron babacandır. Güç merkezidir ve kurumsal liderler üstlerine ve kurallara dayanır. Çalışanlar ne yapacaklarının söylenmesini bekler. Denetim beklenir ve üstlere karşı tutumlar resmidir (biçimsel/formal). İletişim dolaylıdır ve bilgi akışı seçicidir. Aynı yapı, aile biriminde de gözlemlenebilir, baba diğerlerinin itaat ettiği bir tür ataerkildir.

Bu boyutta örnek olay olarak ele alındığında, Köroğlu'nun öyküsünde belirgin olan, Bolu Beyi'nin, "en iyi atı" istemesi, "beyin en gösterişli", en iyi ata sahip olma özlemi, "güç mesafesini" büyük ölçüde ortaya koyma hevesinin etkisinde olabilir. (Bolu'nun dağlık bir bölgeyi kapsamı, daha güçlü bir atın uygulamada tercih edilmesine neden olsa da, daha derinden etkili güdünün güç mesafesinin belirgin kılınması olduğu ileri sürülebilir).

Yine, seyisin -Köroğlu'nun babasının-, feodal-bey -Bolu Beyine-, emri üzerine seçip getirdiği atını resmi olarak sunumunda, katı hiyerarşik ortamda, yeterli bilgi verememiş olması, eleştirisine karşı gelememesi, sözünü eristirememesi, bu trajediye neden olmuştur. İdeal olarak, bey'in babacan bir tutumla konuyu anlayışla ve sabırla karşılmasını bekler iken; sert tutumu ve cezalandırmasını affedemeyip oğlundan "intikam" almasını ister, dolayısıyla, ataerkil aile yapısında, kendisi de baba olarak, yetkisini kullanmaktadır. İtaat-İtiraz-isyan arasında, cezasına razı olup itaat etmiştir ve fakat oğlundan intikam almasını istemekten başka çaresi kalmamıştır. "Hukuksuzluk hukuksuzluğu" getirmiştir.

Köroğlu'nun koruduğu güç mesafesi, Bolu Beyi'ne dağlardan seslenmesi ile belirginleşmekte, itaat-isyan arasında daha farklı ölçüde bir ast-üst ilişkisi kurulamadığından, farklı seçenekler ortamında hak aranmakta, toplumsal değerlere dışarıdan ithal edilen teknolojik icat olarak tüfek de bir statü simgesi durumunda ortaya çıkmaktadır:

Benden selam olsun Bolu Beyi'ne

Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır

...

...

Tüfek icat oldu mertlik bozuldu

Eğri kılıç kında paslanmalıdır

2) **Toplumsal değerlerde Birey-Toplum Boyutu (individual-collectivism):**

Bireycilik (individualism)-toplumculuk açılımı: bu boyutta asıl değinilen, *bir toplumun üyeleri arasında korunan karşılıklı bağımlılık düzeyidir.* İnsanların öz-benliklerini/ingelerini "ben" veya "biz" olarak tanımlamasına ilişkindir. Bireysel toplumlarda insanların kendilerine ve yalnızca kendi ailelerine bakmaları beklenir. Toplulukçu toplumlarda insanlar kapalı gruplara aittir ve sadakat karşılığında onlara bakmakla yükümlüdür. Türkiye, 37 puanla toplulukçu bir toplumdur. Bunun anlamı, "biz" önemlidir, insanlar sadakat karşılığında birbirlerine sahip çıkan kapalı gruplara (aileler, sülaleler veya kurumlar) aittir. İletişim dolaylıdır ve grup uyumu korunmalıdır, açıkça çatışmalardan kaçınılır. İlişki ahlaki bir temel taşır ve bu her zaman görev tamamlanmasından önce gelir. Bir güven ilişkisi oluşturmak için başlangıçta zaman

tanınmalıdır. Akrabalara sahip çıkılır. Geribildirim, iş ortamında da olsa her zaman dolaylıdır.

Köroğlu'nun 200 kişilik bir grup kurduğu metinlerde geçmektedir. Ayrıca, zaten genel olarak topluma, yoksula-düşküne-öksüze ilgisi fark edilmektedir. Arkadaş ve dost yoluna baş koymaktadır:

*“Arap at gider eşkine
Eyle merhamet düşküne”*

...

*“Sen aldın beni zuluma
Rahmeyle öksüz kuluna”*

...

*Başım koydum arkadaşın yoluna
Başı dost yoluna koyanlardanız*

3) **Toplumsal değerlerde Eril-dişil boyut** (eril (*masculinity*) / dişil (*femininity*): Eril boyutta yüksek puan, toplumun rekabet, kazanım ve başarı ile yönetildiğini göstermektedir. Başarının alanında en iyi olanın kazanması olarak tanımlandığı, okulda başlayıp kurumsal davranışla süren bir değer sistemidir. Bu boyutta düşük puan (dişil olunması), toplumda diğerkâmlık ve hayat kalitesinin baskın değerler olduğu anlamına gelir. Dişil toplum, hayat kalitesinin başarı işareti olduğu, kalabalık arasından sivrilmenin saygın olmadığı bir kültürdür. *Temel konu insanları neyin motive ettiğidir; en iyi olmayı istemek ya da yaptığından hoşnut olmak (dişil)*. Türkiye'nin 45 puanı, ölçeğin “ortasındadır” ancak daha çok dişil yandadır. Bunun anlamı, kültürün, başkalarıyla aynı düzeyde olmak, uzlaşma, yetimlere sempati gibi yumuşak yanlarına değer verildiği ve teşvik edildiği anlamına gelmektedir. Özel hayatta ve iş hayatında çatışmadan kaçınılır, sonuçta uzlaşma önemlidir. Boş zamanlar Türkler için önemlidir. Tüm aile, sülale ve arkadaşların birlikte hayatın tadını çıkardığı zamandır. Statü gösterilir, fakat bu daha çok yüksek güç mesafesi puanından gelir.

Köroğlu iyi ile kötünün ayırındadır, uzlaşmayı aramakta, dertlilere derman aramaktadır. Yaptığından hoşnuttur. Düşün-derneğin bozulmasına üzülür, gelmeyen dostlarını gözleri arar. Ölen dostları olduğunda, kendisi de ölmeyi tercih eder:

*Köroğlu her zaman kurdu meydanı
Ben bilirim yahşi ile yamanı
Aman dileyenden kesmen amanı
Dertli olanların derdine bakın*

...

Düğünü bozup gidenler

...

Hoylu'm nic'oldu gelmedi

*N'olsam koç Köroğlu n'olsam
Hoylu'yu düşümde görsem
N'olaydı da ben de ölsem
Hoylu'm da kaldı gelmedi*

4) **Kamusal Değerlerde Belirsizlikten Kaçınma** (uncertainty avoidance) **Düzeyi:** belirsizlikten kaçınma boyutu, bir toplumun geleceğin bilinmezliği olgusunu ele alışıyla ilgilidir; geleceği denetlemeye çalışmalı mıyız ya da kendi haline mi bırakılmalı? Bu belirsizlik korku getirmektedir ve farklı kültürler bununla başa çıkmanın farklı yollarını öğrenmiştir. *Bir kültürün üyelerinin belirsizlik ve bilinmez durumları tehdit algısı düzeyi ve bunlardan kaçınma çabasının oluşturduğu inançlar ve kurumlar*, bu puanda yansıtılır. Türkiye'nin bu boyutta puanı 85'dir ve bu toplumsal düzen arayışında yasa ve kurallara büyük ihtiyaç vardır. Korkunun en aza indirilmesi için insanlar birçok törenleri kullanır. Yabancılar için farklı görülen, ama yalnızca geleneksel toplumsal kalıpların, belirli durumlarda gerilimi azaltmak için sıkça kullanıldığı olur.

Belirsizlikten kaçınma Köroğlu'nda üst seviyededir, Yaradan'a sığınır, dağlara yaslanır. İnsaniyetsiz feodal-beyden, anlayışsız hiyerarşik-katı yapıdan rahatsızdır:

*Hemen mevla ile sana dayandım
Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey
Yoktur senden gayri kolum kanadım
Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey*

...
*Mürüvetsiz beyden yeğdir dört köşen
Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey*

5) **Toplumsal-Kamusal Değerlerde Uzun-döneme Yönelik Olma** (long term orientation): uzun döneme yönelik olma boyutu, Konfüçyüs'ün öğretileri ile ilgilidir ve toplumun erdem arayışı ile ilgili olarak yorumlanabilir. Bir toplumun faydacı geleceğe-yönelik olma düzeyiyle ilgili olan bu boyutta, Türkiye'nin puanı söz konusu araştırma döneminde değerlendirilmeye alınmadığından veri olarak sağlanamamıştır. Gelişen ülkelerdeki hızlı toplumsal-ekonomik değişim nedeniyle, daha kısa vadeye odaklanılmak zorunda kalındığı tartışılmaktadır. Yine de, kamusal değerlere ipucu bakımından, Köroğlu'nun deyişlerine bakılabilir.

Köroğlu, zamana yönelik hazırlık yapmakta, öngörülü olmayı vurgulamaktadır. Yiğitliğiyle tarihe, kayıtlara geçmeyi not etmektedir. Ölümlü dünyanın farkındadır. Şehitlik gibi yüksek ve ölümsüz mertebeler dilemektedir. Geleceğe güven duyacağı kaynakları sormakta, sefere gittiğinde bile dostlarını aramakta, geçen süreleri not etmekte, göçmen kuşların mevsimini izlemektedir.

...
*Gafili varmayız düşman üstüne
Vakte hazır olun diyenlerdeniz*

...
*Üç saat sürmeli burda hengimiz
Tarih yazın su dağlara nişane*

*Düşmanın üstüne eyledim akın
Dönüşüm yok zamanın yakın
Fakir fukarayı incitmen sakın
Mal yemez tamahkâr zengine bakın*

*Karşıda durana kalmaz kararım
Doğrulup gelene yoktur zararım
Ya şehitlik ya gazilik dilerim
Gelsin döğüşelim Bolu Beyleri*

...
*Arka verip sığındığım
Koca çamlar yerinde mi?*

...
*Turna teline gidenler
Hoylu'm nic'oldu gelmedi?*

Sonuç Yerine

Toplumsal sorunların çözümünde, kültürün toplumsal modeller ve kamusal değerler üretmesi gerekmiş olabilir. Somut ve soyut araçlar ve değerlerle hissedilen kültür, geçmişten günümüze gelen ana damarlarla etkisini göstermektedir. Türk kültürünü değerlendirmeyi, belirgin değerlerini saptamayı hedefleyen çalışmalar geniş çaplı verilerle ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ise, Köroğlu'nun bir halk ozanı olarak anonimleşen şiirlerinde, Türk kültürünün genel değerlerinin izini sürmek ve bu değerleri güncel kültürel araştırmalarda saptanan boyutlarla kıyaslayabilmek amaçlanmıştır. Bunun için, çeşitli ülkelerde kültür araştırmaları yaparak belirli bir ölçüm geliştiren Hofstede'in yaklaşımı benimsenmiş, nirengi noktası aldığı 5-boyutlu yaklaşımda güç mesafesi, bireycilik, belirsizlikten kaçınma, eril olma, uzun-dönem yönelik olma boyutları ele alınmıştır. Köroğlu'nun kamusal ve kültürel değerleri, şiirleri üzerinden irdelenerek, bu boyutlarla geçerli bağ kurulabildiği görüldüğü belirtilebilir. Geleneksel tecrübelerle süzülen değerlerin, kamusal değerlerimizi ve toplumsal kültürümüzü yansıması ve yorumlanmasında bağ-kurulması mümkün olabilir. Günümüzdeki Türk kültürüne etkisi bakımından da, bu boyutlar karşılaştırılarak, kamusal ve kültürel değerlerin daha iyi anlaşılmasına yönelik araştırmaların yapılması önerilebilir. Nitekim Köroğlu'nun şiirlerinde vurgulanan Türk kültürü özellikleri, kamusal değerleri, bulgulardaki eğilimler ile tutarlı biçimde olduğuna ilişkin örnekler sergilenenebilir: Yüksek güç mesafesi, toplumsal sorunlara sahip çıkan, belirsizlikten kaçınan özellikler öne çıkmaktadır. Türkiye için uzun-dönem yönelik olma puanı araştırma verisi olarak bulunmamakla birlikte, Köroğlu'nda bu özelliğin ipuçları bulunabilir ve uzun-erimli düşündüğüne ilişkin dizeler bu çalışmada örneklendirilmiştir. Buna göre de, Köroğlu'nun şiirlerinde vurgulanan bazı kamusal özellikler, Hofstede'in bulgularındaki eğilimler ile tutarlı biçimdedir. Türkiye için uzun-dönem yönelik olma puanı bulunmamakla birlikte, Köroğlu'nda bu özelliğin ipuçları ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

ALTINOK, B. Y. (2008). "Köroğlu ile Kızıroğlu Mustafa Orta Anadolu'da (Resmi Belgelere ve Köroğlu'nun Yeni Bulunan Şiirlerine Göre)" Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli, 48: 215-224.

ASPAs (American Society for Public Administration) (2013). "ASPAs Annual Conference 2014, Themes of the QuGo Research Agenda: 1) Quality of Governance: Good Governance in Context".

http://www.aspanet.org/public/Conference/CONFERENCE_HOME/Conference/Home.aspx. Erişim:20.11.13.

BAŞGÖZ, İ. (1975). Köroğlu Düzeni.

BORATAV, P. N. (1931). Köroğlu Destanı. İstanbul.

BOWERS, D.G. (1976). "Organizational Development: Premises, Performances, Possibilities" *Organizational Dynamics*, Spring, 4, 4: 50-62.

BROSSET, M. (1874). *Collection d'Historiens Arméniens*. Vol. 1. St. Petersburg.

DERS ZAMANI. (2013). "Şiirle Zihniyet Arasındaki İlişki". <http://www.derszamani.net/siir-ve-zihniyet-arasindaki-iliski-nedir-ornek.html>. Erişim: 25.11.13.

EDEBİYAT ÖĞRETMENİ. (2013). "Köroğlu".

<http://www.edebiyatogretmeni.org/koroglu/>. Erişim: 25.11.13.

FUAT, M. (2012). Köroğlu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. B. <http://www.ykykultur.com.tr/kitap/koroglu>. Erişim: 25.11.13.

HOFSTEDE, G. (2013). "What about Turkey". <http://geert-hofstede.com/turkey.html>. Erişim: 23.11.2013.

OECD. (2013a). *Regulatory Reform in the Middle East and North Africa: Implementing Regulatory Policy Principles to Foster Inclusive Growth*.

OECD. (2013b). "The role of the tax administration in combating bribery and corruption", in *Bribery and Corruption Awareness Handbook for Tax Examiners and Tax Auditors*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264205376-4-en>. Erişim: 20.11.13.

ONTOLOJİ.COM. (2004). Köroğlu: Şiirler, Kültür ve Sanat. 4.9.2004.

ÖZTELLİ, C. (1974). "Üç Kahraman Şair Köroğlu Dadaloğlu Kuloğlu, Milliyet Yayınları". <http://www.turkuler.com/ozan/koroglu.asp>. Erişim: 25.11.13.

ROBERTS, A. (2013). *The End of Protest: How Free-Market Capitalism Learned to Control Dissent*. (ebook), Cornell University Press. <http://www.cornellpress.cornell.edu/book/?GCOI=80140100222390>. Erişim: 22.11.2013.

SU, R. (2013). "Köroğlu'nun Kimliği". <http://www.turkuler.com/ozan/koroglu.asp>. Erişim: 25.11.13.

TEBRİZLİ ARAKEL (Araquel of Tabriz). (1669). *Book of Histories*. Amsterdam.

**ФИЛОСОФИЯ ПРАКСИСА: НОВЫЕ АКЦЕНТЫ В ИСТОЛКОВАНИИ
ФИЛОСОФИИ КАРЛА МАРКСА¹**

**PRAXİS FELSEFESİ: KARL MARKS FELSEFESİ'NDE YORUMLAMANIN
YENİ VURGULARI**

**PHILOSOPHY OF PRAXIS: NEW ACCENTS IN INTERPRETATION OF K.
MARX'S PHILOSOPHY**

Pyotr Nikolayeviç Kandraşov (Кондрашов П. Н.)*

АННОТАЦИЯ

В статье предпринята попытка радикально переосмыслить философию Маркса в качестве философии целостной материально-духовной социальной человеческой деятельности – праксиса. В отличие от всех предшествующих интерпретаций, ориентированных на материалистическое истолкование, автор акцентирует внимание на *действенности* праксиса, когда на разных стадиях исторического развития в качестве наиболее *действенных* движущих сил выступают либо материальные (природа, техника) факторы человеческой деятельности, либо идеальные (технология, организация, наука, информация), либо их синтез. Таким образом, в философии К. Маркса имеет место действенно-праксеологическое понимание истории, в рамках которого автор выделяет социально-производственный, антропологический и экзистенциальный уровни историчности.

Ключевые слова: философия праксиса Маркса, праксеологическое (деятельностное) понимание истории, действенность, праксис, историчность.

ÖZ

Makalede Marks felsefesini yeniden gözden geçirerek manasını kavramak için *Praxis felsefesi insan faaliyetlerinin maddi-manevi ve sosyal açısından bir bütün olan felsevi düşüncelerine başvurulmuştur*. Maddi tesirlere yönelik bütün eski yorumlardan farklı olarak praxisin etkisine yoğunlukla dikkat çekilmiştir – Farklı tarihi gelişmeler esnasında *tesirsiz* muharik güç olarak ya maddi yani (Tabiyat, teknik) faktörler veya ülküsel (Teknoloji, kuruluş, bilim, haber) veya da her ikisinin sentezi kullanılmıştır. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, K. Marks felsefesinde tarihin müessir-praxis düşünceleri mevcuttur. Bu düşünceler çerçevesinde sosyal-istihsal, antropolojik ve varoluşal tarihsellik aşamalar belirtilmiştir.

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.545

* Кондрашов Петр Николаевич, кандидат философских наук, старший научный сотрудник, Институт философии и права Уральского отделения Российской академии наук, г. Екатеринбург;

Kondrashov Pyotr N., Candidate of Philosophy, Senior researcher, Institute of Philosophy and Law, Ural Division of Russian Academy of Science (Yekaterinburg)

Anahtar Kelimeler: Marks praxisin felsefesi, Tarihin praxelojik (faaliyetsal) anlamı, gerçek, praxis, tarihsellik

ABSTRACT

This article attempts to radically reconsider Marx's philosophy as a philosophy of *complete material and spiritual social activity of human being (Praxis)*. Unlike all previous interpretations focusing on the materialistic interpretation, the author emphasizes the *effectiveness* of the Praxis: at different stages of historical development as the most *efficient* motive powers appear either material (nature, technics) factors of human activity, or ideal (technology, the organization, a science, the information), or their synthesis. Therefore in K. Marx's philosophy takes place the efficacious-praxeological interpretation of history, in which the author reveals social-production, anthropological and existential levels of historicity.

Key Words: K. Marx's Philosophy of Praxis, Praxeological (activity) Interpretation of Social Historical Process, Effectiveness, Praxis, Historicity.

Введение. В последние годы и в нашей стране, и в мире в целом наблюдается постоянный рост интереса к философскому наследию К. Маркса. В рамках этого ренессанса Маркса в XXI веке его тексты наконец-то начинают по-настоящему вдумчиво *читать* (чего не было даже в «марксистские» советские времена), постепенно уходят в прошлое интерпретации, редуцирующие его теории к жесткому экономическому или социологическому редуционизму, железобетонному материализму и воинствующему атеизму. Слышится много нового и интересного. Последнее относится к совсем недавно статьям, опубликованным в «Вопросах философии» [Длугач 2014; Лекторский 2015] и «Философских науках» [Шелике 2013], в которых авторы поднимают интереснейшие вопросы о марксовой теории праксиса. В предлагаемой статье, опираясь на идеи, высказанные в этих работах, мы попытались развить их основные положения и сделать выводы, которые могли бы радикально поменять образ философии Маркса, который сегодня сложился в общественном мнении благодаря ее сталинскому прочтению.

Теория праксиса как онтология. Согласно Марксу, родовой сущностью человека (*das Gattungswesen des Menschen*), способом его существования в мире и субстанцией социального бытия является *целесообразная предметная преобразующая продуктивная деятельность (Tätigkeit, Thätigkeit)*, которую он в разных контекстах называет *трудом (Arbeit)*, *праксисом (Praxis)*, *практикой (Praktik)* [Маркс 1956, 565-566; Маркс 1961, 195]. Общий механизм праксиса состоит в том, что человек, беря природную вещь, свойства которой не могут удовлетворить его конкретной потребности, *изменяет* те или иные стороны этой вещи так, чтобы в *преобразованной форме* у нее появились свойства, которыми вещь ранее не обладала, но которые могли бы удовлетворить именно эту конкретную человеческую потребность. Так, например, простая палка не может быть использована для удовлетворения потребности в копании ямы, в то время как определенным образом *измененная в своей структуре* палка таким свойством обладать уже будет, превращаясь из простого вещества природы в нечто новое, *искусственное* – палку-копалку. Природная вещь (*Ding, Sache*) в процессе такого изменения *преобразуется в предмет (Gegenstand)*. Это – *предметное производство с помощью орудий труда*, радикально отличающее

человека от животного в их способах существования в мире. «В характере жизнедеятельности, – пишет Маркс, – заключается весь характер данного вида, его родовой характер, а свободная сознательная деятельность как раз и составляет родовой характер человека» [Маркс 1956, 565].

Разумеется, многие животные также в своей жизнедеятельности используют орудия труда. Однако отличие человеческой орудийной практики состоит в том, что, в отличие от спорадической и стихийной орудийной деятельности животного, человек эту орудийность делает *основой* своего бытия, постоянно производя и воспроизводя её. Ф. Энгельс по этому поводу писал: «Существенное отличие человеческого общества от общества животных состоит в том, что животные в лучшем случае *собирают*, тогда как люди *производят*. Уже одно это – единственное, но фундаментальное – различие делает невозможным перенесение, без соответствующих оговорок, законов животных обществ на человеческое общество» [Энгельс 1964, 137]. Стало быть, сущностное отличие праксиса от жизнедеятельности животного состоит в том, что животное *адаптируется к природе*, в то время как человек, напротив, *адаптирует природу к самому себе*, т.е. *производит, созидает* (в этом случае Маркс обычно употребляет глагол *erzeugen*, а не *produzieren*). Этот тезис Маркса является *фундаментальным и системообразующим* для всей его философской системы в целом.

Праксис представляет собой не какую-то случайную, акцидентальную «особенность» человеческого бытия наряду с другими подобными «особенностями», но он есть *сущность и субстанция социального бытия*, так как именно к нему сводится все содержание человеческого бытия. Иначе говоря, *любое социально-историческое явление представляет собой либо саму деятельность, либо какой-то ее модус, какое-то ее состояние, какой-то ее результат*, ибо «как показал Маркс, становится непосредственно очевидным тот факт,... что *все формы культуры суть только формы деятельности самого человека*» [Ильенков 1984, 184].

«Процесс труда, – писал Маркс, – в простых и абстрактных его моментах, есть целесообразная деятельность для созидания потребительных стоимостей, присвоение данного природой для человеческих потребностей, всеобщее условие обмена веществ между человеком и природой, вечное естественное условие человеческой жизни, и потому он не зависим от какой бы то ни было формы этой жизни, а, напротив, одинаково общ всем ее формам» [Маркс 1961, 195]. Но коль скоро в процессе развертывания деятельности *изменяется предметный мир*, то значит, *изменяется и сама деятельность, изменяется и сам человек*. Именно в этом смысле надо понимать известное различие Марксом «человеческой природы вообще» (инвариантной деятельности) и ее исторических модификаций, в которых инвариантная деятельностная сущность человека проявляется в зависимости от того, в каких социальных условиях находится человек: «Мы должны знать, – пишет Маркс, – какова человеческая природа вообще и как она модифицируется в каждую исторически данную эпоху» [Маркс 1961, 623]. Иначе говоря, «вся история есть не что иное, как непрерывное изменение человеческой природы» [Маркс 1955^a, 162].

Предметность – социальность – историчность. Что же происходит в процессе развертывания праксиса? У человека, как живого существа, имеются потребности, детерминированные наличными условиями конкретного бытия, которые сначала идеально репрезентируются в виде некоторых *целей* (образов, предвосхищающих будущий результат деятельности) и порождают в сознании *образ, идею предмета*, необходимого для удовлетворения *этой* потребности. Затем *цели и идеи*,

порожденные потребностью, посредством трудовых операций оформляются и воплощаются в природном материале и тем самым человек производит-для-себя предметность, новое, искусственное бытие, не встречающееся в естественной эволюции природы вне преобразующей субъект-объектной активности человека.

Иначе говоря, внутреннее человека (проекты, идеи, эмоции, знания, в целом – его душа) переходит во внешнюю объективную вещь (Маркс этот момент праксиса называет термином *Äußerung* – отсвоением, проявлением себя в мире) и застывает в ней, опредмечивается. Обратный переход воплощенного в предмете идеального снова к человеку осуществляется только в процессе *распредмечивания* (*Aneignung*, усвоения, делания-предмета-своим, присвоения предмета себе), когда «покоящееся свойство» (*ruhende Eigenschaft*) из предмета обратно переходит в форму деятельности (*Unruhe*) [Маркс 1961, 191-192], т.е. когда другие люди, используя предметность (пользуясь вещью, читая текст, слушая мою речь или музыку, воспринимая и интерпретируя мои жесты, выражение моего лица, воспринимая моё настроение), в своих действиях воспроизводят заложенное мною в ней идеальное содержание (*орудийную логику предмета*).

Таким образом, другие, воспроизводя предметную логику этих вещей, одновременно конституируют *интерсубъективность* праксиса – идентичную значимость предметности в рамках своей материальной и мыслительной деятельности с этой предметностью, т.е. у людей путем интериоризации схем и механизмов совместно-раздельной предметно-орудийной деятельности формируются *идентичные структуры сознания*. Только в этой интерсубъективной диалектике опредмечивания и распредмечивания и возникает *совместность* человеческого бытия – *общество*, которое оказывается не механическим конгломератом индивидов вида *Homo Sapiens*, а конкретными формами их совместной предметной деятельности по производству и воспроизводству их наличного бытия.

Стало быть, именно в предметности оказывается фундированной *социальность* (*Gesellschaftlichkeit*), ибо «предмет, – пишет Маркс, – являющийся непосредственным продуктом деятельности его [человека] индивидуальности, вместе с тем оказывается его собственным бытием для другого человека, бытием этого другого человека и бытием последнего для первого» [Маркс 1956, 591], и в другом месте: «предмет (*Gegenstand*), как бытие (*Sein*) для человека как предметное бытие человека, есть в то же время наличное бытие (*Dasein*) человека для другого человека, его человеческое отношение к другому человеку, общественное отношение человека к человеку» [Маркс, Энгельс 1955^a, 47].

В силу того, что социальный праксис является *преобразующей* активностью *par excellence*, а те социальные отношения и структуры, которые сформировались в результате деятельности одного поколения, с необходимостью *преобразуются* в практической деятельности поколения последующего, то социальность оказывается *темпорально-преемственной*, т.е. *историчной*. Именно поэтому Маркс говорит, что «история – не что иное, как деятельность преследующего свои цели человека» [Маркс, Энгельс 1955^a, 102] и что «люди сами делают свою историю, но они ее делают не так, как им вздумается, при обстоятельствах, которые не сами они выбрали, а которые непосредственно имеются налицо, даны им и перешли от прошлого» [Маркс 1957, 119]. Наконец, ещё в одном месте: «История есть не что иное, как последовательная смена отдельных поколений, каждое из которых использует материалы, капиталы, производительные силы, переданные ему всеми

предшествующими поколениями; в силу этого данное поколение, с одной стороны, продолжает унаследованную деятельность при совершенно изменившихся условиях, а с другой – видоизменяет старые условия посредством совершенно измененной деятельности» [Маркс, Энгельс 1955⁶, 44-45].

Человек как страдающее существо. Вкладывая свою душу в предметность в момент осуществления *Äußerung* [Маркс 1956, 561] и вбирая в себя самого душу другого в актах *Aneignung*, человек с необходимостью как-то *относится* к предметному миру, а значит, *эмоционально переживает* свое отношение к нему, ибо предмет оказывается ни чем иным, как внешним обнаружением человеческой души, его собственного внутреннего мира. Именно поэтому «предметное бытие», согласно Марксу, является «раскрытой книгой человеческих сущностных сил, чувственно представшей перед нами человеческой психологией» [Маркс 1956, 594], и вне этого мира конкретных связей с предметами человека *нет*. Человек в данном случае понимается Марксом «как тотальность человеческого проявления жизни» [Маркс 1956, 591]. В праксисе человек *опредмечивается*, а предмет *очеловечивается*: внешний, объективный универсум вещей постепенно становится *человеческим миром*, так как в своём трудовом акте человек реализует свои собственные *сущностные силы*, т.е. выражает сам себя, свой творческий замысел в свободной деятельности, формируя мир по своему образу и подобию. Эта *практическая живая и жизненная* связь человека с миром обнаруживает себя в форме *неравнодушного* отношения-к-миру, *эмоционально-экзистенциальной захваченности* человека миром и мира человеком. Поэтому человек, по Марксу, есть существо страдающее, существо, которое своё *живое общение (Verkehr)* с миром, свои отношения-с-Другими экзистенциально переживает и схватывает в форме *неравнодушного* (симпатического, страдательного) отношения-к-миру.

Таким образом, когда Маркс говорит об «общественных отношениях» как сущности человека, то он имеет в виду то, что некоторый общественный субъект вступает в связь со всем миром как объектом его жизненной практики. *Mup (die Welt)* здесь оказывается не только *окружающим миром (die Umwelt)*, не только *совместным человеческим миром (die Mitwelt)*, но и *внутренним, экзистенциальным миром человека (die Eigenwelt)*. А коль скоро субъект-субъектные и субъект-объектные предметные связи конституируют человеческую субъективность, то это означает, что каждый конкретный человек представляет собой тотальность своих предметно-практических взаимоотношений со всеми объектами окружающего мира, которые оказываются втянутыми в его деятельность. Или, как выражается Маркс, «сущность человека... есть совокупность [ensemble] всех общественных отношений» [Маркс 1955⁶, 3].

Практико-действенный характер философии Маркса. Серьезным камнем преткновения, вокруг которого постоянно возникают разного рода мифы, является *материализм Маркса*. Однако то, что обычно именуют «материализмом» у Маркса, к нему большей частью никакого отношения не имеет. Видимо, в связи с этим он в подготовительных материалах к «Капиталу» (*Grundriße*) собирался более подробно исследовать существо своего собственного материализма, написав: «*Упреки по поводу материализма этой концепции. Отношение к натуралистическому материализму*» [Маркс 1968, 46]. Более того, если четко и логически продолжать линию праксеологического истолкования марксовской философии, то надо будет признать, что «материализм» является всего лишь частью его философской системы.

Маркс начинает свою философию с утверждения, что «общественная жизнь является по существу *практической*» [Маркс 1955⁶, 3]. Его философия является *философией праксиса*, где праксис понимается как *единая материально-духовная сознательная целенаправляющая социальная предметная преобразующая деятельность людей*. И в этом плане не существует никаких «чисто материальных» и «чисто духовных» видов праксиса: работа с палкой-копалкой и забивание гвоздей молотком предполагают психическую активность в виде целенаправляния, а решение квадратного уравнения в голове совершается посредством материального головного мозга. Поэтому *не существует* в социальной реальности никаких «чисто материальных» и «чисто идеальных» предметностей, ибо все они, будь то обыкновенная ложка или литературный шедевр, определенная форма государственного правления, музыкальное произведение или математическая теория, – *результаты развертывания человеческого праксиса*, в каждом из которых имеет место материальная и духовная (идеальная) составляющие.

Что же касается рубрики *материальное*, то она относится только к тому, что, согласно Марксу, *производство и воспроизводство непосредственной материальной жизни составляет основу всего остального социального, политического, идеологического, культурного и духовного жизненного процесса*. Чтобы первобытный человек мог рисовать на стенах пещер свои дивные наскальные рисунки, ему надо было просто-напросто *жить*, а для того, чтобы жить – ему требовалось поработать палкой-копалкой и дубинкой, которые, в свою очередь, надо было *изготовить*. С точки зрения Маркса, такое «производство [Erzeugung] средств, необходимых для удовлетворения потребностей», и есть «производство самой материальной жизни» [Маркс, Энгельс 1955⁶, 26]. «Притом, – говорит Маркс, – это такое историческое дело, такое основное условие всякой истории, которое (ныне так же, как и тысячи лет тому назад) должно выполняться ежедневно и ежечасно – уже для одного того, чтобы люди могли жить. Даже если чувственность сводится, как у святого Бруно, к такому минимуму, как дубинка, – она предполагает деятельность, направленную к производству этой дубинки. При уяснении всякой исторической действительности необходимо поэтому первым делом учесть указанный основной факт во всем его значении и объеме и предоставить ему то место, которое он заслуживает» [Маркс, Энгельс 1955⁶, 26-27].

Производство и воспроизводство материального бытия (т.е. собственно физической и физиологической жизни человека как в смысле деторождения [Маркс, Энгельс 1955⁶, 27], так и в смысле питания, проживания, обеспечения благоприятными условиями и т.д.) в *любом* обществе является *базисным*, если, конечно же, это не общество самоубийц. Безусловно, такое производство есть только *одна* сторона полноценного человеческого, человеческого жизненного процесса, другой *необходимой* стороной которого является производство и воспроизводство *духовное*. Принципиально духовность представляет собой более важную сторону собственно человеческого бытия, но материальный базис необходим в самом грубом и простом смысле: для того чтобы иметь возможность мыслить, наслаждаться искусством, надо сначала просто-напросто существовать физически.

Таким образом, в свете понимания всякого социального феномена как того или иного модуса праксиса-субстанции, имеющей два атрибута – материальную и духовную активность, данных в диалектической тотальности жизненного процесса, в историческом процессе надо видеть не только материально-производственный аспект (смену способов производства и общественных формаций), как это обычно делается

и на чем всегда и акцентируется внимание, но и аспект духовный, экзистенциальный (когда историческими оказываются самые различные формы отношения человека к миру природы, культуре, другим людям и самому себе). Другое дело, какая из этих сторон – материальная или идеальная – в каждой конкретной ситуации оказывается наиболее *действенной* (*wirklich*), вынуждающей индивидов изменять мир.

Обратим внимание на этот важнейший момент *действенности* в рамках марксовой философии праксиса. В «Немецкой идеологии» Маркс пишет буквально следующее: «общественная структура и государство постоянно возникают из жизненного процесса [Lebensprozeß] определенных индивидов – не таких, какими они могут казаться в собственном или чужом представлении, а таких, каковы они в *действительности* [*wirklich*] т.е. как они действуют [*wirken*], материально производят и, следовательно, как они действительно [*tätig*] проявляют себя в определенных материальных, не зависящих от их произвола границах, предпосылках и условиях» [Маркс, Энгельс 1955⁶, 24].

Интересно, но в истолкованиях этого знаменитого фрагмента из «Немецкой идеологии» исследователи основной упор всегда почему-то делали на понятие *материальный* (которое встречается в тексте всего один раз), в то время как сам Маркс акцентирует внимание на понятиях *действительность* (специально выделенное у него *курсивом*), *действие*, *действенный*. Этот момент *действенности* (в самых разных смыслах: и как *Wirksamkeit* – *действенности/эффективности*, и как *Tätigung/Tätigkeit* – *деятельности/осуществления*, и как *Aktion* – *действия/воздействия*, и как *Wirkung* – *воздействия/влияния*) является *важнейшим* в тезисе Маркса. То есть: то, что в рамках практического, действительного жизненного процесса оказывается наиболее *действенным*, то и *определяет* (*bedingt, bestimmt*) *действенность* (*Wirksamkeit*) влияния, *воздействия* (*Wirkung*) *общественного бытия на формирование содержания общественного сознания*, – именно *это* в рамках общественного бытия и имеет наиболее *эффективное воздействие* на содержание общественного сознания. Центральное здесь понятие *действительность* (*Wirklichkeit*), согласно прямой этимологии слова, есть то, что *действует, производит действие одного на другое*. Поэтому *действительным* (*действенным, wirksam*) является обладающее способностью *действовать* (*wirken*), то, что обладает *действенностью* (*Wirksamkeit*), способностью *воздействия* (*Wirkung*), которое обнаруживает себя в налично схватываемом *эффекте* (*Wirkung*).

Этот момент *действенной действительности* влияния практического бытия на сознание у Маркса носит диалектический характер: с одной стороны, праксис определяет *действительность* или *недействительность* мышления (*Wirklichkeit oder Nichtwirklichkeit des Denkens*), с другой – само мышление обнаруживает свою «истинность, т.е. действительность и мощь (*Wirklichkeit und Macht*)» «в практике (Praxis)» [Маркс 1955, 1]. Таким образом, Маркс говорит об *имманентном единстве праксиса*, о том, что в его *динамической* структуре «бытие» и «сознание» составляют *тотальность*, даны в форме целостного жизненного телесно-психического акта: «хотя мышление и бытие *отличны* друг от друга, – пишет он, – но в то же время они находятся в *единстве* друг с другом» [Маркс 1956, 591]. Поэтому соотношение общественного бытия и общественного сознания в философии Маркса следует понимать именно в этом *динамическом, действенном*, а не материалистически-онтологическом аспекте, ибо предпосылки, с которых начинается Маркс, суть «действительные предпосылки (*wirkliche Voraussetzungen*)» [Маркс, Энгельс 1955⁶, 18; 13], а именно это: «действительные индивиды (*wirklichen Individuen*), их

деятельность (Aktion) и материальные условия их жизни (materiellen Lebensbedingungen), как те, которые они находят уже готовыми, так и те, которые созданы (erzeugten) их собственной деятельностью (eigne Aktion)» [Маркс, Энгельс 1955⁶, 18], – поэтому «общественная жизнь является *практической*» [Маркс 1955, 3].

Сам *праксис* (Praxis, Praktik), «*практическая*, человечески-чувственная деятельностью (*praktische menschlich-sinnliche*)» [Маркс 1955⁶, 2], «действительная (*wirkliche*)» *деятельность* (Tätigkeit, Thätigkeit), [Маркс 1955⁶, 1], есть *родовая сущность человека* [Маркс 1956, 565], посредством которой «живые конкретные индивиды», «действительно деятельные» (*wirklich tätigen*) и «подлинные люди (*leibhaftigen Menschen*)» [Маркс, Энгельс 1955⁶, 25] действуют, производя и воспроизводя свое собственное существование в процессе совместной деятельности (Zusammenwirken), преобразуют окружающую среду и превращают ее в свой социально-предметный мир.

Из этого «*действительного жизненного процесса*» (*wirklichen Lebensprozeß*) [Маркс, Энгельс 1955⁶, 25], из этой *действительной жизни* (*wirkliche Leben*) [Там же, 24], направленной на удовлетворение потребностей, вырастают социальные институты и структуры, в силу чего сам этот жизненный процесс (*Lebensprozeß*) предстает в виде *жизнедеятельности конкретных людей*, в рамках которой сознание *непосредственно вплетено* (*unmittelbar verflochten*) в материальную *деятельность* (Tätigkeit), в материальное и духовное *общение* (Verkehr) людей [Там же, 24].

Таким образом, следует признать, что никакого онтологического материализма (в том числе и материализма диалектического в духе позднего Ф. Энгельса) у Маркса нет и не было в помине. Философия Маркса – это *диалектическая теория тотального социального праксиса*, понимаемого как *тотальность материальной и идеальной активности целостного человека* И только в этой перспективе можно адекватно истолковать отдельные идеи автора «Капиталы», совершенно непонятные в рамках узко антропологического, политического, культурологического, экономического, политического и гносеологического прочтений.

Историческая диалектика праксиса. Итак, деятельность, рассматриваемая как способ человеческого бытия-в-мире, представляет собой предметное единство материальной и духовной активности, в результате развертывания которой постепенно формируется *целостный социальный организм*, в котором воедино слиты материальная и духовная культура. Но вот то, что же именно в динамической структуре этого целостного социального организма оказывается *действенным* в смысле определения (детерминации) всего жизненного процесса (*Lebensprozeß*) в целом, зависит от *конкретных исторических условий*. Для описания этого хорошо подходит теория *ведущей деятельности*, разработанная в рамках советской деятельностной психологии (А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин), согласно которой на каждом возрастном этапе социального онтогенеза у человека в структуре целостной деятельности доминирует та или иная ее форма (подражание, игра, обучение, трудовая деятельность). При этом, конечно, не следует экстраполировать социально-психологические реалии по аналогии на социально-исторический процесс.

На первом этапе всемирной истории имеет место доминирование *материальной деятельности и вообще материальных факторов праксиса*, которые *действенно* детерминируют всю социальную тотальность; затем, с развитием техники, технологии, организации, знаний и т.д., идеальные моменты праксиса начинают постепенно пробивать себе дорогу и их доля в детерминации целостного

человеческого бытия постоянно увеличивается, оттесняя природные границы, – поэтому в роли ведущей деятельности на этом этапе выступает динамически меняющийся синтез материальных и идеальных форм праксиса; наконец, уже в современном *информационном* обществе идеальные факторы праксиса играют несравненно более существенную роль, чем прежде. В будущем же обществе наука (идеальное, духовное) станет ведущей деятельностью и соответственно *действенной* движущей силой исторического развития. Думается, что акцент здесь надо делать именно на *действенные* моменты праксиса, а не на его *материальные* стороны. Но при этом, безусловно, производство и воспроизводство целостной жизни остаются фундаментальными (*неустранимыми*, как выражается Маркс) условиями социального бытия.

Два истолкования материалистического понимания истории. Предпринятый здесь анализ приводит нас к необходимости более узкого толкования *материалистического понимания истории*, а именно как *локальной* социальной теории, согласно которой общественное *материальное* бытие определяет содержание общественного сознания. Ограниченность этой теории обусловлена тем, что ее объяснительные механизмы охватывают лишь *часть* социальной истории человечества, а именно ту, которая связана с классовым *разделением общественного бытия* (представленного большей частью в материальной деятельности эксплуатируемых масс) и *общественного сознания* (представленного в духовной деятельности эксплуатирующих классов, деятельности, которой почти полностью лишены широкие народные массы) в структуре *единого тотального социального праксиса*.

Но если мы берем социально-историческую мысль Маркса *в целом*, то «материалистическое понимание истории» надо толковать в *широком* смысле как *общую* социально-философскую теорию, согласно которой *способ* (*то-как-и-с-помощью-чего*) производства и воспроизводства материальной жизни (этой необходимой основы социального и индивидуального бытия), а не сама *материальная жизнь*, *действенно* определяет структуры, содержание, механизмы и динамику протекания *всего* действительного реального жизненного процесса. А поскольку этот жизненный процесс представляет собой диалектическое единство материального и духовного бытия (пусть даже и социально разделенного), то в его рамках в каждую конкретную историческую эпоху в качестве *ведущих*, наиболее *действенных*, *действительно движущих* сил выступают либо *материальные* (природные условия, биологическая организация, техника, организация производственного процесса), либо *идеальные* (технология, наука, идеология, религия, информация, энтузиазм, роль личности) факторы, либо их *синтез*.

Иначе говоря, материалистическое понимание истории в узком смысле объясняет *только некоторые моменты* антагонистической стадии истории, когда доминирующими действенными силами исторического развития действительно выступают элементы материальной стороны праксиса (например, в эпоху первоначального накопления). Другие же периоды истории человечества (первобытность, азиатский способ производства, феодализм, советское общество, современное общество) требуют применения совершенно иных методов в зависимости от конкретно-исторических условий, подлежащих исследованию. Скажем, для анализа современного общества более адекватным представляется методология *праксеологического идеализма*, ибо сегодня движущими силами истории все больше и больше выступают именно *идеальные* факторы (начиная с науки и

заканчивая разного рода виртуальными рынками ценных бумаг, гиперреальностями и симулякрами). Но на самом деле даже в самые «материалистические» и в самые «идеалистические» эпохи, в силу имманентного единства праксиса, *всегда* имело, имеет и будет иметь место диалектическое взаимовлияние общественного бытия и общественного сознания при доминировании того или иного момента.

Поэтому общий, целостный подход Маркса к исследованию социально-исторического процесса может быть назван *деятельностным (праксеологическим) пониманием истории*, в структуре которого диалектически переплетены материалистическое понимание истории (праксеологический материализм) и идеалистическое понимание истории (праксеологический идеализм). Собственно говоря, Маркс эксплицитно разработал и применил только лишь методологию материалистического понимания истории, однако сам его деятельностный подход к анализу общества, а также и многие работы, посвященные исследованию конкретных исторических событий, имманентно содержат в себе имплицитное применение идеалистического понимания исторического развития общества.

Три уровня исследования историчности социального бытия. Исходя из идеи тотальности праксиса, диалектического единства материальной и идеальной активности, в социально-историческом процессе можно эксплицировать различные модусы историчности: производственно-экономический («внешний»), антропологический («медиаальный») и экзистенциальный («внутренний»). Во-первых, коль скоро *базисной* для общества и отдельных индивидов является деятельность *производственная*, то историчность общественного бытия, прежде всего, манифестирует себя в изменениях *внешних* предметностей, структур, механизмов и отношений, порожденных хозяйственной деятельностью людей, а именно в форме *объективного* процесса развития производительных сил и производственных отношений, динамики способов производства и общественных формаций.

Во-вторых, поскольку праксис представляет собой не только преобразование объекта субъектом, но и одновременное с этим преобразование *субъекта* в процессе своей собственной деятельности, то историчность обнаруживает себя в последовательных изменениях самой этой деятельности, рассматриваемой в качестве способа человеческого бытия-в-мире. Таким образом, на этом, более глубоком, уровне историчность дана в своей *антропологической* форме, которая связана с марксовым *различием подлинной и неподлинной (отчужденной) формы праксиса*: *подлинная* деятельность – деятельность внутренне и внешне *свободная*, в которой связь человека с миром переживается как наслаждение, единство с миром и полнота бытия, – *самодетельность (die Selbstbetätigung)*; *неподлинное* (не соответствующее сущности человека) бытие – деятельность несвободная, вынужденная, обнаруживающая себя в разорванности человека и мира, в их отчужденности и враждебности, приносящая человеку страдание, – *работа (die Arbeit)*. Сообразно с этим в структуре всемирно-исторического процесса Маркс выделяет следующие три деятельностно-антропологические *стадии*: 1) *почти тотальное господство die Arbeit* (что соответствует первичной, доэкономической общественной формации); 2) разделение общества на социальные группы, одна из которых существует за счет другой в силу наличия излишков (позже – частной собственности), т.е. происходит *социальное разделение между die Arbeit u die Selbstbetätigung*, страданием и наслаждением, характеризующееся неравенством (классово антагонистическая, экономическая общественная формация); 3) *тотальное господство die Selbstbetätigung при известном сохранении необходимой вынужденной работы*,

которая, правда, уже не будет носить характер отчуждения и страдания (постэкономическая общественная формация). Именно в этом смысле Маркс говорит о том, что в будущем обществе произойдет «превращение труда в самодеятельность [*die Verwandlung der Arbeit in Selbstbetätigung*] и превращение прежнего вынужденного общения в такое общение, в котором участвуют индивиды как таковые» [Маркс, Энгельс 1955⁶, 68-69].

В-третьих, *экзистенциальный модус историчности* связан с тем, что эти производственные и антропологические изменения в человеческом бытии соответствующим образом репрезентируется в индивидуальном и общественном сознании, эмоционально и экзистенциально переживается людьми в различных формах их неравнодушного (симпатического, со-страдательного) отношения-к-миру (природе, вещам, другим, самому себе), которые у Маркса также оказываются историчными, ибо являются диалектической стороной тотальной историчности социального бытия. Феноменологически эти отношения-к развёртываются следующим образом: (1) сначала способ производства через структуры производства и воспроизводства непосредственного бытия задает общую парадигму взаимоотношений, интеракций, которая господствует в данном типе социальной структуры в форме социального характера; (2) затем этот господствующий тип отношений реализуется в отношениях с вещами; (3) отношение-к-вещам, *непосредственно* фундированное в механизмах способа производства, постепенно распространяется на отношения между людьми; (4) и, наконец, на фундаменте всего предыдущего формируется определённый тип отношения-к-самому-себе. Отсюда становится понятным, что в различных социальных, формационных условиях, при господстве различных способов производства экзистенциальные отношения-к также окажутся *различными*.

Экзистенциальная философия и философия жизни. В рамках предложенной праксеологической интерпретации марксовской философии, можно выделить еще две важные акцентуции. Во-первых, философию Маркса можно рассматривать в качестве особой формы *экзистенциальной философии*, так как в текстах *всех* периодов творческого развития Маркса затрагиваются *все ее базовые вопросы* [Кондрашов 2014], а именно: *проблемы сущности и существования человека, экзистенции (внутреннего эмоционального существования человека), страдания, наслаждения, подлинности и неподлинности человеческого бытия, свободы, отчуждения, экзистенциальной темпоральности и историчности, механизмы обезчеловечивания в условиях капиталистического способа производства.*

Во-вторых, вслед за М. Анри [Анри 1976], можно считать, что в определенном ракурсе основной проблемой философии Маркса являлся вопрос: *что такое человеческая жизнь?* Действительно, терминология, семантически связанная с *жизнью*, играет у Маркса огромную роль. Уже в «Парижских рукописях» Маркс говорит, что «производственная жизнь [*produktive Leben*] и есть родовая жизнь [*Gattungsleben*]. Это есть жизнь, порождающая жизнь [*das Leben erzeugende Leben*]» [Маркс 1956, 565]. В «Немецкой идеологии» Маркс и Энгельс прямо провозглашают, что их предпосылки – конкретные *живые* индивиды, а их цель – исследовать реальный *жизненный* процесс этих индивидов, из анализа которого они попытаются объяснить возникновение, развитие и функционирование государства, социальных институтов, формы семьи, гражданского общества и сознания. Более того, Маркс постоянно клеймит капитал как *мертвый* труд в противоположность труду *живому*, созидательному. В этом смысле философию Маркса можно с полным правом назвать

философией жизни, однако с той оговоркой, что ее никоим образом нельзя отождествлять с иррационалистическими теориями А. Шопенгауэра, Ф. Ницше, В. Дильтея и А. Бергсона, хотя, как известно, в истории марксизма подобные попытки делались.

Выводы. Из всего изложенного можно сделать следующие выводы. Во-первых, сегодня философию Маркса уже нельзя рассматривать как некий онтологический материализм, – его философия – это *философия социального праксиса*, в рамках которой материальное и идеальное обладают равноценной онтологической *действительностью*, выступая, однако, с различной действенной силой в разные эпохи в качестве движущих сил истории. Во-вторых, встает задача осмысления философии Маркса как одновременно научной (гносеологической, логической, социологической и т.д.) и экзистенциальной теории, понимания имманентного единства двух сторон его мысли. В-третьих, в связи с предложенной праксеологической интерпретацией философии Маркса, на первый план выдвигаются совершенно новые цепочки категорий, что, безусловно, требует радикальной ревизии всей *философской терминологии* Маркса.

БИБЛИОГРАФИЯ

Анри 1976 – *Henry M. Marx*: I. Une philosophie de la réalité; II. Une philosophie de l'économie. P., 1976.

Другач 2014 – *Другач Т.Б.* Маркс: вчера и сегодня // Вопросы философии. М., 2014. № 2. С. 14-22.

Ильенков 1984 – *Ильенков Э.В.* Диалектическая логика. Очерки истории и теории. М., 1984.

Кондрашов 2014 – *Кондрашов П.Н.* Анализ экзистенциальной проблематики в философии Карла Маркса // Научный ежегодник Института философии и права УрО РАН. Екатеринбург: УрО РАН, 2014. Том 14. Вып. 3. С. 34-57.

Лекторский 2015 – *Лекторский В.А.* О теориях деятельности: диалог о том, чем они богаты и чего в них недостает. Беседа В.А. Лекторского и Л. Гараи // Вопросы философии. М., 2015. № 2. С. 25-37.

Маркс 1955^a – *Маркс К.* Нищета философии // *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 2-е. М., 1955. Т. 4.

Маркс 1955^b – *Маркс К.* Тезисы о Фейербахе // *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 2-е. М., 1955. Т. 3.

Маркс 1956 – *Маркс К.* Экономическо-философские рукописи 1844 г. // *Маркс К., Энгельс Ф.* Из ранних произведений. М., 1956.

Маркс 1957 – *Маркс К.* Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта // *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 2-е. М., 1957. Т. 8.

Маркс 1961 – *Маркс К.* Капитал. Т. I // *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. 2-е изд. Т. 23. М., 1961.

Маркс 1968 – *Маркс К.* Экономические рукописи 1857-1859 годов // *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 2-е. М., 1968. Т. 46. Ч. 1.

Маркс, Энгельс 1955^a – *Маркс К., Энгельс Ф.* Святое семейство, или Критика критической критики // *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 2-е. М., 1955. Т. 2.

Маркс, Энгельс 1955^б – *Маркс К., Энгельс Ф.* Немецкая идеология // *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 2-е. М., 1955. Т. 3.

Шелике 2013 – *Шелике В.Ф.* Непознанный Маркс и некоторые проблемы современности // *Философские науки.* 2013. Ч. 1. № 3. С. 37-48; Ч. 2. № 4. С. 94-107; Ч. 3. № 5. С. 120-130.

Энгельс 1964 – *Энгельс Ф.* Письмо П.Л. Лаврову, 12-17 ноября 1875 г. // *Маркс К., Энгельс Ф.* Соч. Изд. 2-е. М., 1964. Т. 34.

BIBLIOGRAPHY

1. Dlugatch, Tamara. Marx: yesterday and today. *Voprosy Filosofii.* 2014. Vol.2. P. 14-22 (in Russian).

2. Engels, Frederick. Letter to Pyotr Lavrov, 12-17 November 1875. *Karl Marx and Frederick Engels. Works.* Moscow: Politizdat, 1964. Vol. 34 (in Russian).

3. Henry, Michael. Marx: I. Une philosophie de la réalité; II. Une philosophie de l'économie. P., 1976.

4. Ilyenkov, Evald. Dialectical Logic. Studies in history and theory. Moscow: Politizdat, 1984 (in Russian).

5. Kondrashov, Pyotr. Analysis of existential problems in Karl Marx's philosophy. *Research Yearbook The Institute of Philosophy and Law The Ural Division of Russian Academy of Science.* 2015. Vol. 14. Issue 3. P. 34-57 (in Russian).

6. Lektorsky, Vladislav. Interview with Laslo Garai. *Voprosy Filosofii.* 2015. Vol. 2. P. 25-37 (in Russian).

7. Marx, Karl and Engels, Frederick. The German Ideology. *Karl Marx and Frederick Engels. Works.* Moscow: Politizdat, 1955. Vol. 2 (in Russian).

8. Marx, Karl and Engels, Frederick. The Holy Family or Critique of Critical Criticism. *Karl Marx and Frederick Engels. Works.* Moscow: Politizdat, 1955. Vol. 2 (in Russian).

9. Marx, Karl. Capital. Vol. I. *Karl Marx and Frederick Engels. Works.* Moscow: Politizdat, 1961. Vol. 23 (in Russian).

10. Marx, Karl. Economic and Philosophic Manuscripts of 1844 year. *Karl Marx and Frederick Engels. Early Writings.* Moscow: Politizdat, 1956 (in Russian).

11. Marx, Karl. Economic Manuscripts of 1857–1859 years. *Karl Marx and Frederick Engels. Works.* Moscow: Politizdat, 1968. Vol. 46. Part. I (in Russian).

12. Marx, Karl. Eighteenth Brumeraire of Luis Bonaparte. *Karl Marx and Frederick Engels. Works.* Moscow: Politizdat, 1957. Vol. 8 (in Russian).

13. Marx, Karl. The Poverty of Philosophy. *Karl Marx and Frederick Engels. Works.* Moscow: Politizdat, 1955. Vol. 4 (in Russian).

14. Marx, Karl. Theses on Feuerbach. *Karl Marx and Frederick Engels. Works.* Moscow: Politizdat, 1955. Vol. 3 (in Russian).

Shaelike, Waltraut. The unexplored Marx and some of the problems of modernity. *Philosophiskije nauki.* 2013. Part 1. Vol. 3. P. 37-48; Part 2. Vol. 4. P. 94-107; Part 3. Vol. 5. P. 120-130.

**XVI. YÜZYIL SONLARINDA ÇILDİR EYÂLETİ POSOF SANCAĞI'NIN
KUZAY NAHİYESİ¹**

**KUZAY (SHADOW) REGION OF POSOF DISTRICT IN CHILDIR
PROVINCE IN THE LATE 16TH CENTURY**

**РАЙОН КУЗАЙ (ТЕНИСТОЕ МЕСТО) В САНДЖАКЕ ПОЦХОВ В
ПРОВИНЦИИ ЧИЛДИР В КОНЦЕ XVI ВЕКА**

Iasha BEKADZE*

ÖZET

Makalemizde, 1595 tarihli “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” adlı tahrir defterine göre Çıldır Eyâleti Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nin sosyal ve ekonomik yapısı ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Buna göre Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nde 3 Rabat Kale, 27 köy, 2 çiftlik yer almaktadır. Nahiyede toplam 363 hane bulunmaktadır.

Çalışmada, incelenen konulardan bir diğeri de Kuzay Nahiyesi'nde uygulanan vergi sistemi ve alınan vergi miktarlarıdır. Kuzay Nahiyesi'nde ağırlıklı olarak buğday, arpa üretimi yapılmakta olup koyunculuk, domuzculuk ve arıcılık da gelişmişti. Nahiyede küçük sanayi tesisi olarak bezirhane ve su değirmenler faaliyet göstermektedir.

Çalışmamızın sonunda Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nin arap harfleriyle yazılmış Eski Türkçe (Osmanlıca) metninin günümüz Türkçesinde transkripti verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çıldır Eyâleti, Posof Sancağı, Kuzay Nahiyesi, Rabat Kale, Değirmen, Bezirhane

ABSTRACT

In our article, we handled and evaluated the subjects of social and economic structure of Kuzay Region of Posof District (Sanjack) in Çıldır Province according to cadastral recording book named "Survey Register of Georgia Province" ("Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan"). Accordingly, there were 3 Rabat Castles, 27 villages, 2 farmsteads. There were a total of 363 residences.

In the study, another subject is the adopted tax system and amount of taxes that were collected in Kuzay Region. In Kuzay Region, there were mainly barley and wheat production, and also sheep and pig breeding and beekeeping were developed. Linseed production factory and water mills operated as small industrial facilities in the region.

At the end of our study, texts in modern Turkish transcript translated from Old Turkish (Ottoman) and written in Arabic alphabet of Kuzay region in Posof District have been presented.

Key Words: Childir Province, Posof District (Sanjak), Shadowy (Kuzay) Region, Rabat Castle, Water Mills, Creamery

¹. DOI : 10.17498/kdeniz.203

* Dil, Edebiyat ve Tarih Öğretmeni, dryasar5@hotmail.com

АННОСТАЦИЯ

В статье рассмотрены и оценены социально и экономического структура района Кузай (Тенистое место) Поцховского Санджака в Чилдирской провинции согласно «Пространному реестру Гюрджистанского вилаета», датированного 1595 г. Соответственно этому в районе Кузай Поцховского санджака имеются 3 крепость Рабат, 27 село и 2 поместье. В нахие всего 363 семья.

В работе также были рассмотрены система налогообложения и количество взимаемые налоги, которые применялись в районе Кузай. В районе Кузай в основном посеялись пшеница и ячмень. Кроме того, были развиты овцеводство, свиноводство и пчеловодство. В районе действовали мелкие промышленные предприятия типа водяная мельница и маслобойня.

В конце нашей работе дано приложение транскрипция текста «Нахие-и Кузай Дер Лива-и Поцхов» с арабской графики старо турецкого (османского) языка на современный турецкий график.

Ключевые слово: Провинция Чилдир, Поцховский санджак, Нахие Кузай (Тенистое место), Крепость Рабат, Мельница, Маслобойня

GİRİŞ

Günümüzde Posof ilçesi Ardahan ilinin kuzey kısmında yer alıp sınırları **“Dogusu:** Gürcistan sınırı, Taslı tepe, sırtı takiben İnce dere, sırtı takiben Godiyan tepe, Gümüska yayla, Posof, Alköy, Cambeli, Kaleüstü tepe, Gürcistan sınırını takiben Topyolu sırtına kadar olan hat, **Kuzeyi:** Türkiye sınırı, **Batısı:** Türkiye sınırı, Büyükdag tepe, sırtı takiben Çaltepe, Pancarlı, Göde gd., Göze Dağı. **Güneyi:** Göze dağı, Dikenlidüz tepe, Karaçakrak tepe, Cinliyurt mvk, Göçyolu mvk, Kurtyuvası tepe, sırtı takiben Eskili yayla, Tozunun Kayası, Asıkzülali yayla, sırtı takiben Bosdere yayla, Bosdere, sırtı takiben Söğütlükaya yayla, Asmakonağı yayla, yolu takiben Ulgar tepe, Karakütük sırtı, sırtı takiben Yılanlıkaya, Süngülü yayla, Uzunyurt tepe, Sivri tepe, sırtı takiben 2884 rakımlı tepe, Topyolu sırtı takiben Türkiye sınırı içerisinde bulunan YHGS'nin toplam alanı 59.589,00 ha.dır. Alan içerisinde 49 köy ve bu köylerin yayla ve mahalleleri bulunmaktadır”(Yalınkılıç, 2009: 9). Gürcistan Cumhuriyeti ile 77 km.lik sınıra sahip olan bu ilçede Türkgözü köyünden Gürcistan'a ve oradan da tüm Kafkasya dünyasına açılan “Türkgözü Sınır Kapısı” bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti ile Gürcü Krallıkları arasında 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasından sonra başlayan ilişkiler 1461 yılında daha da yoğunlaştı. Çünkü bu yıl Trabzon alınmıştı ve Osmanlılar artık Gürcülerle komşu olmuştu (Svanidze, 1999: 72)..

III. Murad zamanında vukubulan 9 Ağustos 1578 yılında Çıldır düzünde Zurzna ve Sintsal köyleri arasında Osmanlı-Safevi savaş sonucunda (Lomsadze, 1999: 19) Posof ve çevresi Osmanlı hakimiyetine girmiş bulunuyor.

Çıldır zaferinden sonra Lala Mustafa Paşa, bölgede Osmanlı hakimiyetini daha da güçlendirmek için Osmanlı idari düzenlemelerini oluşturdu. 1 Temmuz 1579 tarihinde yeni kurulan Çıldır Beylerbeyliği'ne Müslüman olan ve Mustafa adını alan Menüçöhr'ü getirdi (Emecen, 1993: 300). İlk kuruluştta sancak sayısı 6 olan Ahıska [Çıldır] Eyâleti'nin sancak sayısı daha sonralar 14-21 arası değişmiştir (Turan, 1963: 222-223).

1595 yılında eyâletin tahriri yapıldı. Bu tahririn yapılmasında asıl amaç; XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılın evvellerinde Çıldır Eyâleti'nden toplanılan vergilerin miktarı

ve çeşitleri, onların düzenli toplanması için gereken tedbirlerin alınmasıydı. Ayrıca yapılan tahrirde vergiye tabi şahısların isim ve baba adları gibi önemli bilgiler içermektedir. Reayanın başlıca meşguliyeti zirai ürünleri üretmek ve hayvancılıkla meşgul olmaktır. Burada her bir köyün ödediği vergi kalemleri ve miktarları gösterilmiştir.

Posof, Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra Çıldır Eyâleti'ne bağlı sancak haline geldi.

Posof Sancağı, “Güney” ve “Kuzay” olmakla iki nahiyeden teşkil olunmuştur. Güney Nahiyesi Posof'un Batı, Kuzay Nahiyesi ise Posof'un Doğu tarafında yer almaktadır. Posof'un 2. nahiyesi olan Kuzay Nahiyesi hakkında sosyal ve ekonomik bilgileri çalışmamızda sergilemeye çalıştık.

POSOF'UN ETIMOLOJISI

Ünlü seyyah Evliya Çelebi: “Postkhor Kalesi Ahıska Eyâleti'nde sancak beyi tahtıdır” demekle Posof'u “Postkhor” şeklinde tanımlamıştır (Evliya Çelebi, 1314: 325). “Postkhor” pehlevi kökenli olup iki kelimedden “post” "deri" (Celali, 2010: 167) ve “khor-khorden fiilinin kökü” "yemek" (Celali, 2010: 691) anlamlarını içermektedir. Bütünlükte “Postkhor” bileşik kelimesi “deri yemek” anlamına gelmektedir.

Kırzioğlu, "Poskhov" adının Ortaçağ başlarında Dağıstan'dan gelen Kıpçak oymağı “Posukh”lardan aldığını yazmaktadır (Kırzioğlu, 1998: 520).

ÜNLÜ GEZGİNLERİN GÖZÜYLE POSOF

Evliya Çelebi'nin Gözüyle Posof

1647 yılında Posof'ta bulunan ünlü Türk gezgini Evliya Çelebi Posof Kalesi hakkında şöyle yazıyordu: “Posthu Kalesi, Ahıçka eyaletinde sancakbeyi tahtıdır. Hassı ve zeamet ve tımarı yukarıda yazılıdır. Lala Paşa fethi, sene 985 (1577), 150 akçe kazadır. Alaybeyi ve çeribaşı vardır. Eski zamanda Şavşadistan anılırdı. İki tuğlu beylerbeyliği olmuştur ve Çıldır Kalesi'ne yedi saat yakındır” (Evliya Çelebi, 2006: 376, 377). Osmanlıca basımında: “Postkhor Kalesi Ahıska Eyaleti'nde sancakbeyi tahtıdır” şeklindedir (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 1314: 325). Evliya Çelebi Posof'un 12 zeamet ve 68 tımarı olduğunu bildirmektedir. Hassının da 206.500 akçe olduğunu da yazmaktadır (Evliya Çelebi, 2006: 374-375).

Katip Çelebi'de Posof

Katip Çelebi Posof'un sancak olduğunu “Cihannüma”sında şu şekilde ifade etmektedir. “Çıldır cenklerde harap olduğundan Ahıska'ya ilhak olunup bağımsız bir eyalet haline getirilmiştir. Hududu: Doğusunda Kars, güneyinde Çıldır, batısında Gürcistan dağları ve kuzeyinde Tiflis yer alır. Sancakları: Acara, Ardanuc, Ardahan, Bezrek, Azadhan, Oltu'ya bağlı Küçüksöke, Petekrek (ocaklık), Penek, Postho, Tavesker, Çıldır, Hacrek, Hharts, Şavşad (ocaklık), Göle, Livane (ocaklık), Mahcil, Nısf-ı Livane (ocaklık) Memervan, Ahılkelek ve Teralet” (Katip Çelebi, 2013: 638).

Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi'nde Posof

1653 Tarihli Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi'nde Çıldır Eyâleti hakkında verilen bilgiler içerisinde Posof'un sancak olması, “Eyalet-i Çıldır nam-ı diğer Ahıska on üç sancaktır. Üç sancağı yurdruk ve ocaklıktır. Ma'dası umera-yı Osmaniye tasarrufundadır. Sancakları şunlardır: Liva-i Oltu, Ardahan-ı Büzürk, Hartus, Erednevuc, Posuthu, Mahcil, Şavşad, Perterek” şeklinde kaydedilmiştir (Sertoğlu, 1992: 36).

Hezarfen Hüseyin Efendi'ye Göre Posof

Hezarfen Hüseyin Efendi Posof'u Çıldır Eyaleti'nin sancağı olarak bildirerek Posof'u "Posthov" şeklinde ifade etmesi şu kayıtlardan bilinmektedir: "Eyalet-i Çıldır on üç sancaktır. Defter kethüdası ve timar defterdarı yoktur. Dört sancağı dahi yurdluk ve ocaklık ve mülkiyet tariki ile tasarruf olunur. Oltu, Ardahan-i Büzürk, Ardanuç, Hacrek, Hartus, Posothov, Pertek, Taşır, Uru, Üstüha, Makelek/Ahilkelek, Hıtıla, Espin, Pinbek" (Hezarfen Hüseyin Efendi, 1998: 128-129).

XVI. YÜZYIL SONLARINDA POSOF SANCAĞI KUZAY NAHİYESİ

Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi Onomastiği

XVI. yüzyıl ve XVII. yüzyılın başları için Mufassal Tahrir Defterleri, onomastik için birer hazine değerinde kaynaklardır (İnalçık, 1956: 226). Bu bağlamda Osmanlılar tarafından düzenlenen 1595 Tarihli "Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan" tahrir defterinin düzenlenmesinde asıl amaç eyalette toplanan vergilerin çeşitleri, miktarları, eyaletin sosyal hayatı ve benzerleri hakkında bilgi vermek olsa da tahrir defteri onomastik için değerli bir hazinedir.

Tahrir defterinde onomastik birimlerin incelenmesi önemli alanlardandır. Onomastik yunanca "onomastikos" kelimesinden gelmektedir. Onoma ad, isim demektir. Onomastik özel isimlerin kökeni ve anlamları ile uğraşan dilbilim dalıdır (Türk Dil Kurumu [TDK], 1998: 1688).

Onomastik başlıca olarak antroponim (insan adları), toponim (yer adları) ve hidronim diye üç kısma ayrılır.

Antroponim Değerlendirme

Antroponimika onomastiğin en geniş alanı olup, lengüistik'te "İnsan Adları Hakkında Bilim" anlamına gelmektedir. Antroponimika insan adlarının türemesini, onların gelişmesini ve çağdaş durumunu öğrenmektedir. İnsanları çağırmak, onları birbirinden farklı kılmak için isimler ve değişik adlar meydana gelmiştir (Zelinskiy, 1889: 165; Ahundov, 1961: 576). Çağdaş antroponik sistem şöyledir: İsim, soyadı ve baba adı. XVI. yüzyıl defterlerini incelediğimiz zaman bu sistem ad ve baba adı olarak bilinmekteydi.

1595 Tarihli "Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan" tahrir defteri kayıtlarında Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nde vergi mükellefi olan 363 hane reisi vardı. Bu isimleri onomastik bakımından incelediğimiz zaman şu hususlar görülmektedir;

1. Günümüze kadar gelip ve şu anda da kullanılan isimler²: Davita, Zuraba, Zakira, Revaza, Tevdor, Mahira, Şakira, Meraba, Turala, Simon, Sultana, Mamuka, Mirza, Murad (Cikia, 1947: 320-336).

2. Unutulmuş ve günümüzde kullanılmayan isimler: Leşkere, Orosma, Redarma, Zaraspa, Masura, Marzende, Masasa, Yevane, Varzel, Mashona, Ağdgomel, Gaguna, Sumara, Harmela, Asita, Zatela, Rosap (Cikia, 1947: 320-336).

3. İki kelimenin birleşmesinden türeyen isimler: Atabek, Elyazar, Güzelbeg (Cikia, 1947: 320-336).

4. "Gül" sözcüğü ile düzelenler: Gülsedep, Varazgül, (Cikia, 1947: 320-321).

² Bu isimlerin bir kısmı Posof'ta değil, çağdaş Kafkasya dillerinde kullanılmaktadır.

5. Defterde şahıs isimleri ile yanı sıra baba adları da verilmiştir. Örnek: Leşkere veled-i Giorgi, Mahira veled-i Mazan, Masasa veled-i Rosap (Cikia, 1947: 320-322).

6. Defterde bazen baba adları kullanılmayıp "berade-i o", "torunu", "damadı" şeklinde kullanılmıştır: Papuna berader-i o, Basil berader-i o, Tevdor torunu, İlala torunu, Elia damad-i Anderyan (Cikia, 1947: 320, 322, 329).

7. Defterde yalnız ismi ile kaydedilen hane reisleri de vardır. Örnek: Manvel nam, Shirtla nam (Cikia, 1947: 320, 321).

8. Defterde bazen şahıs, ait olduğu millete göre isim ve baba adı olarak kaydolunmuştur. Örnek Berzena³ nam, Abyatar veled-i Rum (Cikia, 1947: 321, 328).

9. XVI. yüzyılda soyadları kullanılmamaktaydı. Genelde baba adı "veled (oğlu)" sözcüğü ile birlikte kullanılmaktaydı. Daha sonralar isme "-gil", "-lar (-ler)" ve "oğulları" eklemekle sülale bildiriliyordu: Örnek:

Al Köyü: Selehler, Maritler, Deşolar, Karamustiler, Odabaşlar, Çakırlar, Haytalar, Aslan Ustagil, Ustagil (Ricalgil), Mizamlar, Duraklar, Pehlülgil, Çırtıklar (Kâmil Hocagil), Lelvanlıgil, Ççapar Eyipgil, Nedlolar, Molla Alıgil, Bayraktargil, Keskin Ustagil, Medetgil, Molla oğulları, Şaşanlar, Kubuşlar, Kâmilgil, Reşit Hocagil, Dursungil, Mollagil (Şavşatlıgil) (Bayraktaroğlu, 1998: 70);

Aşıkzülali (Suskap) Köyü: Dadalar, Odabaşlar, Sinanoğulları, Yeğengil, Şekeregil, Memmedgil, Karavulgil, Karamanlar, Tadolar, Torungil, Hocagil, Kurdaşgl, Küçügegil, Kokoşgil, Haytagil, Kırımıgil, Mustiyagil, Gacezeler, Demircigil, İbolar, Çikolar, Karamuzakgil, Dedeler, Matogil, Nökereler, Donoburlar, Nalbantlar, Cadigil, Memişgil, Katkutlar, Çanakgil, Kurogil, Tüligil, Tozigil, Beşiregil (Bayraktaroğlu, 1998: 106);

Çamyazı (Ohtel) Köyü: Türen Ağagil, Pamaçgil, Şaban Ağagil, Taşçıgil, Ömer Ağagil, Bahriler, Yusuf Ağagil, Tilolar (Bayraktaroğlu, 1998: 154);

Süngüllü (Arile) Köyü: Roziler, Mahmutlar, Osmanlar, Pamaçlılar, Abdalgil, Hançarlar, Alibabalar, Akifler, Ömergil, Hocagil, Molla Alıgil, Molla Güligil, Racolar, Tırısar, Süligil, Balcıgil, Koturgil, Ayvazgil, Çolaklar, Ağagil, Totoşgil, Pörizgil, Boz Osmangil, Kojotlar, Naşallar, Durakgil, Asıgil (Hacı İdrisler), Medetler, Kurkalar, Uzunabegler, Hacıgil, Musahangil, Kara Salahlar (Bayraktaroğlu, 1998: 289);

10. XVI. yüzyılda genelde soyadı yerine baba ismine "veled" (oğlu) kelimesi eklenip kullanılsa da soyadının formalışığı görülmektedir (Bekadze, 2013A, 887). Buna örnek olarak nahiyenin Çaral-i Ülya (Yukarı Çaral) köyü'ndeki "Şokaze (Şokadze), Mamisaze (Mamisadze)" soyadları gösterilebilir (Cikia, 1947: 327).

Çıldır, Nam-ı diğer Ahıska Eyaleti toponimlerinin Türk, Gürcü, Fars, Arap, İbrani, Rum-Yunan menşeli olduğu tespit edilmiştir (Bekadze, 2013B: 853-855).

Toponim Değerlendirme

Onomastik biliminin ikinci kolu olan toponimler onomastiğin en eski alanlarından olup yer isimlerinden bahseden bilim dalıdır. Yunanca topos (yer) ve onoma (ad) sözcüklerinden meydana gelmiştir. Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nde 3 Rabat Kale, 27 köy, 13 mezra, 2 çiftlik, 14 çayır, ve 3 mahalle toponiminin olduğu defter kayıtlarından bilinmektedir (Cikia, 1947: 320-336). Kuzay Nahiyesi ile ilgili defter kayıtlarındaki toponimleri fiziki coğrafi özelliklerine göre şöyle gruplaştırabiliriz;

³ Berzena-gürcü dilinde "yunan" anlamına gelmektedir.

Oykonimler

Oykonim yunanca “oykos” (mesken), “onuma” (ad) olup toponimin bir çeşididir. Oykonim “şehir”, “kasaba”, “köy” tipli yerleşim birimlerini içine almaktadır (Podolskaya, 1988: 192). İlk ve orta çağlarda halkın yaşam tarzının bir parçası olan mezra, yayla, çiftlikleri de oykonim olarak değerlendirmek mümkündür.

Rabat- Kale Tipli Oykonim

Arapça Ribat kelimesinden türetilen Rabat “Güçlendirilmiş”, “Güçlendirilmiş Kale” anlamına gelmekte olup devletlerin kara ve deniz sınırlarındaki, önemli noktalarda bulunan sınır karakolu niteliğinde müstahkem yapılarıdır (Bekadze, 2014A: 4). Bu tabir sınırda düşman tecavüzüne maruz yerlerdeki karakol niteliğinde olan yapılar için de kullanılmaktadır (Pakalın, 1954: 37). VII-VIII yüzyıllarda sanat ve ticaret merkezleri halinde olan bu rabatlar IX-X. yüzyıllarda ekonomi ve politik merkezlerine dönüşmüşlerdir (Bekadze, 2014A: 4). Çıldır Eyâleti'nde 20'den fazla rabatın ismi geçmektedir. Bunlardan üçü; Cak, Çaral ve Odriya Posof Sancağı Kuzay nahiyesi sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Cak, Çaral ve Odriya Rabat Kaleleri

Güney Nahiyesi'nin fiziki özelliğini oluşturan en önemli yapısı onun Cak rabat kalesidir. Cak eski bir yerleşim birimi olmakla 9 haneden ibarettir. 1595 tarihli “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” tahrir defterinde Cak “Karye-i Rabat Kale-i Cağ Ma'a Mezraa- Bazmana Tabi-i m”, yani “ Cak Kaleli Rabat Köyü Bazmana mezrası adı geçene bağlı” olarak tanımlanmaktadır. Nahiyede bulunan ikinci rabat Çaral köyü rabatıdır. Çaral rabatı kalesi 4 hanelik nüfusa sahip olup yıllık vergisi 10 000 akçedir. Odriya nahiyenin üçüncü rabat kalesidir. Odriya rabatta 12 hane olup vergisi 20000 akçedir. İспенç, murahasiyye ve resm-i hınzır vergilerinden belli oluyor ki, bu rabat kalelerin nüfusu gayrimüslimden ibarettir.

Nahiye Tipli Oykonimler

Çalışmamızda “Kuzay” nahiye oykonimi bulunmaktadır. “Kuzay” nahiyesi Posof Sancağı'dan başka, Ahıska, Büyük Ardahan, Küçük Ardahan, Eleşgirt, Kars, Pasin, Erzincan ve Penbek sancaklarında da kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılar “Kuzay”ı benzerlikten dolayı “Kuzey” şeklinde değerlendirmekteler. Bunu ise doğru bulmuyoruz. Zira Osmanlıda Kuzay'ın yön bildirme amacı kast edilseydi “Şimal” kelimesi kullanılırdı. Buradaki Kuzay gölge, güneş görmeyen taraf anlamındadır. Kaşgarlı Mahmud “Divanü-Lûgat-it-Türk” yapıtında “Kuzay” tabirinin kökü olan “kuz” kelimesinin “güneş görmeyen taraf” olarak açıklamıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2006: 325-326). “Kuz” sözcüğünün “güneş almayan ya da az güneş alan”, “güneş görmeyen” şeklinde değerlendirenler (Püsküllüoğlu, 2012: 1295; Eyuboğlu: 2004: 454) araştırmacılar da vardır. Ünlü Gürcü akademisyeni Sergey Cikia “Kuzay” tabirini Gürcüce “წრილო-Çrdili” yani gölge şeklinde doğru olarak verdiğini görmekteyiz. Bu durumda Osmanlıda kullanılan Kuzay tabirinin yön bildiren tabir olmadığını ve “gölge” anlamını taşıdığını savunmaktayız. Zira “Kuzay”ın kökü eski Türkçede “gölge” anlamına geldiği bilinmektedir.

Karye (Köy) Tipli Oykonimler

Osmanlı malî gücünün temelini oluşturan köyler tahrir defterlerinde “karye” zikredilmektedir. Köylerin sınırları belli edilmiş olup çalışmaları tarım ve hayvancılık olan yerleşim birimleridir (İnalçık, 1987: XXVIII). Boş köylere “half”, yıkılmış ve reayasız köylere ise “half harab” kelimeleri kullanılmaktadır. Karye kasaba anlamında da

kullanılmakta olup büyüklük bildiren sıfatla yan yana kullanılmadığı takdirde büyük bir şehir manasını bildirmezdi (Haig, 1967: 372).

Kuzay Nahiyesi'ndeki köy toponimleri şunlardır: Cağısman, Zeda Cak (Yukarı Cak), Doma, Humatel, Sakire, Arkissihe, Husman, Kudra Ülya ve Süfla (Yukarı ve Aşağı Kudra), Çaral-i Ülya (Yukarı Çaral), Zzurzğap (Suskap), Ar,ila-i Ülya ve Süfla (Yukarı ve Aşağı Arila), Heva, Goracubar, Sahmiki, Gelaten, Guman, Skaltbila, Çvanet, Odria-i Süfla (Aşağı Odriya), Osike, Zuğula, Sinuban, Kunğal (Cikia, 1947: 320-336).

Mezra Tipli Oykonomimler

Mezra Arapça “mezrea” kelimesinden türemiş olup ziraata tahsis edilmiş yer manasına gelmektedir (Pakalın, 1952: 529).

Kuzay Nahiyesi'nde ismi geçen ve karyeler (köyler) içerisinde kayıt altına alınan mezzarlar şunlardır: Esrakula, Renimsa, Hol?, Sarmula, Büyük Kemer ve Küçük Kemer, Velami, Bazmana, Am?ade, Erkal?al, Beralis, Sehra?er (Cikia, 1947: 320-336).

Ktematonimler

Ktematonim yunanca “ktematos” (eşya) ve “onuma” (ad) kelimelerinden oluşmuştur. Buraya cami, mescit, vakıflar, dükkan, değirmen, bezirhane vb dahildir (Bekadze, 2013B: 860). Kuzay Nahiyesi'nde değirmen tipli ktematonim kayıt altına alınmıştır. Bu ktematonimlerin özel adı olmasa da onların sahibinin ve bulunduğu köylerin adı ile adlandırabiliriz. Değirmen tipli Ktematonimler şunlardır: Cağısman Köyü Değirmeni, Duma Köyü Değirmeni, Ohtol Köyü Değirmeni, Samhula Köyü Değirmeni, Al Köyü Değirmeni, Hunamis Köyü Değirmeni, Cağ Rabatı Değirmeni, Sakire Köyü Değirmeni, Arkissihe Köyü Değirmeni, Husman Köyü Değirmeni, Yukarı Çaral Köyü Değirmeni, Çaral Rabatı Değirmeni, Zuzğap (Suskap) Köyü Değirmeni, Yukarı ve Aşağı Arila Köyü Değirmeni, Skaltbila Köyü Değirmeni, Aznaur Kanzel'in Değirmeni, Zenzaur, İlarionur, Vamhaur'un Değirmeni Astabelaur'un Değirmeni (Cikia, 1947: 320-336).

Oronimler

Oronim yunanca “oros” (dağ) anlamında olup sıradağları, vadileri, tepeleri, çayırları, tarlaları, bağları, bahçeleri vb içerir (Bekadze, 2013B: 860).

Çayır Oronimleri

Sansariya Çayırı, Huvarshale Çayırı, Amdersal Çayırı, Şaromade Çayırı, Zenzaur, İlaryonur ve Vamhaur'un Çayırı, Şaşarmada ve Zedoken Çayırı, Sabuzameri Çayırı, Aznaur Dolmaz, Koyar, Memrali ve Kakos'un Çayırı, Hunamis Çayırı, Astabelaur Çayırı, Saserveli Çayırı (Cikia, 1947: 320-336).

Tarla Oronimleri

Aznaur Kanzel'in Zemini, İlia ve Sam'ın Zemini, Gorzamala Zzemini, Zenzaur, İlarionur ve Vamhaur'un Zemini, Aznaur Dolmaz, Koyar, Memrali ve Kakos'un Zemini, Astabelaur'un Zemini (Cikia, 1947: 320-336).

Bağ, Bahçe ve Yayla Oronimleri

Astabelur'un Bağı, Astabelaur'un Bahçesi, Huma ve Kerda Mahallesi'nin Yaylası (Cikia, 1947: 322-323, 331).

Urbanonimler

Urbanonim yunanca “urbanus” (şehir) ve “onuma” (ad) kelimelerinden oluşmuş mahalleleri, sokakları, meydanları vb içermektedir (Bekadze, 2013B: 862). Osmanlıda

mahalle, bir birini tanıyan, bir birilerinin davranışlarından sorumlu ve sosyal dayanışma içinde olan kişilerin oluşturduğu toplu yaşam yeridir” (Ergenç, 1984: 69).

Zeda Kudura ve Şedapala Mahallesi, Suhretuban Mahallesi, Şuauban Mahallesi (Cikia, 1947: 327, 329).

Fitonimler

Fitonimler onomastik birimlerden olup her türlü ağaç ve bitki adlarını içermektedir. 1595 Tarihli tahrir defteri’ndeki hınta (buğday), şa’ir (arpa), çavdar ve erzen (darı) birer fitonimlerdir (Bekadze, 2013B: 862).

Hidronim Değerlendirme

Hidronim doğada mevcut olan ve insanlar tarafından düzenlenen okyanus, nehir, göl, deniz, körfez, boğaz, kana, baraj, çağlayan gibi su kaynaklarını bildirir (Yatsenko, 1999). Hidronimler ile Hidrotoponomika ilmi meşgul oluyor.

Kuzay nahiyesi’nde 22 su değirmeni vardır. Bu değirmenlerin hangi sularla dönmesi hakkında defter kayıtlarında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır (Cikia, 1947: 320-336).

XVI. YÜZYILDA POSOF SANCAĞI GÜNEY NAHİYESİ’NİN NÜFUSU

Kuzay Nahiyesi’ndeki Rabat Kalelerin Nüfusu

Vergi ve asker amacıyla yapılan tahrirler, demografik bakımdan da önemli kaynak durumundadır (Barkan, 1941: 26). 1595 yılı tahrir defteri çok titizlikle hazırlansa da tam nüfus hakkında her hangi bir kayda rastlanmamıştır. Ama vergi ödeyecek yaşa gelen şehirli, köylü, evli, bekar, dul, göçebe her aile reisi adı ve babasının adı ile yazılmış ve “hane” olarak kabul edilmektedir. Hane deyimi Osmanlılarda nüfus ve vergi birimidir. Vergi için düzenlenen bu hane deyiminin kaç kişilik aile olduğu tartışma konusudur (Göyünç, 1997: 552).

Nüfus hesaplanmasında araştırmacılar genel olarak Ömer Lütfü Barkan’ın kabul ettiği “5 kat sayısı” ile çarparak toplam nüfusu bulmaktalar (Dalgacı, 2008: 27). Bazı araştırmacılar da bu sayıyı az bulup onu 7 olarak kabul etmekte (Göyünç, 1979: 332). Ama biz Çıldır Eyaleti için her hanedeki birey sayısının 7 kişi olmasını da az bulmaktayız. Zira Çıldır Eyaleti sakinlerinin aile büyüklüğü 5-8 çocuk arasındadır. Bu na göre Çıldır Eyaleti için her hanenin 8 kişiden ibaret olduğunu düşünmekteyiz. Bu durumda nüfus = hane x 8 şeklinde olur.

Kuzay Nahiyesi’nde Cak Rabat Kalesinde 9 hane, Çaral Rabat Kalesinde 4 hane ve Odriya Rabat Kalesinde 12 hane olup toplam 25 hanedir. Resm-i ispenç ve resm-i hınzır vergi ödemelerinden şu görülüyor ki, nüfusun çoğu gayrimüslimdir. 25 haneyi 8 katsayı ile çarptığımızda yaklaşık nüfusun 200 kişi olduğu görülmektedir. Bu sayı rakam rabat kalelerin nüfus hesaplanmasında eksik sayılmaktadır. Çünkü tahrir defterlerinde rabat kalelerdeki asker ve idari yöneticiler kayıta alınmamaktadır. Bu yüzden rabat kale nüfusu genelde tahrir defterlerindeki kadar fazladır. Kesin sayısı şehir nüfusu için nüfusun % 15’i kadar bir sayı eklenmektedir (Emecen, 1989: 57). Biz bunu Rabat kalelere de ait etmeyi doğru bulmaktayız. Sayısı bilinmeyen zümreleri % 15 (30 kişi) eklediğimiz zaman Kuzay Nahiyesi’ndeki Rabat Kalelerin nüfusu 230 kişiden ibarettir.

Kırsal Nüfus

XVI. yüzyılda tüm Osmanlı nahiyelerinde olduğu gibi Posof Sancağı Güney Nahiyesi’nde de sosyo-ekonomik hayatın ağırlık merkezini karyeler (köyler) teşkil etmekteydi. Köyler ekonominin tek vericisiydi (Akdağ, 1979: 50).

Kırsal nüfus köy, mezra ve mahalledeki hane reislerinin sayını 8 katsayı ile çarparak bulunabilir. Tahrir defterinde Güney Nahiyesi'nde Rabat Kale'nin hane sayısını nahiyenin toplam hane sayısından düşersek köylerdeki toplam hane sayısı $363-25= 338$ haneden oluşmaktadır. Bu rakam 8 katsayısı ile çarpıldığında ise kırsal nüfus bulunmuş olur. Yani $338 \times 8 = 2704$ kişi.

Kuzay Nahiyesi nüfusu nahiyede bulunan coğrafi birimlerin tümünden ibarettir. Şöyle ki;

Nahiye merkezi Rabat Kalelerin nüfusu	: 230 kişi.
Kırsal Nüfus	: 2.704 kişi.
Kuzay Nahiyesi'nin Toplam Nüfusu	: 2.934 kişi.

Yerleştirme

Kuzay Nahiyesi 1595 yılında Çıldır, nam-ı diğer Ahıska Eyaleti Posof Sancağı'na bağlı olup nüfusu hakkında tam bilgi verilmemekte ve yalnız hane reislerinin isimleri ve baba adları yazılmaktadır. 21.433 akçe ödeyen reayasız 4 köy ve 1.500 akçe ödeyen 2 çiftlik vergi ödeyen nüfusunun neden olmadığı hakkında elimizde tam bilgi bulunmamaktadır. Diğer 3 Rabat Kale ve 24 köyde ise 363 hane bulunmaktaydı. Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nin tahririne "Karye-i Çağısman Ma'a Mezraa-i Esrakula Tâbi'- M" ile başlanmış olup "Karye-i Kunğal Tabi-i Kuzay" köyü ile bitmiştir. Kuzay Nahiyesi tahririnin incelediğimizde görüyoruz ki, burada hane reislerinin isim ve baba adları, onların ödedikleri ispenç, murahhasiye, bad-i heva, tarım ürünlerinin miktarları ve onların tahrir kıymetleri, hayvancılık, bostancılık ve diğer ticari faaliyetlerden alınan vergilerin haricinde her hangi bir nüfus kaydı bulunmamaktadır.

POSOF SANCAĞI KUZAY NAHİYESİ'NİN COĞRAFİ TAKSİMATI VE KÖYLERİN TOPLAM VERGİ MİKTARI

Konumuza "Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan" Tahrir Defteri'nin 17-18 sayfalarında Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi köylerinin toplam vergi miktarlarını bildirmekle başlamak istiyorum. Buna göre 1595 yılında nahiyede 32 vergi ünitesi olup toplam vergi miktarı 277 900 akçe olmuştur (Cikia, 1947). 30000 akçe vergisi ile Surskap köyünü, 25 000 akçe vergisiyle Samhula takip etmektedir. En az vergisi olan yer ise 500 akçesiyle Yukarı ve Aşağı Odria köyü yakınlığında yerleşen çiftliktir (Cikia, 1947, Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nin Köylerine Göre Vergi Miktarı (Cikia, 1947: 17-18)

No	Karyeler	Hasıl	No	Karyeler	Hasıl
1	Karye-i Çağısman	6.000	17	Karye-i Arila-i Ülya ve Süfla	20.000
2	Karye-i Zeda Cak	2.000	18	Karye- Heva	4.000
3	Karye-i Doma	11.5000	19	Karye-i Goracubar	500
4	Karye-i Cumatel	6.000	20	Karye-i Sahniki	2.000
5	Karye-i Ohtola	8.000	21	Karye-i Gelaten	4.100
6	Karye-i Samhula	25.000	22	Karye-i Guman	2.000

7	Karye-i Al	15.000	23	Çiftlik ... der Karye-i Odria-i Süfla ve Ülya	500
8	Karye-i Humamisi	14.500	24	Çiftlik Bağ ve Bahçe-i Veli Der Karye-i ...	1.000
9	Karye-i Rabat-i Cak	2.000	25	Karye-i Skaltbila	16.000
10	Karye-i Sakire	10.000	26	Karye-i Rabat-i Odria	20.000
11	Karye-i Arkissihe	12.000	27	Karye-i Çvanet	11.000
12	Karye-i Husman	3.000	28	Karye-i Odria-i Süfla	14.000
13	Karye-i Kudra-i Ülya ve Süfla	1.300	29	Karye-i Osike	9.000
14	Karye-i Çaral-i Ülya	8.000	30	Karye-i Zuğula	3.500
15	Karye-i Rabat-i Çaral	10.000	31	Karye-i Sinuban	2.000
16	Karye-i Zuzğab	30.000	32	Karye-i Kunğal	4.000

XVI. Yüzyılda Osmanlı idaresine geçen Posof Sancağı'nın Kuzay Nahiyesi'nde 32 vergi ünitesi bulunmaktadır. Bunlar; 3 rabat kale, 21 tam tahrir dökümü olan, 4 reayasız, bir 2 hanelik vergi dökümü olmayan köy, 2 çiftlik yer almaktadır. Nahiyede 363 hane bulunmakta ve nüfusun çoğu köylerde yaşamaktaydı. Defter'de 3 rabat kalenin, 21 köyün tam tahrir dökümü verilmiştir. Oske köyünün ise yalnız 2 hane reisinin isim, baba adları ve vergi miktarı hakkında bilgi verilmiştir. Diğer 4 köyün ise ancak vergi miktarı gösterilerek reayasız olduğu yazılmıştır. Nüfus çoğunluğu köylerde yaşayan ve toplam 363 hane olan Kuzay Nahiyesi'nin yıllık vergi miktarı 277900 akçe idi. Nahiyede hububat yetiştirilmekte olup meyve ve bağcılık da vardı. Nahiyede hayvancılık ve arıcılık bölge halkının önem verdiği alanlardan idi. Ayrıca, Kuzay Nahiyesi'nde küçük işletmelere de çok büyük önem verilmekte idi. Bu nahiyede 22 değirmen ve 1 bezirhane vardı.

Çalışmamızın önemi Osmanlı coğrafyası sınırları içerisinde olan Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nin sosyal-ekonomik durumunu "**Defter-i Mufassal Vilayeti Gürcistan**" Tahrir Defteri ışığında vermek olmuştur. Bu bilgilerin daha sonraki yıllarda ekonomik bakımdan nasıl değiştiğini belirlemekte önemi olacaktır. Buna göre de Kuzay Nahiyesi'nin tüm vergi kalemleri ve miktarları şu tabloda belirtilmiştir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri Yapılmış Köylerinin Vergi Çeşitlerine Göre Toplam Hasılatı

No	Vergi Kalemleri	Kile	Kıymet	No	Vergi Kalemleri	Kıymet
1	İспенç, 363 nefer		9075	12	Resm-i yaylak	2006
2	Hınta	11370	113700	13	Resm-i yatak	158
3	Şair	11515	92120	14	Resm-i yonca ve giyah	4680
4	Çavdar	130	1040	15	Resm-i kevvare	2505
5	Erzen	525	4200	16	Bad-i hava ve resm-i arus	5935
6	Zeğrek	25	200	17	Resm-i tapu ve deştbanî	4907
7	Şıra, men	175	1400	18	Resm-i murahhasiye	648
8	Resm-i meyve		3930	19	Resm-i Asiyab (22 bab)	720

9	Resm-i bostan		3454		Asiyab, 1 bab	Harap
10	Adet-i ağnam		3986	20	Resm-i bezirhane, 1 bab	60
11	Resm-i hınzır		3016		Toplam	257 740

KUZAY NAHİYESİ'NDE ÜRETİMİ YAPILAN TARIM ÜRÜNLERİ VE ONLARDAN ALINAN VERGİLER

XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğunun her yerinde olduğu gibi Çıldır Eyâleti Kuzay Nahiyesi'nde de ekonominin temeli tarım ve hayvancılığa dayanmakta idi. Yalnız şunu söyleyebiliriz ki, Kuzay Nahiyesi'nden vergi olarak toplanan 257740 akçenin 220767 akçesi tarım ürünlerinden ve hayvancılıktan alınan vergiler teşkil etmekte idi. Bu da Kuzay Nahiyesi'nde tahrir dökümü yapılmış köylerden toplanan tüm verginin % 86 bulmakta idi. 1595 yılında tarım ürünlerinden olan hinta /buğday/, şair /arpa /, çavdar ve erzen'in vergi tahrir dökümü verilmiştir. Onları ayrı ayrılıkta inceleyelim.

Şair

Kuzay Nahiyesi'nde arpa, ekimi yapılan tarım ürünlerinin ön sırasında bulunmaktadır. Bu bitki çok dayanıklı olup buğdayın ekilmediği yerlerde de ekilip ürün verebilir. Daha çok hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Defterde arpa “şair” olarak adlandırılmaktadır. Arpadan Kuzay nahiyesi'nden tahriri yapılan 24 coğrafi birimden toplanan vergi miktarı 11515 kiledir (Bkz.Tablo 3).

Tablo 3. Posof Livası Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri Yapılan Köylerin Hububat Vergi Dökümü

No	Karyeler	Hinta		Şair		Çavdar		Erzen	
		kile	kıymeti	kile	kıymeti	kile	kıymeti	kile	kıymeti
1	Cağışman	250	2500	150	1200	25	200	25	200
2	Zeda Cak	50	500	50	400	5	40	3	24
3	Duma	500	5000	500	4000	25	200	-	-
4	Cumatel	250	2500	300	2400	10	80	-	-
5	Ohtola	300	3000	400	3200	10	80	-	-
6	Samhula	1500	15000	925	7400	15	120	-	-
7	Al	650	6500	750	600	10	80	5	40
8	Humamis	650	6500	700	5600	25	200	10	80
9	Rabat-i Cak	100	1000	40	320	5	40	2	16
10	Sakire	400	4000	500	4000	-	-	25	200
11	Arkissihe	500	5000	700	5600	-	-	10	80
12	Husman	100	1000	50	400	-	-	25	200
13	Kudra-i Ülya ve Sufla	20	200	50	400	-	-	5	40
14	Çaral-i Ülya	300	3000	400	3200	-	-	10	80
15	Rabat-i Çaral	400	4000	450	3600	-	-	25	200
16	Zuzğab	1500	15000	1250	10000	-	-	125	1000

17	Arila-i Ülya ve Süfla	900	9000	900	7200	-	-	50	400
18	Heva	150	1500	250	2000	-	-	-	-
19	Skaltbila	700	7000	800	6400	-	-	50	400
20	Rabat-i Odria	900	9000	1000	8000	-	-	50	400
21	Çvanet	450	4500	600	4800	-	-	25	200
22	Odria-i Süfla	650	6500	600	4800	-	-	25	200
23	Sinuban	50	500	50	400	-	-	5	40
24	Kunğal	100	1000	100	800	-	-	50	400
	Toplam	11370	113700	11515	92120	130	1040	525	420

Tahriri yapılmayan ve ancak hasılatı gösterilen diğer 6 köy ve 2 çiftlikte de arpa ekildiğini göz önünde bulundurursak bu rakam yükselmiş olur. Defterde her köyün hububat vergi miktarları “kile” olarak verildikten sonra onun ardından paralel olarak değeri “akçe” ile gösterilmiştir. Arpanın nahiyedeki toplam tahrir kıymetinin toplamı 92120 akçe olmuştur. Kilenin Gürcistan Kanunnamesinde miktarı gösterilmediğinden biz İstanbul kilesini baz almayı uygun buluyoruz. Zira o zamanlar İstanbul başkent idi ve çok yerde İstanbul kilesi ölçü olarak baz alınmakta idi. 1 kile 25.656 kg denk gelmekte idi (İnalçık, 2000). Bu durumda 24 köyden 11515 kile, yani 295428,840 kg arpa vergisi alınmakta idi. Bunun da Tahrir kıymeti 92120 akçedir. Buradan da görüldüğü gibi arpanın bir kilesinin kıymeti 8 akçedir. Gürcistan Kanunnamesi’ne gereğince 1/5 vergi alındığına göre üretim 57575 kile olmaktadır (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Kuzay Nahiyesi’nde Kişi Başına Düşen Üretim: Kile ve Kg. olarak

Ürünler	Toplam Üretim	Toplam Hane	Haneye göre, kile	Hanede 8 kişi başına, kile	Kg olarak
Hınta/buğday/	56850	363	156,61	19,58	502
Şair/arpa/	57575	363	158,61	19,83	509
Çavdar	650	363	1,79	0,22	5,74
Erzen	2625	363	7,23	0,90	23,2

Kilesi 8 akçe olan arpanın 1kg fiyatı 0,31 akçe olmaktadır (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Kuzay Nahiyesi’ndeki ürünlerin 1 kilesinin ve 1 men’inin Tahrir Kıymetleri

Ürünün çeşitleri	Kile	Kıymeti,akçe	kg	Kıymeti,akçe
Hınta/Buğday/	1	10	1	0,39
Şair/Arpa/	1	8	1	0,31
Çavdar	1	8	1	0,31
Erzen/Darı/	1	8	1	0,31
Şıra	1 (men)	8		

Hınta

Çıldır Vilayeti Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi’nde Hınta /Buğday/ ekimi yapılan tarım ürünlerinden arpadan sonra 2. yeri tutmaktadır. Tahriri yapılan 24 köyün tümünde buğday

üretilmekte idi. Buğday karasal iklimi seven bitki olup Osmanlı'nın tüm vilayetlerinde olduğu gibi Çıldır Vilayeti'nde de en fazla ekilen bir yıllık bitkidir. O besin maddesi olup çiftlik hayvanları için de yem maddesi olarak yetiştirilmekteydi. Onun atık ürünü olan saman da hayvan yeminde kullanılmaktaydı. İncelediğimiz defterde buğdayın adı "resm-i hinta" olarak geçmektedir. Bu nahiyeye'den tahriri dökümü olan 24 köyden 11370 kile (Bkz. Tablo 3) buğday vergisi toplanmakta idi. Yalnız hasılatları gösterilen diğer 8 kırsal bölgede de buğday ekildiğini göz önünde bulundurursak bu rakam daha da yükselmiş olur. Gürcistan Kanunnâmesi gereğince halktan 1/5 vergi alındığını göz önünde bulundurursak toplam üretim 56850 kile olduğunu bulmuş oluruz. Bununla değeri akçe olarak hesaplanması kesin gerekiyordu. Bu yüzden tüm Osmanlı defterlerine baktığımızda oşrûn yanında onun kıymeti de verilmiştir. Tahrir dökümünden görüldüğü gibi 1 kile buğdayın fiyatı 10 akçedir. Bu durumda 1 kg buğdayın fiyatı 0,39 akçeyi bulmaktadır (Bkz. Tablo 5).

Çavdar

Buğday ve arpadan sonra üretim olarak üçüncü sırayı çavdar almaktadır. Tahriri olan 24 köyün 9'unda çavdar ekimi yapılmaktadır. Çavdar serin yayla iklimini sever. Hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Çavdardan alınan vergi miktarı 130 kiledir (Bkz. Tablo III). Kuzay Nahiyesi'nde bunun üretimi 650 kile olmuştur. Çavdarın bir kilesinin tahrir 8 akçe olduğundan bunun da arpa gibi 1 kg kıymeti 0,31 akçedir (Bkz. Tablo 5).

Erzen

Kuzay Nahiyesi'nde üretimi yapılan bir diğer ürün de "Resm-i erzen" başlığı altında vergi tahsil edilen darıdır. Erzen nahiyenin tahrir dökümü verilen 24 köyün 19'unda yetiştirilmekte idi. Buğdaygillerden olan darı insan gıdası olarak kullanıldığı gibi hayvan yemi olarak da kullanılmaktaydı. Çıldır Vilayeti'nde darı olarak bilinen bu ürün günümüz Türkçesinde kullanılan mısır'dır. Çıldır Eyâleti sakinleri buna "Lazut" derlerdi. Mısır anlamına gelen "darı" kelimesi günümüzde Azerbaycan resmi dilinde hala da kullanılmaktadır. Tahriri yapılmış 24 köyden toplam 405 kile (Bkz. Tablo 3) vergi toplanmakta idi ki, bunun da tahrir kıymeti 3240 akçedir. Tahrir kıymetinden de görüldüğü gibi erzen'in 1 kilesinin fiyatı 8 akçedir. yani 1 kg erzen 0,31 akçeyi bulmaktadır (Bkz. Tablo 5). Erzen'in üretim miktarı 2025 kiledir.

Tablo 4'den de görüldüğü gibi Kuzay Nahiyesi'nde tahriri yapılan 24 köye göre kişi başına düşün üretim miktarı buğday 19,83 kile veya 509 kg. şair (arpa) 19,58 kile veya 502 kg, çavdar 0,22 kile veya 5,74 kg, erzen 0,90 kile veya 23,2 kg. olmuştur.

Bakliyat

Araştırma kaynağımız olan tahrir defterine göre bakliyat türleri şunlardır: Nohut, Mercimek ve Bakla. Posof Sancağı Kuzay Nahiyesinde yetiştirilen bakliyat halkın kendi ihtiyaçları kadar olduğundan her hangi bir vergi alınmamaktadır.

KUZAY NAHİYESİ'NDE HAYVANCILIK VE BUNLARLA İLGİLİ DİĞER VERGİLER

Adet-ağnam

XVI. yüzyıl sonlarında zirai ürünlerden sonra en büyük gelir kaynağı hayvancılık idi. Çıldır Vilayeti'nde büyük ölçüde koyunculuk ve domuzculuk gelişmişti. Mufassal Defterde "adet-i ağnam" adı ile kaydolunan koyunculuk hayvancılıkta ilk sırada yer almakta idi. Ondaki alınan vergiye de resm-i adet-i ağnam denirdi. Bu vergi koyun ve keçiden Nisan-mayıs aylarında almırdı. Çünkü bu aylarda keçi ve koyunlar yavruluyordu. Gürcistan

Kanunnamesi gereğince 2 koyuna 1 akçe (Akgündüz, 1994: 580) alınması kanunlaştırılmıştı. Bu nahiyeden toplam 11570 akçe ağnam vergisi alınır (Bkz. Tablo 6)

Tablo 6. Posof Livası Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri yapılan Köylerinin Hayvancılıkla İlgili Vergi Dökümü

No	Karyeler	Resm-i adet-i ağnam	Resm-i hınzır	No	Karyeler	Resm-i adet-i ağnam	Resm-i hınzır
1	Cağısman	250	100	13	Kudura-i Ülya ve Süfla	69	30
2	Zeda Cak	100	40	14	Çaral-i Ülya	240	92
3	Duma	-	250	15	Rabat-i Çaral	300	220
4	Cumatel	-	60	16	Zuzğab	-	358
5	Ohtola	230	80	17	Arila-i Ülya ve Süfla	360	294
6	Samhula	-	200	18	Heva	85	22
7	Al	250	190	19	Skaltbila	222	100
8	Humamis	290	200	20	Rabat-i Odria	-	100
9	Rabat-i Cak	-	30	21	Çvanet	200	-
10	Sakire	350	150	22	Odria-i Süfla	200	120
11	Arkissihe	220	20	23	Sinuban	170	60
12	Husman	220	50	24	Kunğal	230	250
					Toplam	3986	3016

Kanun gereğince 2 koyuna ve 2 koyunlu kuzuya 1 akçe alındığından bu nahiyede toplam 7972 küçükbaş hayvan vardı. Nahiyede her hane ortalama 22 yetiştirilmekte idi. Nahiyede küçükbaş hayvancılıkla hem orda mukim halk, hem de göçebeler uğraşır. Yukarı ve Aşağı Arila köyü Kuzay Nahiyesinde 360 akçe Adet-i ağnam vergisi ile 1. sırada idi. Yukarı ve Aşağı Kudura köyü ise 69 akçe vergisiyle nahiyede sonuncu yerde idi.

Domuzculuk

Hayvancılıkla ilgili diğer bir vergi de Hınzır /domuz/ vergisidir. Defterde Resm-i Hınzır olarak adı geçmektedir. Bölge halkı gayrimüslim olduğundan domuzculuk burada çok yaygın idi. Tahrir dökümü verilen 24 köyün 23 de domuzculuk yetiştirilmekte idi. Kuzay Nahiyesi'nden toplam 3016 akçe (Bkz. Tablo 6) domuz vergisi alınır. 358 akçe vergisi ile Zuzğab köyü 1. sırada bulunmaktadır. Heva köyü 22 akçe vergisiyle nahiyede sonuncu yerdedir. Çvanet köyünde ise domuzculuk yapılmamaktadır. Her domuzda bir akçe alındığına göre Kuzay nahiyesinde 3016 domuz olduğu bilinmektedir.

Nahiyede iribaş hayvanlardan olan sığır ve mandanın da olması muhakkaktır. Onları halkın ancak süt, yağ ve peynir ihtiyaçlarını karşıladığı için vergiye tabi tutulmamıştır.

Resm-i Yonca ve Giyah, Resm-i Yaylak ve Resm-i Yatak

Hayvancılıkla ilgili vergilerden olan yonca ve giyah, yatak ve yaylak vergisi de bu nahiyede bulunmaktadır. Nahiyeden yonca ve giyah vergisi olarak 4680 akçe alınmaktadır (Bkz. Tablo 7).

Tablo 6. Posof Livası Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri yapılan Köylerinin Resm-i Yonca ve Giyah Vergisi

No	Karyeler	Resm-i yonca ve giyah	No	Karyeler	Resm-i yonca ve giyah
1	Cağısman	175	13	Kurda-i Ülya ve Süfla	35
2	Zeda Cak	111	14	Çaral-i Ülya	145
3	Duma	145	15	Rabat-i Çaral	250
4	Cumatel	155	16	Zuzğab	355
5	Ohtola	130	17	Arila-i Ülya ve Süfla	350
6	Samhula	365	18	Heva	50
7	Al	255	19	Skaltbila	300
8	Humamis	225	20	Rabat-i Odria	350
9	Rabat-i Cak	39	21	Çvanet	200
10	Sakire	250	22	Odria-i Süfla	200
11	Arkissihe	100	23	Sinuban	180
12	Husman	125	24	Kunğal	190
				Toplam	4680

Yaylak köy halkının yaz mevsimini geçirmek için olan yerleridir. Resm-i yaylak ve Resm-i yatak dışarıdan gelen halkın hayvanlarının, özellikle koyunlarının kışlamasından alınan vergidir. Yaylak vergisi olarak 2006 akçe, yatak vergisi olarak da 158 akçe (Bkz. Tablo 8) alınıyordu.

Tablo 8. Posof Livası Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri yapılan Köylerinin Resm-i Yaylak ve Resm-i Yatak Vergisi

No	Karyeler	Resm-i yaylak	Resm-i yatak	No	Karyeler	Resm-i yaylak	Resm-i yatak
1	Cağısman	58	-	13	Kurda-i Ülya ve Süfla	33	-
2	Zeda Cak	44	-	14	Çaral-i Ülya	60	-
3	Duma	200	76	15	Rabat-i Çaral	192	-
4	Cumatel	80	62	16	Zuzğab	250	-
5	Ohtola	56	-	17	Arila-i Ülya ve Süfla	150	
6	Samhula	94	-	18	Heva	35	
7	Al	60	-	19	Skaltbila	80	
8	Humamis	150	-	20	Rabat-i Odria	76	
9	Rabat-i Cak	30	-	21	Çvanet	28	

10	Sakire	100	-	22	Odria-i Süfla	100	
11	Arkissihe	50	20	23	Sinuban	42	
12	Husman	80	-	24	Kunğal	100	
						2006	158

Defterde bazen resm-i yaylak ve resm-i yatak olarak, bazen de ikisi bir arada vergilendirilmiştir. Yaylak vergisi sürülerini başka bir tımar ve miri yaylaklarda otlatan sürü sahipleri ve konar-göçer raiyetten yılda 1 defaya mahsus alınan vergidir. Gürcistan Kanunnamesine göre kışlayan her sürüden 1 koyun alınması uygun görülmüştür (Akgündüz, 1994: 580). Sürü az olduğu zaman 10 koyuna 1 akçe alınması kanun gereği olmuştur.

ARICILIK

Defterde Resm-i Kevvare olarak vergi çeşidinin bulunması bu bölgede arıcılığın olması ve balcılık yapıldığını göstermektedir. Arıcılığın tarihi insanlık tarihi kadar eski olup insanlar için faydalı olan önemli bir tarımsal faaliyettir. Arıların ürettiği bal, içinde olan vitaminlerle insanlar için tarih boyunca şifa niteliğinde olmuştur. Arıcılık kutsal sayılan bir meslek olmuş, arı ve arı ürünlerine bütün dinlerde itibar edilmiştir. Balın şifalı bir besin kaynağı oluşu Kuran-ı Kerim'in 16. Nahl suresinin 68-69. ayetlerinde şöyle ifade edilmektedir: “ Rabbin bal arısına vahiy etti: Dağlarda, ağaçlarda ve onların kurdukları çardaklarda kendine evler edin. Sonra meyvelerin tümünden ye, böylece Rabbinin sana kolaylaştırdığı yollarda yürü-uçuver. Onların karınlarından türlü renklerde şerbetler çıkar, onda insanlar için bir şifa vardır. Şüphesiz düşünen bir topluluk için gerçekten bunda bir ayet vardır (Elmalılı, 2012: 273) demekle “Balda insanlar için şifa vardır” diye Hazret-i Peygamber buyuruyor.

Osmanlı İmparatorluğunun diğer vilayetlerinde olduğu gibi Posof Sancağı'nda arıcılığa önem verilmişti. Zaten Posof'un coğrafi konumu arıcılık için son derece uygun koşullara sahip idi. Kuzay Nahiyesi'nin tahrir dökümü verilmiş 24 köyün tümünde arıcılık yetiştirilmekte idi. 1595 yılı Osmanlı Tahrir defterinde bu vergi türü Resm-i Kevvare olarak geçmektedir. Kuzay Nahiyesi'nden toplam 2745 akçe Resm-i Kevvare alınmakta idi (Bkz. Tablo 9).

Tablo 9: Posof Livası Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri Yapılan Köylerinin Arıcılık Vergisi

No	Karyeler	Resm-i Küvvare	No	Karyeler	Resm-i Küvvare	No	Karyeler	Resm-i Küvvare
1	Cağısman	100	9	Rabat-i Cak	20	17	Arila-i Ülya ve Süfla	150
2	Zeda Cak	50	10	Sakire	100	18	Heva	20
3	Duma	150	11	Arkissihe	90	19	Skaltbila	100
4	Cumatel	50	12	Husman	70	20	Rabat-i Odria	200
5	Ohtola	100	13	Kurda-i Ülya ve Süfla	45	21	Çvanet	90
6	Samhula	250	14	Çaral-i Ülya	60	22	Odria-i Süfla	100
7	Al	150	15	Rabat-i Çaral	180	23	Sinuban	40

8	Humamis	120	16	Zuzğab	310	24	Kuñgal	200
							Toplam	2745

KUZAY NAHİYESİ'NDE BAĞCILIK, MEYVECİLİK VE BOSTANCILIK

1595 tarihli Tahrir Defteri'ne göre Kuzay Nahiyesi'nde bağcılık ve meyvecilikle alakalı resm-i meyve, resm-i bostan ve şıra altında vergi çeşitleri gözükmektedir. Defterde resm-i bostan adı altında hangi ürünlerin olduğu ayrıntılı yazılmamıştır. Kavun, karpuz gibi ürünlerin olduğunu tahmin etmekteyiz. Tahrir dökümü olan 24 köyün tümünde yetiştirilen bostan ürünlerinin toplam vergi hasılatı 3454 akçe (Bkz. Tablo 10) kaydolunmuştur.

Tablo 10. Posof Livası Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri yapılan Köylerinin Bostan Vergisi

No	Karyeler	Kıymeti (akçe)	No	Karyeler	Kıymeti (akçe)
1	Cağısman	150	13	Kurda-i Ülya ve Süfla	49
2	Zeda Cak	60	14	Çaral-i Ülya	50
3	Duma	250	15	Rabat-i Çaral	250
4	Cumatel	40	16	Zuzğab	390
5	Ohtola	90	17	Arila-i Ülya ve Süfla	250
6	Samhula	350	18	Heva	50
7	Al	160	19	Skaltbila	100
8	Humamis	180	20	Rabat-i Odria	250
9	Rabat-i Cak	40	21	Çvanet	80
10	Sakire	100	22	Odria-i Süfla	100
11	Arkissihe	125	23	Sinuban	50
12	Husman	80	24	Kuñgal	210
				Toplam	3454

Tahrir kayıtlarından da görüldüğü gibi Kuzay nahiyesinde meyvecilik gelişmemiştir. Halkın elinde olan meyve ancak kendi ihtiyaçlarını karşılamakta idi. Nahiyenin yalnız 3 köyünden; Odria Rabat Kalesinden 300 akçe, Çvanet köyünden 25 akçe ve Odria-i Süfla (Aşağı Odria) köyünden 150 akçe meyve vergisi alınmakta olup toplamı 475 akçedir.

Şıra Üretimi

Şıra üretimi Çıldır Eyâleti'nin Ahıska bölgesinde çok eskiden yapılmakta idi. En eski şarapçılık örneği 8000 yıl öncesine ait olup, bunun da Gürcüstan'da olduğu keşfedilmiştir (Bekadze, 2014B: 585). Bu üretim az da olsa Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nde de yapılmaktadır.

Tahrir dökümü yapılan Kuzay Nahiyesi'nin 24 köyünün yalnız 4'de şıra üretilmekte idi. Şıradan alınan vergi miktarının toplamı 1400 akçe olarak belirtilmiştir (Bkz. Tablo 12). Şıranın ölçü birimi "Men"dir.

Tablo 12. Posof Livası Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri yapılan Köylerinin Şıra Vergisi

No	Karyeler	Men	Kıymet (akçe)	No	Karyeler	Men	Kıymet (akçe)
1	Skaltbila	50	400	3	Çvanet	25	200
2	Rabat-i Odria	50	400	4	Odria-i Süfla	50	400
					Toplam		1400

KUZAY NAHİYESİ'NDE KETEN ÜRETİMİ

Kuzay Nahiyesi'nde zeğrek resm-i de alınmaktadır. Onun tohumları % 40-45 yağ içermektedir. Bu yağ "Bezir yağı" olarak bilinmektedir. Yağı alındıktan sonra tohumların geri kalan atığı hayvan yemi olarak kullanılmakta idi. Bu nahiyede üretilen zeğrek'ten 25 kile vergi alınır ki, bunun da o zamanki tahrir değeri 200 akçe (Bkz. Tablo 13) idi. Zeğrek'le ilgili tahrir dökümüne baktığımızda 1 kile zeğreğin fiyatı 8 akçeye (Bkz. Tablo 13) denk gelmektedir.

Tablo 13. Posof Livası Kuzay Nahiyesi'nin Tahriri yapılan Köylerinin Zeğrek Vergisi

No	Karye	Kile	Kıymeti (akçe)	No	Karye	Kile	Kıymeti (akçe)
1	Duma	10	80	3	Ohtola	5	40
2	Cumatel	5	40	4	Samhula	5	40
					Toplam	25	200

KUZAY NAHİYESİ'NDE REAYADAN ALINAN İSPENÇ VERGİSİ

1595 yılında Tahrir kayıtları yapılırken Kuzay Nahiyesinin halkı gayrimüslim idi. Bu yüzden onlar ispenç vergisini ödemeye tabi tutulmuşlardı.

Osmanlı fethettiği yerlerde ziraatı artırmak için reayaya maksimum kolaylık sağlanırdı. Gürcistan Eyaleti taşlık ve verimsiz olduğundan tarımla uğraşan hıristiyan halktan ancak ispenç olarak 25 akçe (Akgündüz, 1994: 578) alınırdı. Onlardan Gürcistan Kanunnamesi gereğince çift vergisi, dönüm vergisi ve yarım vergi alınmazdı. Kuzay Nahiyesinde tarımla uğraşan 363 kişi hane reisinden toplam 9075 akçe vergi alınırdı. 2 hanelik nüfusu olan Oske köyünün tahrir dökümü olmadığından onların ispenç vergisinin miktarı tabloda belirtilmemiştir (Bkz. Tablo 14). Kişi başına 25 akçe alındığına göre Oske köyünden 50 akçe alındığını düşünmekteyiz.

Tablo 14. Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi Tahriri Yapılmış Köylerinin Hane Sayısı ve Şahsa ait Vergilerin Dökümü: İспенç ve Resm-i Murahasiye

No	Karyeler	Nefer	İспенç	Resm-i Murahasiye	No	Karyeler	Nefer	İспенç	Resm-i Murahasiye
1	Çağışman	21	525	42	14	Çaral-i Ülya	21	525	-
2	Zeda Cak	13	325	26	15	Rabat-i Çaral	4	100	8
3	Duma	7	175	14	16	Zuzğab	46	1150	92
4	Cumatel	9	225	18	17	Arila-i Ülya ve Süfla	38	950	76
5	Ohtola	22	550	44	18	Heva	4	100	8
6	Samhula	13	325	26	19	Karye-i	9	225	18

						Skaltbila			
7	Al	29	725	30 ⁴	20	Rabat-i Odria	12	300	24
8	Humamis	11	275	22	21	Çvanet	11 ⁵	275	22
9	Rabat-i Cak	9	225	18	22	Odria-i Süfla	22	550	44
10	Sakire	10	250	20	23	Osike	2		
11	Arkissihe	15	375	30	24	Sinuban	9	225	80
12	Husman	15	375	30	25	Kunğal	4	100	8
13	Kudra-i Ülya ve Süfla	9	225	36		Toplam	365	9075	648

Resm-i Murahasiye

Defter'de resm-i murahasiye adı altında kayıt olan bu vergi çeşidi Vilayette kilise vakıfları ve piskoposlara ait arazilerde, piskoposun yararına ödenen vergi idi. Halkın yükünü azaltmak amacı ile Defter-i Cedid-Hakani'de kaydolunduğu gibi bu verginin miktarı hane başına ikişer akçe (Akgündüz, 1994) idi. Fazla alınması uygun görülüyordu. Kuzay Nahiyesi'nden murahasiye vergisi olarak toplam 648 akçe alınmakta idi. 92 akçesiyle en fazla murahasiye vergisi ödeyen vergisi ödeyen yer Zuzğap köyüdür. Onu 76 akçe vergisiyle Yukarı ve Aşağı Arile köyü takip etmektedir. Çaral Rabat Kalesi, Heva ve Kunğal karyeleri 8 akçe murahasiye vergisiyle sonuncu yerleri paylaşmaktalar. Murahasiye vergisi tam tahrir dökümü olan 24 köyün 23'den alınmaktadır (Bkz. Tablo 14).

BAD-İ HEVA VE RESM-İ ARUS

Bad-i Hava Vergisi

Kuzay Nahiyesi'nde yukarıda adı geçen vergilerin dışında değişik isimlerle adlandırılan şahsa ait vergi çeşitleri de vardır.

Bad-i hava giderlerinin bir kısmını sancakbeyi alır, diğer kısmını da tımar sahibi sipahi aldığı için bazen bad-i hava vergileri nisf-ı bad-i hava olarak kaydedilmiştir. Kuzay Nahiyesi'nde tahriri yapılan 24 köyün tümünden bad-i hava vergisi alınmakta olup toplam miktarı 5935 akçe olmuştur (Bkz. Tablo 15)

Resm-i Arus

Resm-i Arus veya Resm-i Arusiye badi-heva grubuna dahil vergilerdendir. Gürcistan Kanunnamesi gereğince Arusiye /gelin/ vergisi beylerbeyi, sancakbeyi ve tımar sahipleri arazilerinde evlenen bakire kızlardan altmışar akçe, dul kadınlardan otuz akçe alınması uygun görülmüştü (Akgündüz, 1994: 580). Bakire kızın gelin vergisi babası kimin vergi mükellefi ise ona verilirdi. Dul hanımlar kimin toprağında yaşıyorsa vergisini ona veriyordu. Ama büyük tımar sahipleri, avcı kızları, kale muhafızları ve bekarların gelir vergisi padişaha kaydolunuyordu. Nahiyede en fazla bad-i hava ve resm-i arus vergisini ödeyen 550 akçe vergisiyle Duma köyüdür. En az vergi ödeyen köy ise 20 akçe vergisiyle Yukarı Çaral köyüdür (Bkz. Tablo 15).

⁴ Murahasiye 29 nefer karşılığında 30 gözükmemektedir.

⁵ Bir neferin ismi kayıtlarda gözükmemektedir

Tablo 15 Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi Badi-Hava, Resm-i Arus, Tapu ve Deştbanî

No	Karyeler	Bad-i Hava ve .Resm-i arus	Resm-i Tapu ve Deştbanî	No	Karyeler	Bad-i Hava ve .Resm-i arus	Resm-i Tapu ve Deştbanî
1	Cağışman	270	200	13	Kudra-i Ülya ve Süfla	89	49
2	Zeda Cak	250	80	14	Çaral-i Ülya	20	220
3	Duma	550	350	15	Rabat-i Çaral	370	300
4	Cumatel	220	70	16	Zuzğab	395	440
5	Ohtol	220	150	17	Arila-i Ülya ve Süfla	300	330
6	Samhula	350	450	18	Heva	50	80
7	Al	250	250	19	Skaltbila	300	200
8	Humamis	400	198	20	Rabat-i Odria	300	300
9	Rabat-i Cak	50	52	21	Çvanet	150	230
10	Sakire	250	200	22	Odria-i Süfla	200	336
11	Arkissihe	200	60	23	Sinuban	165	120
12	Husman	316	-	24	Kunğal	270	242
					Toplam	5935	4907

RESM-İ TAPÛ VE DEŞTBÂNÎ

Resm-i Tapû:

Bu vergi köy ve mezralarda yapılan evler için üzerinde olan toprağın öşrünü karşılamak amacıyla alınmakta idi. Bu da toprağın değerine göre tapu vergisi alınmakta idi. Genelde ürün vermeyen veya az ürün veren topraklarda evler yapılırdı. Bu yüzden verginin az ödenmesini sağlıyordu. Ayrıca o bölge halkı verimli toprakları ancak ekin için kullanmaya özen gösteriyorlardı. Bu tarih boyunca hep böyle devam etmişti.

Resm-i Deştbanî

Deştbanî iki kelimeden oluşmaktadır. "Deşt" sahra, ova ve tarla, "bân" ise, görülüp gözeten manasını ifade etmektedir (Akgündüz, 2006: 186). Deştbanînin görevi ekinleri, bağ ve bahçeleri korumak idi.

Kuzay Nahiyesi'nin tahrir dökümü verilen 24 köyün 23'ünden tapu ve deştbanî vergisi alınmakta idi. Tahrir Defteri'nde bu iki vergi çeşidi genelde "Resm- tapu ve deştbanî" şeklinde kaydolunmaktadır. Fakat Çıldır Eyâleti'nin bazı nahiyelerinde tapu ve deştbanî ayrı ayrılıkta vergilendirilmiştir. Ahıska Sancağı Azğur nahiyesinin Moksev, Zikilia, Gurkel'e yakın Sinuban ve Giorgisminda köylerinde olduğu gibi.

KUZAY NAHİYESİ'NDE DEĞİRMENCİLİK VE BEZİRHANE

XVI yüzyıl sonlarında Çıldır Eyâleti'nde bulunan işletmelerin başında değirmenler geliyordu. Su değirmenleri hububatın una çevrilmesini sağlıyordu. Değirmenlerden alınan vergi Mufassal defterde "Resm-i Asiyab" olarak kaydedilmiş reayadan alınan vergiler içerisindeydi. Değirmenler çalışma süresine göre vergilendiriliyordu. Değirmen vergisi olarak her çalıştırılan değirmen için ayda 5 akçe alınırdı. Yani yıl boyu çalıştırılırsa 60 akçe,

6 ay çalıştırılırsa 30 akçe (Akgündüz, 1994: 580) alınması uygun görülmüştü. Gürcistan Kanunnamesinde değirmen vergisi için defterde kaydolunduğu kadar alınsın diye yazılmıştı. Yeni yapılan değirmenler de eski değirmenler kadar vergiye tabi idi. 1595 yıl Tahrir defterine göre Kuzay Nahiyesi'nde 23 adet değirmen vardı. Bu değirmenlerden 22'si çalışır, bir adedi ise harap durumdaydı. Cak Rabat Kalesi'nde ve Duma karyelerinin değirmenleri yıl boyu hizmet vermekte idi. Diğer 20 değirmen ise suyun yetersizliğinden 6 ay çalışmaktaydı. Samhula köyünde bulunan iki değirmenden biri bilinmeyen nedenlerden harap durumdaydı.

Kuzay Nahiyesi'nden alınan Resm-i Asiyab vergisinin toplamı 720 akçe olarak kayıt olunmuştur (Bkz. Tablo 16).

Tablo 16. Posof Livası Kuzay Nahiyesi Değirmenleri, Çalışma Süreleri ve Vergi Miktarları

No	Karyeler (Köyler)	Asiyab	Süre	Vergisi	No	Köyler (Köyler)	Asiyab	Süre	Vergisi
		bab	ay	akçe			bab	ay	akçe
1	Cağışman	1	6	30	10	Sakire	1	6	30
2	Zeda Cak				11	Arkissihe	1	6	30
3	Karye-i Duma	1	12	60	12	Husman	2	6	60
4	Cumatel	-			13	Çaral-i Ülya	1	6	30
5	Ohtola	1	6	30	14	Rabat-i Çaral	1		30
6	Samhula	1	6	30	15	Zuzğab	2	6	60
		1		Harab					
7	Al	2	6	60	16	Arila-i Ülya ve Süfla	3	6	90
8	Humamis	2	6	60	17	Skaltbila	2	6	60
9	Rabat-i Cak	1	12	60		Toplam	22	Yürür	720
							1	Harab	

Kuzay Nahiyesi'nde olan küçük işletmelerden biri de bezirhane'dir. Bezirhane zeğrekten "Bezir yağı" almak için gerekli işletme olup su ve hayvan gücüyle çalışmaktadır (Özcan, 2014: 99) Nahiyenin yalnız bir köyünde bezirhane vardır. Bu da Yukarı Çaral köyünde faaliyet göstermekteydi. Bezirhanenin yıllık vergi miktarı 60 akçe olarak kaydedilmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti Doğuya yayılma politikasını izlerken Çıldır ve çevresine ilgisi önem arz etmekteydi. Bu yüzden XVI. yüzyılın başlarından itibaren bu ilgi daha da yoğunlaşmıştı. Bu dönemde Samtskhe-Saatabago bölgesinin büyük bir kısmı Safevi hakimiyeti altında idi. 9 Ağustos 1578 yılında Çıldır Savaşı sonucunda Osmanlıların

Safeviler üzerindeki zaferi bölgede merkezi Ahıska (Akhaltsikhe) olan Çıldır Eyâleti kurulmuştu. Posof Sancağı'nın Kuzay Nahiyesi eyaletin diğer nahiyeleri gibi Osmanlı idari teşkilatına göre yönetilmiştir.

Çıldır Eyâleti Posof Sancağı Kuzay Nahiyesi'nin XVI.yüzyıl sosyal ve ekonomik durumu tahrir defterleri ışığında incelenmemiştir. Kuzay nahiyesi hakkında olan çalışmamız bu konuda gelecekte yapılacak araştırmalar için ileri doğru atılmış ilk adım ve daha geniş kapsamlı araştırmalar için başlangıç olacaktır.

XVI. Yüzyıl Tahrir Defteri olan “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” tahrir defterinin eski Türkçe (Osmanlıca) metni henüz günümüz Türkçesine aktarılmamıştır. Tarafımızdan yapılan Kuzay Nahiyesi'nin günümüz Türkçesine aktarılması araştırmacılar için Posof'la ilgili ilk kaynağa ulaşması yönünde önemli olacaktır.

ÇALIŞMAMIZDA ADI GEÇEN KELİMELER SÖZLÜĞÜ

Adet-Resim (Parlatır, 2011: 43), vergi

Adet-i ağnam: Koyun ve keçiden alınan resme verilen addır (Pakalın, 1946: 20). Buna resm-i ganem denirdi (Yılmaz, 2010: 16). Gürcistan Vilayeti Kanunnamesi'ne göre resm-i ağnam iki koyuna bir akçe alınması kanun gereği olmuştur ki, bu da abril (Nisan) ayında alınması uygun görülür. (Akgündüz, 1994: 580). Koyun ile kuzu bile sayılmak kanun olmuştur (Akgündüz, 1994: 580). Ahalisi olmayan bazı köylere gelip orada koyun edinseler defterde yazılı olmasa da koyun vergisini ödemekle hükümlü idiler (Akgündüz, 1994: 580). İki koyuna bir akçe alındığına göre çubuk akçesi olan on koyuna bir akçe ve her sürüden bir koyun şişlik adı altında her hangi bir şey alınması kanunda uygun görülmemiştir (Akgündüz, 1994: 580).

Akçe: Vaktiyle mütedâvil bulunmuş küçük gümüş sikke (Şemseddin Sami, 2011: 43)

Alaybeyi: Miralay rütbesinde olan vilayet merkezlerindeki jandarma kumandalarına verilen addır. 1908 İnkilâpından sonra bu tabir kaldırılmış ve onun yerine "alay kumandanı" tâbiri kullanılmıştır (Pakalın, 1946: 45)

Antroponim: Kişi adlarını inceleyen bilim dalı (TDK, 1998: 118)

Aznaur: Asilzade (Ahveldiani ve Topuria, 1950: 6). Asilzadeler feodal sınıfının çoğunluğunu teşkil ediyordu. Aznaurlar toprak sahibi olmakla yanı sıra askeri hizmette de bulunmakta idiler. Aznaurlar hem irsi hem de hizmete göre de olabiliyorlardı (Bekadze, 2014A: 9).

Bâd-i havâ: Havadan gelen, yani nereden geldiği belli olmayan bir vergidir. Reayanın toprak sahibine ödediği nakdî vergilerdendir (Yılmaz, 2010: 53). “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” Tahrir Defterinde bu vergi Bâd-i Hava ve Resm-i arus (bazen de resm-i arusiye) şeklinde alınmaktadır.

Bağ resmi: Bağlardan alınan vergi. Ürünün 1/10 alınır. Osmanlı zamanında 1 dönüm için 24 akçe alınır. Sahib-i arz tarafından alınan yıllık vergi (Yılmaz, 2010: 53). Gürcistan Vilayeti Kanunnamesi gereğince bağdan behre alınması öngörülmüştü (Akgündüz, 1994: 579).

Bağçe resmi: Sahib-i arz tarafından alınan yıllık vergi (Yılmaz, 2010: 53).

Behre: Su istifade ettiği için alınan vergi. Bu da mahsulün 1/5 /beşde biri/ kadar idi.

Beylerbeyi: Osmanlı zamanında günümüzdeki illere benzer eyaletlerin başında bulunanlar beylerbeyi olarak bilinmektedir. Beylerbeyi askerî ve mülkî salâhiyetlere sahip idiler (Pakalın, 1946: 216)

Çayır: "Gerek tabî ve gerek sunî yani tohumunu ekmekle ot bitmeye mahsus yer ki ekseriya su altında bulunur ve mahsûlü olan ot ya baharda içinde bağlanan hayvanlara yeşil yedirilir veyâhut biçilip kış için kurutulur" (Şemseddin Samî, 2011: 398).

Çeribaş: Kumandan ve serasker anlamlarına gelmekte olup sipahi, müselleme, voynuk, çingene, yörük, tatar, evlad-i fatihan ve akıncı gibi askeri teşekküllerin zabitlerine verilen addır (Özcan, 1993: 270).

Çiftlik: Bir köylü hane halkı için 60 ile 150 dönüm arasında değişen bir çift öküzle sürülebilecek arazi (Yılmaz, 2010: 114).

Çift vergisi: Buna çift resmi de denir. En az bir çift miktarındaki araziye eken Müslüman köylüden öşür vergisine ek olarak yılda bir defa alınan arazi vergisidir (Yılmaz, 2010: 113)

Defter: Osmanlı Bürokrasinde çeşitli kayıtların tutulması için kullanılan evrakın bir araya getirilmiş şekli (Yılmaz, 2010: 127).

Defter-i Cedîd-i Hakanî: Şahsî tasarruf, timar, zeamet ve hasların, mülk ve vakıfların ve bunlarda vuku bulan değişikliklerin kaydıyla sorumlu olan daire; Tapu ve Kadastro.

Defter-i Mufassal: Arazilerin alanı, sınırları ve sahiplerini ayrıntılarıyla gösteren defter (Yılmaz, 2010: 127)

Dönüm vergisi: Köylünün ekip biçtiği toprağın her dönümü için ödediği maktu vergi olup toprağın verimliliğine göre iki, üç veya beş dönümden bir akçe alınmaktadır (Yılmaz, 2010: 541)

Erzen: darı (Parlatır, 2011: 412). Erzen Arapçadan gelme ve pirinç (Ayyıldız, 1991) anlamına da gelmektedir.

Eyalet: Valiler tarafından yönetilen (Parlatır, 2011: 427) ve bir çeşit bağımsızlığı olan büyük il.

Fitonim: Her türlü ağaç ve bitkileri bildiren onomastik birimlerindedir (Bekadze, 2013A: 894)

Hâlî: Boş

Hâlî harab: Tahrif olunmuş, yıkılmış, reayasız

Hâs: Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan timar ve diriliklere verilen ad (Yılmaz, 2010: 225)

Hınta: Buğday demektir (Yegin ve arkadaşları, 2006: 360). Miktarı kile olarak belirlenerek karşısında da tahrir fiyatı yazılmıştır. Buğdayın kilesi 12 akçe idi.

Hidronim: Doğada mevcut ve insanlar tarafından düzenlenen okyanus, nehir, göl, deniz, körfez, boğaz, kanal, baraj, kanal, çağlayan gibi su kaynakları hidronime ait olmaktadır (Bekade, 2013c: 894)

İспенç resmi : Osmanlı topraklarında tarımla uğraşan gayrimüslimlerden alınan vergidir (Yılmaz, 2010: 286). Çıldır Eyâleti'nden ispenç vergisinin miktarı 25 akçe olarak belirlenmişti. İспенç vergisinin ödeyen Çıldır Eyâleti reayası resm-i çift, resm-i nim ve resm-i dönüm alınmıyordu (Akgündüz, 1994: 578).

Karye: Köy (Yılmaz, 2010: 323)

Kile: Keyl arapça. hububat ölçmeye mahsus ölçü, ölçek, kile (Şemseddin Sami, 2011: 942) olup 25, 659 kg. dır (Yılmaz, 2010).

Kethüda: Büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerini gören adam hakkında kullanılan bir tabirdir (Pakalın, 1952: 251).

Khor: "Khorden fiilin kökü" "yemek" (Celali, 2010: 691)

Ktematonim: Ktematom yunanca "ktematos"-eşya ve "onuma"-ad kelimelerinden oluşmaktadır (Bekadze, 2013A: 893).

Mahalle: Bir yerleşim biriminin bölündüğü her bir kısım (Parlatır, 2011: 991)

Menn: Çıldır Eyâleti'nde "menn" ağırlık ölçüsü olarak sıra ölçümlerinde kullanılmıştır (Cikia, 1947). Halil İnalçık'a göre menn 12 okka, yani 15,388 kg olmak üzere ağır ve 6 okka, yani 7,694 kg olmak üzere hafif olmak üzere ikiye ayrılır (İnalçık, 2003: 445). Doğuda Nahçıvan Bölgesinde 1 menn 13 kg olduğu kayıtlardan bilinmektedir (Bünyadov ve Memmedov, 2001: 13). "Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan" Tahrir Defteri vergi değerlerinden anlaşıldığı gibi 1 menn 8 akçedir (Cikia, 1947).

Mezra'a: Arapça kelime olup şu anlamları ifade etmektedir: 1. Ekime elverişli tarla veya yer; 2. En küçük yerleşim birimi (TDK, 1998: 1556)

Mufassal: İdari taksimata göre düzenlenen, nüfus, üretime ve vergilere dair bilgiler ihtiva eden ayrıntılı (Parlatır, 2011: 1111) tahrir defteri (İcmal)

Murahasiye. Gürcistan Vilayeti Kanunnamesi'nde yasalayan (Akgündüz, 1994: 581) ve Tahrir defterinde resm-i murahasiye adı altında toplanan bu vergi Vilayette kilise vakıfları ve piskoposlara ait arazilerde, piskoposun yararına ödenen vergi idi. Halkın yükünü azaltmak amacıyla Defter-i Cedid-Hakani'de kayd olunduğu gibi bu verginin miktarı hane başına maktu olarak yıllık ikişer akçe idi (Akgündüz, 1994: 581).

Nahiye: Bölge (Parlatır, 2011: 1252). Kazadan küçük, köyden büyük belde

Onomastik: Fransızca onomastique kelimesinden türemiş olup özel adlar bilimi anlamına gelmektedir (TDK, 1998: 1688)

Oronim: Yunanca "oros"-dağ anlamında olup dağ, sıradağları, vadileri, tepeleri, çayırları, tarlaları, bağları, bahçeleri, çiftlikleri ve diğer özel isimleri içerir (Superenskaya, 1985: 64).

Oykonim: Yunanca "oykos" (mesken) ve "onuma" (ad) olup toponimin bir çeşididir. Bu "şehir", "kasaba" ve "köy" tipli yerleşim birimlerini içine almaktadır (Podolskaya, 1988: 192).

Piskopos: Bölgenin başpapazı olup fetva verme yetkisine haiz üst kademeli din adamıdır. Kkelimenin kökü Yunanca "episkopos" sözcüğünden gelmektedir. "Epi" yukarıdan ve "skopos" bakmak sözcüklerinin birleşmesinden ibarettir. Yani yukarıdan, üstten izleyen, gözeten anlamlarını taşımaktadır.

Post: Deri (Celali, 2010: 167)

Posukh: Ortaçağ başlarında Dağıstan'dan gelen Kıpçak oymağı (Kırzioğlu, 1998: 520).

Rabat: Arapça "Ri'bat"kelimesinden türetilmiş olup "güçlendirilmiş", "güçlendirilmiş kale"anlamına gelmektedir. Çıldır Eyâleti'nin merkezi Ahıska Rabat'ı ekonomi, ticari, siyasi ve idari bir merkez idi (Bekadze, 2013C: 85).

Reaya: Bir hükümdarın idaresi altında vergi veren halk için kullanılan bir deyimdir.

Resim: Arapça bir kelimedir. Bir çok manasından başka "vergi" yerinde de kullanılır (Parlatır, 2011: 1404). Bu manasıyla o, devlet adına herhangi bir maldan tahsil edilen vergi demektir. Çoğulu "rüsûm" gelir. Bunun da çoğulu "rusûmât" tır.

Resm-i Arus: Bad-i Hava vergilerinden olan resm-i arus düğün veya gerdek gelinin bakire, dul ve gayrimüslim olmasına göre 60, 30, 15 akçe olarak değişik miktarlarda alınan vergi idi (Yılmaz, 2010: 37). Çıldır Eyâleti halkı gayrimüslim olduğundan beylerbeyi, sancakbeyi ve büyük tımar sahiplerinin arazilerinde bakire kızlardan altmışar, dul bayanlardan otuzar akçe alınıyordu. Diğer tımar sahiplerinin gelin vergisi, yarım kaydolan yerlerden sipahileri; ve başka yarımını ise sancakbeyine kaydolan yerlerde sancak zabitlerinin alması uygun görülmüştü. Bakire kızın gelin vergisi babası kimin vergi mükellefi ise ona, dul hanımlar her kimin toprağında yaşıyorsa o yerin tımar sahibine gelin vergisini ona verirler (Akgündüz, 1994: 580).

Resm-i Asiyab: Asiyab Pehlevi kökenli olup su değirmeni anlamına gelmektedir (Şemseddin Sami, 2011: 36). Asiyab iki kelimeden müteşekkildir. Asiya değirmen (Sami, 2011: 36) ve ab su (Şemseddin Sami, 2011: 22) demektir. Su değirmenini yel değirmeninden ayırmak için Asiyab kelimesi kullanılmıştır. Asiyab akarsu yakınlarında kurulan su değirmenleridir. Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan tahrir defterinde her değirmen “bab”, yani işleyen bir değirmen taşı olarak kabul edilmiştir. Vergi de bab hesabı üzerinden alınmakta idi. Gürcistan Kanunnamesi gereğince tam yıl çalışan değirmenden altmış akçe ve altı ay çalışandan ise otuz akçe resm-i asiyab (Akgündüz: 1994: 580), yani değirmen vergisi alınır.

Resm-i Bezirhane : Bezirhane iki kelimeden oluşmaktadır. Arapça kelime olan Bezir, yani keten tohumu (Şemseddin Sami, 2011: 224) ve Hane – ev veya yer demektir. Bezirhane Bezir yağı üretilen yer (Parlatır, 2011 : 191) anlamına gelmektedir. Gürcistan kanunnamesinde bezirhane ile ilgili her hangi bir madde bulunmamaktadır. Harput sancağı kanunnamesine bezirhaneden alınan yıllık gelir vergisi 60 akçedir (Akgündüz, 1994: 545).

Resm-i Hınzır: Hınzır Arapçadan gelmiş olup domuz demektir. Çoğulu hanazırdır (Parlatır, 2011: 575). Bölge halkı gayrimüslim olduğundan domuzculuk burada çok yaygın idi. Hayvancılıkta koyundan sonra 2. yerde idi. Otlamaya götürülen her baş domuzdan bir akçe alınır.

Resm-i Kevvare: Kevvare petek anlamında olup halk arasında arı kovanı (Türkçe Sözlük. II. 1998) anlamındadır. Kanunnamelerde buna Kovan resmi de denir. Kovan resmi arıcılıkla uğraşanlardan kovan başına alınan vergidir. Gürcistan Vilayeti Kanunnamesi'nde resm-i Kevvare olarak adlandırılan bu verginin miktarı her kovan başına ikişer akçe (Akgündüz, 1994: 580) olarak belirlenmiş olup tımar sahibine verilirdi. Kovan resminin alınma zamanı genelde harman vaktinde güz aylarında idi.

Resm-i Yatak: Buna Ağıl resmi de denir. Yaylak ve kışlak olarak başka bir tımar arazisinde otlatılan koyun ve keçi sürülerinin barındıkları yer için sürü başına 3-24 akçe arasında değişen miktarlarda alınan vergi. Çit parası, yatak hakkı da denirdi (Yılmaz, 2010: 20). Yüzle üç yüz arası değişen her sürüden bir koyun, eğer koyun sayısı sürüden az ise on koyuna bir akçe alınması kanun gereği olmuştu (Akgündüz, 1994: 580) . “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” Tahrir defterinde bu vergi Resm-i Yatak şeklinde ismi geçmektedir.

Resm-i Yaylak: Yaylak resmi Kanunnamelerde otlak resmi, resm-i merai ve yatak resmi olarak geçmektedir. “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” tahrir defterinde bu vergi Resm-i Yaylak şeklinde geçmektedir. Sürülerini başka bir tımar ve ya miri

arazilerde otlatan sürü sahipleri yılda bir defaya mahsus bu vergiye tabi tutulmuşlardı. Yaylak resmini sancak içerisinde olanlar vermezdi (Çağatay, 1947: 509-510).

Resm-i Yonca ve Giyah: Bu vergi hayvancılıkla ilgili vergilerden olup yonca ve kuru ottan alınır. Vilayet'te hemen hemen her köyden bu vergi toplanır.

Resm-i Tapu: Devlet arazisi üzerine yapılan binalardan, kuru ve harman yerinden alınan vergi (Parlatır, 2011: 1404). Büyüklük ve toprağın verimlilik derecesine 50, 40, 30 veya 20 akçe alınır (Yılmaz, 2010: 543).

Deştbanı: Farsça bir kelime olup “deş” kelimesi otlak veya mera anlamına gelmektedir. Deştban- otlakları koruyan, kır bekçisi demektir. Ceraim-i hayvanat denilen bu resim, her hangi bir şahsın atı veya sığırı başkasının ekinine girip zarar verdiği takdirde, hayvan sahibinden alınır. Çıldır Eyâlet kanunnamelerinde yazıldığına göre, bir kişinin sığır veya atı birisinin ekinine girse “zararlar tazmin ettirildikten sonra davar sahibine beş değnek vurulup davar başına beş akçe cerime alınması (Akgündüz, 1994: 581)” emir olunmuştur.

Şa'ir: Arpa (Parlatır, 2011: 1554)

Sancak: Osmanlıda vilayetlerin bölündüğü idarî bölgenin her birine verilen ad. Mutasarrıfluk da denir (Parlatır, 2011: 1456).

Sancakbeyi: Sancağın asker ve asker dışındaki yönetimden sorumlu olan görevli (TDK, 1998: 1903).

Şıra: Şıra (şarap) vergisi. En eski şarapçılık örneği 8000 yıl öncesine ait olup Gürcistan bölgesinde yetiştirilmektedir (Bekadze, 2013C: 93). Ahıska bölgesi tüm dünyada yüksek ve dağlık alanda üzüm yetiştiren tek bir bölgedir. Şıranın ölçü birimi “Men” dir. Bir men şıra sekiz akçedir.

Tahrir: “Nüfus ve arazi gibi umumi olarak yapılan yazma yerinde kullanılan bir tâbirdir” (Pakalın, 1954: 377)

Timar: “Fetih sırasında Arazi-i emiriyye itibar edilen yerlerden sipahilerle zaimlere kılıç hakkı olarak verilen Beyt-ül-mal hissesi yerinde hakkında bir tâbirdir” (Pakalın, 1954: 497).

Toponim: Fransızca toponymie kelimesinden olup yer adlarını inceleyen bilim dalıdır (TDK, 1998: 2238)

Urbanonim: Yunancadan gelme “urbanus”-“şehir” ve “onuma”-“ad” kelimelerden teşkil olunmuş şehir içindeki mahalleleri, sokakları, meydanları, çıkmazları, caddeleri, tiyatro, müze, sinema, kafe, mağaza, değirmen, bezirehane v.b. gibi yerleri bildirmektedir (Bekadze, 2013B: 862)

Yarım vergisi: Çift resminin yarısı (Yılmaz, 2010: 502)

Zeğrek: Buna keten vergisi de denir. Arapça kettan adlandırılan bu bitki küçük tohumları ve lifleri ile iplik yapılarak dayanıklı dokuma işlerinde kullanılmaktadır. İlk çağda pamuktan sonra kullanılan ham maddedir.

KAYNAKÇA

AHUNDOV M. F. (1961). **Esərləri**. 3 cildə, II c. Bakı: Azərbaycan SSR EA Basımevi.

AHVELDİANİ G. C. ve TOPURİYA B. T. (1950). **Kartul-rusul leksikoni** (Gürcüce-Rusça Sözlük, Sakartvelos SSR Sahelmsipo gamomsemloba (Gürcistan SSR Devlet Neşriyatı), Tbilisi

AKDAĞ, Mustafa (1979). **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarih**, C. II. İstanbul: Tekin Yayınevi.

AKGÜNDÜZ Ahmet (1994). **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**. 7/1. Kitap. Kanuni Devri Kanunnameleri (IV), 7/II. Kitap. II. Selim Devri Kanunnameleri, VI.Bölüm: Gürcistan Eyaleti Kanunnameleri.

AKGÜNDÜZ Ahmet (1994). **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**. 7//II. Kitap, II. Selim Devri Kanunnameleri. Dördüncü Bölüm. Diyârbekir Eyaleti Kanunnâmeleri (Harpurd Sancağı Kanunnâmesi); Altıncı Bölüm. Gürcistan Eyaleti Kanunnâmeleri (Gürcistan Vilâyeti Kanunnâmesi), Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul

AKGÜNDÜZ Ahmed: (2006). **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, 1. Kitap. Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri, 2. Baskı, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

AYYILDIZ Erol (1991). **Türkçe-Arapça, Arapça-Türkçe Sözlük**, 8. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat

BARCAN, Ömer Lütfü (1941). "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri". İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, II/I.

BAYRAKTAROĞLU Fehmi (1998). **Posof "Her Yönüyle"**, İzmir, Hürriyet Matbaası

BEKADZE Shota (2013A). " XVI. Yüzyılda Posof ve Çevresine bağlı Antroponim ve Toponimlerin Lengüistik Özellikler"i. Bildiriler Kitabı: 13. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişibilim Sempozyumu: Basit Üslup, 26-28 Eylül 2013; Kars. **Book of Proseedings 13-th International Language, Literature and Stylistics Symposium**: Simle Style. September, 26-28, 2013, s. 885-887, Kars.

BEKADZE Shota (2013B). "XVI. Yüzyılda Osmanlı Kaynaklarında Ahıska Çevresi ile Bağlı Antroponim ve Toponimlerin Lengüistik Özellikleri", **İnternational Symposium on Language and Communication**: Exploring Novelities, June 17-19, 2013, s. 851-864, İzmir.

BEKADZE Shota (2013C). "1595 Yılında Çıldır Eyaleti Ahıska Sancağı'nın Otskhe Nahiyesi", **Türkish Studies-İnternational Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 8/11 Fall 2013. p. 81-98, Ankara-TURKEY

BEKADZE, Shota (2014A). "XVI. Yüzyılda Ahıska Sancağı'nın Aspinza Nahiyesi'nde Sosyal ve Ekonomik Yaşam", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 40 Ocak-Şubat 2014. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN: 1694-528X. İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabad-KIRGIZİSTAN. JEL KOD: M-Y...ID 70 K: 92. ss. 1-20, <http://www.akademikbakis.org>

BEKADZE Shota (2014B). "XVI. Yüzyılda Ahıska Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat", V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu, "Tarihi ve Güncel Siyasi Konular: Görüşler& Öneriler" 6-7 Aralık 2012, **Sempozyum Bildirileri**, V. Black Sea International Sempozyum "Historical and Current Political Issuez: Opinions & Suggestions", December

6-7 2012, Symposium Papers, ss. 561-623. EkoAvrasya Yayınları, Editörler: Gül Sarıkaya-Fatma Çoban, Ankara

BÜNYADOV Ziya ve MEMMEDOV (Qaramanlı) Hüsameddin (2001), **NAXÇIVAN SANCAĞININ MÜFƏSSƏL DƏFTƏRİ** 9 məhərrəm 1140 (27 avqust 1727), Bakı-"Elm"

CELALİ, Mir Cemal (2010). "**Türkçe-Farsça Sözlük**". Ankara, PalmeYayıncılık.

CİKİA Sergey (1947), **Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan**, I. Kitap, Tbilisi, İzdatelstvo Akademi Nauk Gruzinskoy SSR.

ÇAĞATAY Neş'et (1947). "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 5, ss. 483-511.

DALGALI, Fatih (2008). **45 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Simav Nahiyesi**. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ELMALILI M. Hamdi Yazır (2012). **Bilgisayar Hatlı 5'li Kur'an-ı Kerim ve Meali**. İstanbul: Aktif Dağıtım Yayınları

EMECEN Feridun (1989). **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara, TTK Yayınları

EMECEN Feridun (1993). **TDV İslam Ansiklopedisi**, Cilt 8 "Çıldır Eyaleti", İstanbul: TDV.

EVLİYA ÇELEBİ (1314/1896). **Evlıya Çelebi Seyahatnamesi**, İkinci Cilt. Maarif-i Nezaret-i Celilesi'nin Ruhsatıyla, "Der Searde "İkdam" Matbaası.

EVLİYA ÇELEBİ (2006). **Evlıya Çelebi Seyahatnamesi**, Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit. Hazırlayanlar: Yücel Dağlı-Seyit Ali Karaman. 2. Cilt- 2. Kitap. İstanbul: YKY

EYUBOĞLU İsmet Zeki (2004). **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, İstanbul: Sosyal Yayınlar

GÖYÜNÇ Nejat (1979). "Hane Deyimi Hakkında", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, ss. 331-348

GÖYÜNÇ, Nejat (1997). "Hane". **TDVİA**, C. XV, ss. 552-553, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

HAİG, T. W. (1967). "Karye", İstanbul: **İA**, C. 9.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ (1998). **Telhüsü'l-Beyan Fı Kavanin-i Al-i Osman** (Haz.Sevim İlgürel. Ankara: TTK Yay.

İNALCIK Halil (1956). "V. Beynelmîlel Onomastik İlimler Kongresi", V. Beynelmîlel Onomastik İlimler Kongresi (Salamanca, 12-15 Nisan). s. 226. Ankara: TTK.

İNALCIK Halil (1987). "Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid". Ankara: TTK.

İNALCIK Halil (2000). "Ağırlıklar ve Ölçüler". **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, C. I. İstanbul: Eren Yayıncılık.

İNALCIK Halil (2003). **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600**, Çeviren Ruşen Sezer, İstanbul: YKY.

KAŞGARLI Mahmud (2006). **Divanü Luğat-it-Türk** (Çeviri), Çev. Besim Atalay, 5. Baskı, Cilt 1, Ankara.

KATİP ÇELEBİ (2013). **Cihannüma I-II**, 1. Baskı, Ed. Said Öztürk, İstanbul, MEDAM

KIRZIOĞLU [MEHMET] FAHRETTİN (1998). **Osmanlıların Kafkaz Ellerinin Fethi/1451-1590**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

LOMSADZE Şota (1999). **Mesheti i meshi**, Tbilisi: “Merani-3”.

ÖZCAN Abdülkadir (1993). "Çeribaşı", **DİA**, Cilt: 8, ss 270-272, İstanbul.

ÖZCAN Doğukan (2014). “XVI. Yüzyılda Çıldır, Posof ve Büyük Ardahan Sancaklarında Zeyrek Tarımı”, **Karadeniz-Black Sea- Черное море, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi**, Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ardahan / Türkiye

PAKALIN Mehmet Zeki (1946). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.

PAKALIN Mehmet Zeki (1952). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, XIII. Fasikol. İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.

PAKALIN Mehmet Zeki (1954). **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, III, XVIII. Fasikol. İstanbul, Maarif Basımevi.

PARLATIR İsmail (2011). **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, 4. Baskı, Ankara, Yargı Yayınevi

PODOLSKAYA Natalia Vladimirovna (1988). **Slovar Russkoy Onomasticheskoj Terminologii**. Akademi Nauk SSSR İnstitut Yazıkoznaniya. Moskva: İzdatelstvo “Nauka”.

PÜSKÜLLÜOĞLU Ali (2012). **Türkçe Sözlük**, Ankara, Arkadaş Yayıncılık

SERTOĞLU Midhat (1992). **Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.

SUPERENSKAYA A.V. (1985). **Çto Takoe Toponimika (Toponomika nedir?)**, Moskva.

SVANİDZE M. (1999). **Osmanlı Tarihi**, c. 1. Tiflis: Chronografi Yayınevi.

ŞEMSEDDİN SAMİ (2011), **Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)**, Haz. GÜNDOĞDU Raşit, ADIGÜZEL Niyazi, ÖNAL Faruk, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık

TURAN Şerafettin (1963). “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İdari Taksimatı”/1631-32 tarihli bir İdari Taksimat Defteri”, Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı, s. 222-223.

TÜRK DİL KURUMU [TDK], **Türkçe Sözlük**, I-II (1998), 9. Baskı, Haz. İsmail Parlatır, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Ankara: TDK Yayınları.

YATSENKO Nikolay Emelyanoviç; E. **Tolkoviyy slovar obşestvovedçeskikh terminov**, Sankt-Peterburg, İzdatelstvo “Lan”, 1999.

YEGIN Abdullah, BADILLI Abdülkadir, HEKİMOĞLU İsmail, Çalım İlham (2006), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat**, İstanbul, Ssebat Basım Yayım Ddağıtım Hiz. LTD. ŞTİ

YILMAZ Fehmi (2010), **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, İstanbul, Gökkuşe

ZELİNSKİY Stepan Pavloviç (1889). “**Obyasnitelny Slovar Tatarskikh, Gruzinskikh i Armyanskikh Slov**”. Tiflis: Rotinians, M.D. Matbaası.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

ERGENÇ Özer (1984), “Osmanlı Şehrindeki «Mahalle» nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, **The Journal Of Ottoman Studies** IV, s. 69, Editörler, Halil İnalıcık-Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, http://www.isam.org.tr/documents/dosyalar/pdfler/osmanli_arastirmalari_derGISi/osmanli% C4%B1_sy4/1984_4_ERGENCO.pdf (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2015).

YALINKILIÇ Mustafa Kemal (2009), T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Ardahan İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, **ARDAHAN POSOF Yaban Hayatı Geliştirme Sahası GELİŞME VE YÖNETİM PLANI**, Hazırlayanlar: Burak TATAR (Çevre ve Orman Uzman Yrd. (Biyolog)) Cihangir ALTUN (Orman Mühendisi), Erdal ÖZÜDOĞRU (Orman Mühendisi), Ali Vatan SEZER (Ardahan DKMP Mühendisi) , Yıldırım Lise (Doğa Derneği), Can YENİYURT (Doğa Derneği), Ferdi AKARSU (Doğa Derneği), ss. 1-49, [http://bolge13.ormansu.gov.tr/13bolge/Files/duyurular/ Kars_posof_yhgs_plan.pdf](http://bolge13.ormansu.gov.tr/13bolge/Files/duyurular/Kars_posof_yhgs_plan.pdf), Erişim Tarihi: 16 Nisan 2016

EK

DEFTER-İ MUFASSAL VİLÂYET-İ GÜRCİSTAN

("Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan", Türkçe metni tercüme, tetkik ve tahşiye eden S. Cikia, Birinci Kitap, Metin, Gürcistan S. S. Cumhuriyeti Ulum Akademisi Neşriyat Evi, Tiflis, 1947, ss. 17-18, 320-336)

20. NAHİYE-İ KUZAY DER LİVÂ-İ POSHOV

NAHİYE-İ KUZAY DER LİVÂ-İ POSHOV (Cikia, 1947: 17-18)

Sıra No	Karye	Hasıl	Sıra No	Karye	Hasıl
1	Karye-i Çağışman	6.000	17	Karye-i Arila Ulya ve Sufla	20.000
2	Karye-i Zeda-i Cak	2.000	18	Karye-i Heva	4.000
3	Karye-i Doma	11.500	19	Karye-i Goracvar	500
4	Karye-i Cumatel	6.000	20	Karye-i Sahniki	2.000
5	Karye-i Ohtola	8.000	21	Karye-i Gelaten	4.100
6	Karye-i Samhula	25.000	22	Karye-i Guman	2.000
7	Karye-i Al	15.000	23	Çiftlik miş? der karye-i Odria-i Sufla ve Ulya	500
8	Karye-i Hunamisi	14.500	24	Çiftlik ve bağı ve bahçe-i Veli der karye-i .. (adı geçen köy)	1.000
9	Karye-i Rabat-i Cak	2.000	25	Karye-i Skaltbila	16.000
10	Karye-i Sakire	10.000	26	Karye-i Rabat-i Odria	20.000

11	Karye-i Arkissihe	12.000	27	Karye-i Çvanet	11.000
12	Karye-i Husman	3.000	28	Karye-i Odria-i Sufla	14.000
13	Karye-i Kudra-i Ulya ve Sufla	1.300	29	Karye-i Osike	9.000
14	Karye-i Çaral-i Ulya	8.000	30	Karye-i Zuğula	3.500
15	Karye-i Rabat-i Çaral	10.000	31	Karye-i Sinuban	2.000
16	Karye-i Zuzğab	30.000	32	Karye-i Kunğal	4.000

20. NAHIYE-İ KUZAY DER LİVÂ-İ POSHOV (Cikia, 1947: 320-336)

1. Karye-i Cağışman Ma'a Mezraa-i Esrakula Tâbi'-i Mezbûr (Cikia, 1947: 320)

Leşkere veled-i Giorgi	Kristeşa veled-i Mate	Aleksa veled-i Piralala	Elia berader-i o
Basile veled-i Yordana	Gülşedep veled-i Simona	Erer veled-e Yevane	İvdariye veled-i Sabiya
Omana veled-i Loma	Davita veled-i Siyavuş	Elia veled-i Grigol	Gogiça veled-i Sema
Papuna berader-i o	Orosma veled-i Davit	Sela veled-i Zakira	
Hahuta veled-i Dadarke	Redarma berader-i o	Yamana torunu	
Gogiça berader-i o	Zuraba veled-i Anania	Gogiça veled-i Çorğola ⁶	

Hasıl: 6.000

[Vergi Kalemler]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemler]	Kıymet
İспенç, 21 nefer		525	Resm-i bostân	150
Hınta	250	2500	Âdet-i ağnam	250
Şa'ir	150	1200	Resm-i tapû ve deştâni	200
Çavdar	25	200	Resm-i murahasiye	42
Erzen	25	200	Resm-i yaylak	58
Resm-i yonca ve giyâh		175	Bad-i havâ ve resm-i arûs	270
Resm-i kevvâre		100	Âsiyâb 1 bâb 6 eşhur	30
Resm-i hıncır		100		

Çayır-i Sansariye der tasarruf-i ahali-i karye-i mezbur

2. Karye-i Zeda Cak Ma'a Mezraa-i Renimsa Tâbi'-i M [Mezbûr] (Cikia, 1947: 320)

Grigola veled-i Tarala	Manvela berader-i o	Revaza veled-i o	Basil berader-i o
Zakira veled-i Şalva	Zaraspa veled-i Şalva	Badura torunu	
Gogiça veled-i Maman	Masura veled-i Geluna	Leşkere veled-i o	
Mamle veled-i Karbel	Manvel nam	Kevsare veled-i Çita	

⁶ Kvarkvare

Hasıl: 2.000

[Vergi Kalemler]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İspenç, 13 nefer		325	Resm-i hınzır	40
Hinta	50	500	Resm-i bostan	60
Şa'ir	50	400	Âdet-i ağnam	100
Çavdar	5	40	Resm-i tapu ve deştâni	80
Erzen	3	24	Resm-i murahasiye	26
Resm-i yonca ve giyâh		111	Resm-i yaylak	44
Resm-i kevvâre		50	Bad-i havâ ve resm-i arûs	250

3. Karye-i Duma Ma'a Mezraa-i Hol.. Tâbi'-i M [Mezbûr] (Cikia, 1947: 321)

Dosila veled-i Kvirika	Berzena nam	Shirtla nam	Yordana berader-i o
Elia veled-i o	Marzende torunu	Varazgüle torunu	

Hasıl: 11.500

[Vergi Kalemler]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İspenç, 7 nefer		175	Resm-i bostân	250
Hinta	500	5000	Resm-i tapu ve deştâni	350
Şa'ir	500	4000	Resm-i murahasiye	14
Çavdar	25	200	Resm-i yaylak	200
Zeğrek	10	80	Resm-i yatak	76
Resm-i yonca ve giyâh		145	Bad-i havâ ve resm-i arûs	550
Resm-i kevvâre		150	Asiyab 1 bab senetün kâmile	60
Resm-i hınzır		250		

4. Karye-i Humatel Ma'a Mezraa-i Sarmula Tâbi'-i M [Mezbûr] (Cikia, 1947: 321)

Gogiça veled-i Muğrura	Okropir veled-i Kesah	Tevdor torunu
Sabia berader-i o	Yason veled-i Kuba	Gabriela berader-i o
Zakira veled-i o	Ahalbed berader-i o	Zaza veled-i Giorgi

Hasıl: 6.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymeti	[Vergi Kalemleri]	Kıymeti
İspenç	9 nefer	225	Resm-i hınzır	60
Hinta	250	2500	Resm-i bostân	40
Şa'ir	300	2400	Resm-i tapu ve deştâni	70
Çavdar	10	80	Resm-i murahasiye	18

Zeğrek	5	40	Resm-i yaylak	80
Resm-i yonca ve giyâh		155	Resm-i yatak	62
Resm-i kevvâre		50	Bad-i havâ ve resm-i arûs	220

Çayır-i Huvarshale der tasarruf-i ahali-i karye m [mezbur]

5. Karye-i Ohtol Tabi'-i M [Mezbûr] (Cikia, 1947: 322)

Romanoz veled-i Zazia	Markar veled-i Maman	Varzel veled-i Gulaba	Lasure torunu
Rubena berader-i o	Mahira veled-i Ziyade	Înuka veled-i Giorgi	Zakira veled-i Cömert
Mahira veled-i Mazan	Masura veled-i Şakir	Şakira veled-i Yosye	Masasa veled-i Rosap
Yevane veled-i Zir	Basila veled-i Şakira	Varzel veled-i Gubel	Mahira veled-i Varzel
Hosik veled-i Kadime	Mahira veled-i Musa	Sozia veled-i Grigol	
Rosteva(n) berader-i o	Revaza veled-i Yevane	Îlala torunu	

Zemin-i Kanzel Aznaur ma'a çayır ve âsiyâb hala der tasarruf-i Yunus serasker ber mücib-i hüccet-i şer'iyye öşrûn ve resmin verir.

Hasıl: 8.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 22 nefer		550	Resm-i bostân	90
Hınta	300	3000	Âdet-i ağnam	230
Şa'ir	400	3200	Resm-i tapû ve deştâni	150
Çavdar	10	80	Resm-i murahasiye	44
Zeğrek	5	40	Resm-i yaylak	56
Resm-i yonca ve giyâh		130	Âsiyâb 1 bab 6 eşhar	30
Resm-i kevvâre		100	Bad-i havâ ve resm-i arûs	220
Resm-i hıncır		80		

Çayır-i Harsazaul, Mahlefema ve Kerdar [der] tasarruf-i ahali-i karye-i m [mezbur]. Yaylak-i Sakenela der tasarruf-i ahali-i karye-i m [mezbur].

6. Karye-i Samhula Ma'a Mezraa-I Büyük Kemer ve Küçük Kemer Tabi-i m [mezbur] (Cikia, 1947: 322-323)

Gogiça veled-i Mamisa	Cero berader-i o	Heheres veled-i Tsamala	Badde veled-i Vikria
Meraba berader-i o	Murad veled-i Uzan	Badura veled-i Devala	
Turala veled-i Grigol	Masasa veled-i Çitia	Zesila veled-i Gulu	
Kadime veled-i Basila	Davit veled-i Mazman	Şoşa veled-i Hasmar	

Zemin-i İlia ve Sam hala der tasarruf-i Şaban veled-i mezbur öşrûn ve resmin verir. '

Hasıl: 25.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 13 nefer		325	Resm-i bostân	350

Hınta	1500	15000	Resm-i tapû ve deştâni	450
Şa'ir	925	7400	Resm-i murahasiye	26
Çavdar	15	120	Resm-i yaylak	94
Zeğrek	5	40	Bad-i havâ ve resm-i arûs	350
Resm-i yonca ve giyâh		365	Âsiyâb 1 bab 6 eşhur	30
Resm-i kevvâre		250	Asiyab 1 harâb	
Resm-i hınzır		200		

Yaylak-i Mahalle-i Huma ve Kerda kadimden karye-i Samhula'nın biçeneği olmağın deftere kaydolundu.

7. Karye-i Al Ma'a Mezraa-i M... Tabi-i M [Mezbur] (Cikia, 1947: 323-324)

Yevane veled-i Beşira	Romanoz veled-i Keymaroz	Masasa veled-i Kerapin	Kemarid veled-i o
Elia berader-i o	Levane berader-i o	Yevane veled-i kör Melik	Badde veled-i Guraspa
Mashona veled-i Beşira	Badure berader-i o	Andurman torunu	Gogiça veled-i Andersel
Yordane berader-i o	Kakala veled-i Varsime	Simon veled-i Kerapin	Uzuna [?] berader-i Bican
Demuse veled-i Meherbil	Bayındur veled-i Okropir	Varzel veled-i Ya	Zamuka berader-i Yasine
Badde veled-i o	Leşkere berader-i o	Manvel veled-i Ruben	
Karbela veled-i Azaria	Zandara veled-i Lala	Bican veled-i Elisa	
Varzela veled-i o	Horsile torunu	Parsiya veled-i Gaguça	

Zemin-i Giorgi hala der tasarruf-i za'îm Alhas resmin ve behresin verür.

Hasıl: 15.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 29 nefer		725	Resm-i bostân	160
Hınta	650	6.500	Adet-i ağnam	250
Şa'ir	750	6.000	Resm-i tapû ve deştâni	250
Çavdar	10	80	Resm-i murahasiye	30 ⁷
Erzen	5	40	Resm-i yaylak	60
Resm-i yonca ve giyâh		255	Bad-i hava ve resm-i arûs	250
Resm-i kevvâre		150	Âsiyâb 2 bâb 6 eşhur	60
Resm-i hınzır		190		

⁷ Murahasiye vergisi 29 kişi karşılığında 30 akçe gözükmektedir.

8. Karye-i Hunamis Ma'a Mezraa-i Velami Tabi-i M [Mezbur] (Cikia, 1947: 324)

Gabriel veled-i Ramide	Papuna veled-i Zedal	Gogina veled-i Varzel	Gözelbeg torunu
Zedal berader-i o	Grigol veled-i Mamagül	Saba berader-i o	Masure berader-i o
Ağgomel veled-i Gabriel	Yasona torunu	Gaguna torunu	

Zemin ma'a çayırı Amderasel hala der tasarruf-i Gogiça veled-i o resmin ve behresin verür.

Hasıl: 14.500

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 11 nefer		275	Resm-i bostân	180
Hınta	650	6.500	Resm-i murahasiye	22
Şair	700	5.600	Resm-i tapû ve deştbanı	198
Çavdar	25	200	Resm-i yaylak	150
Erzen	10	80	Âdet-i ağnam	290
Resm-i yonca ve giyâh		225	Âsiyâb 2 bab 6 eşhur	60
Resm-i kevvâre		120	Bad-i havâ ve resm-i arûs	400
Resm-i hınzır		200		

Çayır-i Saromade der tasarruf-i ahali-i karye-i m [mezbur].

9. Karye-i Rabat-i Çağ Ma'a Mezraa-i Bazmana Tabi-i m[mezbur] (Cikia, 1947: 324-325)

Meraba torunu	Badde veled-i Yusib	Sultana veled-i Kordeme
Badde veled-i o	Yesa veled-i Yagula	Mehrebil veled-i Natena
Gabriel berader-i o	Gogina berader-i o	Badde veled-i o

Zemin-i Gorzamala [?] ma'a çayırha hala der tasarruf-i Mustafa veled-i Ahmed ber mucib-i hüccet-i şer'iyye onda bir öşrün verür.

Hasıl: 14.500

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 9 nefer		225	Resm-i bostân	40
Hınta	100	1.000	Resm-i murahasiye	18
Şa'ır	40	320	Resm-i tapû ve deştbanı	52
Çavdar	5	40	Resm-i yaylak	30
Erzen	2	16	Âsiyâb 1 bâb 1 senetün kâmile	60
Resm-i yonca ve giyâh		39	Adet-i ağnam	60
Resm-i kevvâre		20	Bad-i havâ ve resm-i arûs	50
Resm-i hınzır		30		

Çayır-i Büyük Mamasa der tasarruf-i ahali-i karye-i mezbur.

10. Karye-i Sakire Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 325)

Sumara veled-i Mahniya	Herd berader-i o	Bayındur veled-i Vepha	Leşkere veled-i Mahniya
Çedume veled-i Matata	Ciloson veled-i İlarion	Enuka veled-i Ruben	
Gogina veled-i Lala	Abutara [?] veled-i Ciloson	Gogiça veled-i o	

Zemin-i Zenzeur ve İlyarionur ve Vamhaur ma'a çayırha ve haneha ve zemin-i harman ve âsiyâb hala der tasarruf-i Yakub veled-i Yusuf El-za'îm ber mucib-i hüccet-i şer'iyye onda bir öşürün vertür.

Hasıl: 10.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 10 nefer		250	Resm-i tapû ve deştâni	200
Hinta	400	4.000	Resm-i hınzır	150
Şa'ir	500	4.000	Resm-i Murahasiye	20
Erzen	25	200	Resm-i yaylak	100
Resm-i yonca ve giyâh		250	Âdet-i ağnam	350
Resm-i bostân		100	Âsiyâb 1 bâb 6 eşhür	30
Resm-i kevvâre		100	Bad-i havâ ve resm-i arûs	250

11. Karye-i Arkissihe [?] Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 325-326)

Zedgina veled-i Giorgi	Mehrebil berader- o	Badde veled-i Mapiza	Gogiça veled-i Enuka
Zedala veled-i Bayındur	Enuka berader-i o	Zakira veled-i Amamami	Yevane torunu
Enuka berader-i o	Ayme torunu	Yesa berader-i o	Badde veled-i o
Gaguça veled-i Yosya	Rusike veled-i Rostevan	Gogiça torunu	

Hasıl: 12.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 15 nefer		375	Resm-i hınzır	20
Hinta	500	5.000	Resm-i yaylak	50
Şa'ir	700	5.600	Resm-i Murahasiye	30
Erzen	10	80	Resm-i yatak	20
Resm-i yonca ve giyâh		100	Âdet-i ağnam	220
Resm-i bostân		125	Âsiyâb 1 bâb 6 eşhur	30
Resm-i kevvâre		90	Bad-i havâ ve resm-i arûs	200
Resm-i tapû ve deştâni		60		

12. Karye-i Husman Ma'a Mezraa-i Ama?ade Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 326)

Kvirika veled-i Romanoz	Saba keşiş bereder-i o	Gogine veled-i Yordane	Emreha veled-i Ulum?a
Elyazar berader-i	Yusip berader-i o	Harmela berader-i o	Gogiça veled-i Mikula

Yesa torunu	Harmela veled-i Gabriyel	Bayındur veled-i Yesa	Yevane veled-i Camaspa
Yusip veled-i Ğurame	Mehre berader-i o	Saba berader-i o	

Hasıl: 3.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İpsen 15 nefer		375	Resm-i hınzır	50
Hinta	100	1.000	Resm-i yaylak	80
Şair	50	400	Âdet-i ağnam	220
Erzen	25	200	Âsiyâb 2 bâb 6 eşhûr	60
Resm-i yonca ve giyâh		125	Resm-i murahasiye	30
Resm-i bostân		80	Bad-i havâ ve resm-i arûs	310
Resm-i kevvâre		70		

Çayır-î Şaşarmada ve Zedokeni ma'a Penduği der tasarruf-i ahali-i karye m [mezbur]

13. Karye-i Kudura-i Ülya ve Süfla Ma'a Mahalle-i Zeda Kudura ve Şedapala Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 327)

Narima [?] veled-i Uruşa	Yevane veled-i o	Mihran veled-i Kismetula [?], nam-ı diğer Titia [?]
Murarmel veled-i o	Gogiça veled-i Yevane	Melikset veled-i Kakura
Salukazan veled-i Rumre	Manvel berader-i o	Corason veled-i o

Hasıl: 1.300

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İspenç, 9 nefer		225	Resm-i murahasiye	36
Hinta	20	200	Resm-i tapû ve deştânî	49
Şair	50	400	Resm-i hınzır	30
Erzen	5	40	Resm-i yaylak	33
Resm-i yonca ve giyâh		35	Âdet-i ağnam	69
Resm-i bostân		49	Bad-i havâ ve resm-i arûs	89
Resm-i kevvâre		45		

14. Karye-i Çaral-i Ülya Ma'a Mezraa-i Erka[?]al ve Kadirma[?]e Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 327-328)

Sozia veled-i Kvirika	Revaza veled-i Şokaze [?]	Hareba torunu	Asita onun berader-i o
Mehrebil veled-i Geneba	Daniela veled-i Merha	Varazgöl veled-i Mehrebil	Baduça torunu
Madada veled-i o	Mehrebil veled-i Sultana	Aprasyon torunu	Badure berader-i u
Ağgomel berader-i o	Gogiça veled-i Arakela	Elia veled-i Mamisaze	
Ruben veled-i Mehira	Babuna berader-i o	Basila veled-i o	
Popiya torunu	Mehrebil veled-i Bobia	İsaka veled-i Arakela	

Hasıl: 8.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
-------------------	------	--------	-------------------	--------

İспенç, 21 nefer		525	Resm-i hınzır	92
Hinta	300	3.000	Resm-i tapû ve deştânî	220
Şa'ir	400	3.200	Resm-i yaylak	60
Erzen	10	80	Âdet-i ağnam	240
Resm-i yonca ve giyâh		145	Âsiyâb 1 bâb 6 eşhûr	30
Resm-i bostân		50	Bezirhane 1 bâb	60
Resm-i kevvâre		60	Bad-i havâ ve resm-i arûs	20
Resm-i murahasiye		38		

Çayır-ı Sabuzameri ve Aphu.z [?]karo der tasarruf-i ahali-i karye-i m [mezbur]

15. Karye-i Rabat-i Çaral Ma'a Mahalle-i Suhretuban Tabi-i m [mezbur] (Cikia, 1947: 328)

Zaraspa veled-i Meraba	Amros berader-i o	Tevdor berader-i o	Mehrebil berader-i o
------------------------	-------------------	--------------------	----------------------

Hasıl: 10.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 4 nefer		100	Resm-i murahasiye	8
Hinta	400	4.000	Resm-i yaylak	192
Şa'ir	450	3.600	Resm-i hınzır	220
Erzen	25	200	Resm-i tapû ve deştânî	300
Resm-i yonca ve giyâh		250	Âdet-i ağnam	300
Resm-i bostân		250	Âsiyâb 1 bâb	30
Resm-i kevvâre		180	Bad-i havâ ve resm-i arûs	370

16. Karye-i Zuzğap [Suskap] Tabi-i m [mezbur] (Cikia, 1947: 328-329)

Mehrebil veled-i Gerot	Mahira berader-i o	Pirala veled-i Basila	Varzel veled-i Suran
Şakire veled-i o	Babuna veled-i Zazia	Varzel veled-i Lulu	Abiyatar veled-i Rum
Koyyar torunu	Resare veled-i Markule	Osep veled-i Amros	Zakira veled-i Zurab
Eruser veled-i o	Zatela berader-i o	Gagan veled-i İnan	Giune torunu
Atabek [?] veled-i Godor	Revaza veled-i Poshver	Elisa berader-i o	Osiya torunu
Asvatur berader-i o	Orbela veled-i Sulia	Mehrebil veled-i Goga	Pirala veled-i Liparit
Zatela veled-i Sulia	Varzel veled-i Poshver	Markela veled-i Mehrebil	Gogola torunu
Sultan veled-i Mamisa	Revaza veled-i o	Yusip veled-i Şakira	Datuna veled-i Zatela
Romanoz veled-i Zatela	Gogina veled-i Emuru	Mamul veled-i Puluk	Şavela veled-i Kordor
Sultana veled-i Zatela	Pirume veled-i o	Mehrebil veled-i Davit	Değirmenci [?] veled-i Saka[?]
Gogiça veled-i Babela	Goga veled-i o	Mirza veled-i Saka [?]	
Zakira berader-i o	Mamuk veled-i Gabriel	Mehrebil veled-i Demirci	

Zemin-i ma'a çayır-ı Dolmaz ve Koyar ve Memralı [?] ve Kakos nam aznuran hala der tasarruf-i [Yunus] ber mucib-i hüccet-i şer'iyeye öşrûn verür.

Hasıl: 30.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 46 nefer		1.150	Resm-i Murahasiye	92
Hinta	1500	15.000	Resm-i hınzır	358
Şa'ir	1.250	10.000	Resm-i yaylak	250
Erzen	125	1.000	Resm-i tapû ve deştâni	440
Resm-i yonca ve giyâh		355	Âsiyâb 2 bâb 6 eşhûr	60
Resm-i bostân		390	Bad-i havâ ve resm-i arûs	595
Resm-i kevvâre		310		

17. Karye-i Arila-i Ülya ve Süfla Ma'a Mahalle-i Şauban ve Mezraa-i Beralis ve Sehra[?]er Tabi-i m [mezbur] (Cikia, 1947: 329-330)

Revaz veled-i Kaka	Grigol torunu	Badure veled-i Badriye	Elia veled-i Kerara
Bayındur veled-i Gogina	Elyazar berader-i o	Revaza veled-i Purut	Enuka veled-i Giorgi
Elyazar berader-i o	Babuna veled-i o	Romanoz veled-i Nata	Revaza berader-i o
Masasa veled-i Tuharel[?]	Poppha veled-i Lomizgûl	Varazgûl veled-i Masame	Yusip Keşiş veled-i İlyasa
Elyazar veled-i Kuhuh	Babuna veled-i Mevluddin	Gogiçe nam-i diğêr Gogina berader [o]	Varzel torunu
Badde berader-i o	Revaz berader-i o	Elia damad-i Andryan	Mehrebil veled-i Nuğrure
Zaraspa veled-i Örmuza	Zubel veled-i Remre	Amros veled-i Purut	Davita veled-i İndo
Bedire Keşiş	Masasa veled-i Nata	Memdade veled-i Simon	Yordane veled-i İndoa
Elia veled-i Anderyan	Varzel berader-i o	Hahuta veled-i Mamzaş	
Bahuta berader-i o	Gogina veled-i Osmere	Gogiça berader-i o	

Hasıl: 20.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 38 nefer		950	Resm-i Murahasiye	76
Hinta	900	9.000	Resm-i hınzır	294
Şair	900	7.200	Resm-i tapû ve deştâni	330
Erzen	50	400	Resm-i yaylak	150
Resm-i yonca ve giyâh		350	Âdet-i ağnam	360
Resm-i bostân		250	Âsiyâb 3 bab 6 eşhûr	90
Resm-i kevvâre		150	Bad-i hava ve resm-i arûs	300

18. Karye-i Heva Tabi-i m [mezbur] (Cikia, 1947: 330)

Leşkere torunu	Gaguna veled-i o	Rosap veled-i Simon	Grigol veled-i Şakire
----------------	------------------	---------------------	-----------------------

Hasıl: 4.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 4 nefer		100	Resm-i kevvâre	20

Hınta	150	1.500	Resm-i Murahasiye	8
Şa'ir	250	2.000	Resm-i hınzır	22
Resm-i yonca ve giyâh		50	Resm-i yaylak	35
Resm-i bostân		50	Âdet-i ağnam	85
Resm-i tapû ve deştâni		80	Bad-i havâ ve resm-i arûs	50

19. Karye-i Goracuvâr Hal-i a'an er-raiya Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 330)

Hasıl A'an elğale-i ve ğeyr-i: 500.

20. Karye-i Sahmiki [?] Nezd-e Karye-i Hunamis Hal-i a'an er-raiya Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 330)

Hasıl Aaan elğale-i ve ğeyr-i: 2000.

21. Karye-i Gelaten Hal-i A'an Er-raiya Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 330)

Hasıl a'an elğale-i ve ğeyr-i: 4.100.

22. Karye-i Guman Hal-i A'an Er-raiya Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 331)

Hasıl a'an elğale-i ve ğeyr-i: 2.000.

23. Karye-i Çiftlik-i Miş [?]Der Karye-i Odriya-i Süfla ve Ülya Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 331)

Hasıl: 2.000.

24. Çiftlik ve Bağ ve Bağçe-i Veli Der Tasarruf-i Karye-i Odria Ülya ve Süfla Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 331)

Hasıl: 1.000.

25. Karye-i Skaltbila Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 331)

Aleksan veled-i Kevasile	Mehrebil veled-i o	Aluaza veled-i İbraam
Mirza veled-i Asalarri	Meraba veled-i Natena	Varzel berader-i o
Elia Demirci	Badde veled-i o	Sabiye berader-i Aleksan

Bağ ve bağçe ma'a zeminha ve çayırha ve âsiyâbha ve haneha zemin-i Astabelaur [?] demekle maaruf hala der tasarruf-i Yusuf ağa ve beraderi Mustafa çavuş ber mucib-i hüccet-i şer'iyye bağ ve bağçe ber veche maktu fi sene 20 tarlaları ve çayırları onda bir öşrün verür.

Hasıl: 16.000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 9 nefer		225	Resm-i kevvâre	100
Hınta	700	7.000	Resm-i hınzır	100
Şair	800	6.400	Resm-i yaylak	80
Erzen	50	400	Resm-i Murahasiye	18
Resm-i meyve		75	Âdet-i ağnam	222

Şıra, men	50	400	Resm-i tapû ve deştânî	200
Resm-i yonca ve giyâh		300	Âsiyâb 2 bâb 6 eşhûr	60
Resm-i bostân		100	Bad-i havâ ve resm-i arûs	300

Çayır-ı Saserveli, nam-ı diğêr Karkemaveli der tasarruf-i ahali-i karye-i m [mezbur]

26. Karye-i Rabat- i Odriya Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 331-332)

Varzel veled-i Gogina	Revaza berader-i o	Romanoz Keşiş	Zakira veled-i Nikoloz
Kedure veled-i o	Basila veled-i Seramela	İbram berader-i o	Basila berader-i o
Elia berader-i o	Eliyoza berader-i o	Elia veled-i Ramide	Mama veled-i Mamisa

Hasıl: 20. 000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İspenç, 12 nefer		300	Resm-i bostân	250
Hınta	900	9.000	Resm-i kevvâre	200
Şair	1000	8.000	Resm-i tapû ve deştânî	300
Erzen	50	400	Resm-i murahasiye	24
Şıra, men	50	400	Resm-i hınzır	100
Resm-i meyve		300	Resm-i yaylak	76
Resm-i yonca ve giyâh		350	Bad-i havâ ve resm-i arûs	300

27. Karye-i Çvanet Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 332)

Popha veled-i Salman	Varazgüle berader-i o	Hizana veled-i Pırala	Gogiça berader-i o
Mamuka berader-i o	Meraşel veled-i Sabia	Masure veled-i Kubat	
Kirile veled-i Elia	Yevane torunu	Revaza veled-i Şalva	

Hasıl: 11. 000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İspenç, 11 ⁸ nefer		275	Resm-i bostân	80
Hınta	450	4.500	Resm-i kevvâre	90
Şair	600	4.800	Resm-i tapû ve deştânî	230
Erzen	25	200	Resm-i murahasiye	22
Şıra, men	25	200	Resm-i yaylak	28
Resm-i meyve		25	Âdet-i ağnam	200
Resm-i yonca ve giyâh		200	Bad-i havâ ve resm-i arûs	150

Çayır-ı Saserveli, nam-ı diğêr Karkemaveli der tasarruf-i ahali-i karye m [mezbur]⁹.

⁸ Bir neferin ismi kayıtlarda yok

⁹ Bu aynı zamanda Skaltbıla köy halkının da tasarrufundadır.

28. Karye-i Odria-i Sufla Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 332-333)

Mamisa veled-i Pilason	İvane veled-i Tandil	Sagina veled-i Şaham	Yordane veled-i Şakire
Basile veled-i Elyazar	Ruben veled-i Sabagül	Revaza veled-i Coban [?]	Bedire berader-i o
Elia Keşiş	Revaza veled-i Besela	Mehtevaz torunu	Gogiça veled-i Basila
Grigol veled-i Lala	Gogina veled-i Şaşıta	Mehrebil veled-i Baba	Gülsedep veled-i Tsamala
Yusip berader-i o	Salukazana veled-i Muğula	Mamisa veled-i Mama	
Salia berader-i o	Amirkuzan berader-i o	Lomizgüle nam	

Hasıl: 14. 000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İspenç, 22 nefer		550	Resm-i kevvâre	100
Hinta	650	6.500	Resm-i murahasiye	44
Şa'ir	600	4.800	Resm-i tapû ve deştâni	336
Erzen	25	200	Resm-i hınzır	120
Şıra, men	50	400	Resm-i yaylak	100
Resm-i meyve		150	Âdet-i ağnam	200
Resm-i yonca ve giyâh		200	Bad-i havâ ve resm-i arûs	200
Resm-i bostân		100		

Çayır-ı Saserveli, nam-ı diğerkarkemaveli der tasarruf-i ahali-i m [mezbur]¹⁰.**29. Karye-i Oske Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 333)**

Gogiça veled-i Kober	Gogiça veled-i Muha
----------------------	---------------------

Hasıl a'an ispenç ve ğele ve ğeyri: 9.000.

30. Karye-i Juğula Nezd-e Karye-i Skaltbila hal-i a'an er-raiya Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 333)

Hasıl a'an elğele ve ğeyri: 3.500.

31. Karye-i Sinuban Nezd-e Karye-i Ocorcal Tabi-i Kuzay Cikia, 1947: 333-334)

Şakire veled-i Mazana	Grigol veled-i o	İvane torunu
Gogiça berader-i o	Hahuta veled-i Şakire	Gogiça veled-i Mehrebil
Nanua torunu	Anania veled-i Hedel	Grigol veled-i Meraba

Hasıl: 2. 000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İspenç, 9 nefer		225	Resm-i hınzır	60
Hinta	50	500	Resm-i murahasiye	80
Şa'ir	50	400	Resm-i yaylak	42
Erzen	5	40	Resm-i tapû ve deştâni	120

¹⁰ Bu aynı zamanda Skaltbila ve Çvanet köyleri halkının da tasarrufundadır.

Resm-i yonca ve giyâh		180	Âdet-i ağnam	170
Resm-i bostân		50	Bad-i havâ ve resm-i arûs	165
Resm-i kevvâre		40		

32. Karye-i Kunğal Tabi-i Kuzay (Cikia, 1947: 334)

Ağdgomel veled-i Cana [?]	Elia berader-i o	Gogina veled-i Keropina	Gogiça torunu
---------------------------	------------------	-------------------------	---------------

Hasıl: 4. 000

[Vergi Kalemleri]	Kile	Kıymet	[Vergi Kalemleri]	Kıymet
İспенç, 4 nefer		100	Resm-i hınzır	250
Hınta	100	1000	Resm-i murahasiye	8
Şa'ir	100	800	Resm-i tapû ve deştâni	242
Erzen	50	400	Resm-i yaylak	100
Resm-i yonca ve giyâh		190	Âdet-i ağnam	230
Resm-i bostân		210	Bad-i havâ ve resm-i arûs	270
Resm-i kevvâre		200		

THE PROPERTIES OF THE VALUE SYSTEMS AMONG THE BELIEVERS OF TRADITIONAL RELIGIONS IN GEORGIA¹

ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ ЦЕННОСТЕЙ ВЕРОВАНИЯ В БОГА ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ТРАДИЦИОННЫХ РЕЛИГИЙ В ГРУЗИИ

GÜRCİSTAN'DA GELENEKSEL İNANÇLARA MENSUP OLAN VATANDAŞLARIN İNANÇ SİSTEMLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Khatia Tsiklauri*

ÖZ

Makalede Gürcistan'da yaşayan Ortodoks Hıristiyanların, Katoliklerin, Müslümanların, Ermenilerin ve Yahudilerin değerler sistemini empirik araştırmalara göre yaparak sonuçları yer almaktadır. Araştırmamızda “Schvartz Değerler Anketi” kullanılmıştır. Schvartz'ın elde ettiği anket sonuçlarına göre, değerler arasındaki farklılık bu değerlerin amaç ve gerekçelerinden belli olmaktadır. Bu değerlerin her bir tipinde psikolojik, pratik ve sosyal kökenli sonuçlar vardır ve bunlar bazı hallerde birbirine zıt gelir, bazı hallerde ise örtüşerek ortak gelişmeleri teşvik ederler.

Tahminimize göre, bütün dinler insanın değer sisteminin oluşmasında fazlasıyla etkindir ve bu etkileşim de insanın hareketlerinden belli olmaktadır. Makalemizin amacı anılan tahminlerin denetlenmesidir.

Elde ettiğimiz sonuçlara göre, Gürcistan'da yaşayan her beş geleneksel din temsilcilerinin değer sistemleri sağlam ve kabili teliftir. Bu sistem gerçekçi ihtilafları engelliyor ve psikolojik problemlerin meydana gelmesine de karşı çıkıyor.

Sonuç olarak denilebilir ki, yaptığımız araştırmalara göre bütün dinler insanın değer sisteminin oluşmasında etken olmuştur. Dindar insanlarda gerçekçi ihtilaflara ve ters yönelimlere meydan vermeyen sağlam değer sistemi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gürcistan, Schvartz, Hıristiyanlık, İslam, Yahudilik.

ABSTRACT

The article presents the results of an empirical survey of the value systems of Orthodox Christians, Catholics, Armenian Apostolic Church, Muslims and Judaists. The survey is carried out by using Schwartz's Survey questionnaire of values. Schwartz referred to the opinion that the difference between values is based on the types of motivational aims they express. The actions of each type has psychological, practical and social results, which could oppose or, on the contrary, compatible with each other and stimulate each other's development.

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.342

* . Gürcistan Patrikhanesi Aziz Andria Gürcü Üniversitesi, sergovar@gmail.com

According to our hypothesis, every religion has a great influence on the formation of a person's value system, which is reflected on one's actions. The goal of our survey is to check up this hypothesis.

The results have shown that the value system structure of the believers in God living in Georgia, the members of all five traditional religious groups, is coherent and compatible, and that it excludes motivational conflicts and correspondingly any development of psychological problems.

Thus, the results obtained confirm the hypothesis that religion affects the formation of a person's value system structure: religious people have coherent value systems, which hinder motivational conflict and, therefore, creation of disorientation.

Key Words: Georgia, Schwarz, Christianity, Islam, Judaism.

АННОТАЦИЯ

В статье излагаются итоги эмпирического исследования системы ценностей православных христиан, католиков, последователей Армянской апостольской церкви, мусульман и последователей иудаизма, проживающих в Грузии. При проведении данного исследования были использованы т.н. "Анкеты ценностей Шварца". По заключениям Шварца, разность между ценностями отражается в их же целях и мотивациях. Каждая из них имеет психологическое, практическое и социальное содержание, которые иной раз противоречат друг-другу или же, наоборот, гармонируют друг с другом и стимулируют взаимное развитие.

По нашей гипотезе, каждая религия имеет большое воздействие на формирование системы ценностей у человека, которое отражается в его поступках. Целью нашего опроса была проверка данной гипотезы.

Следствия показали, что система ценностей у верующих из всех пяти представителей традиционных религиозных групп в Грузии, является прочной и совместимой. Она не допускает появление мотивационных конфликтов и, соответственно, развитие психологических проблем.

Таким образом, итоги нашего исследования подтверждают правильность гипотезы, что религия действительно оказывает влияние на формирование системы ценностей у человека: верующие имеют прочную систему ценностей, при котором исключены мотивационные конфликты и в итоге, диссориентация.

Ключевые слова: Грузия, христианство, ислам, иудаизм. система ценностей, диссориентация.

The problem of studying values becomes increasingly important. It is the sphere of research situated on the edges of the various social disciplines such as philosophy, sociology, psychology, pedagogy. Studying the values is one of the central problems both in the general psychology and in the individual psychology as well. The values of an individual is determined by time, political and social environment, culture and personal characteristics. The hierarchy of values is experiencing significant social impact. If in the stable situation this hierarchy is more or less determined, the radical transformation of the society will be followed by reappraisal of those values and creation of the new

hierarchy. Individuals similar to entire society have their own values, so those existed in the society can be better understood by studying the values expressed by individuals.

The formation of a person's value system is also affected by religion. If a structure of the value system of a nonbeliever is stipulated by a personal individuality, than a believer's in God values have to correspond with the religion which he or she believes in.

An interesting test was conducted by Toronto scientific team led by Michael Inzlicht. They measured the brain activity both of the believers in God and non-believers in the process of task testing. (The study results were published in the magazine "Psychological Science" 2010. N 3, p.p.33-37). The experiment results showed that believers in God are at advantage according to the quantity of correct responses. As Michael Inzlicht says, similar results were obtained in the case of later conducted specialized tests of cognitive abilities. Thus, the carried out experiments have shown that religion, faith has a positive effect on a human being who becomes more calm and balanced.

W. James suggests that the existence of various religious tendencies is absolutely natural and the reason of it is the fact that people live in different circumstances, they have different levels of development and their functions and responsibilities are different as well. However, despite having different lifestyle, the representatives of various religions in their everyday life do not differ from each other. This is just the goal of our studies to find out how similar or different are the value systems of the followers of different religions, living in Georgia, the more so, religious tensions have increased recently and it must be said that such facts are relatively unusual for our country which has always been tolerant in terms of religion.

In her book "Psychology of Faith" R. Granovskaya considers faith as a headstock of humans' aspirations and needs, which has a big role in human development, in the formation of one's world outlook, mental health and ethical behavior. It is particularly pertinent today, when there exists the shortage of mutual trust, a lot of threat of violence, exacerbated ecological problems, increasing number of national and religious conflicts. In such situations people are looking for some support and in searching of such support many of them have applied to the religious faith. One cannot live without faith because the lack of it will make such a person to lose the features of a human being. Faith is a kind of "spiritual instinct". Religion offers not only protection, but relating to any religion one is supplied by specific codes of conduct and traditions, and if a person lives in compliance with these traditions and codes of conduct and shares particular symbols of the faith depth, that person will have the support in the most difficult and troubled moments of his life. Faith defends human psychics and enables an individual to endure the challenges of life without personal ripping up. Besides, the religion which a person belongs to, gives him the whole complex of ideals that makes him understand the essence of life and plan the ways of reaching ultimate goals. And when one is convinced that his life has meaning, finds the strength in himself to cope with adverse conditions.

R. Granovskaya studied the main religions of the world and their influence on the human psyche. To her mind world religions have formed the best ideals. No one can say that there exists only one veritable religion, they all are as veritable as the reflection of the human conscience and as the development of different sides of individual's soul. For psychology it is not important whether religious dogmas are true or not, the main thing is how they affect the formation of peoples' ideology and behavior. It has practical aspect which creates preconditions for acquiring an experience of ideological dialogue, for mastering an art of peoples' mutual understanding, it also explains the ways how to realize

the Freedom of Conscience and ensures the formation of a person's civil position. We have studied opinions of believers' in God living in Georgia and following traditional religions (such as Orthodox Christianity, Catholicism, Armenian Apostolic Church, Islam and Judaism, in total 5 groups). In the study participated 500 respondents, 100 from each group.

Today the questionnaire worked out by Sh. Schwartz is used around the world while studying value systems. Schwartz considers human values as trans-situational goals which are the guiding principles in people's lives. In his opinion values are based on the biological needs of an individual, on the necessity of coordinated social interaction and on meeting goals of survival and well-being. These values are suitable for all cultures. According to Schwarz the reason of difference between the values is the type of motivational goal they express. Considering it Schwarz classifies those values into 10 groups according to their main purpose. They are:

1. Power- the motivational aim of which is attainment and maintenance of social status, prestige, authority, image, dominance over people;
2. Achievement-achieving personal success, social recognition;
3. Hedonism-pleasure and sensuous gratification, enjoyment of life;
4. Stimulation - the motivational aim of which are eagerness for receiving novelty, aspiration to deep feelings, variety of life;
5. Self-Direction-the freedom to choose the methods of thinking and acting. Creativity, independence, the right to privacy.
6. Universalism – the motivational aim of which is to maintain equality, welfare of all people, peace around the world, unity with nature, tolerance;
7. Benevolence –In comparison with Universalism the aim of this motivational type is preserving and enhancing the welfare of those people with whom one is in frequent personal contact. It unites such values as: devotion, honesty, responsibility, tolerance;
8. Tradition – respect and support of traditional culture and customs and condescension and acceptance of particular ideas.
9. Conformity – restraint of actions, inclinations and impulses likely to upset or harm others and violate social expectations or norms. Politeness, amiability, good manners, self-discipline, respect for parents and adults and law abidingness;
10. Security - the motivational aim of which is safety of family and self, stability of society, domestic security, social and health (spiritual and physical) protection.

These 10 motivational types are classified into Individualistic (Achievement, Self-Direction, Stimulation, Power, Hedonism) and Collective (Benevolence, Conformity, Universalism, Tradition) groups. Security is ranked with mixed values, because it is related to the safety of oneself as well as to the safety of a family and a country.

If we arrange the structure of values in two bipolar axles, in the first axis 'Openness To Change'(Self-Direction, Stimulation) will be versus 'Conservatism' (Security, Conformity, Tradition), and in the second one 'Self-Enhancement' (Achievement, Power) will appear versus 'Self-Transcendence' (Universalism, Benevolence). The motivational types of values are either congruous or conflictive. The values arranged on the one pole of measurement axis are congruous and on the opposite pole are conflictive. It creates the motivational conflict that can become either moving power of the development or, perhaps, will cause psychological problems.

Schwartz's questionnaire consists of two parts. We have used the first part which studies personal values and the hierarchy structure of values. 30 terminal values are enumerated in the list of part 1. A respondent chooses one of the most important values for

him (and marks it with 7) and one its opposite (and marks it with 1), and the rest 28 are rated by him from – 0- to- 6 according to their importance. The second list of the questionnaire includes instrumental values, which a respondent has to rate from 1-to- 7, depending on how important they are for him.

The reached results of studying Orthodox Christians showed (see Table 1), that Benevolence, Conformity and Safety (congruous values) were in the first three places. Benevolence and Conformity belong to Collective group and Security to the Mixed one (that is, embraces both Collective and Individualistic Values), the first group has tightly “pro-social” character, that is to say, it is based on the preservation and strengthening of its own group, while the main motivational aim of Universalism (the 4th place) is the welfare of all people (notwithstanding their group-affiliation) and also protection of nature.

Average Index Table 1

Orthodox Christians			
№	Motivational Type	Average Index	Standard Deviation
1	Benevolence	5, 55	0, 79
2	Conformity	5, 27	0, 94
3	Safety	5, 11	0, 70
4	Universalism	4, 88	0, 71
5	Achievement	4, 79	0, 97
6	Tradition	4, 74	1, 19
7	Self-Direction	4, 63	0, 95
8	Stimulation	3, 88	1, 54
9	Power	2, 52	1, 19
10	Hedonism	2, 31	1, 89

In the category of less important values were found Achievement (5th place), Self-Direction (7th place), Stimulation (8th place), which belong to Individualistic Values. The motivational aim of these values is gaining social status, dominancy and authority.

Less important appeared to be also eagerness for receiving novelty (Stimulation), the motivational aim of which is preservation of traditional culture and customs. Such a result means that the part of Orthodox community is very cautious about the adopting new values, however, it reassesses the old values.

According to the survey results of the Catholic Christians (see Table 2), the first three places were gained by Benevolence, Conformity and Safety. The 4-5th places were occupied by Tradition and Universalism. The individualistic values were located in following 5 places.

Average Index Table 2

Catholics

№	Motivational Type	Average Index	Standard Deviation
1	Benevolence	5, 57	0, 68
2	Conformity	5, 45	0, 68
3	Safety	5, 10	0, 70
4	Tradition	5, 07	1, 02
5	Universalism	4, 94	0, 65
6	Achievement	4, 31	0, 78
7	Self-Direction	3, 94	1, 02
8	Stimulation	3, 11	1, 53
9	Power	1, 83	1, 10
10	Hedonism	1, 51	1, 62

In the case of Armenian Apostolic Church parishioners in the first three places are Benevolence, Conformity and Safety, which, as we have already mentioned are congruous values,(see Table 3).The 4th and 5th places were occupied by Tradition and Universalism. Such individualistic values as Self-Direction and Stimulation turned out to be in the category of less important values.

Average Index Table 3

Armenian Apostolic Church

№	Motivational Type	Average Index	Standard Deviation
1	Benevolence	5, 44	0, 47
2	Conformity	5, 39	0, 70
3	Safety	5, 27	0, 52
4	Universalism	4, 91	0, 56
5	Tradition	4, 77	0, 74
6	Achievement	4, 52	0, 86
7	Self-Direction	4, 29	0, 99
8	Stimulation	3, 25	1, 16
9	Hedonism	2, 53	1, 71
10	Power	2, 01	1, 15

We have received the similar figures in the case of Muslims: the first 5 places were occupied by Collectivistic Values and in the last 5 places were located Individualistic ones. (see Table 4).

Average Index Table 4

Muslims

№	Motivational Type	Average Index	Standard Deviation
1	Benevolence	5,69	0,58
2	Conformity	5,60	0,70
3	Safety	5,37	0,56
4	Tradition	5,18	0,93
5	Universalism	4,84	0,77
6	Achievement	4,68	0,87
7	Self-Direction	4,27	0,93
8	Stimulation	3,27	1,67
9	Hedonism	2,76	1,16
10	Power	2,35	1,27

As for Judaists, in this case after Benevolence and Conformity the 3rd place was occupied by Achievement which belongs to the Individualistic Values. For this reason Safety and Universalism moved to the 4th and 5th places. But such Individualistic Values as Self-Direction and Stimulation again turned out to be in the less significant value category. (see Table 5).

Average Index Table 5

Judaists

№	Motivational Type	Average Index	Standard Deviation
1	Benevolence	5,61	0,80
2	Conformity	5,56	0,80
3	Achievement	5,26	0,99
4	Safety	5,11	0,76
5	Universalism	5,014	0,66
6	Tradition	4,86	1,12
7	Self-Direction	4,50	1,06
8	Stimulation	4,02	1,55
9	Hedonism	2,80	2,20
10	Power	2,73	1,57

In all five religious groups in the last two places are located Power and Hedonism, which belong to the clearly expressed Individualistic values. Such a result was expected from the religious communities, no matter which religion they believe in. (see tables 1-5).

Factor analysis was used to identify the value system structure. Factorization was carried out according to the main Component Method, rotation-according to Varimax Method, Kaiser Normalization. As a result of the sampling factorization 10 motivational values from all groups, except Jews, were grouped into two factors (see Tables 6-10). With Jews three factors were identified.

In the case of Orthodox Christians the first main factor can be called “Traditional Values” and the second – “Individualistic” (see Table 6) . The values found in the first factor do not create motivational conflict. The same can be said about the second factor. Safety, which is included in both factors, as we have mentioned above, comprises protection of one’s family as well as public safety concern. Thus, according to the concept worked out by Hofstede and Triandis about individualism and collectivism, such kind of value system belongs to the collectivistic type, because the priority of collectivistic interests, or placing public interests above personal ones, are clearly expressed in it.

Orthodox Christians Table 6

Motivational Type	Factor I	Factor II
Conformity	0.851	
Benevolence	0.847	
Tradition	0.786	
Universalism	0.737	
Safety	0.715	0.321
Stimulation		0.764
Power		0.753
Hedonism		0.737
Self-Direction		0.650
Achievement		0.647

Explained dispersion: factor one - 40%; factor two – 20%

With Catholics also two factors were identified: “Traditional” and “Individualistic” Values , (see Table 7). Motivational conflict is not outlined in this case as well.

Catholics Table 7

Motivational Type	Factor I	Factor II
Conformity	0.850	
Benevolence	0.789	
Universalism	0.778	
Tradition	0.765	
Safety	0.623	
Stimulation		0.838

Self-Direction		0.782
Achievement		0.767
Power		0.763
Hedonism	-0.429	0.664

Explained dispersion: factor one-36%; Factor two 36%

The results of factor analysis of the parishioners of Armenian Apostolic Church showed that Individualistic Values were outlined as a main factor (see Table 8), though in this case there is no danger of motivational conflict either.

Armenian Apostolic Church Table 8

Motivational Type	Factor I	Factor II
Power	0.805	
Achievement	0.801	
Hedonism	0.778	
Self-Direction	0.755	
Stimulation	0.448	
Safety		0.743
Conformity		0.630
Tradition		0.626
Benevolence		0.559
Universalism	0.519	0.543

Explained dispersion: Factor one 35%; Factor 18%

As for Judaists (see Table 9) after factor analysis three factors were marked out. In the first factor Conformity, Safety, Benevolence, Tradition and Universalism were located, they all belong to Collectivistic values, in the second one entered Achievement, Self-Direction and Stimulation, and in the third there were situated clearly outlined Individualistic Values: Hedonism and Power. Nor in this case was noticed motivational conflict.

Judaists Table 9

Motivational Type	Factor I	Factor II	Factor III
Conformity	0.805		
Safety	0.757		
Benevolence	0.714	0.397	-0.366
Tradition	0.707	-0.426	
Universalism	0.660	0.483	
Achievement		0.811	

Self-Direction		0.803	
Stimulation		0.690	0.459
Hedonism			0.893
Power			0.846

Explained dispersion: Factor one - 35%, Factor two - 26%, factor three -12%

With Muslims Traditional Values were outlined as the first main factor and Individualistic Values as the second factor(see Table 10). Neither the first nor the second factors create motivational conflicts.

Muslims Table 10

Motivational Type	Factor I	Factor II
Universalism	0.835	0.359
Conformity	0.798	
Safety	0.750	
Benevolence	0.710	
Tradition	0.697	
Self-Direction		0.777
Power		0.723
Stimulation	0.470	0.700
Hedonism		0.659
Achievement	0.412	0.649

Explained dispersion: Factor I - 42%; Factor II – 19%

Thus, the results confirm the hypothesis that religion affects the formation of a person’s value system structure. A religious person has a coherent value system, which by no means can become the reason for motivational conflict and disorientation.

Used Literature:

1. E. Chomakhidze ,K.Kopaliani, Sh. Lortkipanidze- Value System Peculiarities Of The Georgian Society. The Theses of Sokhumi University. 2013, N-1
2. E. Comakhidze,- Relationships Between Various Religious Groups In Post Soviet Georgia. “Matsne”, Psychology, N-2, Tbilisi, 2005, p.p.-168-178.
3. L. Tarkhnishvili, Georgia And Modern Values, The Values Of Georgian Society. The Fund “Open Society-Georgia”, Tbilisi, 2006, p.p.-20-21.
4. S. Tezelishvili, - Psychological Encyclopedia, Tbilisi 2004, p.- 643.
5. S. Ratiani, - Some Remarks About Georgians’ Religiousness and Traditionalism, The Values Of Georgian Society. The Fund “Open Society – Georgia”, Tbilisi 2006, p.p.- 39-46.
6. M. Chitashvili, - Value System In Georgia, Theses of young scientists, Psychology, Tbilisi State university edition, Tbilisi 1998, p.p.- 205-220

7. E. Chomakhidze, Georgians' Value System Peculiarities, Theses collection of Caucasus University, 2013, p.
8. E. Chomakhidze, Relationships Between Various Religious Groups In Post Soviet Georgia, The messenger of psychology, N-2, Tbilisi 2006, p.p.-168-178.
9. R. Granovskaya, - Psychology of Belief,-Moscow, 2007, p.p.-3-9, 23-25, 253, 328, 334.
10. V. Jems, - Variety of Religious Experiment, - St. Petersburg, Andreev and Sons, 1993.
11. V.N. Karandashev,-Methods For Studying Of Values of The Personality, - St. Petersburg,2004.
12. "Novosti"- scientific seminar: Does The Religion Affect fundamental Values Of People? – htm.
13. T.A. Berseneva – Religion, Belief, Church In The System Of Moral Values And Spiritual Benchmarks Of The Senior Pupils and Teachers, - "Vestnik" (ПСТГУ) IV, Pedagogics,2008, N1 (8).
14. www.worldvaluessurvey.org

KEMAL TAHİR'İN “YORGUN SAVAŞÇI” ROMANINDA YAPI VE İZLEK¹
STRUCTURE AND THEMES IN KEMAL TAHİR'S NOVEL “TIRED WARRIOR”
СТРУКТУРА И ЛИНИЯ РОМАНА КЕМАЛЯ ТАХИРА “УСТАЛЫЙ ВОИН”

Nilüfer Aka*

ÖZ

Yazın hayatında kendini her anlamda sorumlu aydın olarak gören Kemal Tahir, eserlerini oluştururken toplumsal problemlerin çözülmesi bilinciyle hareket etmiştir. Sanatkârlık yönünü idealize etmenin ötesinde, yazın ve düşün kabiliyetini bilimsel düzende kendi perspektifinde temellendirmiştir. Dolayısıyla eserlerini incelerken sadece metin merkezli inceleme yapmak eserin izleksel anlamda özüne ulaşmada yeterli olmayacaktır. Eser ile müessir arasında kopmaz bağlar Kemal Tahir'in sanatı ve yaşamı bağlamında barizdir.

Kemal Tahir, ‘Yorgun Savaşçı’ romanında Milli Mücadele yıllarının başlangıcını İttihat Terakki üyelerinin maceraları merkezinde sürecin görünmeyen yönleriyle ele almıştır. Romanda Milli Mücadele’de etkin konumda olan İttihat Terakkicilerin ‘temelsiz idealizm’leri ve mücadelenin zorlu koşulları anlatılır. Bu çalışmada da ‘Yorgun Savaşçı’ adlı romanı roman tekniği çerçevesinde, romanın unsurlarının bu romandaki işlevi dikkate alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kemal Tahir, Yorgun Savaşçı, Roman Tekniği, Yapı, İzlek

ABSTRACT

Kemal Tahir, who regards himself a responsible intellectual in his literary life, acts with a clear conscious so as to contribute to the solution of social problems through his literary works. In addition to creating an ideal writer, he also bases his literary works and intellectual potential on a scientific structure in line with his personal aims. Therefore, while examining his works, focusing only upon his texts will be inadequate in attaining the essence of his themes. The strong bonds between the writer and his work are so apparent in the context of Kemal Tahir's life and art.

In the “Tired Warrior” by Kemal Tahir, the beginnings of National Struggle are dealt with through the hidden facts based on the adventures of the members of İttihat and Terakki party. In the novel, the rootless idealism of the members, who were active in those years, as well as the hard conditions of the struggle have been narrated. In this article, how the techniques in the novel contribute to the themes in this regard will be examined with a view to novel techniques.

Key Words: Kemal Tahir, Tired Warrior, Novel Technique, Structure, Theme

¹ . DOI: 10.17498/kdeniz.396

* . Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi.

АННОТАЦИЯ

Кемаль Тахир всегда был ответственным писателем в своей литературной деятельности. Главной темой в его произведениях являются общенародные проблемы. Наряду с литературным искусством, он показал высокую способность высказывания мыслей и писания. Исходя из этого в процессе изучения произведения автора для линейного понятия смысла среднелинейное изучение текста не является достаточным. В произведениях кемалья Тахира нет обрыва между произведением и действующим лицом.

Кемаль Тахир, в своём произведении “Усталый воин” рассказывает о неизвестных авантюристических сторонах членов партии “Иттихад и теракки” во время национально-освободительной войны. Описывается “безоснованный идеализм” членов указанной партии, которые довольно сильно воздействовали на национально-освободительное движение. В статье, применяя метод изучения техники писания романа, рассматриваются функции разных элементов данного романа.

Ключевые слова: Кемаль Тахир, усталый воин, техника писания романа, структура, линия

A. YORGUN SAVAŞÇI ROMANINDA YAPI

A.1. Romannın Kimliği

Kemal Tahir'in 1965 yılında yayınlanan ‘Yorgun Savaşçı’ adlı romanı, yakın tarihimizi konu almaktadır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında aslında devleti uçurumdan kurtarmak niyetiyle yola çıkan İttihat ve Terakki'nin kendileriyle hesaplaşmaları, kendi aralarındaki fikir tartışmaları ve neticede Milli Mücadele'deki etkinliklerinin iç yüzü tarihi belgelerden yararlanılarak kurgulanmıştır.

Tarihsel bilgiyi romanın kurgusuyla ortaya koyan Kemal Tahir'in bu romanında “1908 ihtilâlini gerçekleştirip inkılâba dönüştürmeyen bir avuç ittihatçının toplumdaki soyutlanması, ataleti, dağılışı, mahvı ve nihayet kuvay-ı milliyeye içinde yeniden doğuşu büyük bir ustalıklarla işlenmektedir” (Kantarcıoğlu 2004: 129). Başkışı İttihatçı Cehennem Topçu Yüzbaşı Cemil'in şahsında bu uyanışın öyküsü anlatılır. Tümevarım yöntemi ile kurgulanan romanın arka planında Kemal Tahir, devrin eleştirisini başkışının başından geçen olaylar merkezinde ortaya koyar. Amaç çağa uygun olan gerçeklik şuuruna sahip olmaktır. Böylelikle romanda Kemal Tahir, insanın kişisel olan dramını toplumsal bağlarıyla ortaya koymuş olur. Ona göre “İnsanın dramı kişiseldir ama kişiliğinden değil toplumsallığından gelir.” (Moran 2012: 176-177). Yüzbaşı Cemil ve İttihatçı arkadaşlarının dramı da esasında kendi bağlı oldukları örgüt ile ilintilidir. Kemal Tahir'in bireyin dramını ait olduğu topluma göre değerlendirmesi de Yorgun Savaşçı romanındaki söylem ile uygundur. Kemal Tahir, romanı yazma amacını şöyle ifade eder: “Memleketin en kötü günlerinde düşmanlar iyice içeri oldukları sırada, başından beri politikaya karışmamış, orta rütbede, dövüşken Türk subayının, ordusuz kalma dramını anlatmak istedim.” (Coşkun 2006: 52). Romanı beğenenlerin yanında eleştirenler de olmuştur. 1967 Yunus Nadi Roman Ödülü'nü alması üzerine Oktay Akbal, Mustafa Kemal Paşa'yı romanda hak ettiği gibi gösterilmediğinden dolayı eseri eleştirir. Romanın en çok eleştirilen yönü Mustafa Kemal'i farklı göstermesidir. Bu sebepten 1980 yılında Halit Refiğ tarafından yapılan filmin kayıtlarını Kenan Evren yönetimindeki askeri cunta ortadan kaldırmıştır.

A.2.İsim-İçerik İlişkisi

Kemal Tahir için eserin ismi onun vücuda getirilmesindeki en önemli aşamadır. Dolayısıyla romanlarının ismine ayrıca önem vermektedir. Yazar, eserinin temel izleğini isimden yola çıkarak romanın arka fonunda sunar. Romanın ismi, roman boyunca okuyucunun zihnine olayların akışı ile karakterlerin değerlendirilişiyle birlikte kazınır. Romanın ismi ve içeriği arasındaki ilişki de böylelikle paralellik arz etmektedir. Bu noktada yazar şöyle der: “*Adı, baştan belli olmayınca romanın yazılması zorlaşır. Romanın adı, temellerden biridir. Ona göre biçimlenir roman... Bir romanın adı, konuyla beraber düşer ana rahmine, yazılmaya başlarken doğar, yazılma sürecinde büyür, güçlenir. Sonra da romana güç verir.*” (Coşkun 2006:106). Dolayısıyla roman boyunca ismi ile ilişkili bir kurgusal yapı ortaya çıkar. “Yorgun Savaşçı” ismi genelde Osmanlı Devleti’ni özelde romanın başkarakteri Yüzbaşı Cemil ve İttihatçıların durumunu ifade eder. İsim ve içerik arasındaki ilişki üç bölümden oluşan eserin diğer bölüm adlarında da görülmektedir.

Romanın birinci bölümü “Von Kres Paşa’nın Dürbünü” başlıklı bölümde de isim ile içerik arasındaki anlamsal paralellik dikkati çeker. Bölüm Filistin Cephesinde Yüzbaşı Cemil’e Alman Von Kres Paşa’nın hediye ettiği dürbünle Cemil’in İttihatçıların düştüğü zorlu durumu görmesiyle başlar. Dürbün Cemil’e cephe günlerini hatırlattığı gibi ayrıca oryantalist bakış açısının da timsalidir. Dr. Münir’in bu dürbün ile ilgili söyledikleri de bunu kanıtlar niteliktedir. Cemil bu dürbünü yanından ayırmaz ve dürbün İttihatçıların gözlemlerini batılı görüş açısıyla yaptıklarına işaret eder.

Romanın ikinci bölümünde yazar, “Karanlığın Dibinde” başlığı ile Anadolu’nun olumsuz atmosferini aktarır. Anadolu’daki direniş hareketleri ve askeri örgütlenmeler dibi görünmeyen karanlık bir yolda ilerleyişte gibidir. Başkarakter Cemil bu karanlık yola bütün benliğiyle ama bir o kadar da yalın bir şekilde koyulmuştur.

Romanın üçüncü bölümü “Dönemeç” te Milli Mücadele hareketlerinin hız kazanmasıyla çetelerden düzenli orduya geçişin anlatılır. Yani ikinci bölümde karanlığın dibinde olan Anadolu’nun bu bölümde büyük bir dönüşüm geçirdiği gözlenir. Bu bölüm Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasının çok zor koşullar içinde gerçekleştiğinin ipuçları “Dönemeç” başlığı ile verilmiş olur.

A.3. Olay Örgüsü

Birinci Bölüm “Von Kres Paşa’nın Dürbünü”

Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümünde İstanbul’un işgali sırasındaki olaylar, İttihat ve Terakkililerin maceraları çerçevesinde aktarılır. İngilizlerin desteği ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası bazı İttihatçıları tutuklar, bazılarını da gözetim altına alır. Bu bölümde yazar saklanan İttihatçıları aralarında konuşurarak bilinçsizce hareket edildiğini gösterir. İttihat ve Terakki’nin nasıl kurulduğu ve neler yaptıkları, Osmanlı devlet yapısı, Batılılaşma, Abdülhamit’in tahtan indirilişi, ülkeye getirildiğine inanılan ‘hürriyet’ kavramının içeriğinden habersiz oluşları, şuursuzca hareket eden devlet idaresi, Turancılık gibi mevzular tartışılır. Başkişi Yüzbaşı Cemil’in Neriman’la evlenmesi ve İttihatçı olarak kaçıışı konu edilir.

Bu bölümün vaka halkaları şu şekilde sıralanabilir:

- Cemil’in teyzekızı Neriman’la Von Kres Paşa’nın hediye ettiği dürbünle dışarıyı seyrederken, Ermeni tehcirinin sorumlularından addedilen İttihatçı Çerkez Reşit Bey’in polisler tarafından kovalanışını ve kendini öldürüşünü görmesi
- Cemil’in arkadaşı Patriyot Ömer’in saklandığı yerin basılması

- Patriyot'u eski İttihatçı Dr. Münir'in evinde saklamaya karar vermeleri
- Halil Paşa ve Dr. Münir arasında evde İttihatçıların yaptıkları konusunda çeşitli tartışmaların olması
- Patriyot Ömer'in evden çıkarıldığı esnada, dükkândan çıkan bir adamın Neriman'ın peçesini açmak istemesi, bunun üzerine Cemil'in adamı dövmesi
- Cemil hakkında bir suçluyu kaçırmaya çalışırken vazife halindeki polisi ağır yaralamaktan yakalama emri çıkması
- Cemil'in teyzesinin evinin gözetim altına alınması
- Cemil'in teyzesinin evinden Dr Münir'in evine saklanmak için kaçması
- Cemil'in Dr. Münir'in evinin basıldığını, Dr. Münir, Patriyot Ömer ve Halil Paşa'nın yakalandığını görmesi
- Cemil'in Dr. Münir'in evinin yakınından kaçması ve Ayasofya Cami'ye koruyucu Teğmen Recep'in yanına gitmesi,
- Cemil'in Maksut'un yardımıyla 'Subay Barınma Evi'ne Yüzbaşı Tosun adıyla kayıt yaptırması.

Subay Barınma Evi'nde Cemil sınıf arkadaşı Atlı Binbaşı İsmail Üsküp ile karşılaşır. Cemil'in oda arkadaşı Teğmen Selim Kafkasya'daki savaşta arkadaşı Kazım İskilip'i kaputlu komutanın emriyle kurşuna dizdiklerini anlatır. Teğmen Selim başbuğumuz dediği Enver Paşa'yı bulup olanları anlatacağını söyler. Cemil'in arkadaşı İsmail ise kaputlunun da kaputsuzun da Enver olduğunu söylemesi ile bölüm sona erer. Bu bölümde savaşı kaybeden subayların dramlarının türlü yüzleri böylelikle aktarılır. Askerin başına bu işleri açanın İttihat ve Terakki'nin başkanı konumunda olan Paşaların olduğunu söylemesi de Kemal Tahir'in romanda oluşturmaya çalıştığı çatışmanın İttihat ve Terakki'nin işleyişine yönelik eleştiriler olacağının işaretleridir.

İkinci Bölüm “ Karanlığın Dibinde”

Bu bölümde Ege Bölgesi'ndeki direniş hareketleri, Yüzbaşı Cemil'in Bandırma'dan Ege Bölgesi'ne geçişinden sonra cereyan eden olaylarla anlatılır. Anadolu'daki çeşitli direniş örgütlerinin oluşumunun iç yüzü aktarılır. Kuvay-ı Milliye örgütlenmesi yoksulluk, güvensizlik ve çıkar ilişkileri sebebiyle başarısız olmaktadır. Anadolu'da olan çeşitli ayaklanmalar konu edilirken düzenli orduya geçişin başlangıç aşamaları bölümün vaka halkalarının dramatik yönünü oluşturmaktadır. Romandaki dramatik aksiyonu sağlayan Cemil'in Milli Mücadele hareketlerine katılmasıdır. Yorgun Savaşçı, İttihatçı olarak hükümetten kaçarken ülkenin kötüye giden durumu karşısında kayıtsız kalamaz ve hem yurt dışı hem yurt içi düşmanlarla mücadele için yola çıkar. Böylelikle başkışının merkezinde genel olarak Osmanlı'nın durumu gözler önüne serilir. Bu bölümün başlıca vaka halkaları şu şekildedir:

- Cemil'in Bandırma'ya Asker Emekliler Derneği'ne gitmek için yola çıkması
- Cemil'in Yunan'ın İzmir'i işgalini öğrenmesi üzerine Milli Mücadeleye katılmak için askerlik şubesine Bekir Sami Bey'in yanına gitmesi
- Bekir Sami Bey'in Manisa'ya gidiş için yola çıkması ve birlik oluşturma çabaları
- Bekir Sami Bey'in direniş çağrısı karşısında Akhisar'ın ileri gelenlerinin olumsuz davranması, direniş yanlılarının da çokluk karşısında direnişten vazgeçmeleri

- Halit Paşa'nın ordu için adam toplaması
- Düzenli ordu olmayışından Halit Paşa'nın topladığı birlikleri yola çıkarmakta Bekir Sami Bey ve Halit Paşa'nın zorlanması
- Bekir Sami Bey ve komutasının Papaslı Köyünden kovulmaları
- Eski Bahriye Nazırı Rauf Bey'in emriyle Salihli cephesini kurmak üzere Cemil ile Çerkez Ethem'in harekete geçmesi
- Direniş yanlısı olmayan Hacı Nizamettin ile Akhisar'ın ileri gelenlerinin Çerkez Ethem'in çabalarıyla dize gelmesi
- Hacı Nizamettin, bir zamanlar ortak olduğu Gâvur Efe'nin idam fermanını gözünü kırpmadan vermesi ve Gâvur Efe'nin asılmasıyla bölüm sona erer.

Romanda aksiyonun yoğun olduğu bu bölümde, 'ittihatçılık düşmanlığı' gözler önüne serilir. Yurdu düşmandan kurtarmak için çabalayan İttihatçılar, halkın düşmana karşı direnişiyse değil de kendilerine karşı direnişle karşılaşır. Halkta ve subaylarda savaş yılmınlığı her türlü işgale karşı kayıtsız olmalarına sebep olur. Olacakların sonunu ilgisizce, kayıtsızca beklemeye koyulmuş halk ve asker karşısında direniş için çabalayan ama halk tarafından düşman bilinen İttihat Terakki'nin çabaları, düzenli ordu kurma için mücadeleleri anlatılır. Rauf Bey'in bölgeye gelip hareketleri yönlendirmesiyle düzenli ordunun kuruluşu hızlanır.

Üçüncü Bölüm “Dönemeç”

Bu bölümde Anadolu'da başlayan düzenli orduyu kurma girişimlerinin esas safhaları anlatılır. İstanbul'un işgalinden sonra Cemil'in Bursa'ya gitmesi ve buradaki arkadaşları Selahattin ve Teğmen Faruk'la yaptıkları anlatılır. Bursa'nın savunulması, Milli Mücadele için Mustafa Kemal Paşa ile işbirliği yapıları ve karşılaşılan zorlu mücadele aktarılır. “*Mustafa Kemal Paşa yönetimindeki mücadele, Rauf Bey, İsmet Paşa, Refet Paşa, Yüzbaşı Cemil, Yüzbaşı Selahattin, Teğmen Faruk, Çerkez Ethem gibi insanlarla düzenli ordu kurulur ve zafere ulaşılır.*” (Narlı 2012: 81). Toplum tarafından dışlanan ve kendi aralarında da bölünen İttihatçıların bu bölümde birlik oluşturma çabaları Başkarakter Cemil ve arkadaşlarının serüvenleri çerçevesindedir. Öyle ki ittihatçıları tam olarak desteklemediği için dışlanan Dr. Münir bile bu süreçte Bursa'ya gelerek hükümet tabibi olarak Milli Mücadele'ye destek verir. Bu bölümdeki vaka halkaları şu şekildedir:

- Cemil ile Kör Şaban'ın Bursa'ya gitmesi
- Şeyhülislamın ‘*Her Müslümanın bir millici gâvuru öldürmesi Allah'ın emridir*’ fetvasının Osmanlı ülkesine yayılması
- Mustafa Kemal Paşa'nın padişaha başkaldırdığı gerekçesiyle rütbesinin alınması ama Paşa'nın bunu umursamayıp görevini devam ettirmesi
- İngilizlerin İstanbul'u işgal edip bazı milletvekillerini hapsedmesi üzerine M. Kemal Paşa'nın Temsil Heyeti adına bildiri yayımlayıp bütün milletvekillerini Ankara'da toplantıya çağırması
- Cephelelerin komutanlığını Demirci M. Efe ve Yörük Ali Efe adlı eşkıyaların elinde olması
- Ahmet Anzavur'un İstanbul Hükümeti'nden destek alıp İttihatçı Kuvayı Milliyecilere karşı örgüt oluşturmak istemesi

- Mustafa Kemal'in emriyle Cemil ve arkadaşlarının karargâhı kuşatmaları ve birlikleri Bekir Sami Bey'in komutasına verip Yusuf İzzet Paşa'yı Ankara'ya göndermeleri
- Çerkez Ethem'in beraberinde Teğmen Şevki komutuyla Anzavur birliklerinin dağıtıldığı haberinin gelmesi
- Bolu, Düzce, Hendek ayaklanmalarının başlaması
- Çerkez Ethem'in Ulu Cami'de Bursa'nın büyüklerini toplaması, hükümete karşı fetva çıkarılması
- İsyanların Ankara'ya doğru yayılması, Ethem Bey'in Anadolu'ya ayaklanmaları bastırmak üzere yola çıkması

Halkın subaylara karşı olumsuz tavırları, çeteler ile subaylar arasında yaşanan mecburi uzlaşmacı görüntülerle Milli Mücadele'nin şartlarının vahimliği de ortaya konmuş olmaktadır. Bu bölümde bölümün adıyla da ilişkili olarak ülke tam bir dönemeçtedir. Başarılı olup olmama arasında giden bu süreçte ülkeyi bu duruma sürüklediği düşünülen İttihatçıların içerisindeki vatansever, milletsever subayların çabaları ve iyi niyetli tavırları dikkati çekmektedir. Kemal Tahir de zaten bu bölümle Çerkez Ethem de dâhil olmak üzere yardımcı azınlık birliklerin ve devletin üst kademesinde olan birçok yetkilinin çıkarıcı tavırları ve subayların yaşadığı yenilginin şokuyla her şeye rağmen mücadele edişleri anlatılmaktadır. Bu bölümde Çerkez Ethem'in etkin olduğunu görmekteyiz. Romanın bitişinde de Kemal Tahir'in sözcüsü başkarakter Cemil'in norm karakteri Dr. Münir'in şu ifadeleri çıkarıcı ve her an ihanet etmeye hazır zihniyete işaret eder:

*“Çerkez Anzavur'u ezen Çerkez Ethem, kurtuluşa başkaldırmış Türkleri tepelemeye gidiyor! Meseleyi anladın mı Körağa?”*²(Y.S., s. 537)

Romanın Milli Mücadele'de etkin olan Çerkez Ethem ile ilgili bu şekilde şüpheli bir ifadeye yer verilmesi başlıkla da uyumlu olarak gerçekten dönemeçte olduğuna işaret eder. Tarihi bilgilerden Çerkez Ethem'in Milli Mücadele başlangıcında düzenli ordu kurulana kadar yararlı faaliyetleri olmuştur. Ancak daha sonra düzenli ordunun kuruluşuna karşı çıkıp Yunanlılar'ın safına geçmesi sebebiyle kendisiyle ilgili oluşan olumlu düşünceler tersine dönmüştür. Kemal Tahir'in romanın Çerkez Ethem'in tavrını şaibeli bir şekilde sona erdirmesi de bunu destekler.

A.3. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Yorgun Savaşçı romanı Hâkim bakış açısı ve anlatıcı ile kurgulanmıştır. Bu bakış açısında *yazar-anlatıcı* (Aktaş 1991: 96), bir yaratıcı hüviyetince roman kurgusunda kullanılan karakterlerden cansız eşyalara, zamana, mekâna kadar her varlığın geçmiş ve geleceği konusunda bilgi sahibidir. Romanın bütün unsurlarına hâkimdir ve bu unsurları bir nevi kendi bünyesinde yaşatır. Anlatı hâkim anlatıcının bakış açısına göre şekillenir. *“Vaka ve şahıs kadrosu ile ilgili geçmişe ve geleceğe ait her şeyi en ince teferruatına kadar bilmekte, onlar arasından yaptığı bir seçimi dikkatlere sunmaktadır.”* (Aktaş 1991: 95). Hâkim bakış açısındaki yazar-anlatıcının romana müdahale yetkisi sınırsızdır. Romanda yazar-anlatıcı kahramanların içinden geçenleri bilir, bir diğer odada veya mekândaki kişilerin neler yaptıklarını, bütün karakterlerin geçmişlerini bilir;

² Tahir, Kemal, **Yorgun Savaşçı**, İthaki Yayınları, İstanbul 2005, s. 537.(Alıntılar romanın bu baskısından yapılacaktır.)

“Cemil, ömründe ilk defa, doğar doğmaz ölmek için araçsız boğuşmanın sersemleştirici güvensizliğiyle güvenli yaşamayı hak etmiş olmanın onurlu rahatlığı arasındaki farkı sezdi.

İçerde Neriman, biraz sonra belki de çok büyük bir tehlikeye atılacağından habersiz gülümseyerek çarşaflıyor, Patriyot abisine nişanlılık müjdesi götürceği için seviniyordu.” (Y.S., s. 82-83)

Kahramanların iç dünyaları konusunda hükümlerde bulunan yazar-anlatıcı iç ve dış değişikliklerin, gelişmelerin hepsine hâkim durumdadır. “*Yazar tanrısal anlatıcı rolünde anlatım işlevini kurmacalaştırır ve canlandırır*” (Stanzel 1997: 21). Olaylardaki aksiyonu sağlayan ve geliştiren yazar-anlatıcıdır. Geçmiş-gelecek hakkında bilgi sahibi olan yazar-anlatıcı herhangi bir olayın sonuçlarına da hâkimdir. Halit Paşa'nın topladığı birliklerin bir kısmının Teğmen Faruk'la önden yola çıkarmak isteyen Halit Paşa ve Bekir Sami Bey'in yaptıklarının çok da doğru olmadığını romanda şöyle ifade eder:

“İlk müfrezenin yola çıkarılmasındaki kolaylık Bekir Sami Bey'le arkadaşları kadar Halit Paşa'yu da aldatmıştı” (Y.S., s. 371)

Yazar- anlatıcı ayrıca romanda kendi eserini de yorumlayan konumundadır. Kemal Tahir de romanında kahramanlarını konuşurken, her şeyi bilen tavrıyla esasında kendi tezini de sorgulamakta, olaylar içerisinde kendine bir rol da biçmektedir. Hâkim anlatıcı yazarın savunmadığı fikirleri de temsil ediyor görünebilir. (Stanzel 1997: 19). Birinci bölümde Dr. Münir'in evinde Halil Paşa, Patriyot ve Arap Maksut arasındaki konuşmalarda yazar-anlatıcının tavrı da bu yöndedir. Yazarın çatışma birimlerinden hangisini temsil ettiği anlaşılammaktadır. Kemal Tahir'in fikir dünyasını bilen, savunduğu tezlerden haberdar olan okuyucuların fark edebileceği işaretler olabilir. Yazarın fikir dünyası hakkında bilgi sahibi olmayan bir kişi yazarın bu konuşmalarda İttihat Terakki'yi savunuyor mu yeriyor mu olduğunu anlayamaz. “*Tanrısal bakış açısı kullanıldığı metinlerde anlatıcının kendini saklama, tarafsızlık, ayrıntıları kullanma, rol benimsetme ve politize ya da angaje olmama ilkelerine bağlı kalması gereklidir.*” (Eliuz 2009: 1136). Dolayısıyla Kemal Tahir'in bu romanında kurgu tekniği bağlamında onun tezini güdümlü olarak oluşturduğunu söyleyemeyiz. Gerçeklik ilkesine sadık kalarak, çatışma unsurlarında iki tarafa da dönemin zorlu şartları etkisiyle gereken rolü biçmiştir. Dramatik aksiyon açısından ülkü ve karşı değerleri gerçeklik ilkesine bağlı kalarak aktarmıştır.

Başkarakter Yüzbaşı Cemil'in merkezinde subayların yaşadıkları endişeleri, korkuları, çelişkileri yazarın kendini ortaya çıkarmadan aktardığını görmekteyiz. Sadece roman boyunca etkin durumda olan karakterlerin değil ülkü ve karşı değerler düzleminde fon karakter konumunda olanların da iç dünyaları ve dış dünya ile ilişkilerini ‘*gösterme, anlatma ve nakletme tekniklerini*’ (Aktaş 1991: 96) kullanarak aktarır. Gösterme tekniğini gözlemci bakış açısıyla, nakletme tekniğini ise kahramanları konuşturarak yapar.

A.4.Zaman

Tarihi roman özelliği gösteren romanda zaman sıra dizimsel olarak ilerlemektedir. İttihat ve Terakki'nin devlet yönetiminde etkisinin azaldığı 1919 yıllarından başlayarak Milli Mücadele'nin başlangıç yıllarını kapsar. 6 Şubat 1919'da başlayan roman 1920 bahar aylarında sona erer. Vaka zamanı ile anlatılış zamanı itibari zaman ile aktarılır. ‘Vaka zamanı’ ile ‘ anlatma zamanı arasında geçen belli bir süre vardır. Yazar-anlatıcı bu ikisi arasındaki farkı roman yazma kabiliyeti ile roman unsurlarının da işleviyle kurgular. Bu da vaka zamanını yeniden kurma ve hikâye etmedir. “ *Hikâye etme, yazarın olayı görüş, kavrayış, idrak ediş biçimidir. Yazar, bir olayı idrak eder ve kurmaca dünyaya ait olan*

'anlatıcı' aracılığıyla sunar" (Tekin 2010: 119). Anlatıya ait olan zaman anlayışının yorumu olan bu ifadeler Yorgun Savaşçı romanı için de geçerlidir. Vaka zamanı 1919-1920 yılları arasındır, vaka zamanının anlatılış, kurgulanış zamanı ise romanın 1965'te yayımlandığını düşünürsek hemen hemen 40 yıl sonrasına denk gelir. Böylelikle tarihi roman özelliği gösteren romanın vaka zamanı tarihi gerçekliklerle uygundur anlatılış zamanı da vaka zamanının gerçekliliğe uygun olarak kurgulanmıştır. Yazar-anlatıcı bu kronik zaman içerisinde bireysel ve sosyal zamanlarla ilgili ayrıntıları da okuyuculara verir. Romanın vaka zamanı ile ilgili romanın başında Cemil'in ağzından şu ifadeler verilmektedir:

"On yıl geçti 31 Mart'tan bu yana... Nazmi rahmetli yirmi ikisindeydi 31 Mart'ta... Demek ben de yirmi üçündeymişim." (Y.S., s.8)

13 Nisan 1919'daki 31 Mart Vaka' sına göndermede bulunarak romanın vaka zamanı ve tarihsel roman özellikli ilerleyecek olan zaman hakkında yazar-anlatıcı bilgi vermektedir. Dolayısıyla romanın vaka zamanı başlangıç olarak 1919 yıllarının başına denk gelmektedir. Vaka zamanı bir yılı aşkın bir süreyi kapsamaktadır. Romanın vaka zamanının başlangıç tarihi de birinci bölümün dördüncü kısmında verilir. *"Diyarbakır Valisi Doktor Çerkez Reşit'in öldüğü 6 Şubat gününden beri.."* (Y.S., s.135) olarak ifade edilen romanın ilk vakasının zamanının, ilerleyen bölümlerde verilmiş olması sanki yazar-anlatıcının da - tarihi roman olma sebebiyle belki de- romanın zamanı konusunda kendine hatırlatmalar yaptığını hissettirir. Romandaki geriye dönüşlerle günün arasındaki zaman hesaplamaları buna işaret eder. İlk bölümde başkarakter Cemil'in geriye dönüşleri ile geçmiş ve şimdi arasında bağ kurulur. Geriye dönüşler dışında vaka zamanı kronik olarak ilerlemektedir. İlk bölümde Cemil'in geçmiş tarih ile bugün arasındaki hesaplamaları vaka zamanının tarihsel bağları noktasında dikkat çekicidir.

"Kendisini İttihat Terakki Cemiyeti'ne Patriyot Ömer sokmuştu. Yıl 1906... Manastır'da, yağmurlu bir gece yola çıkmışlardı." (Y.S., s. 15)

Geçmişe dönük hatırlatmalarda ve hatırlamalarda da kahramanların olayların sıra dizimselliğine sadık kaldığı ve olayları kronik olarak aktardıkları görülür. Cemil'in İttihat ve Terakki'ye girişi ile başlayan kısa süreli olaylar kronik olarak aktarılır. 1909'da 23 yaşında olduğunu aktaran Cemil 17 yaşında harp okulu öğrencisi olduğunu söyler. Yani 1903 yılında Harp Okulu öğrencisi olduğu zamanlardaki olayları hatırlarken olayların akış sırasına sadık kalmasına şu ifadeler örnek verilebilir:

"Üç gün sonra, bir Perşembe sabahı, Manastır Harp Okulu ders nazırı Yanyalı Binbaşı Vehip Bey, bir top arabasının üstüne çıktı. Hürriyetin ilk konuşmasını şöyle bitirdi:..." (Y.S., s.28)

Anlatıda zamanın belirlenmesi noktasında önemli ibareler, kullanılan zaman zarflarıdır. Asıl vakaya bağlı olan bu zaman belirteçleri, vaka zamanının ne kadar sürdüğü ve olayların sürekliliğinin mahiyeti hakkında bilgi verir. Bu ibarelere roman içerisinde akronik ve kronik zaman göstergelerinde karşılaşılmaktadır.

Zamanı okuyucunun algılaması zamanın sıra dizimselliği çerçevesindedir. Roman bittikten sonra okuyucunun muhayyilesinde canlanan kronolojik zaman akışındaki olaylardır. Geriye dönüşleri de hatırlar fakat onları teferruat olarak asıl vaka halkalarının hazırlayıcısı olarak görür.

Romanda karakterlere ait bireysel zamana ait belirlemeler psikolojik tahlil veya içe bakış yöntemi ile verilir:

“1919 yılının 15 Mayıs’ında, güneşli bir Perşembe günü, dünya üstünde, gidecek hiçbir yeri, başvuracak hiçkimsesi, yapacak hiçbir işi olmamanın ölüme benzeyen yalnızlığım bir daha duydu.” (Y.S., s. 184.)

Romanda sosyal zamana ait unsurlar da yer almaktadır, bunlar bazen kahramanların bireysel zamanı ile birleştirilir bazen de mekânın özellikleri ile ilişkilendirilir. Üçüncü bölümde Kör Şaban ile Cemil’in Bursa’ya girişi işgal ülkesinin kritik bir şehrindeki görünümü sosyal zaman paralelinde değerlendirilebilir:

“Bursa’ya yatsı ezanı okunurken girdiler. Sokaklarda kimseler yoktu. Sulusepken bir şey yağıyor, insanları evlerine saklanmış şehri, sular altında kalmış bir eski zaman kasabasının kalıntısına benzetiyordu.” (Y.S., s. 430)

Tam olarak tarihin verilmesinin dışında vakaların ilerleyişinde günün bölümlerinin de dikkatlere sunulduğu olur. *“Günlerden Cuma olduğu için”* (s.189), *“İkinci güneşiyle”* (s. 374), *“Akhisar’dan esen akşam rüzgârı”* (s. 375), *“Ortalık kararıyor, köy gittikçe karanlığa gömülüyordu”* (s. 376), *“Akşam oluyor”*(s. 421), *“Bursa’ya yatsı ezanı okunurken girdiler”* (s. 430)... vb.

Teğmen Selim’in Cemil’e Kafkas cephesini anlatırken akronik zamanda sıra dizimsel olarak olayların akışını vermektedir.

“6 Kasım 1914’te başladı Köprüköy savaşı... Altı gün sürdü...14 Kasım’da yeniden tutuştuk... Enver Paşa 14 Aralık’ta Köprüköy’e geldi...21 Aralık Pazartesi günü Aras’ı geçtik... Sarıkamış Savaşı, aslında 22 Aralık Salı günü başlamış, 25 gün sürmüştür...25 Aralık Cuma’yı 26 Aralık Cumartesi’ye bağlayan gece girdik biz Sarıkamış’a...”(Y.S., s. 231-232) şeklinde geriye dönüşlerde zamana ait bütün bilgiler verilmektedir. Roman içerisinde geçmişle ilgili ayrıntılar verilirken muhakkak tam tarih verilmektedir. Vaka zamanının ilerleyişinde de tam tarih verilebildiği gibi günün belli bölümlerinden yararlanılarak da zaman belirtilmiştir.

A.5.Mekân

A.5.a. Çevresel Mekân

Romanda olayların geçtiği çevresel mekânlarla ilgili yoğun tasvir veya tanıma ile karşılaşmayız. Fakat her olayın cereyan ettiği mekân, isim olarak belirtilir. İlk Vaka halkasındaki mekân Cemil’in teyzesinin Fulya tarlası dolaylarındaki evidir. Bu ev bazen çevresel bazen algısal mekân özelliği göstermektedir. *“Çevresel mekânla algısal mekân arasındaki fark, fenomenolojik açıdan çevre ile dünya arasındaki farka benzer. Çevre; işlenmemiş, anlaşılmamış, dönüştürülmemiş bir yer’dir; üzerinden yalnızca geçilir ama derinliğine görülmez, kişi ve/ya olayı etkilemez.”* (Korkmaz 2000: 402). Cemil Arap Maksut’un yanına karakola gider. Karakol sadece üzerinden geçilen bir yerdir. *“Romanda karakol sadece olayların geçtiği, olayların şekillenip gelişmesinde etkili olmayan ‘coğrafi nitelikte bir güzergâhtır* (Korkmaz 2000: 402). Diğer çevresel mekânlarda olduğu gibi bu mekânla ilgili de ayrıntılı bilgi verilmez.

Dr. Münir’in evi basıldıktan sonra Teğmen Recep’in yanına gittiği Ayasofya Camii de çevresel mekân özelliği göstermektedir.

Cemil’in gittiği ‘Subay Barınma Evi’, Askeri Şube, teyzesinin kızı Neriman’la birlikte Patriot Ömer’i kaçırdıkları ev, Dr. Münir’in evi de üzerinden geçilen olayların gidişatında sadece bir güzergâh niteliğinde ayrıntılarına değinilmeyen evlerdir. Bu mekânların dışında çevresel mekân olarak seçilen İstanbul, Manisa ve Balıkesir de algısal olan belli mekânlarının dışında genel anlamda çevresel mekân olarak kullanılırlar.

A.5.b. Algısal Mekân

Yorgun Savaşçı romanında algısal mekânlar yenilgi psikolojisiyle sıkıştırılmış subayların dramlarını yansıtmaktadır. “*Algısal mekânlar, kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaştırılmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir.*” (Korkmaz 2000: 403). Algısal mekânlar Labirentleşen dünya ya da kapalı dar mekânlar ve Açık geniş mekânlar olmak üzere ikiye ayrılır. (Korkmaz 2000: 403). Roman, Milli Mücadele’deki subayların zorlu şartlardaki sıkıntılarını aktarması sebebiyle romanda daha çok kapalı dar mekânlar kullanılmıştır.

A.5.b.1. Labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar

Labirentleşen mekânlarda roman karakterlerinin yaşadığı olumsuz ruhsal durum ile mekân arasındaki kopmaz bağlar dikkate alınır. Karakterin ruhsal durumuyla paralel olarak bulunduğu mekânı algılayış şekli önemlidir. Mekân canlı varlık misali kahramanın psikolojisine ortak olan, onu yansıtan okura da yaşatan önemli bir unsur konumundadır.

Yorgun Savaşçı romanında ilk sayfalarda dar mekânın ezici üstünlüğü ile karşılaşırız. Evin penceresinden Neriman’la dürbünle dışarıyı seyrederken Çerkez Reşit Paşa’nın kendini öldürdüğünü gördükleri yer algısal mekân özelliği gösterir. Fakat bu ilk mekân ilerideki olayların da yönünü belirleyen bir mekândır aynı zamanda, dolayısıyla roman için önem arz etmektedir.

“*Kaçan adam paltoluydu. Cemil suratını seçmeye çalıştı. Gözlüklüydü. Düzlüğün bitimindeki ağaçlardan birinin gövdesine tutunup bir an duralamış, sonra kaygan yokuşu inmeye başlamıştı.*” (Y.S., s. 11)

“*Şubat güneşini yavaş yavaş bulut kaplıyor, ince bir esinti tarlanın ortasında yatan ölüyü sise benzeyen boz bir dumanla örtüyordu.*” (Y.S., s.13)

Mekân tabiat olaylarının etkisiyle daha da sıkıcı bir hale getirilmektedir. Çerkez Reşit’in ölümü İttihatçıların devrinin bittiğinin göstergesidir. Bu mekân romanda üzerinde durulan iktidar boşluğunun şahidi gibidir. Bir tarla ortasında olayın gerçekleşmesi ve ölünün orada yatıyor olması da korunaksız oluştaki güvende olamayışa dolayısıyla çaresizliğe de işaret eder. Başka bir romanda tarla, olumlu bir işlev yüklenebilir fakat bu romanda tarlanın işlevi olumsuzdur. Bu mekân sadece Cemil veya Çerkez Reşit için sıkıcı bir mekân değildir. Neriman ve oğlu Enver için de mekân olumsuzdur. Neriman Cemil’e Ölen Reşit Bey için şunları söyler:

“*..Adamın hali gözümün önünden hiç gitmiyor. Nasıl bunalttılar güpegündüz? Bir aralık iki yanına bakmış... Ayaklarını yere vurup tepelerin arkasına sıçramak geçmiştir içinden eminim...*” (Y.S., s. 25)

Dar mekânların birçoğu, Cemil’in geriye dönüşleri ile aktarılır. Doktor Reşit’in siperlendiği ağaca dalarak düşüncelere dalan Cemil, kendinde oluşan bir yere sığamama, her yere yabancılaşma hissinin ne zaman nerede başladığını düşünür:

“*Karlar, kurşun renkli gökte, kömürleşmiş kâğıt parçaları gibi, savruluyor, üstüne kara karlar yağın bir dünya, doğup büyüdüğü bu mahalleyle beraber yavaş yavaş yabancılaşıyordu. Aslında bu yabancılık on yedi yaşında harp okulu öğrencisi iken, apansız Taşkılla’ya götürülüp yeraltında penceresiz bir hücreye, tek başına kapatıldığı gece başlamış, bir daha da yakasını hiç bırakmamıştı. Hücrenin havası günlerdir değiştirilmemiş bulaşık suları kadar iğrençti. Yerde insan pislikleri vardı. Yatacağı tahta sedirin üstünde kedi kadar fareler telaşsız dolaşıyorlardı.*” (Y.S., s. 25)

Cemil'in bu yaşadığı yabancılaşma, yalnızlık hissini romanın ilerleyen bölümlerinde tekrar anar. Teyzesinin evi basıldığı için oradan kaçıp Dr. Münir'in evine doğru yola çıkan Cemil, eve yaklaşınca devriye arabalarını görür ve Dr. Münir, Patriyot ve Paşa amcayı görünce daha beter bir yalnızlık hissine kapılır.

“*Cemil, on yedi yaşındayken kapatıldığı Taşkışla'nın yeraltı hücrelerinde bile, bu kadar umutsuz bir yalnızlık duymamıştı. Şu anda gidecek hiçbir yeri, yapacak hiçbir işi yoktu. Ne önü denizdi, ne ardu tren yolu... Burada, dilini bildiği insanlar da oturmuyordu sanki... Çevresini düşmanlar bile çevirmiş değildi artık*” (Y.S., s. 179). Cemil'in yaşadığı bu çaresizlik, belirsizlik hissi romanın geneline hâkim olan savaş öncesi belirsizlik atmosferini yansıtmaktadır. Bu hissi yaşadığı yer Etemefendi sokağının ağızıdır.

Balıkesir'den Akhisar'a gitmek için Bekir Sami Bey ve komutası lokomotifle yola çıkarlar. Bu yolculukta lokomotifin sıkıcılığı şöyle ifade edilir:

“*Yorgun hırıltılarla rampaya saran lokomotif, ocağında yanan odunları kıvılcımlarını, uzun bir sorguç gibi savurmaya başlamıştı. Servis vagonunun yapışkan sıcağı, yolcuların yüreklerindeki sıkıntıyı artırıyor, hiçbirinde konuşma gücü bırakmıyordu. Gittikleri yöne gökyüzü, kara bulutlarla kaplıydı. Uzaktan uzağa gök gürültüleri duyulmakta, daha sık çakan şimşekler birbirlerini kovalamaktaydı.*” (Y.S., s. 271.)

Romanda özellikle ‘Karanlığın Dibinde’ adlı ikinci bölümde dikkati çeken mekânlardaki karanlık ve yağmurlu havadır. İkinci bölüm ismiyle de paralel olarak devamlı karanlıklar içerisinde boğucu yağmur sıkıntısıyladır.

Romanda İstanbul mekân olarak subaylar için sıkıntı ve olumsuzluklarla doludur. “*Geniş anlamda İstanbul, İttihatçı subayların yorgunluk mekânıdır ve yazarın bakış açısından kirlidir.*” (Örgen 2011:201). İstanbul ile ilgili aşağıdaki ifadeler romanda geçmektedir:

“*Rüzgâr dinmiş, kar, Mütareke İstanbul'unun eskiliğini, paramparça karışıklığını, pisliğini geçici olarak örtmüştü.*” (Y.S., s. 62)

Romanın ikinci bölümünde Kör Şaban ile Cemil'in Bursa'ya girişiyle şehrin kötücül görüntüsü ile karşılaşılır. Bursa da üzerinden büyük bir felaket geçmiş ve canlılığını insanını yitirmiş bir şekildedir.

“*Bursa'ya yatsı ezanı okunurken girdiler. Sokaklarda kimseler yoktu. Sulusepken bir şey yağıyor, insanları evlerine saklanmış şehri, sular altında kalmış bir zaman kasabasının kalıntısına benzetiyordu.*” (Y.S., s. 430)

Romanda sıkıştırılan subayların yılmık mekânı olarak beliren İstanbul, Cemil için uygun bir yer değildir ve onu bulunduğu ruh sıkıntısında daha da dibe götürmektedir. Bu sebepten İstanbul'dan ayrılır. İstanbul esir bir şehirdir ve bir kaçış mekânıdır romanda. Hasan Paşa karakolundan Patriyot'u saklandığı yerden Dr. Münir'in evine götürmek için yola çıkan Cemil, yol boyunca İstanbul'un yabancılaşmış halini görür. “*Esir İstanbul, bazı semtleriyle bir kaçış sahnesinde yer alabilecek hızlı geçişlerle karşımıza çıkar: Mercan Yokuşu, Sultan Hamamı, yabancı üniformaların dolaştığı ve demirlemiş savaş gemilerinin görüldüğü köprü, Göztepe İstasyonu, Bağdat Caddesi, Caddebostan İskelesi gibi.*” (Örgen 2011:201). Yazar-anlatıcının mekân ile ilgili ayrıntı verirken Cemil'e bazen bir mekânın geçmiş zamanlardaki haliyle bugünü karşılaştırır bazen de farklı bir ülkenin mekânları ile kıyaslar.

“*Burası, İmparatorluğun anavatanını boydan boya geçip Bağdat'a ulaşan ünlü Bağdat Caddesi'ydi. Yavuz Selim, Çaldıran'a bu yoldan gitmiş, Mısır'dan halifelik avadanlıklarını*

bu yoldan getirmişti. Dayı Maksut' un söylediğine bakılırsa buraları çoktan beri korkulu bölge sayılıyordu. Yalnız soyulup soğana çevrilmekten yana değil, caddenin üstünde çukurlara tekerlenip bacağı kırmak bakımından da..." (Y.S., s. 66)

Bağdat Caddesi'nin geçmişteki hali ile bugünü kıyaslanırken mekânın döneme göre labirentleştiğine dikkat çekmektedir. Mekânla ilgili tasvirlerin imparatorluğun çözülüşüne ve temelsizliğine göndermede bulunur. Geçmişle bugün arasında ihtişam noktasındaki tezada örnek olarak Sarayıçi'ndeki askeri müzede bulunan Yavuz Selim tablosu ile bağlantılı olarak bu mekân verilebilir.

"Cemil çıktı. Sofâ penceresinin önünde durup bir cigara yaktı. Dışarda uçuşan karların ötesinde, karmakarışık, bir tahta evler yığını, köklerinden sökülüp savrulmamak için sanki tırnaklarını yere geçirmiş, direnmeye çalışıyordu. Bu umutsuz direnmeye bakıp dururken, dağ toprakların atış kursu için iki ay kaldığı Almanya'nın bir küçük kasabasını hatırladı."(Y.S., s. 81)

Cemil teyzesinin evinin penceresinden bakarken gördüğü tahta evler ile Almanya'nın kasabasını hatırlarken vurgulanmak istenen imparatorluğun mimarisinden başlayan bozuk, çürük, gelecek vadetmeyen yapısıdır. *"Yalnızca anularımız değil, unuttuklarımız da içimizde 'barındırılmıştır'. Ruhumuz bir oturma yeridir. Ve 'evleri' 'odaları' sürekli anımsayarak içimizde oturmayı öğreniriz."* (Bachelard 1996: 28). Ruhumuz gibi evlerimiz de mimarimiz de bizim kendi içimizi yansıtır. Osmanlı'nın ruhu aynı zamanda içerisinde yaşayan ona tabi olan halkın da ruhunu taşır. Dolayısıyla Cemil imparatorluğun bozulan, dağılan ruhunu evlerine bakarak bir kez daha görür ve içinde yaşatır. *"Evimiz bizim dünya köşemizdir. Ev, gerçek bir kozmostur."* (Bachelard 1996: 32). Dolayısıyla bizim evlerimiz dünyadaki yerimizi temsil eder. Evin düzene karşılık gelmesi romandaki evlerin yıkıklığıyla imparatorluğun da kaos ortamında kalışına işaret eder. Esir İstanbul'un ayakta kalmak için boş gördüğü çabasına işaret etmektedir. Alman kasabasındaki evler için söyledikleri de bu yöndedir:

"Bu evler, bütün kazandıklarının torunlarından torunlarına kalacağını yüzde yüz uman, bu güvenle övündüklerini saklamayan güçlü insanların, temelleri hiçbir fırtınayla sökülemez saydıkları sığınaklardı."(Y.S., s. 82)

İmparatorluğun kendine güveninin, gücünün göstergesi olarak bütün eşyaya nüfuz eden o ihtişamı vurgulayarak Osmanlı'nın şu anki vahim durumuna işaret eder. Yorgun, yılmış Cemil, her şeye rağmen ülkenin ayakta kalması İstanbul'un eski haline kavuşması için mücadeleye katılır ve bütün mekânlara zaferin nişanelerini kazımak ister. Bunların dışında Akhisar'dan Bekir Sami Bey ve komutalarının kovulmaları ile bağlantılı olarak bu mekânın onlar için kapalı olduğunu söyleyebiliriz.

A.5.b.2. Açık ve geniş mekânlar

Roman karakterlerinin özellikle başkişinin kendini güvende ve huzurlu hissettiği mekânlar açık geniş mekânlardır. Bireyin ruh dünyasıyla ilişkili olarak onun ruhsal açılımını 'içten dışa' doğru açan ferahlatan mekânlardır. *"Ontolojik anlamdaki bu huzur ve güven duygusu, varlığın içten dışa doğru açılmasını, akmasını sağlar."* (Korkmaz 2000: 411). Romanda subayların kaçıışı, savaş dolayısıyla oluşan yılgınlık anlatıldığı için olumsuz şartlar içerisinde açık ve geniş mekânlara pek rastlanmaz. Sadece kaçan subayların kaçtıkları zaman bir an için yakalanmama korkuları yaşadıkları yerler onlar için geçici anlık mekânlar olabilir. Başkişi Cemil'i dikkate alırsak, onun için teyzesini evi özellikle Neriman ile birlikte olduğu odası geniş mekân özelliği göstermektedir. Nitekim bu mekânda da

Neriman'la nikâhlarının kıyıldığı gün baskın olur. Neriman ile nikâhlandıkları gün odayı tasvir ediş şu şekildedir:

“Cemil'in yattığı odada perdeler, sedir örtüleri yenilenmiş, tek kişilik karyola, Neriman'ın ilk gelinlik karyolası ile değiştirilmişti. Rahmetli Nazmi'nin büyütülmüş fotoğrafının yerinde, İngilizlere ismarlayıp da savaş başladığı için alamadığımız Reşadiye dretmotunun, taşbasma resmi vardı.” (Y.S., s. 169)

Romanda kahramanlara geçici mutluluk yaşadıkları mekânlar mekânın ilişişinde aktarılmaz okuyucuya. Çevresel mekân özelliğinde verilir. Romanda daha çok kapalı/dar mekânların kahramanlar ve olayların gidişatı ile ilişikisi verilmiştir.

A.6. Şahıs Kadrosu

A.6.1.Başkişi:

Yorgun Savaşçı romanında Kemal Tahir'in diğer romanlarında da olduğu gibi başkişinin ayrıntılı takdim edilmesi söz konusu değildir. Başkişi olaylarla birlikte ele alınır ve ortaya çıkar. Yazar-anlatıcının başkişinin iç dünyası hakkındaki yorumları ve içe bakış yöntemi kişinin başkişi olduğunu okuyucuya hissettirir. Kahramanlarla ilgili fiziksel veya ruhsal tasvirlerle karşılaşmayız. Kahramanların olaylar karşısındaki tavrı ve düşünceleri bize bilgi verir. *“ Kahramanların uzun uzun tasvirler yerine, romanın akışı içinde tanıtılması, okuyucuda- olayla bütünleşmesi bakımından- daha gerçekçi bir imaj oluşturduğu gibi, merak unsurunu motive etmesi yönünden entrik kurgunun daha sağlam bir zemine oturtulmasına yardım eder.” (Korkmaz 1997a:55).* Yorgun Savaşçı romanında da romanın olay örgüsüne kapılarak başkişi hakkında daha fazla bilgi edinme merakıyla hareket edersiniz fakat Kemal Tahir bu romanında bir kişiyi yüceltmez. Dolayısıyla bireyin içinde barındırdığı toplumun dramını (Moran 2012: 186). yansıtmaya çalışır. Cemil'in iç dünyası ile ilgili aktarılanlar, mensubu olduğu topluma ilintili ve kendini sorumlu hissediş şeklindedir. Romandaki olaylar ve kişilerin bir şekilde Cemil'le ilişikleri vardır. Ya onunla diyaloglar şeklinde ya da yanındakilerin konuşturulmasıyla hep bir ilişikili olma durumu söz konusudur.

Başkişi ile ilgili ilk dikkat çeken İttihat Terakki'ye katıldığı ilk zamanları hatırladığında, katılma macerasındaki aceleci, sonunu düşünmez tavrıdır. Yani öncelikle başkişi maceraperest yönü ile ilk başta karşımıza çıkar. Kemal Tahir, olaylarla başkişinin değişimini aktarır. Başkişinin olayları, yaptıklarını değerlendirışıyle birlikte iç muhasebesini yaptığı yerler iç konuşma tekniği ile aktarılır ve başkişideki karakterizasyon böylelikle sunulmuş olur. *“ Bir hikâyeci veya romancının, anlatıyı sürükleyecek kişiyi, anlatının niteliğine uygun olarak çizmesine, ona 'beşeri' bir yapı kazandırarak canlandırmasına karakterizasyon denir” (Tekin 2010: 78).* Kemal Tahir, romanlarında kahramanları konuşturarak romanda aksiyonu sağlayacak gerekli bilgi malzemesini ve argümanları sunar. Dolayısıyla romanda kahramanın karakterizasyon sürecine dâhil olurken-romanı okurken Kemal Tahir okuyucuyu da dâhil eder- başkişinin gelişim sürecini de yakından takip etmiş olursunuz. Karakterizasyon süresinde kullanılan iki yol vardır: *“ Biri, çizilmek istenen kişiyle ilgili bilgilerin bizzat yazar tarafından verilmesi(açıklama yöntemi); diğeri, kişinin davranış, düşünce ve duygularıyla kendi kendini ortaya koyması (dramatik yöntem).” (Tekin 2010: 79).* Yorgun Savaşçı romanında ise yer yer açıklama yöntemi kullanıldığı gibi ağırlıklı olarak dramatik yöntem kullanılmıştır. *“Dramatik yöntemde, okuyucu kişiyi roman genelinde verilen bilgi ve ipuçları ile tanımak durumundadır.” (Tekin 2010: 81).* Böylelikle okuyucu Kemal Tahir romanlarında aktif konumdadır. Olayların akışı ile kendini de romanda bir yere konumlandırarak şahısların

değişim sürecini daha iyi algılayabilir. Ve bu yöntem modern romanda görülen bir niteliktir. “*Modern romanda, okudukça kişiyi tanırız. Tanıma işi son sayfaya kadar sürebilir.*” (Tekin 2010: 82). Romanda da son anlara kadar başkisi Cemil’in nasıl bir yol izleyeceğini merakla beklersiniz. Cemil’in bir İttihatçı kimliğiyle ani kararlar veren maceraperest tavrı da bunu destekler. Romanda dramatik yöntemin seyri kahramanların konuşması şeklinde sunulur.

Yazar-anlatıcının başkisiyi geçmişine döndürmesi ile biz onun değişim sürecini izlemiş oluruz. Cemil’in şahsında İttihatçıların özellikleri belirtilmiş olur. Cemil’in içinde barındırdığı çelişkili, zıt kutuplu istekler de onun maceracı kişiliğiyle ilgilidir. Neriman’la evlenip bir köyde sessiz, sakin yaşamak isteyecek kadar yorgun ve bıkkınken; diğer yandan Anadolu’ya geçip vatanı kurtuluşunda rol almak istemektedir. “*Burada, Kemal Tahir’in, ittihatçı kimliğinin belirin vasıflarından biri olarak maceracılığı öne çıkardığı görülür. Cemil’in Anadolu’ya geçmesinde vatan için bir şeyler yapma isteği kadar, yerinde rahat duramayan insan psikolojisinin de etkisi vardır.*” (Coşkun 2012: 298). Cemil, İttihat Terakki’ye katılımı hatırlarken söyledikleri de bu psikolojinin yansımalarıdır;

“*Kendisini İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne Patriyot Ömer sokmuştu... Tanıdık bir sesin-Eyüp Sabri’nin sesi- ‘Cemiyete girmek için iyice düşündünüz mü? Hala kararlı mısınız?’ sorusuna, ‘Evet’ demiş; ‘Yasaları tutmayan idam olur’ sözüne, ‘Peki’ diye karşılık vermişti.* (Y.S.)

Romanda İttihatçıların eleştirildikleri yönleri, sonunu düşünmeden hareket etmeleri Cemil’in geçmişinde yaptıklarını hatırlaması ile ilk olarak verilir. Romanın ilerleyen bölümlerinde ittihatçıların yaptıkları hatalardan pişman olup, kendilerini savunmalarında bile iktidarda yaptıkları başarısızlıkların iç dünyalarındaki görünen yüzüdür.

Cemil’in eylem ve eylemsizlik arasında kaldığı, yaptığı eylemlerde de çoğunlukla kendi arzularına uyup sadece ona göre hareket ettiği gözlenmektedir. İçinde barındırdığı atıl ruhun doğru yere kanalize edilmesi gerekmektedir. Kemal Tahir de ilerleyen bölümlerde Cemil’in Milli Mücadelede etkin olmasını sağlayarak onun hedefine uygun dönüşümünü sağlar. Gençliğinde başlayan bir maceraya atılma tavrının, kontrollü bir güce dönüşmesini sağlar. Cemil 17 yaşında Harp Okulu öğrencisi iken hapse girdiğinde yaşadığı o eski yaşayışını sürdürme isteği, sonradan da devam etmektedir. Cemil, küçük yaşta, hedefe odaklanmadığı için de her türlü eyleme katılabilmektedir. Jöntürk takımından olduğu iddiasıyla içeriye atılan Cemil, bu takımla ilişkisi olmadığı anlaşılınca serbest bırakılır. Sonrasında Cemil, çevresinde -sevgilisi ve arkadaşlarında- artık eski huzuru bulamadığı için farklı maceralara kendini sürükler;

“*O zamana kadar hiç ilgilenmediği Jöntürk gazetelerine merak sardı, gizli derneğin Süleyman Paşa koluna yazıldı... Subay çıkınca Rumeli’ye gönderilmeyi, topçuluğu bir yana bırakıp Makedonya’da çete boğuşmalarına katılmayı sağladı. Karanlıkta patlayan mavzer mi, Manliher mi, Gıra mı, Keller mi olduğunu, ete değip değmediğin, günlük raporlardaki “üç yerinde... bir vuruk” gibi sözlerin “üç ölü, bir yaralı” anlamına geldiğini kolayca öğrenci. Ün almak için değil, dost düşman, hiç kimseden geri kalmamak için Rodop dağlarında Sosyalist Sandanski’yi, Paniçe’yi, Lubniça balkanlarında, Nasyonalist Sarafof’u, Garvanof’u aradı.” (Y.S., s. 26)*

Cemil’in içindeki savaştı psikolojisi biraz da o zaman için uymak, sürüye dâhil olmak, kimseden geri kalmamak gibi bir anlamı taşımaktadır. Cemil, küçük yaşlardan itibaren içindeki bu savaştı ruhuyla hareket etmiştir. Fakat Kemal Tahir’in romanda eleştirmeye çalıştığı da bütün İttihatçılarda olan sonunu düşünmeden, alt yapıdan, bilgiden yoksun

tavrıdır. Yani amaçlarına ulaşmayı daha sakın ve makul yollardan deneselerdi daha başarılı olabilirlerdi. “ *Kitlelerin psikolojisi, onların atılğan tabiatları üzerine kanunların ve müesseselerin ne kadar az tesir icra ettiğini ve kendilerine telkin olunan fikirlerin dışında yeni fikirlere malik olmaya ne derecede kabiliyetsiz olduklarını gösterir. Müccerret nazariyelerden sadır olan kaideler onları idareye kifayet etmez. Onları ancak, ruhlarına işleyen tesirler cezbedebilir.*” (Le Bon 2012: 11). İttihatçıların roman içerisinde eleştirilen yönleri de onların kendi içlerinde oluşturdukları kitlenin baskısıyla yanlış yöndeki atılğan davranışlarıdır. Nitekim Cemil’in Harp Okulu öğrencisi iken hapse girmesinden roman zamanındaki Milli Mücadeleye katılmasına kadar birçok eyleminde bu atılğanlığın kitle güdüsüyle olduğunu söyleyebiliriz. Cemil’in İttihat Terakki’ye ilk girdiği anda verdiği bağlılık yeminleri ve sözleri de bu güdümlü psikolojinin yansımalarıdır. Cemil’in gelişiminde etkili olan da Yunan işgalini öğrenmesiyle onun içten etkilenmesi başlayacaktır. Tüccar kılığında gittiği Asker Emeklileri Derneği’nde, Emekli Deniz Subayı Hasan Efendi’nin konuşmaları onun bu anlamda ruhsal olarak amacına kenetlenmesine, bütün yorgunluğuna rağmen cepheyi, savaşmayı daha sağlam adımlarla seçmesine sebep olur.

“*Ordudan ayrıldınız, başladınız alışverişe... İyi... Herkes alışveriş yaparken dövüşün, tam dövüşülecek sıra, atılın alışverişe...*” (Y.S., s. 246)

“*Tüccarlığa başlamak için uygun bir zaman seçtiğinizi ileri süremezsiniz yüzbaşım... Gidin Bekir Sami Bey’i görün! Eğer, kestirdiğim gibi, sizi yeni zanaatınızdan vazgeçirirse, yarın tuttuğunuz yelkenliyi kârıyla başkasına devrederiz. İzmir vilayetinin kadını erkeği, çoluğu çocuğu yollara döküldü. Trenler adam almıyor, millet birbirini eziyor, İstanbul’da ne yapacaklarını bilmem ama teknelerle bakla taşıyacak sıramız değil...*”

Emekli subayın söyledikleri Cemil’i çok etkiler. Fakat bu konuşmalarda bile Cemil’in edilgen yapısı dikkat çekmektedir.

“*Hiç direnmiyor muyuz Yunan ilerleyişine karşı?... Az çok?*”

“*Direnmek için... Nasıl demeli... Hiç değil, direnmeye karar vermek lazım...*” (Y.S., s. 149)

Hasan Bey’in ifadeleri Cemil’de aniden bir atağa sebep olur ve hemen subayı selamlayarak çıkar. Bu tavrında bile onun bir eyleme hazır olma, fakat bunda bile bir güdülenme, içten değil de dıştan bir etkinin olmasını bekleme söz konusudur. Bu da kitle psikolojisi ile hareket edenlerin somut bir itki beklemesini Cemil’in “Hiç direnmiyor muyuz Yunan ilerleyişine karşı?” sorusundan çıkarmak mümkündür. Romandaki dramatik aksiyon da Cemil’in yaptıklarına, isteklerine ve bunun gelişimine bağlı olarak ilerler. “*Her aksiyon, “ilk dinamik atılımını” oyun kurucu denilen bir kahramandan alır ve E. Souriau bu kahramana Tematik güç adını verir. Başkahramana bağlı aksiyon, arzuya, ihtiyaca ya da aksine korkuya bağlı olarak ortaya çıkar.*” (Baqurneur-Qellet, 1989: 153). Cemil’in olayları değerlendirışı ve içindeki bilinçli savaşçı ruhunu ortaya çıkarması roman boyunca aktarılmaya çalışılır. Bu da etrafındakilerin düşüncelerini, yaptıklarını, olayları yorumlamalarını, kendisini değerlendirmeye alarak ya da geçmişi ve bugünü ile muhasebe yaparak sağlar.

Başkişinin değişim ve karakterleşme sürecinde, Kemal Tahir’in başkişiyi uzun uzadıya açıklayarak veya romanın başında açıklayıcı bilgi vermek yerine; Cemil’in başından geçen olaylarla aktarma yoluna gittiği görülür. “ *Temelde ‘tasviri’ özellik taşıyan ve ‘bilgi’ ağırlıklı olan açıklama yöntemiyle gerçekleştirilen karakterizasyon uygulamaları, romanın modernleşme sürecinden itibaren yerini, giderek ‘dramatik yöntem’e bırakmıştır...*

Dramatik yöntemde kişi, fiziki ve moral özelliklerinin topluca sunulmasıyla değil, parça parça verilmesiyle çizilir.” (Tekin 2010: 81). Kemal Tahir’in de romanda Cemil’i hatalarıyla ve değişimiyle de tam anlamıyla yüceltmeden yola çıkardığı, idealize etmeden olaylarla onu istediği role büründürdüğü görülür. Onun geçmiş zamanla ilgili sorgulamaları, başkişinin dönüşüme uğrayacağı ilk emarelerini verir niteliktedir. Kemal Tahir Cemil’i konuşturmadan ziyade iç dünyası ile ilgili verdiği bilgilerle ve romandaki olaylardaki etkinliğiyle değişimini gerçekleştirir. “*Romanın başkişisi olan İttihat ve Terakkici Cemil, modern romanda olduğu gibi bir merkez yansıtıcı olarak kullanılmadığı halde, romanın bel kemiğini oluşturan değişme ve olgunlaşma sürecini yaşamakta ve eserin sonunda romancıyla aynı perspektifi paylaşmaktadır.*” (Kantarcioglu 2004: 127). Romanda başkişinin yazarın amaçladığı ülkeye uygun olarak değişmesi, geçmiş ve şimdi arasında yapılan tezatlıklarla aktarılır. Cemil geçmişi ve bugünü sorgularken kendi yaptığı hataları ve İttihatçıların da cahilce ve tecrübesizce davranışlarını aktardığı görülmektedir. Romanda Cemil’in nitelikleri ile ilgili çoğunlukla aktarılan yönü de onun geleceğe dönük yüzüdür. Arap Maksut’la Osmanlı’nın durumunu konuştukları sırada Maksut’un sızlanmalarına karşı söyledikleri de bu yöndedir:

“Savaş, yalnız yürek işi değil de ondan galiba... Biz, Kanal’a suyu tulumlarla develerin sırtında götürdük!...Geçmişe yanmayı bırakalım da, bundan sonrasını düşünelim!” (Y.S., s. 63-64) Cemil, ülkenin karışıklığı ile daha da köşeye sıkışan insanlardan çok zor zamanlarda çözüm yolu arayan, mücadele edebilecek akıllı insanlara ihtiyaç duyar. Savaşın sadece yürek işi olmadığı görüşü de Kemal Tahir’in bilgi ve çaba ile ayakta tutulması gereken bir toplum anlayışını imler.

“Bir cigara yaktı, gülümsedi, daldı. Cemiyeti boşlayan birisine muhtaç olmayı kavrayamadığı belliydi.” (Y.S., s. 64)

Kemal Tahir’in de romanda vurgulamak istediği ne yaptıkları hakkında bilgi anlamında alt yapıya sahip olmayan İttihatçıların ‘*trajik zaafı*’nı (Kantarcioglu 2004: 130) eleştirmektedir. Cemil de, ülkenin bu duruma gelmesine sebep olan Arap Maksut gibi ülkedeki etkin güçlerle neler yapılabileceği konusunda tereddüt içindedir. Mekânları, insanları değerlendirisi hep bu yöndedir. Cemil’in de katıldığı İttihatçı zihniyetin aksaklıkları romanda aktarılırken, Cemil’in yaşadıkları, iç dünyası ve değerlendirmeleriyle aktarılır. Cemil, roman içerisinde fazla konuşturulmaz. Diğer kişilerle konuşmalarında kısa cevaplar verdiği, sadece olayları zihninde çözümleyip hesaba koyduğu dikkat çeker. Diğer kişiler uzun uzadıya konuşurken, Cemil ayan beyan her yönüyle okuyucuya sunulmaz. Her olayda, her konuşmada Cemil’le ilgili bir şeyler öğreniriz. Cemil’in Milli Mücadele’de etkin oluşu iki zıt ruh hali arasında aktarılır. Cemil, cephelerde savaşmış olmanın verdiği yorgunlukla ya bir köyde nişanlısı Neriman’la kalıp hiçbir şeye karışmak istememektedir ya da yeni bir döneme girerken ülkeyi zorlu savaş çıkmazından kurtarmak için etkin bir şekilde mücadeleye katılmak istemektedir. Nitekim romanda da bu şekilde Cemil’in şahsında, bilinçsiz davranışları ülkeyi uçuruma sürükleyen İttihatçıların yeni düzende mücadele ruhuyla yeniden doğuşları aktarılır. Cemil, güvensiz, bir dayanağı olmayan savaş psikolojisi ile bir hedefe yönelen, toplumun dramını içinde taşıyan, yenilgi psikolojisinden eyleme geçerek kurtulan insan psikolojisi arasındaki farkı anlar. “*Kitlelerin ayaklanması insanlık için yepyeni, eşsiz bir örgütlenmeye geçit olabilir, ama aynı zamanda yazgısında bir felaket de olabilir.*” (Gasset 2010: XV). Cemil de ittihatçı olarak bir felaket yazgısından aydınlık bir örgütlenmeye geçişi temsil etmektedir. Ülkeyi felaketten kurtarma da bu şekilde olacaktır. “*Tarihin bizi sürükleyeceği ve bugün içinde bocaladığımız belirgin sorunları bilmeksizin de, bilinçsiz ve sorumsuz yığınların gittiği yolun*” (Gasset 2010: XV)

felaket olduğunu idrak ederek, geçmiş ve gelecek muhasebesi ile doğru tercihi yapacaktır. “Kahramanlar sadece gelişip değişen ve bu yolculuğu yapan insanlar değildir; onlar aynı zamanda değişimin vasıtalarıdır.” (Pearson 2003:28). Kemal Tahir, romanda Cemil’in ruhsal değişimini aktarırken aslında onun şahsında milli mücadele ruhunun taşıyıcı ve vasıta ruhunu da aktarmaktadır. Romandaki dramatik aksiyonu sağlayan Cemil’in Milli Mücadele’ye katılma kararı, roman kahramanının doğru seçimi yapmasına işaret eder. “Kahramanlık bugün hepimizin gerçek benliğimiz denen hazineyi bulmamızı ve o hazineyi tam kendimiz olarak- tüm toplumla paylaşmamızı gerektirir. Biz böyle yaptığımız ölçüde de, krallığımız(toplumumuz) da dönüşüm geçirir.” (Pearson 2003:28). Kemal Tahir de Yorgun Savaşçı’da toplumun değişmesi ve zafer için gerekli olan ruhu Cemil’in dönüşüm sürecinde işlemektedir. Cemil, başkarakter olarak kahraman misyonunu savaşçı disipliniyle üstlenir. Fakat bu kahraman, epik anlatılarda olan bütünlüklü bir ruha sahip değildir, onun kahramanlığa geçişi daha trajiktir. Devamlı bir ikircikli durum yaşayan Cemil’in roman boyunca birçok ayrıntıyı fark edemediği, algılayamadığı ve anlamak için de çaba göstermediği dikkat çekicidir. Onun değişimi, İttihat Terakkicilerin çelişkili durumunu anlatmak için her şeyde hâkim anlatıcının kurgusal tekniği ile oluşturduğu bir misyondur.

A.6.2. Norm Karakterler:

Norm karakter, yazar-anlatıcının romanda yüceltmek istediği değerlerin temsilcisidir. Norm karakter, “ romandaki çeşitli mizaçları anlayabilmek için, okuyucunun şiddetle ihtiyaç duyduğu bir rehberdir. O, romandaki temaya açıklık kazandırmak için yaratılmıştır.” (Stevick 2010: 64). Romanda yazarın bir nevi sözcülüğünü yapan norm karakter, başkışının romanda üstlenmesi gereken role de kahramanı hazırlar. Yorgun Savaşçı romanında, norm karakter İttihatçılıktan ayrılan Dr. Münir’dir. Dr. Münir romanda, Kemal Tahir’in düşüncelerini yansıtmaktadır. “Souriau’nun Ayna diye adlandırdığı kahraman” (Baqurneur-Qellet, 1989: 154) yazar-anlatıcının kendini ve düşüncelerini benimsemiştir. Dr. Münir’in romana dâhil olması, Cemil’in onu güvenilir biri olarak tanıtmayla başlar. Dr. Münir’le ilgili verilen ilk işaret onun “Siz bu cemiyeti baturacaksınız bu gidişle” (Y.S., s.57) ifadeleriyle, 31 Mart’ta cemiyetten ayrılışı ve ülkenin kötü gidişatını sezdiği yönündeki ileri görüşlülüğüdür;

“Doktor Münir, sırtına bir balıkçı muşambası almış, kukuletasını başına geçirmişti. Kısa boylu, çelimsizdi. Ama görünürde hiçbir özelliği olmadığı halde, çevik, güçlü zeki bir adam etkisi yapıyordu.” (Y.S., s. 67)

Dr. Münir’le ilgili bilgiler hep olumlu yöndedir. Dolayısıyla onun olumluluğu roman kahramanının yardımcı, tamamlayıcı kahramanı olarak belirmesini sağlar. Dr. Münir, Cemil’in ‘Cehennem Topçu’ lakabından dönemin aksak zihniyetlerine yönelik yaptıkları yorumlara kadar her anlamda yazar-anlatıcının sözcülüğünü yapmaktadır. Dr. Münir Farmason olmasına rağmen, dönemde daha sağduyulu davranmasıyla Cemil onu güvenilir saydığı için Patriyot’u saklamak için onun evine götürür. Dr. Münir, İttihatçılara gözü kapalı, koşulsuz olarak sadık olmadığı için İttihatçılar tarafından dışlanmıştır. Fakat o ülkenin kurtuluşunun örgütlerin tekelinde olmadığı gösterircesine, İttihatçıların etkin olduğu dönemde yine üzerine düşeni yapmıştır. Nitekim Enver Paşa’nın dayısı Halil Paşa’yı ve başka itttihatçıları da evinde saklaması onun bu geniş görüşlülüğündendir.

Dr. Münir’in evinde Halil Paşa ile aralarında geçen konuşmaların içeriğini tarihsel gerçeklikler, sonuçlar ve bugün gelinen durum oluşturmaktadır. Cemil evde onları dinlerken Dr. Münir’den öğrendikleri ile düşüncelerinde sağlam zemine oturması gerçekleşir. “Cemil, Kemal Tahir ile aynı bakış açısını paylaşan Dr. Münir’den Meşrutiyetin gerçek bir inkılâp olmayıp onun ilk safhasını teşkil eden bir yarı aydınlar

ihtilâli olduğunu öğrenir” (Kantarcıoğlu, 2004: 132). Bilgi ve tecrübeden yoksun bir şekilde hareket edilmesinin zorunlu sonuçlarından yola çıkarak Cemil de Dr. Münir’in sözcülüğüyle gerçekleri, daha doğrusu kendi döneminin şartları ve gerçeklerini öğrenir. Dolayısıyla başkişinin davranışlarının yönlendirilmesinde etkin olur. Dr. Münir dışında iyi niyetle hareket eden, kurtuluş için mücadele eden bir iki norm karakter daha varır ve onlar da başkişinin olayları algılamasında yol gösterici niteliğindedirler. Halil Paşa ve Kör Şaban da roman içerisindeki görüşleri ve eylemleriyle başkişinin gelişmesinde ve daha da hedefine kilitlenmesinde etkili olmuşlardır. Halil Paşa da İttihatçılar’ın yaptığı yanlışları kabul etmesi ile Dr. Münir kadar olmasa da ona yakın bir rol benimsemiştir. Yani olaylara yaklaşımı daha tutarlıdır. Onun bütün olumsuzluklara rağmen umut verici hareket etmesi ve hala ülkenin kurtarılacağını düşünmesi manidardır. Yaptıklarını sorgulayış bakımından en azından çıkarıcı hareket etmediği görülmektedir. Akhisar Askerlik Şubesi’nde tanıştığı Kör Şaban ise Cemil’e her şekilde gözü kapalı yardım eden onun sözünden çıkmayan, *‘halkın özünü’* (Kantarcıoğlu, 2004: 133) temsil etmesi bakımından Cemil’ in düşüncelerinin gelişmesinde etkili olmuştur.

Patriot Ömer’in de romanın belli yerlerinde Cemil’in eksiklerini tamamlaması yönünden norm karakter özelliği gösterdiği görülmektedir. Patriot Ömer ile Cemil savaşa girip girmemek konusunda konuştuklarında ikisinde de aynı yürekle yola çıkış dikkati çeker. Cemil’in Patriot’a sorular sorması da onun yardımcı, norm karakteri olduğuna işaret eder. Dr. Münir’in evinde kaldıklarında Cemil’in bu kargaşadan kurtulma kaçma isteğine karşılık Patriot’un verdiği cevaplar, başkişinin mücadeleye katılma kararında etkili olmuştur diyebiliriz. Patriot İttihatçıların içine girdikten sonra kendini sorumlu hissetmektedir. Cemil’in Neriman’la köye gidip orada yaşama fikrine karşılık Patriot sorumlu olduğunu bu işe bir kere girdiğini vazgeçemeyeceğini söyler:

“- Bırakıp gitmek... Cemil’in sesi hemen pürüzlenmişti. Senin yiğitliğine dokunur da, benim yiğitliğime dokunmaz mı?

-Ben yiğitlik mi taslıyorum sana? Patriot’un da sesi değişmiş, ilk defa gerçekten acılaşmıştı. Bu zaman kadar yaptığım işin yiğitlikle hiçbir ilintisi olmadığını bilmiyor muyum? Bağlıyım ben Cemil... Hem de başkaları değil ben beni bağlamışım! İş bu dönemeçte yüzüstü bırakıp savuşamam! Olmaz da ondan... Gücüm yetmez buna... Savaş bitince üniformalı savaşçıların asıl işi biter! Gerisi, talim, malim... Fasa fiso... Savaşın bittiği yerde başlıyor bizim işimiz... Birinci Gazze ile İkinci Gazze savaşları arasında gelseydim, “Hadi savuşalım da Salihli’deki çiftliğe yerleşelim” dese ydım, bataryayı bırakıp yürüyebilir miydin?

Cemil, yüzüne kırbaçla vurmuşlar gibi irkildi” (Y.S., s. 131-132)

Patriot, Cemil’in sadece görev adamı olduğunu, yapması gereken iş bitince yoldan çekildiğini vurgulamaktadır. Romanda Cemil’e kazandırılmak istenen ne pahasına olursa olsun vatani kurtarma gayesi Patriot’un bu cümleleri ile de belirtilmiş olur. Başladığı işi bitirme veya esas amaca kenetlenme için kişinin öncelikle o ruha ulaşması gerekmektedir. Yani bu durumda Cemil’in ve İttihatçı subayların sadece savaşı kazanma hırsı ile değil ülkenin şartları ve gerçeklikleri düşünerek de hareket etmeleri gerekmektedir. *“Hakiki kurtuluş kurtarıştır. Kurtaran insan, dar ferdiyetinin ve onun bekçisi olan cemiyetin üstünde, ötesindedir, ferdiyete ve cemiyete cihat açmıştır.”* (Topçu 2010: 136). İttihat Terakkiçilerde olması gereken de kurtuluş için çabalamaktır. Savaşta milletin refahı düşünülerek hareket edilmelidir. Sadece görev yerine getirmek için savaşılmamalı, içten bir güdülenme ile zafere doğru yol alınmalıdır. Diğer türlü elde edilenlerin de bir hükmü olmayacaktır.

Belli bir sistemin kurallarına göre hareket edip, gerekeni yaptıktan sonra olanlara kayıtsız kalma bir savaşçı ruhu taşıyan Cemil'e uygun değildir. Kaygı ve kaygısızlık durumu arasında kalan Cemil, yazarın karakterleştirme sürecinde doğru olan tavrı göstermiştir. Gerçek bir kahraman “*Gerçek mutluluk bir ideal uğrunda çalışmak ve deyim yerindeyse yüksek ruhları ve ahlak kahramanlarını rehber edinmektir.*” (Bayraktar 2010: 36). Bu yüksek ruhlu insanlar da katı bir kurallar sistemi içerisinde değil, kendi içinden gelen itkilerin etkisiyle hareket etmektedirler. Böylelikle elde edilen her başarı mutluluğu getirir. Dolayısıyla Patriyot'un bu tavrı Cemil'in içindeki yüksek ruhu ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda onun norm karakter özelliği gösterdiğini söyleyebiliriz.

A.6.3.Kart Karakterler

Kart karakter, “*tek veya anlamdaş duygu-içgüdü veya tavrı temsil ederler. Bu yüzden yazar onları her defasında tanımlamak gereği duymaz.*” (Korkmaz 1997a: 56). Kart karakterler, romanda başkışının karşısında olan kişilerdir. “*Romanda tek bir özelliğin sembolü olan kart karakterlerdir. Her şeye rağmen tabiattaki esas niteliklerini muhafaza ederler ve değişmezler. Bu tür roman kahramanları yalnız kat bir kişiliğe sahiptirler ve daha çok hedef objeye varmayı engelleyen karşıt güç gurubundadırlar.*” (Korkmaz 1997b: 300).Yorgun Savaşçı romanında kart karakter özelliği gösteren ilk kişi Arap Maksut'tur. Arap Maksut, İttihatçı olmasına rağmen olaylar karşısında sağduyulu davranmamamsı ile dikkat çeker. Patriyot'un Dr. Münir'in evinde saklanmasına engel olmaya çalışması da onun kalıpcı düşüncesine işaret eder. Maksut'un 'yalınkat' kişiliğe sahip oluşunu ayrıca Halil Paşa ve Dr. Münir'in onun geçmişteki tavırları ile ilgili konuşmaları da ortaya koymaktadır.

Romandaki diğer kart karakter Hacı Bakkal'dır. Hacı Bakkal, Neriman'ın oğlu Enver'e İttihatçıların vatan haini ve gâvur olduğunu söylemesi ile ilk ortaya çıkar. Çerkez Reşit'in kendini öldürmesine 'oh olsun' diye sevinmiştir. “*Hacı Bakkal, Abdülhamit'in aşçularındandı. 31 Mart'ta, başına ak sarık sarıp çok oyunlar göstermiş, ortalık yatıştıktan sonra “Kâbe'den geliyorum” diyerek köşe başına bakkal dükkânı açmıştı. Savaş yıllarında, İaşe Nezareti'ndeki bazı kodamanlarla toptancı Rumlara aracılık edip para yaptığı söyleniyordu.*” (Y.S., s.14) Hacı Bakkal'ın geçmişte yaptıkları ile ilgili verilen bu bilgiler onun kendine has niteliğini kaybetmediğini gösterir. Neriman'la Cemil'in nikâhlarının kıyıldığı gün Enver'in hacı Bakkal'a Cemil'in evde olduğunu söylemesi üzerine polise haber verip evi bastırması da onun kart karakter nitelikleriyle uygunluk gösterir.

Bekir Sami Bey'le Akhisar'da direniş göstermeyeceklerini söyleyenlerin hepsi kart karakterdir. Fakat içlerindeki Hacı Nizamettin yaptıklarıyla ve halkı kışkırtması ile milli mücadelenin ilerleyişine engel olmuştur. Bekir Sami Bey'le görüştükleri zamanki hareketleri şu şekilde tarif edilir:

“*Hacı Nizamettin Efendi'nin suratı asıktı. Gaga burnu bu asıklığı birkaç kat arttırıyor, ince dudakları inatçı olduğunu, bu inatçılığın kincilikten geldiğini gösteriyordu.*” (Y.S., s. 300)

Hacı Nizamettin'in direniş yapmamakta inat etmesinin ardından, Eski Bahriye Nâzırı Rauf Bey'in emriyle Çerkez Ethem ve Cemil direniş başlatmak için Akhisar'a gittiklerinde tam tersi bir tavır gösterir. Çerkez Ethem'in isteğiyle direniş sözü verir. Kendi çıkarları söz konusu olduğu için karar değiştiren Hacı Nizamettin, milletin refahı için değil kendinin rahatını düşündüğü için, ona göre de hareket eder. Nitekim onun geçmişte yaptıkları ile ilgili söylenenler de onun değişmeyen yalınkat niteliğine işaret eder. Çerkez Ethem'in isteğiyle kendine yandaşlık eden Gâvur Efe'nin idam fetvasını gözünü kırpmadan vermesi

de onun kaypak, sebatsız karakterini ortaya koyar. Gâvur Efe de Akhisar'da kaldıkları süre içerisinde Bekir Sami Bey ve komutasına zorluk çıkarması bakımından kart karakterdir. Ayrıca Romanda İstanbul Hükümeti'nin emrine giren komutanlar ve Bursa'daki komutan Yusuf İzzet Paşa'da Milli Mücadele'nin etkinliğini zora sokması bakımından kart karakter niteliği gösterirler. Fakat bu karakterler roman boyunca aynı yönde değillerdir. Ülkenin gidişatı ve İstanbul Hükümeti'nin yabancı kaynaklı tavırları onları böyle davranmaya sürükler. Fakat Milli mücadeleye başkışının hedefine ulaşmasında engel teşkil etmelerinden dolayı kart karaktere örnek verilebilir.

A.6.4. Fon Karakterler

Fon karakterler, roman içerisinde olayların akışında ve temel izlekler noktasında etkili değillerdir. Romandaki atmosferin yerli yerinde olması ve etkisinin artırılması için kullanılan yardımcı karakterlerdir. “*Dekoratif unsur niteliğinde kahramanlar*” (Aktaş 1991:158). romanın sahne unsurunu ve iletilmek istenenlerin sahilliğine katkıda bulunmak için vardır. Romandaki olayların birbirlerine uygunluğu ve kurgunun tamamlanması için gereklidir. Yorgun Savaşçı romanında, Cemil'in teyzesi Selimanım, nişanlısı Neriman, Neriman'ın oğlu Enver, Hoca Yahya Efendi, Subay Barınma Evi'ndeki askerler, Manisa Müftüsü Hacı Ömer, yaşlı telgrafçı... fon karakter niteliği gösterirler.

B.İzleksel Kurgu

Anlatılarda eserin içeriksel özünü oluşturan belli değerler vardır ve bu değerlerin düzlemi çeşitli şekillerde romanda sunulur. Yazar, eserinin anlamsal katmanlarında vermek istediklerini kompoze ederken romanın unsurlarına uygun elemanları da bu sistemin bütünsel yönünü dikkate alarak oluşturur. Anlatılarda bir karşıtlık prensibinin bulunması, eserdeki dramatik yapıyı sağlamlaştırır. “*Edebi eser, bu iki ezeli ve ebedi karşıtlığın, kurmaca bir yapıda varolanlar metaforuyla kendi varlıklarını saklama/açma mücadelesidir.*” (Korkmaz 2002: 272). Eserin kuruluş amacını içinde barındıran bu değerlerden “*Ülküdeğer, ruhunu eserin merkezine yerleştiren yazarın, benimsenmiş değerlerini, doğrularını, özlemlerini, arzularını, varlık kaygısını, kısaca anlatıcının yaratıcı ben'ini temsil eden bir varoluş dizgesi içerir.*” (Korkmaz 2002: 273). Yazarın romanda yüceltiklerinin karşısında yer alan karşı değer ise “*sanatçının olumsuzladığı değer, kabul ve inanışların oluşturduğu karşı gücün varlık alanını temsil eder*” (Korkmaz 2002: 273). Üç farklı görüntü düzeyinde ele alınan eserin izleksel kurgusu KORA şeması biçiminde aşağıdaki şekilde incelenmiştir:

Tablo 1: KORA ŞEMASI 1³**

	ÜLKÜ DEĞER	KARŞI DEĞER
KİŞİLER DÜZLEMİ	Yüzbaşı Cemil	Hacı Nizamettin
	Dr. Münir	Gâvur Efe
	Selahattin	Yusuf İzzet Paşa
	Teğmen Faruk	Arap Maksut
		Halil Paşa

** Tablo Ramazan Korkmaz'ın “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler” adlı makalesinden uyarlanmıştır.

		Patriyot Ömer Ahmet Anzavur
KAVRAMLAR DÜZLEMİ	Mücadele Kaygı Kozmos Aidiyet Sorumluluk Bilinci	Yenilgi Kaos Yabancılaşma Köksüzlük İktidar Hırsı
SEMBOLLER DÜZLEMİ	Yüzbaşı Nazmi'nin Tablosu Yavuz Sultan Selim Tablosu Silah Top Osmanlı Mankenleri	Von Kres Paşa'nın Dürbünü- Satranç Karanlık Yağmur Çınar Apolet Üniforma

B.1. Mücadele ve Yenilgi Karmaşasında Bireyin Kendinden Başlayan Savaşı

Milli Mücadelenin ele alındığı romanda, İttihatçıların yenilgi psikolojileri ve mücadele içinde yeniden doğuşları anlatılmaktadır. İttihatçıların iç dünyaları ve onların savaşa girişle birlikte gelen yenilginin muhasebesini yapmaları aktarılır. Kendileriyle hesaplaşmalarında hepsinin bir şok yaşadığı, yenilgiyi mümkün görmedikleri dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Kemal Tahir'in romanda üzerinde durmak istediği kendilerine ve örgütlerine koşulsuz güvenen, güç ve iktidarın kendilerinde olduğuna inanan İttihatçıların büyük yanılgıları ve bunun sonunda kendilerini savaşın ortasında bulup, mücadeleye destek vermek için ruhsal dönüşümlerini görürüz. Bu ortam bir karmaşa ve kaosu da beraberinde getirmektedir. İttihat Terakkiciler, İngilizler, Azınlıklar, Hürriyet İtilafçıları ve Hükümet tarafından kovalanıp hapse atılmaktadırlar. Dolayısıyla kendi aralarında da bölünen İttihatçılar yaşadıkları bu kaos ortamında öncelikle kendileriyle savaşarak yüksek mücadele ruhunu elde edebilirler.

Romanda sadece dış cenahta değil iç cenahta da savaş yapmak gerekmektedir. Bu durum hem coğrafi olarak ülkenin içi hem de dışıdır. *“Savaşa insani açıdan meşruiyet kazandıran ilke “kahramanlıktır”tır. Savaş, insanın içinde saklı duran kahramanın uyanması için bir fırsattır denmektedir.”* (Eevola, Guenon 2003: 9) Romanda da Kemal Tahir başkışı Cemil'i yenilgi psikolojisinin yılgnlığından mücadelenin ataklığına doğru dönüştürerek, ihtiyaç duyulan kahramanlığa hazırlar. Yenilgi-mücadele kaosunda bireyin kendinden başlayan savaşı dikkate alınırsa Cemil'in de yılgnlık ve ataletten kurtulmak için çeşitli aşamalardan geçtiğini görürüz. Bu dönüşüm Cemil'in eylemlerini veya kendini merkeze alarak olmaz. Karakterleşme sürecinde romanın ana izleğine uygun olarak ihtiyaç duyulana göre bir dönüşüm geçirir. Kemal Tahir'in vermek istediği de savaşlarda önemli olan o savaşta hedefe kilitlenen mücadele ruhuna ulaşmaktır. Savaşı kazandıran o mücadele ruhu olacaktır. Romanda yüceltilen karakterler ve kavramlar düzlemi dikkate alındığında, kendi çıkarı için değil daha sağduyulu yaklaşan kahramanlar ülkü değerlerdedir. Romanda Cemil'in Milli Mücadele'ye katılışında geride bıraktığı oğlu ve Neriman'ı çok düşünmemesinden, Kemal Tahir'in savaşçı ruhu için önemli olan, doğru zamanda doğru olanı yapmak olduğu düşüncesini aktarmak istediğini anlarız.

Romanın yazıldığı dönem, devlet ve halk için çok riskli, askerlerin ve ordunun kendini düşünmeyecek şekilde hareket ettiği bir kargaşa ortamıdır. Bu zamanda kendi kabuğuna çekilip her şeye kayıtsız, kaygısız yaşamak Milli Mücadele'nin ruhuna uymamaktadır. Dolayısıyla romanda verilmek istenen de, yaşam arzusundan ziyade ölüm-kalım arasında tercih yapmak zorunluluğunu yaşayan ruhun doğru olanı seçmesiyle esas zafere ulaşılacağıdır. Ülkü değerlerde yüceltmeye çalışılan belirsizlikte oluşan korkunun ifadesi kaygı subaylarda, askerlerde ve bütün halkta olması gerekli bir aksiyon halidir. “*Kaygı, kendisine ve en önemlisi Varlık'a soru yöneltebilen Dasein'dir. Kaygı, bu nedenle, faaliyettir, hatta praksistir.*” (Kılıç 200: 80). Romanda dikkati çeken de İttihatçıların kendilerine soru sormaları ve var olan durumu sorgulayıp eyleme geçmeleridir. Cemil'in ilk baştaki kaygısızlığı umursamazlığı ondaki savaş yılgınlığının verdiği bir durumdur. Sadece subaylarda değil halkta da o yılgınlık hâkimdir. Bandırma'dan Manisa'ya istasyonlara düşman bayraklarını diktirmeleri de buna işaret eder. Yenilgiyi kabullenmiş bir tükenmişlik sendromu yaşayan Osmanlı'yı ayağa kaldıracak bu mücadele ruhu, eylemsizlikten eyleme geçişle ve ülkenin durumu karşısında kaygılanmakla olacaktır. Yani varlığın bu dünyada oluşundaki koşulsuz tavrı kaygılı olmak olmalıdır. “*Siz içinizdeki Savaşçıyı harekete geçirdiğinizde, mücadeleyi kazanmak için yapmanız gereken her şeyi yaparsınız.*” (Pearson 2003: 197). Cemil'in şahsında mücadele ruhuna ulaşma sembolize edilmektedir ve Cemil'in kendini bu ruh içerisinde buluşu da zafere ulaşılacağına işaretleridir. “*Savaşçı sadece cesareti ve odağı bütünü için kullanıldığında kahramanca bir arketiptir.*” (Pearson 2003:143). Savaşçının yapması gereken bireysel çıkarı peşinde koşmak değil, bütünü çıkarını düşünerek hareket etmektir. Romanda bütünü çıkarı olarak Kemal Tahir norm karakter Dr. Münir'in ağzından Anadolu Türk devletinin kurulması isteğini ortaya koyar. Neticede yazar-anlatıcının ideolojisi ne olursa olsun, bir savaşçıdan beklenen de bu yödedir.

Savaşçı ruhunun bu kargaşa ortamından kendi benliğine dönüp, engelleri aşmaya çalışmasıyla kendinden başlayan isyanını gerçekleştirir. Savaşçının kendi benliğindeki eksiklikleri görüp onlarla mücadele etmesi dış güçlerle mücadele etmekten daha zordur. Bu savaş kazanılırsa cemiyete dönük bütün kurtuluş ümitleri de hareketlenir. Cemil'in Arap Maksut'un ümitsiz tavrı karşısındaki iç sesi de bu ruhun canlanması ilk emarelerdir:

Bir cigara yaktı, gülümsedi, daldı. Cemiyeti boşlayan birisine muhtaç olmayı kavrayamadığı belliydi.” (Y.S., s. 64)

Cemil için de bütün halk için de esas olan sorumluluk şuurudur. Savaşta yenilen İttihatçı subayların birçoğunun kazanmadan ümitlerini kesmiş olmaları Subay Barınma Evi'ne gelenlerin vaziyetlerinde gözler önüne serilir. “*Bunlar, yenilmiş Osmanlı İmparatorluğu ordusunun en korkunç döküntüleriydi. Ceketlerinin boş kollarını ceplerine sokmuş çolaklar... Koltuk değneklerinin arasında tahta bacaklarını sürükleyen topallar...*” (Y.S., s.233) Askerlerin durumu içler acısıdır. Dönemin ağır dramatik görüntülerini yazar-anlatıcı Cemil'in düşüncelerinden aktarırken aslında bir dönüşümü, ilerleyen bölümlerde görülecek olan bir dönemeci kurgulayacağı hissedilir.

Bütünlüklü bir içten değişimin gerçekleşmesiyle savaşın hazin dramı atlatılacaktır. Savaşın yurttaki hali farklı şekillerde tezahür etmektedir. Sadece halkın veya subayların psikolojisinde değil ülkenin her bir noktasına nüfuz eden bir karanlık vardır:

“Milletler yalnız başka milletleri değil, kendi kendilerini de vuruyorlardı. Bir an dalgınlık, ölümdü. Her dönemeç, her ev, her ağaç, her kilise, hatta sevgili yatakları bile pusuyuyordu. Her yanda soygun, yangın, ölüm kol geziyordu. İş durumu, ekip biçme, alışveriş, okuma yazma durmuştu. Her şey selin önünde sürükleniyor gibiydi. Bu

durdurulmaz sürüklenişte Osmanlı ordusunun lime lime üniforması büsbütün paralanıyor, yamalar uçuşup erlerin, subayların etleri, edep yerlerine kadar açılıyordu. Her şey değişmenin, ya da batmanın kaçınılmazlığını ispatlamaktaydı.” (Y.S., s. 27)

Romanda savaşın olumsuz şartları ifade edilirken yağmur ve karanlığın sembol olarak kullanılması da dikkat çekicidir. ‘Karanlığın Dibi’ adlı ikinci bölümde gerçekleşen olayların birçoğu gece olmaktadır ve hemen hemen her olayda şiddetli yağmur yağmaktadır. Yağmur ve karanlık bir felaketin habercisi gibidirler. İkinci bölümde Anadolu’da elde edilmeye çalışılan direniş hareketleri hep olumsuz sonuçlanmaktadır. Çünkü halkın üzerinde karanlık, bir bulut dolaşmaktadır. Karanlık ve yağmur romanda olumsuzluğun, yenilginin, tükenmişliğin, yalgın ruhların sembolüdür.

Bütün ülkeye yayılan bu havanın dağıtılması için bireylerin her birinin kendini sorumlu hissetmesi gerekmektedir. Sorumluluk bilinci ile hareket edilirse, bireysel çıkarların değil toplumsal çıkarın egemen olduğu bir zihniyet yapısı insanlığa hâkim olursa, sonuç da beklenilenden daha da iyi olacaktır. “Sorumluluk, insanı esirliğe karşı harekete geçiren bir kesim emirdir. Hareketten öncedir ve her hareketten sonra da artar. Sorumlu olan iradedir. İnsan iradesinin gücü, sorumluluğunun ölçüsüdür. Zira sorumluluk, hür iradenin belirleyicisidir.” (Topçu 2010:91). Sorumlu bilinçler ancak hür iradeye sahiptirler. Romanda ittihatçıların eleştirilen yönlerinden biri de getirdiklerine inandıkları ‘hürriyet’ kelimesinin tam anlamıyla neyi ifade ettiğini bile bilmemeleridir. Nitekim sorumlu bilinçle hareket edilseydi zaten hürriyet denen ve esasında adı konmasa da içeriğiyle yaşanan bu kavramın etkisi topluma da benimsetilebilirdi.

Romanda yenilgi ile mücadele arasındaki ikircikli durumdan kurtuluş, bireyin kendindeki eylemsizliğin hükmüne son vermesi ile gerçekleşir. Böylece Kemal Tahir’in de ulaşmak istediği bilinçli tarih şuuruna varılır. “Medeniyetleri canlandıran ve onların yaşamaya devam etmelerini sağlayan tarihi geleneğin kurtarıcı rolü burada ortaya çıkmaktadır.” (Topçu 2010: 104). Yani sorumluluk bilinciyle hareket edilseydi ülke savaşa sürüklenmeyecekti. Dolayısıyla, geleneğe bağımlı, tarihi gerçekliklerine itaat etmekle kurtuluşa erişilebilirdi. Mücadelelerle dolu bir tarihe yaslanarak, sorumluluklar yerine getirilebilirdi. Romanda Dr. Münir’in görüşleriyle de bu desteklenmektedir: “İmrenilecek bir şey... Direnme gücü gördüm paşa emmi! Hani bi sözü vardı ya Namık Kemal’in: “Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten...”” (Y.S., s. 122.) Hem çağından hem tarihi geleneğinden sorumlu bir bilinçle bu yolda zafere ulaşılabilecektir.

Bireyin kendinden başlayan savaşı romanda ulusal bilince dönüştürülerek kaostan kozmosa geçiş de sağlanmış olur. “Harp, insanın bizzat kendinde taşıdığı düşmanlara yani kendinde nizâma ve birliğe muhalif unsurlara karşı yürütmesi gereken mücadeleyi sembolize etmektedir. Zaten her iki halde de, ister harici ve ictimai nizam, ister deruni veya manevi nizam bahis mevzuu olsun, harp daima denge ve ahengi tesis etmeye ve böylece kendi aralarında muhalefet halinde bulunan unsurlar çokluğunu bir nevi birlemeye müteveccih olmalıdır” (Eevola- Guenon 2003: 52). Cemil Ege Bölgesi’ne geçtikten sonra İzmir’in Yunan işgalinde olduğunu öğrenince düzenli ordu oluşturmak için çabalar. Askerlik Şubesi’ne Bekir Sami Bey’in yanına gittikten sonra bu kaosu kozmos haline dönüştürmek için Anadolu’ya geçer. Ülke içerisindeki savaş özellikle ordu mensupları için kendi evrenlerinde bir kaosun içinde kıvranyor olmaları savaşın acı yüzüne işaret eder. İttihatçı subayların Anadolu’da halk ve bölgelerin ileri geleleri tarafından isyanla karşılaşmaları onların kendi evrenlerindeki kargaşayı en derin boyutuyla yaşadıklarını gösterir. Bu kargaşadan kurtuluş ancak düzenli orduya geçişle olacaktır. Romandaki

İttihatçılar ülkenin ve kendilerinin düştüğü durumun muhasebesini yaparak bir yandan kurtuluş reçetesi ararlar.

Patriyot Ömer'in Cemil ve Neriman'la kaçma hazırlıkları yaparkenki ifadeleri bu durumu özetler: “ *Millet ilk sersemlikten daha kurtulamadı. Takım haline gelemiyor bir türlü... Konuşuyorlar, dertleşiyorlar. Herkes aklınca, bir çıkar yol arıyor. Biz galiba öteki semtlerden daha önce toparlanacağız. İyi kötü bir komita kurmak üzereyiz. Silahlı gruplar düzenlemeye çalışacağız!*” (Y.S. s.100). Düzensiz oluşları, ordunun dağılmış olması başıboş kalan subayları perişan eder. Teğmen Faruk; “ *Bizi asıl bitiren ne kadar süreceği belirsiz, bu aylıklık... Ordu da dağıldı. Ha deyince kurulamayacağı meydanda... Ordu olmayınca nasıl atarız bu utancı üstümüzden*” (Y.S. s.33). Galibiyet güdüsünün genç subaylarda daha baskın olarak verildiği romanda yılgınlığı da en çok onların yaşadığı gösterilir. Dönüşüm de onların şahsında gerçekleştirilir.

Teğmen Faruk, Cemil'e yaşadığı yalnızlığı ve ülkenin kötü durumunun sorumlusu olarak tutulmanın verdiği yılgınlığı şöyle ifade eder: “ *Bende yaş yirmi iki. Yamyassıyım yorgunluktan... Atamıyorum üstümden yorgunluğu, ne kadar dinlensem... Bizim yorgunluğumuz gövdemizde değil, ruhumuzda olsa gerek... İki satır okuyamıyorum... Açsam yarım sayfada bunalyorum. Dışarıya kulak verip dalyorum. Sessizlik damarlarımı donduruyor. Pusu yerine girdiğimi birden sezmişim gibi irkiliyorum.. Sokakta, kahvede, tramvayda, üniformalıya nasıl baktıklarına dikkat ettiniz mi? Omuzlarımızın üstünde artık apolet değil, yenilginin suçunu taşıyoruz*”(Y.S., s. 33). Asker için üniforma ve rütbelerini belirten apolet gurur ve güç kaynağıdır. Askerin üniformasını çıkardıktan sonra kendini çıplak hissetmesi romandaki subayların yaşadıklarıyla da aktarılır. Artık üniforma ve apoletler onlara yenilginin yükünü hissettirirler. Üniforma İttihatçı subaylar için de bir yere ait olma, bağlılık ve bir yerde düzenli ordu anlayışıyla paralel düzenin timsalidir. Onun çıkarılması veya işlevini yitirip savaşın müsebbibi olarak addedilmesi subayların tahammül sınırlarını da zorlar. Yazar-anlatıcı Cemil'in üniformayı çıkarması ile değişen ruh halini şöyle ifade eder: “*Üniforma, bir yandan insanın kişiliğini ortadan kaldırıyordu ama öte yandan onu silahlı bir topluluğun güvenilir parçası haline getiriyordu. “Asker üşümez, asker acıkmaz, asker yorulmaz” martavalına herkesin inanması da galiba bundandı*” (Y.S., d. 37). İttihatçı subaylar için üniforma güven iken bağlı buldukları cemiyetin yanlışlarıyla memleketin düşkün durumunun suçlusu konumuna geçer. Bir zamanlar mücadele ve gücün sembolü olan üniforma, yenilginin ve yılgınlığın temsili olur. İttihatçıların içinde saklı olan belki halk için de aynı anlamda sembolize edilen üniformanın temsiliyet yönünün değişmesinden, “*sembol ile sembolize ettiği şey arasındaki ilişkinin*” (Fromm 1990: 29). bir tecrübe ve yaşanmışlıklara bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini anlarız.

Yazarın Teğmen Faruk'u tarif edişi de bu duruma örnektir:“ *Yenilmiş Osmanlı ordusunun üniforması içinde, incecik boynuyla büsbütün çelimsiz görünüyor, herkesten, fazla üşürmüş gibi insana acıma veriyordu*” (Y.S. s. 29). Romanın ikinci bölümünde Anadolu'ya geçişte Halit Paşa'nın topladığı atlı birliklerin üniformasız oluşu müfrezenin birliğini sağlamada Cemil'i çok zorlar. Manisa'ya müfrezeyi yola çıkardıkları zaman yaşanan bu zorluk “müfreme üniformalı olmadığı için birlikten kaçanlar belli olmuyor” diye ifade edilir. Selahattin'in Cemil içi söylediği “- *Kılığında ne var? Yarı asker, yarı başıbozuk... Tam bu zamanın üniforması..*” sözleri de romanda üniformanın sembol niteliğinin romanın izleksel kurgusunda bir hazırlayıcılık işlevi gördüğünü söyleyebiliriz.

Dr. Münir'in evinde Halil Paşa ile Dr. Münir sürecin değerlendirmesini birbirlerine karşıt görüşlerle de olsa yaparlar. Bu değerlendirmeler Yüzbaşı Cemil'in de ufkunu ve

bakış açısını genişletir. Yapılan konuşmalar, geçmişe dönük muhasebeler gelecekte yapılacaklar noktasında da bir hazırlayıcılık işlevi üstlenmektedir. Romanda Cemil'in kendinden başlayan savaşı ile ulusal bilince dönüştürülen içsel dönüşüm Selahattin ve Faruk arkadaşları için de geçerlidir. İttihat Terakki cemiyeti İstanbul'un işgali sırasında lağvedilmiş olmasına rağmen aktif olarak milli mücadele içinde yer almışlardır. *"İttihat ve Terakki, örgüt olarak tarihe karışmış olmasına rağmen, İttihat ve Terakki'liler çalışmalarını sürdürdüler. Milli Mücadele'nin kadrolarını onlar oluşturdu."* (Naci 1990: 90). Romanda da dağılan cemiyetin üyelerinden genç subayların bu mücadelede içindeki yeniden doğuşları anlatılır.

B.2. Halktan Kopuk İdeal Peşindeki İttihat ve Terakki'lilerin İktidar Hırslarının Dönüşümü

İttihat ve Terakki Cemiyetini oluşturan bireylerin 'mektepli subaylar'dan (Naci 1990:85) oluşuyor olması beraberinde halk-aydın problemini de getirmiştir. *"Bu cemiyetin kurucularına ve onlardan sonra katılanlara bir göz atarsak, bu kadroların pek büyük bir çoğunlukla: a) Türklerden, b) gençlerden, c) yönetenler sınıfı mensuplarından, ç) mekteplilerden, d) burjuva zihniyetlilerden oluştuğunu ve genellikle bu beş niteliğin kişilerde bir arada bulunduğunu görürüz. Özgürlükçü akımla halk katlarının, yani esnaf, işçi ve köylülerin fazla bir ilgili olmamıştır"* (Naci 1990: 85). Dolayısıyla romanda sözü edilen İttihatçılar da ya Harp Okulu öğrencisidir ya da ülke içerisindeki nüfuzlu kimselerdir. Yazar romanda, mektepli subaylar üzerinden gerçekle-ideal arasında denge kurmaya çalışır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa ile irtibata geçerek birlikleri denetim altına alacak olanlar Cemil ve arkadaşlarıdır.

İttihatçıların halktan kopuk olmaları, kendi ideallerini halka duyurmadan kendi içlerinde yürütmeleri ve halkın gerçeklerinden habersiz olmaları onların halk tarafından *'İttihatçı gâvuru'* (Y.S. s.16), olarak nitelendirilmelerine neden olur. Dr. Münir'in evindeki Gülnihal Kalfa *"Hareketin ordusuymuş. Bet bereket mi bırakular kahrolasılar... Muhammet'in ümmetini açlıktan öldürdüler, Rumeli Çingeneleri..."* (Y.S. s.69), ifadeleri de buna örnektir. Bekir Sami Bey ve komutasının Akhisar halkından ve ileri gelenlerinden direniş için ret cevabı almaları da durumun vahimliğini gözler önüne serer. Şeyhülislamın *'Her Müslümanın bir millici gâvuru öldürmesi Allah'ın emridir'* fetvasının Osmanlı ülkesine yayılması da halk ile İttihatçılar arasındaki uyumsuzluğun göstergeleridir.

Şerif Mardin Türk Modernleşmesi'nde *"Askeri Tıbbiye'de ve Harbiye'de okuyan gençlerin mesleklerini iş başında olanlardan daha iyi bildikleri kanısıydı"* (Mardin 2013: 97) der. Romanda Yüzbaşı Cemil'in komutasında bulunduğu Bekir Sami Bey'in davranışlarını içten içe eleştirmesi de bu duruma örnek verilebilir. Dolayısıyla İttihatçıların çoğunluğunun Harbiye ve Tıbbiye okulundan olmaları da orada hâkim olan iktidar hırslarını kendi bünyelerinde taşıyacaklarını gösterir. Nitekim İttihatçılar için Fethi Naci Yahya Kemal'in "İktidar Tekkesi" diyerek en anlamlı adı koyduğunu söyler (Naci 1990:92). Romanda da İttihatçıların 'memleketi ele geçirmek' ifadesini çok kullanıyor olmaları onların bu hırslarını belirtir. Patriyot Ömer, Dr. Münir'in *"- Memleketi yeniden ele geçireceksiniz de"* (Y.S. s.158), cümlesinin sonunu dinlemeden büyük bir rahatlık ve güvenle *"- Ne sandın! Elbet geçireceğiz... Bana sorarsan geçirdik bile..."* demesi de bu iktidar hırslarının göstergesidir.

"1908 Meşrutiyeti ile İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğa hâkim olmuştu. Devlet cemiyetin eline geçmişti. Fakat Osmanlı Devletini ele geçirmek, toplumu ele geçirmek değildi. Oysa onlar toplumu, daha doğrusu halkı elde edeceklerine, devleti elde etmek istemekteydiler ve bu yoldan elde edilen ya da kapılan devlet, kurtarılabilir sanılıyordu."

Devletin topluma (hiç değilse bazı sınıflarla) organik bütünlüğü olmaksızın kuvvetli olamayacağını, kurtulamayacağını göremeyen (Doğrusu Osmanlı toplumu içinde doğmuş bürokrat için görebilmek gücü.) Osmanlı bürokrati devlet gücünün temelini de anlamayacaktı” (Naci 1990: 91). Tanzimat’tan itibaren modernleşme hareketlerinin tabanın temellerinin düşünülmeden yapılıyor olması İttihat Terakki’nin eylemleri için de geçerlidir. Halka “Hürriyet” getirme gayesiyle yola çıkan İtilafçıların romandaki bilinçsiz tavırları gözler önüne serilir. Halil Paşa ile Dr. Münir arasında geçen hararetli tartışmalardan birinde Abdülhamit’in tahtan indirilişi ve Hürriyeti getirip getirmeme konusunda geçen konuşmada Dr. Münir şöyle der:

“- ...Biz bir avuç asker, memur takımıydık! Koca imparatorluğa yaygın, gizli açık hiçbir politika örgütü yokken, milletin hürriyet istediğini nereden anladık?”

Halil Paşa’nın cevabı ise devletin başındakilerin toplumu nasıl bir uçuruma bilinçsizce sürüklediklerinin kanıtıdır: *“ ...Baktık; bir hürriyet lafı, dönüyor ortada... Yakaladık kıyruğundan, çaldık Abdülhamit’in kafasına...”* (Y.S. s. 138). Bu konuşmaların sonrasında Halil Paşa’nın kendilerini haklı çıkarmaya çalışan gerekçelerle öz eleştiri yaptığını görürüz. Dr. Münir, Halil Paşa’ya işlerin buraya sürüklenmesinin sebebini *“kumarbaz yatkinliğimizden”* olduğunu söyler. *“Bu bizim işimiz taa başından beri, kazanması hiç olmayan bataklı kumarıdır... Hayır, biz bu kumara hesapla oturmadık, kumarıcı olduğumuzdan oturduk”* (Y.S. s. 144). İttihat Terakki’nin ayakları yere basmayan maceracı tavırları roman karakterlerinin öz eleştirileriyle de böylelikle verilmiş olur. Cemil de kendi yaptıklarını sorgularken milleti de kandırdıklarını düşünür. Nasıl kendisi arkadaşı Patriyot’u saklandığı yerden kurtarmak için karısı Neriman’ı sonunu düşünmeden ateşe attıysa milleti de böylece dolandırdıklarını düşünür. *“ Ne zamandan beri, bilerek, bizi buraya doğru sürdüler! Olur mu böyle iş? Milletin kendilerine körü körüne güvenmesinden böyle faydalanmak... Bu kadar acımadan... Bu kadar kolayca...”* (Y.S. s. 92). Romanda yapılanların vicdanını sorumluluğunu üstlenen Cemil’dir. Daha doğrusu en çok onun davranış ve düşünceleri ile okuyucuya hissettirilir. Romandaki diğer İttihatçılara da özeleştiri yaptırılır fakat sorumluluğun vicdanı ve hissi boyutunu en çok barındıran Cemil’dir. Toplumun varlığından ve etkisinden belki vicdani yükümlülük noktasındaki baskısından hiçbir birey uzak kalmaz. Toplumu bireyler oluşturur ve birey gücünün büyük kısmını topluluktan o toplulukla aynı hisleri ve ortak duygulanımları paylaştığı için alır. Dolayısıyla kendinde bir millet fikrini barındırdığı sürece ondan kopuk olamayacaktır. İttihat Terakkililer her ne kadar değişken fikirlerinde milleti odak alıyor görünseler de asıl sorunları bu fikirden bağımsız hareket ediyor oluşlarıydı.

Yazar romanda Cemil’i halkı temsil eden Kör Şaban’la birlikte hareket ettirir. Milletin bütünlüğü böylelikle oluşturulmaya ve romanda verilmek istenen mesaja doğru yol almaya hazırlanır. Hem maddi hem ruhi bütünlüğü romanda yan yana getirerek sağlamaya çalışır. Savaşın zorlu şartları belki bu birlikteliği zorunlu kılar ama verilmek istenen romanda da sözü geçen Ziya Gökalp’ın ‘halka doğru’ hareketini de temsil ediyor diyebiliriz. Halk, kültürü temsil edendir ve romanda da Kör Şaban kültürel unsurları da bünyesinde barındıran yardımcı konumdadır. *“ Türk halkı ve onun içinden çıkan Türk aydını, milli olan kültür ve evrensel olan medeniyet unsurlarının hem milli hem evrensel olup yepyeni sentezini oluşturmak üzere, ümit dolu bir geleceğe doğru kararlı bir şekilde adımlarını atmışlardır. Halksız aydın, aydınsız halk, gerçeksiz ideal; idealsiz gerçek olamayacağına inanan Kemal Tahir, modernizmin objektif gerçek kavramını bütün boyutlarıyla eserinde ifade edebilmiştir.”* (Kantarcioglu 2004: 134). İktidar hırsından uzaklaşıp milletin içinde yeniden varolan subayların başarısı romanın sonunda da aktarılır. Çoğunlukla Cemil

kendinden yola çıkarak cemiyetin durumunu değerlendirir. Ve bu sorgulayış onu kültürel hafızaya ulaştırır. Çünkü düzensizliğin düzene dönüşmesi kültürel hafızanın ayakta tutulması ile gerçekleşecektir. “*Olasılıkları manipüle etmek ve böylece kaostan düzen çıkarırmak, kültürün günlük olarak gerçekleştirdiği mucizedir*” (Bauman 2011: 45). Nitekim Cemil, milletin güvenini suiistimal etmenin verdiği vicdan azabını duyarken milleti oluşturan kültürel hafızaya ulaşmak ister. Kültürel hafıza vicdanı da içinde barındırır. “*Kültürün iki yönü, yani kuralcı ve anlatsal, yönlendirici ve nakledici yönü bireylere “biz” deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temellerini yaratır. Tek tek bireyleri böyle bir “biz” de birleştiren, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, öte yandan ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapıdır*”(Assmann 1997: 21). Romanda genç subaylar özelde kendi başlarına ordusuz kalmanın verdiği boşluktan genel anlamda milletin buhranına varırlar. Kendi aralarında yaşadıkları ortak duygulanım, milletin varoluş şuuruna varmalarıyla esas gayesini edinecektir. Çözülen ordudan çözülen topluma doğru oluşan dramın dönüşümü milli mücadele ruhunu oluşturur.

Cemil’in şahsında yazar, millet olmadan erki elde tutmanın mümkün olmadığını gösterir. Cemil ve diğerleri ne kadar uzakta kalsalar da onların belleği toplumun barındırdıklarının da bir nüvesini oluşturur. “*Eğer bireysel ben toplumsal ben’i canlı ve hazır olarak koruyorsa, yalnız kaldığında, tüm toplumun yüreklendirmesiyle ve hatta desteğiyle yapacağı şeyi gene yapacaktır*” (Bergson 2013: 14). Dolayısıyla Cemil ve milli mücadelede etkin olan arkadaşları Selahattin, Teğmen Faruk içlerindeki toplumsal ben’i yılgınlık sonrası yaşadıkları iç muhasebeleriyle ortaya koyarlar. Cemil’in Bekir Sami Bey’in isteğiyle Haydar Çavuş camisine asılmak üzere yazdığı yazıda “*Ordu tek başına dövüşemez. Millet tutmayınca ordu ne yapsın. Hep kalkacaksınız. Yediden yetmişe silaha sarılacağız*” (Y.S. s.260) der. Cemil aslında kendi içindeki yorgun, yılm savaşıcıyı ayağa kaldırmak istemektedir. Bunu da toplumsal ben’iyle bütünleşerek onların içine nüfuz edip onlara da aynı şekilde düşünce ve eylem olanakları oluşturarak sağlanacağını bilir. “*Kuramsal olarak yalnızca diğer insanlara karşı yükümlü olsak bile aslında kendimize karşı yükümlüyüz, çünkü toplumsal dayanışma ancak toplumsal bir ben her birimizin içindeki bireysel ben’e eklendiği andan itibaren vardır. Bu “toplumsal ben”i işlemek topluma karşı ödevimizin temelidir. İçimizde topluma ait bir şey yoksa toplumun üzerimizde hiçbir gücü olamaz ve topluma kadar gitmemizde pek gerekli değildir, eğer onu kendi içimizde hazır olarak buluyorsak kendi kendimize yetiyoruz demektir.*” (Bergson 2013: 13). Nitekim Cemil de bireysel ben’ine toplumsal ben’ini eklemeyerek olması gereken noktada durmaktadır. Lider vasfını içinde taşıyan Cemil, eline fırsat geçtiğinde kitleleri nasıl etkileyebileceğini ortaya koyar. Gösterdiği tavır, toplumsal ben’in hâkimiyetindeki bilincidir. Yazdıklarında ve hareketlerinde sadece kendisi yoktur içinde taşıdığı milletin ruhu da vardır. Cemil’in kendini topluma ait hissedışı ile bu ruhsal dönüşüm de gerçekleşir.

Romanda İttihatçıların en çok savunucusu olduğunu gördüğümüz Halil Paşa ile Patriyot’un satranç oynaması da İttihatçıların bu oyuncu ve maceraperest aynı zamanda iktidar hırsı ile dolu olan yönlerine dikkat çeker. Cemil de onları izler ve o sırada Dr. Münir’in kitap okuduğunu görür ve içinden “*İyi. Şaşardı bize yoksa... Başımızın üstünde alıcı kuş gibi dönen bunca belayı, geçici de olsa, böyle gerçekten unutamılabilmemizdeki aptallığı ayıplardı.*” diye düşünür. Yazar sözcüsü konumunda olan Dr. Münir’in satranç konusundaki düşüncelerini de şöyle ifade eder: “*Satrançta insan düşünme idmanı bile yapamaz. En büyük silahımız olan düşünme gücünün asıl işi, gerçeği bulmak, anlamak, değiştirmektir. Satrançta düşünmenin bu çeşidinden kaçırız. Onu boşa çalıştırarak, kısa bir zaman için olsa da iyice yorar, asıl ödevinden uzakta tutarız. Kaytarmanın en korkuncu,*

bir kuvveti, asıl işinin üstünde gibi göstererek, onu boşa çalıştırmaktır. Bunun en açık örneği de satranç.”(Y.S. s.134) Yazar Dr. Münir’in düşünceleri ile İttihatçıların umursamaz, oyuna düşkün ve bir nevi hırslı yönünü eleştirir. Yazarın bu hırsıyla birlikte onların sadece verilen emirlere odaklı, sorgulamayan yönlerini de eleştirir. Dr. Münir Halil Paşa’ya “Sizin kara kaplı kitabın başında: “gözlerimi kaparım/Ödevimi yaparım” yazılıdır.” Romanda eleştirilen nokta pasifleştirilen, kurulan cemiyetin müptelası üyelerin tavrıdır. Yazar, cemiyet üyelerinin sadece kendi içlerindeki kurallara bağımlı, pasif, görev adamı sadece söylenenin memuru olma tavırlarını eleştirir. Bu sebepten başkışı Cemil’i de aynı pasiflikle cemiyet içerisine sokar ve sonrasında onu toplumsal ben’i ile bireysel ben’ini bütünleştirip romanın dramatik kurgusu için gerekli olan ideal başkışının karakterizasyonu ve ülkü değerlerin yüceltilmesiyle sağlamış olur.

B.3.Değerlerine Yabancılaşan İttihat Terakkililer

Romanda eleştirilen önemli noktalardan biri de batılılaşma meselesidir. Sadece romanlarında değil çalışma ve notlarında da en fazla üzerinde durduğu konu batılılaşmadır. Berna Moran Kemal Tahir’le ilgili yazısında “*Kemal Tahir yalnızca çarpık ya da yüzeysel olan Batılılaşmaya karşı değil neredeyse tüm Batılılaşmaya karşıdır. Gösterdiği tepkinin Çağdaş Batı uygarlığına düşmanlık haline dönüşmesi, Osmanlılığın idealize edilmesiyle ele gider*” (Moran 2012:174). Bu düşünceyle birlikte Kemal Tahir’in Batılılaşma ile ilgili notlarına baktığımızda onun tam anlamıyla Batılılaşma düşmanı olduğunu görürüz. “Batılılaşma” adlı notlarındaki ilk yazıda “*‘Batılılaşma’ kelimesinin sözlükteki anlamına bakmak bile bizi uyarmaya elvermeliydi. Batılılaşma kelimesinde, batılı olmayan bir toplumun, kendi benliğinden vazgeçerek, ondan büsbütün sıyrılarak bir başka ‘şey’ olmaya çabalaması, yani imkânsız zorlaması anlamı vardır*” (Tahir 1992: 13). “*Doğulu bir toplum için batılılaşma, son hesaplaşmada ölüm demektir*” (Tahir 1992: 235) der. Notlarında yazarın Batılılaşma karşıtı ve tam anlamıyla uyumsuz olan iki toplumun uyumlu hale getirilmesinin imkânsız olduğu görüşünde olduğu görülür. Yorgun Savaşçı romanında Osmanlı Devleti’nin mirasının sahiplenilmesi gerektiği yönündeki görüşlerini çoğunlukla sözcüsü olarak seçtiği Dr. Münir’e söyler. Dr. Münir’in romana aktif olarak katıldığı ilk anda bu yönde konuşmaya başlar. İlk olarak Cemil’in “Cehennem” lakabıyla ilgili şunları söyler;

“ – İnanır mısın Cemil Topçu senin cehennem lakabına... İstanbul’un alınmasında biz top kullanmışız. O tarihlerde, en iri topu döktürdüğümüz halde, Cehennem Topçu lafı yok kitaplarda... Sonra gâvurlar topçuluğu ilerletmiş. Biz onlardan alır olmuşuz topları... Alta düşmüşüz yani... Sarılmışız palavraya... Saatte bir mermi atan, onu da 50 adım öteye düşürebilen top, çok güçlü görünmüş bize.. Top atanlara “Cehennem” demişiz. Bunu düşünürken bir mesele daha çıktı önüme... Cehennem anlayışımızdaki hayal etme cüceliğimiz...” (Y.S. s.68)

Kendi yeteneklerine ve sahip olduklarına yabancılaşan “biz”lerin batıdan alınan her şeyi gözümüzde büyüterek tanımlamaları da buna göre belirlediğimizi söyler. Topçuluk mesleği özellikle tarihi dönemlerde en iyi yönüyle bizde olmasına rağmen bu tür bir lakaba rastlanmazken batıdan topları almaya başladığımızda bu topu kullananların da buna paralel olarak farklı isimlendirilmeleriyle bir tür yabancılaşmadan söz eder. “*Doğulu bir toplum, bizdeki uygulamasıyla batılılaşmaya yöneldi mi, bütün milli özelliğini yitirmeye, değiştirmeye yönelmiş olur. Kendisi doğulu olan bir toplum, batıya yönelince her şeyden önce kendi kişiliğiyle, kendi tarihsel gelişimi ile çelişmeye düşer*” (Tahir 1992: 154). Dolayısıyla romanda da kendi tarihsel gelişimine yabancılaşan bir toplumun varlığını eleştirmektedir. Bireyin kendi tarihsel gerçeğine yabancılaşması, kendi emeğine ve

emeğinin ürününe de yabancılaşması söz konusudur. Topçuluk konusunda Cemil'in romanda söyledikleri de dikkat çekicidir. Topçuluğun baba mirası olduğundan ve kendini oraya ait hissettiğinden bahseder. "*Cehennem Topçu*" lakabını da babasının ona verdiğini söyler. Babasının "*Topçuluk ağırdır, barışta olsun, savaşta olsun zordur. Çünkü ordunun namusudur top*" (Y.S. s.35), sözlerini hatırlayarak İttihat Terakki dağıldıktan sonra başıboş kalışından ve bu mirası hakkıyla devralamamasından yakınır. Cemil için top sadece "*bedensel deneyimin değil, içinde taşıdığı kişisel kimlik ve toplumsal tını*" nin de (Korkmaz 2004: 33) timsalidir. Top, nasilki ordunun namusu ise Cemil için de onun uyanış belleğindeki anılarının da barınağıdır ve kökünün ona verdiği aidiyet sembolüdür. Cemil'in İttihat Terakki'nin dağılmasından sonra ait olduğu o topçuluk ocağından kopması bireysel anlamda kökten ayrılışı; genel olarak Osmanlı toplumu anlamında da değişen ve kendi değerlerinden yabancılaşmasını ifade eder.

Kemal Tahir'in romanda bu yabancılaşma meselesinin eleştirirken kullandığı sembollerden biri de Von Kres Paşa'nın Dürbünüdür. İlk bölüme de adını veren dürbünü Cemil elinden düşürmez. Dürbün oryantalist bakış açısının sembolüdür. Dürbün konusunda da yine Dr. Münir'in yorumlamaları bize ışık tutacaktır. Dürbün ile dışarıyı seyrederken Reşit Bey'in kendini öldürüşünü görmesini Cemil anlatırken Dr. Münir'le aralarındaki konuşma şöyledir;

"- Dürbün hep o dürbün mü?"

-Hangi?"

- Von Kres Paşa'nın armağanı?"

- Evet.

-Ona "dürbünle bakıyorduk" demezler, "Von Kres Paşa'nın dürbünüyle bakıyorduk." derler.

...

-Onlar öyle dürbünlerdir ki Paşa Amca, Von Kres Paşalar, önceden neleri hazırlamışlarsa ancak onu gösterirler! İstersen Kâbe'de ol! Von Kres Paşa'nın dürbünü, kan, ölüm, çöküntü, Türkçesi hep rezillik gösterir, yüzde elli de aptallık... Büyük Cemal Paşamız da, bir kum tepesinden, Kanal'a öyle bir dürbünle baktı. Onun ki Kres Paşa'nın değil, palabıyık Vilhelm'in armağanıydı" (Y.S. s. 111).

Dürbün, bakışların batılı araçların güdümünde gerçekleştiğini ve onlar nasıl görüyor, göstermek istiyorlarsa o yöndeki bir psikolojik manipülasyon cihazını sembolize eder. Bu cihazı kullanan birey farkında olmadan "*kendi yıkımının öznesi konumuna*" (Korkmaz 2004: 51) gelir. Romanda bu bakış açısının devleti yıkıma sürüklemesi eleştirilir. "*İttihat Terakki'nin Osmanlı Devleti'ni Alman emperyalizminin kuyruğunda I. Dünya Savaş'ına sürüklemesi İttihat ve Terakki'nin de Osmanlı Devleti'nin de sonu oldu.*" (Naci 1990: 90). Savaşın bütün cephelerinde bu bakış açısının hükmüyle güçler dengesinin aleyhimize işlediği vurgulanır. İttihat Terakkililerin yanlış politikalarının ülkenin durumunu daha kötüleştirdiğini Kemal Tahir şöyle ifade eder: "*İttihatçılar kendi bilgisizliklerinin, hırslarının, öfkelerinin, kötü danışmanların umutlarıyla yuvarlandıkları çıkmazlarının sorumlusu olarak kendilerinin görmüyorlardı. Böylece kendi kendileriyle, daha doğrusu kendilerinin biricik kurtarıcılarıyla sonu felaketten başka bir yere çıkamayacak bir boğuşmaya girdiler*" (Tahir 1992:205). Yazar sadece batılılaşmanın yozlaşma, değerlerinden kopma, köksüzlük, aidiyetsizleştirme yönünü eleştirmez, topyekûn olarak batılılaşmanın karşısındadır.

Cemil, Ayasofya Müzesi'ndeki Çaldıranda Yavuz'u gösteren yağlıboya tablonun önünde durur ve nasıl bu duruma geldiği konusunda düşüncelere dalar. Tabloda gösterilen ihtişam nasıl olmuştu da bu hale gelmişti. Kederli, kuşkulu bir şekilde Amerikalıların bizi böyle maskara etmeye nasıl izin verdiğimizi düşünür. Batılılaşmanın ordu düzeninde yaptığı değişikliklerin muhasebesini yaparak, bunun ordu için kolay olmayacağını düşünür. Tablo, Cemil için kültürel bellek dinamiklerinin nesnesidir. Tablo ile köklerine döner ve böylelikle 'anlam aktarımı' (Assmann 1997: 26), gerçekleşmiş olur. "Gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak kültürel belleğin alanına girer. Bu saptama, anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller gibi sadece amaca yönelik olmayan aynı zamanda bir anlam içeren, semboller, ikonalar, temsiliyetler gibi içe dönük zaman ve kimlik dizinini dışa çevirmesiyle nesnelere belleğinin sınırlarını aşan her şey için geçerlidir" (Assmann 1997: 26). Dolayısıyla yazar için tablo, kültürel anlamda kendini ait hissettiği imparatorluğun esas görüntüsüdür. Cemil, devamlı kıyaslarla Osmanlı'nın hazin düşüşünü kabullenemez.

Ayasofya Müzesi'nde Cemil karşılaştığı Osmanlı mankenlerine kendini yabancı hisseder. Mankenler sanki özellikle itici, farklı bir şekilde yapılmıştır. "Mankenler alçıdan yapılmıştı. Boyalı suratları gibi gövde kalıpları da hep birbirine benziyordu. Burada, Osmanlılar, cin mısırı patlatan yeniçeri neferinden cellâda kadar pehlivan yapılı, burma bıyıklı, pembe yanaklıydılar. Giyimleri düz renk bezlerdendi. Cemil, sanatla hiç ilgisi olmayan bu korkunç derecede cansız kalıpların arasında, bir zaman yabancı yabancı dolaştı. Bunları yapan her kimse, eski Osmanlılardan korkmuş, ya da iğrenmiş olmalıydı. Mankenlerin gözleri alabildiğine açıktı. Ürkütücü olsun diye inadına kalın tutulmuş kara bıyıklar suratlarını ortasından ikiye bölüyor, bunlara güçlülük yerine, bir garip sakatlık veriyordu" (Y.S. s. 211). Osmanlı mankenlerinin görüntüsü ile oluşturulmaya çalışılan Osmanlı imgesi olumsuzdur. Bu da batılı görüşün Osmanlı bedenlerindeki çarpık izdüşümleridir. Çeşitli minyatürlerde şeytan kılığında resmedilen Osmanlı (Armağan 2003: 112), düşünülürken doğal olarak müzedeki mankenler de batının zihnindeki Osmanlı imajını karşılar. Kemal Tahir'in eleştirdiği en önemli nokta batının görüş açısı ile algılarımızı oluşturulmasıdır. "Kendimizi Avrupalının gözündeki Doğuluya benzetmeye çalışan ve bu yaşama tarzına öykünen-ki bu oryantalistleşmedir- bir toplum" (Armağan 2003: 104), oluşumuzu eleştirir. Romandaki Osmanlı mankenleri de Cemil'e yabancı olan, aslında Osmanlı'ya nefret duyan birileri tarafından yapılmış gibidir.

Romanda kullanılan karşıt sembollerden biri de çınardır. Çınar sembolü ile yazar bütün roman boyunca vermek istediği ve aslında hiçbir zaman da kabullenemeyeceği son Osmanlı'yı işaret eder. Çınarın gövdesinde asılı olan hiçbir şekilde bütün olmayan insan bedeninin parçaları da bozulan, yozlaşan ve yarım kalan bir nesli ifade eder. "Betonla desteklenmiş çınar gövdesine doğru yürüdün. Gövdenin içi büsbütün çürümüş, yalnız kabuğu kalmıştı. Bu çınarın bütün değeri, dallarına kafasız insan gövdelerinin bacaklarından, gövdesiz insan kafalarının saçlarından asılmasıydı. Cemil buna neden bu kadar önem verildiğini, bu kanlı rezilliğin nasıl bir anlayışla bizde korunması lazım gelen antika sayıldığını bir türlü anlayamadı" (Y.S. s. 211). Çınarın gövde içinin büsbütün çürümüş olması artık Osmanlı Devleti'nin varlığının önlenemez sonuna yaklaştığını ve çözümlerin de bir yere varamayacağını gösterir. "Temelleri çatırdayan Osmanlı İmparatorluğu'nu, deneyler göstermiştir ki, ne doğuya dönmek isteyen "Gericilerin" ne de batılılaşmak isteyen "ilericilerin" fikirleri, davranışları, çabaları kurtarmıyor" (Tahir 1992: 162). Çınardaki asılı yarım gövdeler Doğu- Batı düalizminin de yansıması olabilir. Kemal Tahir'e göre ne gericiler ne ilericiler ülkeyi kurtarmakta başarılı olamadılar. İki yön de bütünsel bir bakış açısı sağlayamadı. Çınarın bütün değerinin asılı olan gövdeler olması

gelenen sonra parçalanmış medeniyet düşüncesine bizi götürür. Çınardaki eksik bedenler batılılaşma algısının yarım ve aksak yönüne işaret eder. Dolayısıyla çınar, bütün ile değil parçalarla hedefe varmaya çalışan medeniyetin çöküşünün timsalidir.

Sonuç olarak; Milli Mücadele yıllarının başlangıcının konu edildiği Yorgun Savaşçı romanı İttihat Terakki üyelerinin maceraları merkezinde kurgulanmıştır. Dönemin görünmeyen yönleri hâkim bakış açısıyla, zaman, mekân ve karakter unsurları göz önüne alınarak tarihi perspektifte değerlendirilmiştir. İttihat Terakkicilerin ‘temelsiz idealizmleri ve çetin mücadeleleri olumlu ve olumsuz yönleri ile okura sunulmuştur.

Yazar İttihatçıların halktan yabancılaşmış batılı bakış açısıyla hareket ediyor olmalarını gerek notlarında gerek eserlerinde çeşitli argümanlarla eleştirmiştir. Kantarcıoğlu romanın ana matrisini “*Gerçeklerden kopuk idealizmleri ile kendi kültürlerine, yabancılaşmış, batı medeniyet ve teknolojisinin ihtişamı karşısında aşağılık kompleksine kapılmış bir grup insanın, gerçeğin sağlam zeminine inisi vardır*” (Kantarcıoğlu 2004: 129), olarak ifade eder. Tarihsel bilgiyi romanın kurgusuyla ortaya koyan Kemal Tahir’in bu romanında ideallerini gerçeğe dönüştüremeyen İttihatçıların bu sebepten topluma yabancılaşmaları, toplumdan dışlanmaları ve nihayetinde hedefleri ile paralel olarak milli mücadele içerisinde yeniden ayağa kalkışları anlatılmaktadır. Tümevarım yöntemi ile kurgulanan romanın arka planında Kemal Tahir, devrin eleştirisini başkışının başından geçen olaylar merkezinde ortaya koyar. Amaç çağa uygun olan gerçeklik şuuruna sahip olmaktır. Yüzbaşı Cemil ve İttihatçı arkadaşlarının dramı bağlı oldukları örgüt ile ilintili olarak şekillenmiştir. Böylelikle romanda Kemal Tahir, insanın kişisel olan dramını toplumsal bağlarıyla ortaya koymuş olur. Romanda Cemil’in maceraları çerçevesinde değiştirilen, idealize edilen bir bireyle karşılaşırız. Bütün eleştirilen karşı değerler onunla ilintili olarak eleştirilir, kahramanın ulusal mücadele bilinciyle karakterize edilmesiyle de ülkü değerler yüceltilir. Devrin panoraması başkışının başından geçen olaylar paralelinde, mücadele, kaygı, aidiyet, sorumluluk bilinci; yenilgi, kaos, yabancılaşma, köksüzlük, iktidar hırsı gibi kavramların roman kurgusuna nüfuzuyla ortaya konur.

KAYNAKÇA

- Aktaş Şerif: (1991). *Roman Sanatı ve İncelemesine Giriş*, Ankara, Akçağ Yay.
- Armağan Mustafa (Haz): (2003). *Hilmi Yavuz ile Doğu’ya ve Batı’ya Yolculuk*, İstanbul, Ufuk Kitapları.
- Assmann Jan: (1991). *Kültürel Bellek*, İstanbul, Ayrıntı Yay.
- Bachelard Gaston: (1996). *Mekânın Poetikası*, İstanbul, Kesit Yay.
- Bayraktar Levent: (2010). *Bergson’ da Ruh-Beden İlişkisi*, İstanbul, Dergâh Yay.
- Bergson Henri: (2013). *Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı*, (çev. M.Mukadder Yakupoğlu) Ankara, Doğu Batı Yay.
- Carol S., Pearson-Pd.D: (2003). *İçimizdeki Kahraman*, (çev. Semra Ayanbaşı), İstanbul, Akaşa Yay.
- Coşkun Sezai: (2012). *Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir-İnsan, Eser, Fikir*, İstanbul, Dergâh Yay.
- Coşkun Sezai: (2006). *Kemal Tahir- Şahsiyeti, Eserleri, Fikirleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmış Doktora Tezi.
- Eliuz Ülkü: (2009). “Orhan Kemal’in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı”, *Turkish Studies* Volume 4/8, s. 1134-1165.
- Franz K. Stanzel: (1997). *Roman Biçimleri*, (çev. Fatih Tepebaşı), Konya, Çizgi Kitabevi.
- Fromm Erich: (1990). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, İstanbul, Arıtan Yay.

Gasset Ortega: (2010). *Kitlelelerin Ayaklanması*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Gustave Le Bo: (2012). *Kitleler Psikolojisi*, Ankara, Alter Yay.

Julius, Eevola- Rene, Guenon: (2003). *Savaş Metafizigi ve Sembolik Silahlar*, İstanbul, İnsan Yay.

Kantarcıoğlu Sevim: (2004). *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Ankara, Akçağ Yay.

Korkmaz Ramazan, “Kemal Tahir’in Sağırdere ve Körduman İkilemesi Üzerine Bir Çözümleme Denemesi”, *Adam Sanat*, (Aralık 1997), S. 145.

Korkmaz Ramazan: (2000). “Romanda Mekânın Poetiği”, *Edebiyat ve Dil Yazıları* (Mustafa İsen’e Armağan), İstanbul, Grafiker Yay.

Korkmaz Ramazan: (1997). *Sabahattin Ali İnsan ve Eser*, İstanbul, Yapı Kredi Yay.

Korkmaz Ramazan: (2004). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Ankara, Grafiker Yay.

Korkmaz Ramazan: (2002). “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler”, 20. Yüzyılda Türk Romanı Sempozyumu. Düzenleyen; Marmara Üni. Türkiyat Araştırma Merkezi Yayım yeri: A Festschrift to Lars Johanson/ Lars Johanson Armağanı. Grafiker Yayınları. Ankara, s. 271 – 282.

Mardin Şerif: (2013). *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, İstanbul, İletişim Yay.

Moran Berna(2012). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İstanbul, İletişim Yay.

Naci Fethi: (1990). *100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme*, İstanbul, Gerçek Yay.

Narlı Mehmet: (2012). *Roman Ne Anlatır- Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, Ankara, Akçağ Yay.

Nurettin Topçu: (2010). *İsyân Ahlakı*, İstanbul, Dergah Yay.

Örgen Ertan: (2011). “Kemal Tahir’in “Esir Şehir Dizisi” Romanlarında İstanbul”, *Bilig*, (Kış 2011), S. 56, s.195-210.

Roland, Baourneur- Real, Quellet: (1989). *Roman Dünyası ve İncelemesi*, (Çev. Doç. Dr. Hüseyin Gümüş), Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.

Sadık Kılıç: (2000). *Benliğin İnşası*, İstanbul, İnsan Yay.

Stevick Philip: (2010). *Roman Teorisi*, (çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara, Akçağ Yay.

Tahir Kemal: (2005). *Yorgun Savaşçı*, İstanbul, İthaki Yay.

Tahir Kemal: (1992). *Notlar/Batılılaşma*, İstanbul, Bağlam Yay.

Tekin Mehmet: (2010). *Roman Sanatı*, İstanbul, Ötüken Yay.

Timur Taner: (2002). *Osmanlı- Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, İstanbul, İmge Kitabevi.

Topçu Nurettin: (2006). *Bergson*, İstanbul, Dergâh Yay.

Topçu Nurullah: 2010). *Var olmak*, İstanbul, Dergâh Yay.

Zygmunt Bauman: (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*, (çev. Yavuz Alogan) İstanbul, Ayrıntı Yay.

**TİNATİN (NERGİS) BEKADZE’NİN AHISKANAME ŞİİRİ’NDE
AHISKA VE AHISKALILAR¹**

**MESKHETIA AND MESKHETIANS IN TINATIN (NERGİS)
BEKADZE’S POEM, AHISKANAME**

**МЕСХЕТИЯ И МЕСХЕТИНЦЫ В СТИХОТВОРЕНИИ
ТИНАТИН (НАРГИС) БЕКАДЗЕ «АХИСХАНАМЕ»**

Doğukan ÖZCAN*

ÖZET

Makalede genç yazar Tinatin (Nergis) Bekadze’nin 2013 yılında yayınlanan “Mazur Gör Cüretimi” kitabı ışığında Ahıska ve Ahıskalılar konusunu incelemeye çalıştık. Çalışmamızın ana kaynağı kitabın ön sayfalarında yer alan “Ahıskaname” şiidir. Ahıska’nın 230 köyünün isminin geçtiği bu şiir günümüze kadar edebiyatta Ahıska, köyleri ve özellikleri, bazı örf-adetler, tarihi şahsiyetler hakkında bilgi veren en kapsamlı eserlerdendir. Çalışmamızda “Ahıskaname”nin yanısıra, edebiyatta Ahıska ve köyleri ile ilgili yazılmış şiirlerden de istifade edilmiştir.

Çalışmada şu yöntemler kullanılmıştır: İlk önce Ahıska dergisi0nde ve Mazur Gör Cüretimi kitabında yer alan Ahıskaname şiiirinin tam metninin elde edilmesi sağlanmıştır. Daha sonra şiirde ismi geçen antroponim, toponim ve hidronimler hakkında ek bilgiler toplanmış ve konunun açıklanmasına çalışılmıştır. Ayrıca örf-adetler ile ilgili kişisel görüşmeler yapılmış ve bilimsel kaynaklara başvurulmuştur.

Tarih, Coğrafya, Kültür, Onomastik gibi bilgiler içeren “Ahıskaname” şiiirinin araştırılması Ahıska coğrafyası ve kültürü için önem teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mazur Gör Cüretimi, Ahıskaname, İstanbul Evliyalari, Şota Rustaveli, Kaplan Postlu Şövale.

ABSTRACT

In this article, we aimed to study the subject of “Meskhetia and Meskhetians” in the light of “Mazur Gör Cüretimi” published in 2013 and written by a young author, Tinatin (Nergis) Bekadze. The main source of our study was “Ahıskaname” poem, which takes place at the first pages of the book. This poem, which mentions 230 villages of Meskhetia, is one of the most comprehensive written work that gives information about Meskhetia, its villages and properties, some customs, and historical people. In our study, we also made use of poems written about Meskhetia and its villages in the literature of Ahıskaname.

Methods used in the study are as follows; initially, the full text in Ahıska magazine and in the book “Mazur Gör Cüretimi” was obtained. Then, additional data about anthroponyms, toponyms, and hydronyms whose names are mentioned in the poem were

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.558

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezunu, e-mail: hanakli_dogucan@hotmail.com.

collected, and the subject was explained. In addition, individual interviews were conducted to get information about customs, and scientific resources were also referred.

Studying the poem “Ahiskaname” including information such as History, Geography, Culture, Onomastic is important for the geography of Meskhethia and its culture.

Key Words: Mazur Gör Cüretimi, Ahiskaname, Saints of Istanbul, Şota Rustaveli, Knight with Tiger Skin.

АННОТАЦИЯ

В этой статье, мы стремились изучить предмет Месхетии и месхетинцев на основе “Mazur Gor Cüretimi” («Простите за мою смелость»), опубликованной в 2013 году и написанной молодым автором, Тинатин (Наргис) Бекадзе. Основным источником нашего исследования было стихотворение “Ahiskaname”, которое находится на первых страницах книги. Это стихотворение, в котором упоминается 230 сел Месхетии, является одним из наиболее полных письменных работ, которая дает информацию о Месхетии, ее деревнях и свойствах, некоторых обычаях, и исторических личностях. В нашем исследовании мы также использовали стихи, написанные в литературе о Месхетии и ее селах.

Методы, используемые в исследовании, являются следующими: Первоначально, был получен полный текст в журнале “Ahiska” и в книге “Mazur Gor Cüretimi”. Затем, дополнительные данные об антропониме, топониме, и о гидронимах, которые были собраны и чьи имена упоминаются в стихотворении, и тему попытались объяснить. Кроме того, отдельные интервью были проведены, чтобы получить информацию об обычаях, и также упомянутых научных ресурсах.

Изучение стихотворения “Ahiskaname” включающего информацию, такую как история, география, культура, ономастика – это значительная веха в географии Месхетии и ее культуры

Ключевые слова: Mazur Gör Cüretimi («Простите за мою смелость»), Ahiskaname (Письмо об Ахалцихе), Святые люди Стамбула, Шота Руставели, «Витязь в тигровой шкуре».

1. Giriş

Tinatın (Nergis) BEKADZE 26 Mayıs 1991 yılında Gürcistan’da doğdu. İlk eğitimini orada aldı. Daha sonra Trabzon’da Hasan Ali Yücel İlköğretim Okulu’nda eğitimini devam ettirdi. Bener Cordan İlköğretim Okulu’ndan 2005 yılında mezun oldu. Lise eğitimini Trabzon’da alan şair 2009 yılında Trabzon Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden, 2013 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Okulöncesi Öğretmenliği bölümünden mezun oldu. Aynı zamanda Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İlahiyat Bölümü 2. sınıf öğrencisidir.

Yayın hayatına Ahıska dergisiyle (Nergis Ahıskalı, 2008: 36-37) başlayan yazarın Antalya Sanat Edebiyat Dergisi’nde de şiiri (Tinatin [Nergis] Bekadze, 2013: 45) bulunmaktadır.

Üniversite son sınıf öğrencisiyken yazarın “Mazur Gör Cüretimi” kitabı çıkmış (Bekadze, t.y.[2013]) ve eğitim aldığı bölümde kitabının imza töreni yapılarak fakültede bir ilke imza atmıştır.

Daha sonra Başkent Edebiyat Kültür Sanat ve Eğitim Derneği'nin hazırladığı ve Ajans Erciyes'in bastırıldığı "Dem Vakti 2" şiirler kitabında yer almıştır (Kartal ve Kurt, 2014: 189-194). O, Soma faciasında şehit olan 301 madencimizin anısına Sahil Kitap'ın bastırıldığı "Soma Şiirleri Antolojisi"nde şiirleriyle kendi acısını paylaşmıştır (Ünal, 2014: 193-198).

Türk Edebiyat Dünyasının En Büyük Antolojisi ve Yarışması olan, 20 ülkeden 560 katılımcı ile hazırlanan ve "GUINNESS REKORLAR KİTABI"na aday "Avrasya Şairler Antolojisi"nde yazarın şiirleri bulunmaktadır.

Yazar bilimsel araştırmalar dalında da faaliyet göstermiş olup 19-22 Aralık 2012 tarihinde Denizli Pamukkale Üniversitesi'nde düzenlenen 5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumuna "XVI. Yüzyıl Ahıska Vilâyeti'nde Olan Vergi Kalemleri ve Bölgede Kullanılan Ölçü Birimleri" başlıklı ortak bir bildiri ile katılmıştır.

Yazar Trabzon İli Akçaabat İlçesi Söğütlü Beldesi'ndeki Özel Tomurcuk Anaokulu'nda ve Trabzon Pelitli Mareşal Fevzi Çakmak İlkokulu'nda görev yapmıştır.

Tinatın (Nergis) Bekadze'nin 2013 yılında KTÜ'de öğrenciyken basılmış olan "Mazur Gör Cüretimi" kitabı 2006-2013 yılları arasında yazılmış olan şiirlerinden ibaret olup Yaşar Bekadze'nin "Şiir Kalpten Geçen Duyguların İfadesidir (Bekadze, t.y.[2013]: 12)" yazısıyla başlamış ve yazarın "Önsöz"üyle devam etmiştir (Bekadze, t.y.[2013]: 13-15). Kitap üç bölümden oluşmaktadır: 1. "Şiirlerim". Şiirlerden oluşan bu kısım kitabın çoğunluğunu teşkil etmektedir; 2. "Yazılarım". Bu kısımda yazarın hayata ve yaşama ait hikâye ve deneme yazıları bulunmaktadır; 3. "Cümlelerim". Bu kısım günlük hayat için örnek olan hikmetli cümlelerden ibarettir. Kitabın 202 sayfası vardır. Kitabın 17-24 sayfalarında bulunan 42 kıtalık "Ahıskaname" şiiri konumuzun ana kaynağıdır.

Makalemizde ayrıca Ahıskalı İstanbul evliyalarından Çıldır, nam-ı diğer Ahıska Eyâleti Ahıska Sancağı Azğur Nahiyesi Orpola köyünden olan Abdullah Efendi ve İkinci Fetret Devri'nin Mevlanası sayılan Ahıskalı Ali Haydar Efendi hakkında da bilgiler verilmiştir.

Dünya kültürünün en yüksek zirvesine ulaşmış, Ellada'nın Homer'i, Türkiye'nin Mevlana'sı, Azerbaycan'ın Nizami'si, Özbekistan'ın Ali Şir Navai'si, İtalya'nın Dante'si, İspanya'nın Cervantes'i, İngiltere'nin Shakespeare'i, Rusya'nın Puşkin'i kadar aynı mevkide olan "Kaplan Postlu Şövalye" destanının yazarı, Samtskhe-Cavaheti Aspinza İlçesi Rustavi köyünden olan Şota Rustaveli hakkında bilgiler de çalışmamızda yer almaktadır.

Çalışmamızda, II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliğinin en yüksek kahramanlık unvanı "Sovyetler Birliği Kahramanı" adını alan Bekir Mustafayev ve Bedir Memmedov, Sovyetler Birliği Kahramanı adına denk 3 Şeref Madalyası alan Münir Memmedov hakkında bilgiler de yer almaktadır.

2. Ahıskaname Şiirinin Biçim, Anlam ve Mekan Yönünden İncelenmesi

2.1. Şiirin Biçim Yönünden İncelenmesi

Şiirin Nazım Şekli ve Ölçüsü: Şiir, Türk Edebiyatı nazım şekillerinden koşma ile yazılmıştır. Dörtlük halinde düzenlenmiş, kafiyeye dikkat edilmiş, son dörtlükte mahlas kullanılmış olup genelde 6-5 duraklı 11'li hece vezniyle yazılmıştır.

Nazım Birimi: Dörtlük (Kıta).

Şiirin Yapısı: Şiir kırk iki dörtlükten oluşmaktadır.

Dil ve Anlatım: Şiirin dili sade ve anlaşılır olup saf bir Türkçedir. Yüklemeler geniş zaman kipiyle çekimlenmiştir. Toponimlerin çoğu yabancı kelimelerden oluşturulmasına rağmen akıcılık kendini korumaktadır.

Ahenk ve Müzik: Şiirin genelinde müziksel bir hava yer almaktadır. Her kıtada “güzeldir” kelimesinin tekrarı bu müzik ruhunu sağlamaktadır. Şiirde kafiye, redif ve vezin sistemlerinden yararlanılması şiirini ahengini sağlamıştır.

2.2. Şiirin Anlam Yönünden İncelenmesi

Ahıskaşname Şiirinin Teması: Vatan ve Vatan Sevgisi.

Şiirin Tarihle İlişkisi ve İçerdiği Zaman: Şiirde Ahıskalı ünlü kişilerden ve kalelerden bahsederek XII-XXI. yüzyıllar arasındaki bazı senelere işaret edilmiştir.

İnsanlıkla İlişkisi: Şiirde ismi geçen şair, bilim adamlarının eserleri insanlara sevgi, kahramanlık, dostluk duygularını aşmaktadır. Konunun vatan sevgisi olmasından dolayı insanlar arasındaki ilişkilerin iyi olması önem taşımaktadır.

Hayatla ilişkisi: “Ahıskaşname” hayati bir şiirdir. Burada tasvir olunan olaylar gerçek hayatta vuku bulan olaylardır. Bu bakımdan destanın hayatla ilişkisi vardır.

İzlek: Yazar burada Ahıskalıların 14 Kasım 1944 yılında sürgün olduktan sonra onlardan kalan köylerin her yönleriyle güzel olduğunu “Güzeldir” redifi ile her kıtada vurgulamaktadır.

Düşünce: Yazar şiirinde bütün düşüncesiyle topraklarının her bir parçasını değerli olduğunu bildirerek vatani yüceltmeye çalışmıştır.

Olay: Şiir, manzum bir hikâye olmayıp başı ve sonu belli olan bir fıkrayı anlatmıyor. O, Ahıska köylerinin özelliklerini ve meşhur yönlerini okuyucuya anlatmaya çalışmıştır.

Varlık: Şiirde çok yaygın şekilde toponim, hidronim kullanarak tek bir nesneyi bildirmek istemiştir ki, o da vatanıdır.

Duygu: Şiirde heyecan olduğunu hissediyoruz. Bu heyecan, onun 230’den fazla köyden bahsederken açıkça görmekteyiz. Zira 42 kıtalık bir şiirde 261 toponimin kullanılması da ender görülen bir durumdur.

Nesnel Görüntü: Destanda nesnel görüntü olarak Ahıska’nın şehirleri, köyleri, tarihi kaleleri, suları, kaplıcaları sunularak Ahıska’nın tasviri verilmeye çalışılsa da asıl amaç oradan 14 Kasım 1944 tarihinde Orta Asya ve Kazakistan’a sürgün olunan ve bugün Türkiye, Amerika, Rusya, Ukrayna, Özbekistan, Kırgıstan, Kazakistan, Azerbaycan’da yaşayan Ahıskalıların çocukları ve torunlarında Ahıska duygu ve düşüncesini pekiştirmek olmuştur.

Öznel Görüntü: Öznel görüntü olarak Aspinza’nın Rustavi köyünde doğan XII. yüzyıl idealler şairi Şota Rustaveli, Orpola Köyü doğumlu Evliya Abdullah Efendi, Ahıskalı Ali Haydar Efendi, kahramanlardan Blorzalı Bekir Mustafayev, Zedubanlı Bedir Muradov, Moheli Münir Memmedov, 1918 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’nde Emek Bakanı olmuş Bolacurlu Ahmed Pepiniov, Pulatelli Âşık Molla Muhammet Sefili, Derselli şair Cabir Halitov, Gomoralı Yitgün Gomoralı, Çorumlu (Herolu) Haşim Özel ve Çeçlali Şakiroğlu Rasim hakkında bilgiler şiirde yer alarak öznel görüntüyü teşkil etmektedir.

2.3. Destanın Mekân Bakımından İncelenmesi

Şehir: Ahıska, Ahalkalak, Vale, Bogdanovka şehirleri anımsanmıştır

Köy: Mekân olarak 330 köy ve şehrin ismi geçmektedir. Şiirde bazı köylerin özellikleri ve meşhur olduğu yönleri dile getirilmiştir.

Kale: Şiirde Ahıska, Azğur, Hertvis, Vardziya, Timuk (Tümek), Zanav kalelerinden bahsedilmiştir.

Sular: Orpola Köyü’ndeki Ellez Suyu, Sairme Maden Suyu bölgede bir şifa kaynağı olarak ifade edilmiştir.

Kaplıcalar: Abastuban, Pulate yalnız bölgede değil ülke dışında da tanınmaktadır.

3. “Ahıska” Şiirinin Lengüistik Özellikleri

“Ahıska” şiiri 29 Mayıs 2008 tarihinde yazılmıştır. İlk defa “www.ahiskalilar.org” sitesinde yayınlanmış ve 5750 defa okunmuştur. Daha sonra “Ahıska” dergisinde, 2013 yılında ise kitapta yayınlanmıştır. Her bir toplum yaşadıkları köylere, topraklara, kasabalara, şehirlere, tarlalara, çayırlara, otlaklara, mahallelere, çay ve nehirlerle, yaylalara kendi yaşamlarına göre, tarihi gerçekleri aksettiren isimler vermişlerdir. Bu isimler somut hayata ait birer mesajdır. Çalışmamızda, Ahıska’daki antroponim, toponim ve hidronimlerini ele aldık.

Çalışma alanımız Gürcistan Cumhuriyeti Samtskhe-Cavakheti Bölgesi’nin Akhaltsikh, Adigün, Aspinza, Ahkalkalak ve Ninosminda Belediyeleri sınırları içerisindeki adlardır.

“Ahıska” 42 kıtalık bir şiirdir. Yazar bu şiirinde “Ahıska” ve köyleri ile ilgili antroponim, toponim ve hidronim hakkında bilgi vermekle kalmayıp bazı köylere has olan özellikler, örf-adetler hakkında da okuyucularını bilgilendirmektedir.

3.1. Şiirde İsmi Geçen Antroponimler

Antroponim, Onomostik biliminin kişi adlarını konu alan ve inceleyen bilim dalıdır (TDK [Türkçe Sözlük], 1998: 2238). Araştırmacılar Yılmaz Kurt antroponimi “Kişbil” olarak adlandırmıştır (Kurt, 1996: 45). Şiirdeki Kişbilleri (Antroponimleri) makalemizde bilgilendireceğiz.

3.2. Şiirde İsmi Geçen Toponimler

Onomastiğin yer adlarını inceleyen dalına toponim denmektedir (TDK, 1998: 2238). Araştırmacı Yılmaz Kurt toponimi YERBİL olarak adlandırmıştır (Kurt, 1996: 45). Şiirde toplam 261 yerbil bulunmaktadır. Bu yerbillerden 30’u tekrarlanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Şiirde İsmi Geçen Yerbiller (Toponimler)

Ahıska	Azğur	Tsirioh	Sohtev	Sinuban	Alastan	Temlala	Agara
Çohta	Orpola	Koltahev	Kopadze	Siniş	Mugaret	Sakunet	Toba
Blorza	Zeduban	Mohe	Minedze	Çeçerek	Çala	İndusa	Peritskhe
Kamze	İdumala	Ahaşen	Zurzel	Aspinza	Ota	Erkota	Çobaret
Orgora	Hevot	Kilda	Neleleköy	Margastan	Varnet	Kumurda	Apniya
Hokam	Şaluşet	Hospiya	Gokia	Turtshi	Ğobiyet	Miraşhan	Vargavi
Toki	Hirtız	Lepis	Varnet	Panaket	Vardzia	Niayala	Kartsep
Azmana	Vardzia ²	Toloş	Roket	Alanza	Azman	Kantiyet	Kisetip
Shvliş	Persa	Mugaret	Tskordza	Uraşel	Boga	Murcahet	Tatanis

² Koyu yazılan Yerbiller (toponimler) şiirde tekrarlanmıştır.

Sviri	Çünte	Roket	İncgola	Cağısman	Çaral	Anda	Heg
Samkure	İvlita	Tsinuban	Vale	Arcul	Anda	Ab	Pamaç
Orçoşan	Benara	Untsa	Kİde	Çurçuta	Kikinet	Tsahan	Abastuban
Heveşen	Sağrdze	Karatuban	Zeduban	Sabzara	Şolaver	Hona	Zanav
Çorçan	Amher	Hona	Ğordze	Kaharet	Laşe	Smada	Lelovan
Amher	Apiyet	Vale	Tutacubar	Orçoşan	Huro	Entel	Altunkale
Adigün	Rabat	Hona	Tsahan	Untsa	Adigün	Lelovan	Tsre
Arzne	Aral	Tse	Şoka	Gomora	Dersel	Çeçla	Gugunaur
Ğortuban	Çela	Çeçla	Çeçla	Hero	Viyana	Hero	Samtskhe
Hizabavra	Buzmaret	Varevan	Toloş	Samtskhe	Azğur	Hurtz	Tmogvi
Oşora	Dzveli	Saro	Sairme	Pulate	Abastuban	İcaret	Kaharet
Goders	Ahıska	Tutacubar	Şolaver	Tisel	Uthisubani	Namniavur	Kikibo
Kehvan	Nakurdevi	Pareha	Kortoh	An	Boga	Eliasminda	Tatanis
Zeiban	Çünte	Cigerşan	Dadaş	Toriya	Bozali	Karzah	Yeince
Vetkana	Kumurda	Mecidiye	Horeniya	Kuvarşa	Koyundere	Damala	Varnet
Ortsep	Ğrel	Trion	Andriasmind a	Mushi	Minedze	Odunda	Sazel
Tskaltbila	Marel	Aral	Ude	Tsarabastuba n	Shvlis	Mikelsminda	Okera
Konçga	Timuk	Tsunda	Sakudabel	Tolerta	Zarzma	Bolacur	Katsaraul
Ude	Vani	Kulalis	Kandza	Havet	Hançali	Batkana	Dangul
Gavet	Mrakval	Davnia	Kartsep	Oskaria	Azmana	Treboni	Hrial
Zeda Vardzia	Bertkana	Vertaşi	Pia	Ahçia	Arakeli	Erica	Ğorta
Kurbağa oğlu	Toras	Golday	Akhvita	Dviri	Ğoroma	Murcahet	Alcua
Varevi	Baralet	Thiltaubani	Panaket	Orcolaur	Kazma	Huro	Ahıska
Adigün	Aspinza	Ahıska	Ahalkalaki	Bogdanovka			

3.3. Şiirde İsmi Geçen Hidronimler

Yazar “Ellez’in suları insana nimet” (T. Bekadze, t.y. [2013]: 17) demekle Orpola köyündeki pınardan söz etmiştir. Ellez, Orpola sakinlerinden Tello Tayfur kızının dediğine göre gerçekten insana ferah verirdi. Tok insan onun suyunu içtiğinde açlık hissi içinde oluyordu (Kişisel Görüşme: Yaşar Binalı oğlu, 15 Ocak 2015).

Eserde başka hidronime rastlanmamaktadır. Oysaki, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan topraklarından geçerek Hazar'a dökülen Kür (Kura) Nehri, Posof Çayı, Pervane, Akhalkalek, Caksu, Oşorasu, Kvablian, Otskhe akarsularından, Pervane, Sağamo, Hançala, Tabaskur, Hozapın, Madatana göllerinden bahsedebilirdi.

4. “Ahıska”nın Tahlili

Destan olarak adlandırdığı 42 kıtalık şiirini yazar “Ahıska”nın gönüllere hatıra, cennet mekân, dağı, taşı güzel olmasını şöyle dile getirmektedir:

Ey, benim sevimli, güzel Ahıskam!

İsminle başlıyor yazdığım destan!

Sen bir hatırasın gönlüme inan!

Mekânın cennettir, dağın güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 17).

Şiir Ahıska ismi ile başlıyor. Ahıska (Akhalsikhe), günümüzde Gürcistan Cumhuriyeti'nin Samtskhe-Cavakheti Vilâyetinin merkezi olup Posof Çayı'nın iki yanına kurulmuştur. Deniz seviyesinden 979,8 m. yükseklikte olan bu şehir, karayoluyla Tiflis, Batum ve Türkiye'ye bağlanmaktadır. Vale'ye kadar gelen demiryolu ise, Ahıska'yı Tiflis üzerinden Kuzey Kafkasya'ya, Azerbaycan ve Orta Asya'ya bağlar. Şehir Rabat-Kale, Eski Şehir ve Yeni Şehir olmak üzere üç kısımdan ibarettir: Rabat kalenin üç tarafı kayalarla çevrilidir, dördüncü tarafı ise kalın bir duvarla korunmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Akhalsikhe'nin (Ahıska) Rabat'la Görüntüsü

Kaynak: <http://intermedia.ge>

Nehrin bir tarafında Eski Şehir, diğer tarafında ise Yeni Şehir yer almaktadır. Her iki tarafı bir köprü birleştirmektedir (Bekadze, 2014c: 563).

Şemseddin Sami, “Kâmûs'l-A'lâm” isimli tarihi-coğrafi ansiklopedisinde Akhıska ve Akhalçikh adlı iki ayrı coğrafi birimden söz etse de bunların her ikisi aynı yeri bildirmektedir. Ayrıca, Akhalçikh'in Yeni Kale anlamı taşıdığını ve Ermenice'den geldiğini yazmaktadır (Şemseddin Sami, 1996: 45-46) . Akhalsikhe ismi Gürcüce akhali (ახალი-yeni) ve tsikhe (ციხე-kale) kelimelerinden oluşmuş olup, “yeni kale” anlamına gelmektedir (Abuladze, 2011: 26, 279, 501, 669). Bu durumda bu kelime Şemseddin Sami'nin dediği gibi Ermenice değil, Gürcüce'dir.

Azğur, Ahıska'nın 22 km uzaklığında Ahıska-Borcomi anayolu üzerindedir. Eskiden Azğur'un şehir olduğu tarihi belgelerde XI. yüzyıldan bilinmektedir. Şehir XII-XVIII. yüzyıllarda Samtskhe'de ortadoks kilisesi merkezi olmuştur (http://www.government.gov.ge/files/53_86_298711_samckhe-javakheti-rus8.pdf, Erişim Tarihi: 15.01.2015). Evliya Çelebi Şerefname'nin görüşüne dayanarak bu kalenin Gürcistan'da yapılan ilk kale ve İskender Zülkarneyn yapısı olduğunu bildirmektedir (Dağlı ve Karaman, 2008: 369). Kale yüksek bir tepe üzerinde dörtgen şeklindedir.

Azğur kalesi Ahıska'nın kuzeyinde yüksek bir tepe üzerinde olduğundan oradan yakın köyler gözükmektedir. Yazar bu yüzden Tsirioh, Sohtev, Sinuban'ın buradan görüldüğünü, Alastan'ın ise uzakta kaldığını şöyle ifade etmiştir:

Azğur kalesinden baktığın zaman,
Görünür Tsirioh, Tsohtev, Tsinuban,
Uzaklarda kalır güzel Alastan.
Temlala, Agara, Çohta güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 17)

Yazar “Evliya diyarı Orpola cennet” demekle hem Orpola köyünün cennet mekân bir yer olduğunu, hem de köyün yetiştirdiği evliya hakkında bilgi vermek istemiştir. Ayrıca Orpola köyü çevre köyler tarafından da iyi bilinmekteydi. Bu yüzden Orpola köyü ve adamları hakkında maniler de söylenmekteydi. Tablo 2’de Orpola Köyü, Ellez suyu, toprağı, dağları ve insanları hakkında manilerden bilgi edinmekteyiz (Kişisel Görüşme: Valida AK, 16 Ocak 2015).

Tablo 2: Orpola Köyü ve Ellez Suyu Hakkında Maniler

Orpola'nın düzleri, Gökteki yıldızları, Ahıska'da ün yaptı Bağda gezen kızları!	Endim Ellez suyuna, Giderim dere boyuna, Orpola kızlarının Kimse bakmaz huyuna!	Orpola'nın diliydi, Oxiyan bülbülydi Azğurlu Abdullah der: Yaşar oranın güliydi.
Orpola bir cennettür, Toprağı dolu nimettir. Bextülli millet size Bu köy size kısmettür.	Roket'in dağlarından Orpola bağlarından, Benden sana yar olmaz Oğlan, çık git buradan!	Çiçekler olmasaydı Gülleri solmasaydı, Orpola'dan uzak kalmak Keşke hiç olmasaydı!
Yağmur yağsa can Orpola, Yağmazsa yan Orpola! Gönül senden uzak olsa, O zaman da yan Orpola!	Orpola dağı çiçek Tırpan getir gel biçek Benim sevdiğim güzel Her keşten daha gökçek!	Ceviz aldım yiyecek yok Keten aldım giyecek yok Orpola'dan kız sevdim, Gözün aydın diyen
Kız ben seni severim, Orpola'da gezerim, Burdan hiç ayrılamam Seni her an süzerim!		Orpola'nın deresi. Güzeldir benövşesi İsmi Abdullah olan Vardır bir Evliyası

Şiirin 4. kıtasında II. Dünya Savaşı'nda gazi ve şehit olan Blorzalı Bekir, Zedubanlı Bedir ve Moheli Münir hakkında okuyucularını bilgilendirilmiştir. Makalemizde onlar hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Ahıskalı Abdullah Efendi (1733-1813)

Anadolu Evliyalarından olan Ahıskalı Abdullah Efendi 1733 (H. 1146) yılında Ahıska Sancağı Azğur Nahiyesi'nin Orpola köyünde doğdu. İlk eğitimini babasından alan Abdullah babasının vefatından sonra Kars'a giderek İsmail bin Muhammed Berküşâdi'den usûl-i fıkıh ve hadis ilimlerini okudu. Oradan icazet aldıktan sonra Erzurum'a ve daha sonra Diyarbakır'a gitti. Bozcuzade Ömer Efendiden tefsir, hesap, hendese, astronomi ilimlerini okuyup icazet aldı (Evliyalar Ansiklopedisi, 1992: 87). O ilim öğrendiği âlimlerin tebliğine büyük önem vermiştir Fıkıh âlimi Eb'ül-Leys Semerkandî'den şöyle örnekler vermiştir:

“Âlimle berâber oturup, onun anlattıklarından bir şey hâtırında tutamayan kimse için böyle olmasına rağmen yedi fayda vardır: 1. İlim öğrenenlerin faziletine kavuşur. 2. Âlimin meclisinde bulunduğu müddetçe günahlardan korunmuş olur. 3. Evinden ilim öğrenmek için çıktığı zaman üzerine rahmet iner. 4. İlim meclisine oturduğunda meclise inen rahmetten o da nasibini alır. 5. Orada anlatılanları dinledikçe, kendisine sevap yazılır. 6. Dersi dinler de anlayamadığı zaman üzülür, gamlanır, kalbi kırık olur. Bu hâli Allahü Teâlâ'nın hadîs-i kutside; “Ben, benim için kalbi kırık olanların yanındayım” buyurdıklarından olmasına vesîle olur. 7. Âlimin üstün, fâsıkın, günâh işleyenlerin aşağı tutulduğunu görüp kalbini fiskdan, günâh ve kötü şeylerden çevirir. Bunun içindir ki,

Resûlullah efendimiz sâlihlerle, iyi kimselerle berâber olmayı emretmiştir (Shota Bekadze, 2014b: 11”.

Abdullah Efendi 1761 yılında İstanbul'a döndü. Beş yıl sonra Edirne yoluyla Bosna'ya giderek iki yıl orada kaldı (Balci ve Küçük, 2015: 52). O, 1767 yılında Revazimü'l-Ayan adlı en büyük eserini yazmaya başlamış ve 1777 yılında Ayasofya medresesinde tamamlamıştır. 1813 yılında vefat eden Abdullah Efendi'nin mezarı İstanbul'da Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nın Söğütlüçeşme denilen kısmındadır (Kasap, 2010: 205).

Ahıskalı Ali Haydar Efendi (1870-1960)

Ahıska asıllı evliyalardan biri de Ahıskalı Ali Haydar Efendi'dir. O, 1870 (H. 1288) senesinde Ahıska kazasında doğdu. İki yaşında annesini, dört yaşında ise babası Şerif Efendi'yi kaybetmiş ve Erzurum'da Bakırcı Medresesi'nde, daha sonra İstanbul'da FâtiH Câmiinde derslere devam etmiştir. Tahsilini tamamlayarak Hoca Ahmet Hamdi Efendiden 1901 senesinde icâzet almıştır. 1915 yılında şeyhülislâmlıkta yeni kurulan “Te'lif-i Mesâil Heyeti” reisliğine tayin olundu. Kitâbü'l-Büyû (Alış veriş kitabı) ve Kitâbü'l İcâre” kitaplarını yazdı. Ali Haydar Efendi 1960 (H. 1380) senesinde İstanbul'da vefat etti. Mezarı Edirnekapı Sakızağacı kabristanlığında (Evliyalar Ansiklopedisi, 1992: 87). Onun Bahaddin Güleriyüz adında oğlu olduğu bilinmektedir (Balci ve Küçük, 2015: 67).

Bekir Mustafayev (11.02.1898-10.12.1978)

Kuzey Kafkasya Cephesi 56. Ordu Muhafız 55. Kırmızı Bayraklı İrkutsk Piyade Tümeni 164. muhafız Piyade Alayı Nişancısı, muhafız er Mustafayev Bekir Dursunoviç (Dursun oğlu) 11 Şubat 1898 tarihinde günümüzdeki Gürcistan Cumhuriyeti'nin Samtskhe Cavakheti Vilayeti'nin Akhaltsikh Belediyesi sınırları içerisinde olan Blorza köyünde doğdu. Blorza köyü 14 Kasım 1944 tarihi sürgününden sonra haritadan silinmiştir. Kollektif çiftlik başkanı olarak görev yapmaktaydı.

Ağustos 1941 yılında askerliğe alındı. Mart 1942 yılında Kafkasya civarlarındaki savaşlara katılmıştır. 1943 yılının güz aylarında Kerç şehri savaşlarında üstün bir başarı göstermiştir. Savaş başarılarından dolayı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yüksek Şura Prezidyumunun kararıyla 16 Mayıs 1944'de kendisine Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verilerek Lenin Nişanı ve 4944 no'lu “Zolotaya Zvezda” (“Altın Yıldız”) madalyasıyla ödüllendirildi. Kırım'da ve Ukrayna'nın birçok yerlerinde savaşlara katılan Mustafayev ordudan terhis olunduktan sonra Özbekistan'a Semerkant Vilâyeti Semerkant İlçesinin Kaynama kasabasına gelmiş ve orada yaşamıştır. 10 Aralık 1978 tarihinde vefat etmiştir.

Sovyetler Birliği Kahramanı adını alan Bekir Mustafayev'in resmi belgeleri ve madalyası, Şekil 2, 3, 4, 5'te verilmiştir.

Şekil 2, 3, 4, 5: Bekir Mustafayev'in “Sovyetler Birliği Kahramanı Belgesi” ve Ona Verilen Lenin Nişanıyla Zolotaya Zvezda Madalyası.

Kaynak: https://www.google.ru/images?hl=ru&q=%D0%91%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D1%80+%D0%9C%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%84%D0%B0%D0%B5%D0%B2+%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B9&gbv=2&sa=X&oi=image_result_group&ei=mni2VOjIM4rkUo2mgtAM&ved=0CB4QsAQ (15.01.2015).

Bedir Muradov (1909-1944)

Bedir Muradov Beymodoviç 1909 yılında Tiflis Vilâyeti Akhaltsikh Kazası'nın Zeduban köyünde çiftçi ailesinde doğmuştur. Günümüzde bu köy Gürcistan Cumhuriyeti Samtskhe-Cavakheti Vilâyeti Adigün Belediyesi'ne bağlıdır. 1944 yılında askere alınmış ve 2. Ukrayna Cephesi'nde savaşlarda bulunmuş, Dunay (Tuna) Filosu sıralarında Romanya ve Yugoslavya'nın alınmasındaki savaşlara katılmıştır. Aralık ayındaki Vukovar harp alanında üstün başarı göstermiştir. 1944 yılı Aralık ayının 3-5 tarihlerindeki savaş başarıları sayesinde Tuna Filosu komutanlığının takdirini kazanmıştır. Ona bu üstün başarılarından dolayı 20 Nisan 1945 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yüksek Şura Prezidyum Kararıyla Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verilmiştir. Ölümü ve mezarı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Kayıtlarda: "5.12.1944'de yaralanmış ve askeri hastanededir" ibaresi bulunmaktadır (http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=19131, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015).

Münir Memmedov (12.03.1924-01.08.2012)

Münir Memmedov 12 Mart 1924 tarihinde günümüzdeki Gürcistan Cumhuriyeti'nin Samtskhe-Cavakheti Vilâyeti'nin Adigün Belediyesi'ne bağlı Mohe köyünde çiftçi ailesinde doğmuştur. İlkokul eğitimini köyde almıştır. İş hayatına kolektif çiftlikte başlamıştır. 1942 yılından askere alınmış ve Ocak 1943 yılından Büyük Vatan Savaşı cephelerinde olmuştur. 1. Ukrayna Cephesi 38. ordu 340. piyade tümenine bağlı 1144 piyade alayı takım komutanı olan çavuş (serjant) Münir Memmedov 26 Ekim 1944 tarihinde Polonya'nın Yaslo kentinde makineli tüfeği ile Almanların üç ateş noktasını tahrip etmiş ve on altı Alman askerini etkisiz hale getirmiştir. 12 Kasım 1944 tarihinde 3. dereceli Şeref Nişanıyla ödüllendirilmiştir. Savaşta üstün başarılarından dolayı Münir Memmedov 8 Mart 1945'de 2. dereceli ve 15 Mayıs 1946 tarihinde ise 1. dereceli Şeref Nişanları ile ödüllendirilmiştir. 1947 yılında askerlikten terhis olunmuştur. Ömrünün son günlerine kadar Rusya Federasyonu Kabarda-Balkar Cumhuriyeti Nartkala şehrinde yaşamıştır (<http://www.az-libr.ru/index.htm?Persons&C0C/58b2675b/index> 15.01.2015). Onunla bizzat yakından tanışan Yaşar Binali oğlundan şunları öğrendik:

"Münir Memmedov her kes tarafından bilinmese de vatana dönüş yolunda mücadelesini her zaman vermiştir. Defalarca Tbilisi'de Gürcistan devlet adamlarıyla görüşmüş ve Ahıskalıların yurda dönüşü ile ilgili sorunların çözülmesi konusunda çabalar göstermiştir. Sürgün insanlara çok acılar yaşatmıştır. 14 Kasım 1944 tarihine kadar askere ve daha sonra savaşa gidenler geri döndüklerinde ailelerini bıraktıkları yerde bulamadılar. Uzun aramalardan sonra sürgün yerlerinde buldular. Bunlardan biri de Sovyetler Birliği Kahramanı unvanına denk olan üç Şeref Nişanı Madalyası ile ödüllendirilen Moheli Münir Memmedov idi. O savaşta üstün başarı göstererek kahraman olduğu halde uzun yıllar bu bilinmeyen nedenlerden dolayı gizli kalmıştı. Tabii kendisinin de kahraman olduğundan haberi yoktu. 1988 yılında yaz aylarında Sovyetler Birliği'nde zamanın en büyük gazetesi olan "Pravda"da şöyle bir makale yayınlanmıştı: "Tretiy Orden Slavı Naşel Geroya" (Üçüncü Şeref Nişan Madalyası Kahramanı buldu). Makaleden öğrendiğimiz bilgilere göre Münir Memmedov bahçede çalışırken yetkililerden biri onun yanına gelerek 42 yıl aradan sonra savaşta kahraman unvanı almış olduğunu bildirdi. Yalnız insanlar değil madalyalar bile sahiplerini ve yakınlarını arayarak uzun yıllardan sonra sahiplerine

kavuşmuşlardır. İşte sürgünün verdiği acı gerçekler bunlardır (Kişisel Görüşme: Yaşar Binali oğlu, 16 Ocak 2015).

Bu kahraman 1 Ağustos 2012 yılında Rusya Federasyonu Kabarda-Balkar Cumhuriyeti'nin Nartkala şehrinde vefat etmiştir

(http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=17756, 28.02.2015).

Kahramanlar hakkındaki bilgiler şiirde şöyle verilmiştir.

Blorza'li Bekir kahraman oldu,

Zedbanli Bedir de ona yar oldu,

Mohe'li Münür de havadar oldu,

Minedze, Çeçerek, Çala güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 17)

Yazar burada Aspinza Belediyesi sınırları içerisinde olan İndusa köyünün çiçekli güzel bir yer olduğunu vurgulamıştır. 14 Kasım 1944 tarihi öncesi Ahıska Bölgesi'nden Gürcistan'ın iki milletvekilinden biri İndusa köyünden olup ismi Mürtez Gelaşvili idi. Peritkhse Köyü halkının koyunculukla meşgul olduğunu ve bu yönden ün kazandığını yazarak Kamze halkının ise sürekli kavga ettiğini ve hatta birbirini silahla vurduğunu söylemiştir.

İndusa'da biter güzel çiçekler,

Peritshe'de olur tavli şişekler

Kamze'de bulunur daim fişekler,

İdumala, Ahaşen, Zurzel güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 17)

Aspinza, Fars dilinde “Büyük Yol Üzerinde Otel” anlamına gelmekte olup resmi kaynaklarda onun ismine 888 yılında rastlanmaktadır (Bekadze, 2014a: 79). Yazar Aspinza ve çevre köylerinin unutulmasının zor olduğunu ve bölgenin en büyük ustası Şota Rustaveli'yi şöyle hatırlatır:

Akıldan çıkar mı Aspinza, Ota

Nerelerde kaldı Rustavel Şota

Nasıl bir yer oldu bizim Erkota,

Çobaret, Orgora, Hevot güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 18)

Ahıska'nın Aspinza ilçesinin Rustavi köyünde doğan ve XII. yüzyılda yaşamış olan bölgenin en ünlü adamı hiç şüphesiz Şota Rustaveli'dir. Onun 800 yıl önce yazdığı “Kaplan Postlu Şövalye” destanı Dünya Kültür hazinesine girmiştir (Bluaşvili, 2008: 141). Destan 1576 dörtlükten oluşmuş, 14-16 hece ölçüsüyle yazılmıştır. Eserin teması: sevgi ve dostluk üzerine kurulmuş, yaşam felsefesiyle donanmış özlü sözlerden ibarettir. Bu yüzden Şota Rustaveli'yi aşkın ve cesaretin şairi olarak adlandırmışlardır. Destanın dünyada ün kazanmasının ispatı Şota Rustaveli'nin UNESCO tarafından doğumunun iki defa (1937 yılında 750. yılı ve 1966 yılında 800. yılı) kutlanmasıdır. Dünyanın birçok ülkesinde insanlar bu tarihi Dünya Kültür Bayramı olarak kutlamışlardır (Bluaşvili, 2008: 145).

“Kaplan Postlu Şövale” kahramanlarının Müslüman oldukları bilinmektedir. Akademisyen Nikolay Yakovleviç Marr yazarın da Müslüman olduğunu yazmaktadır (Baramidze, 1986: 126).

Şota Rustaveli ömrünün son yıllarını Kudüs'teki Gürcü Manastırında geçirmiş ve orada vefat etmiştir (Şota Rustaveli, 1991: 4)

Hertvis Milat Öncesi IV. yüzyılda meydana gelmiştir. Tarihi hakkında çok bilgi olmasa da XIV. yüzyılda kalenin restorasyonu yapılmıştır. Hertvis Samtskhe-Saatabago Atabeyi olan Cakelilere ait olmuştur. Atabey II. Menüçöhr 1588 yılında kaleyi Şah Abbas'a teslim

etmek mecburiyetine kaldı. Daha sonra Osmanlıların eline geçti (Zakaraya, 1982: 46). 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu Ruslara tazminat olarak bırakılmıştır. Yazar Hertvis'in önemli bir kale olduğunu ve diğer köylere oradan gidildiğini şöyle dile getirmiştir:

Hirtiz'dan gidilir dağ köylerine,
Lepis'e, Varnet'e ve Panaket'e
Vardziya, Niyala, Kartsep Azmana
Gelsunda, Azgüda, Kuntsa güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 18)

Vardziya mağara şehir olarak bilinmektedir. Bu mağara şehir XII-XIII. yüzyıllara ait olup Samtskhe-Cavakheti Vilâyeti'nin Aspinza Belediyesi sınırları içerisinde. Kür (Kura) nehri sahili boyunca 900 m uzanmakta olup 600 odadan oluşmaktadır. Vardzia 1156-1205 yıllarında III. Georgi ve kızı Tamara'nın hâkimiyetleri döneminde inşa edilmiştir (Zakaraya, 1982: 23). (Şekil 6).

Şekil 6: Mağara Şehir Vardziya

Kaynak: <http://www.fototerra.ru/Gruzija/Vardzija/FFilin05-8832.html>, 15.01.2015

1193-1195 yıllarında Selçuklu savaşı zamanında Tamara burada oturmakta idi.

1283 yılında Samtskhe'de büyük bir deprem oldu. Bunun sonucunda 15 m kalınlığındaki kaya ayrılarak Kür (Kura) nehrine düştü. Mağaranın üçte iki kısmı dağıldı. XIII. yüzyıl sonu ve XIV. yüzyıl Samtskhe atabeyi Beka Cakeli manastırını onardı.

Manastır 1551 yılında İran şahı Tahmasıb ordusu tarafından tahrip edildi, XVI. yüzyıl sonlarında ise Osmanlıların eline geçti. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu Ruslara bırakıldı (<http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz/5406>, 15.01.2015).

1986 yılında Vardziya mağaralar şehrini ziyaret ettim. Rusya'nın en kuzeyinden bile buraları görmek için turistler gelmekteydi. Yapının büyük kısmı deprem sonucu tahrip olursa da kalan kısmı bile insanı hayretler içerisinde bırakmaktaydı. Dikkatimi çeken şeylerden biri içeride bulunan kuyu idi. Çok temiz içme suyu vardı. Mağara halkı kullanmaktaydı. Kuyudan su alınsa da, oraya su artırılrsa da kuyudaki suyun seviyesi azalmamaktaydı. Dağın içerisindeki bu kuyuya suyun nerden geldiği de bilinmiyordu. Orada bulunan manastırdaki XII-XIII. yüzyıllarındaki resim boya renklerinin solmaması da hayret ediciydi. Mağarada tek, ikili, üçlü odalar vardı ve bu odaların duvarlarında eşyaların konulması için yerler oyulmuştu. Çatal, bıçak ve diğer mutfak eşyalarının konması için yerler mevcut idi (Kişisel Görüşme: Yaşar Binali oğlu, 16.01.2015).

Yazar “mağaralar şehridir Vardziya inan” demekle bu muhteşem yapıyı tanıtmak istemiştir.

Yaz aylarında bölgeye gidildiğinde etrafı meyve kokusu insanı hayretler içerisinde bırakıyordu. Ayrıca bu kokunun yanında bir de etraftaki çiçekler de çevreye güzellik veriyordu. Yazar bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Laleler yurdudur Persa, Mugaret
Tskordza, Uravel, Boga, Murcahet,
Tatanis, Sviri, Çünte ve Rokat
İncgola, Cagisman, Çaral güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 18)

Yazar bölge köylerinden Anda'nın çuma hinkalı (mantısı), Heg köyünün kaygana, Samkure köyünün ise etli mantısının meşhur olduğunu şöyle yazmıştır:

Hani Anda'linin çuma hinkalı?
Hani Heg'lilerin gaygana hinkalı?
Hani Samkure'nin etli hinkalı?
İvlita, Tsinuban, Vale güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 18).

Yazar Tsahan'ın peyniriyle, Untsa'nın yağıyla, Adigün ve Lelovan'ın fındık bağlarıyla, Tsre'nin de balıklarıyla bölgede meşhur olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Tsahan peyniriyle, Untsa yağıyla,
Adigün, Lelovan fındık bağıyla,
Tsre de her zaman balıklarıyla
Arzne, Aral, Tse, Şoka güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 20).

1870 yılı Gürcistan Cumhuriyeti'nin Adigün rayonunun Pulate köyü doğumlu Kuşolar sülalesinden olan Molla Muhammet Sefili (Muhammet Yusuf Oğlu) Ahıska köylerine ait şiirinde Tsahan'ın tüccarlarıyla meşhur olduğunu ve onlardan birinin de Molla Salih Efendi (Hacılı, 2009: 439) olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Tüccarluhta kimse yetmez Molla Seleh'e
Görür Gürcistan'ı, gelir Sahan'a (Hacılı, 2009: 439)

Yörenin en usta âşıklarından olan Molla Muhammet Sefili 1937 yılında politik tutuklamalara maruz kalmıştır. Ölüm tarihi ve yeri belli değildir (Hacılı, 2009: 420)

Âdem Ahıskalı Tsahan'ın bir başka özelliğini de şöyle bildirmiştir:

Meşhurdur Çahan'ın kanuni, nazi,

Dişerden saçıpta alurlar kızı, (<http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=Siir&op=showcontent&id=19>. 15.01.2015).

Her ne kadar Ahıskalılar başka köyden kız almak istemeseler de Tsahan köyü halkı başka köylerden seçme yoluyla kız alırlarmış.

Hero köyünün bantası (yaban armudu) ile meşhur olduğu da yazarın dikkatinden kaçmamıştır:

Hero köyü her an anıldığında,
Arapoğulları gelirmiş yâda,
Pantasi de çok meşhurmuş orada
Ormanı, ovası, yazı güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 20).

Orhan Uraveli Hero kadınlarının çalışkan olduğu kadar konuşkan olduklarını yazmıştır (<http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=Siir&op=showcontent>

&id=15,15.01.2015) Âdem Ahıskalı ise Heroluların şakayı çok sevdiklerini, şakadan misafiri dövüklerini, insanlara lakap takarak güldüklerini şöyle ifade etmiştir:

Heroliler yerennügi severler,
Yerennükden misefiri dögerler

Sana bile lakap takıp gülerler (<http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=Siir&op=showcontent&id=19,15.01.2015>).

Yazar köylerin tanınmış özelliklerini anlatırken Sairme'nin maden sularını, Pulate ve Abastuban'ın kaplıcalarını da önem taşıdığını vurgulayarak şöyle yazmıştır:

Sairme'de vardır maden suları,
Pulate'nin vardır kaplıcaları,
Abastuban'ın da sıcak suları
İcaret, Kaharet, Goders güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 21).

Pulateli Molla Muhammet'te Abastuban kaplıcaları şöyle tanımlanmaktadır:

Yukarı nazar et Abastuban'a,

Çermük hoş mekandır yoktur emsalı (Hacı, 2009: 439).

Genelde Ahıska'nın suları çok temizdir. Yazar Uthisubani'nin sularının çok daha temiz olduğunu okuyucularının gidip görmesini tavsiye etmesini ve o suyu içerek kendilerinin karar vermesi gerektiğini şöyle anlatmıştır:

Uthisubani'nin suları temiz
Her derde devadır bunu biliniz
Kendiniz giderek hem de görünüz,
Namnivur, Kikibo, Kehvan güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 21)

Abastuban 41°45'22.54" Kuzey Enlemleri, 42°49'41.52" Doğu Boylamları arasında yer almaktadır. Abastuban Adigün Belediyesi'nin Varhan Nahiyesi'ne bağlı köy olup deniz seviyesinden 1160 m yüksekliktedir (Gürcü Ansiklopedisi, 1975: 14). 2002 nüfus sayımına göre burada 371 kişi bulunmakta idi. Mesheti dağının güney eteğinde, Otshe nehrinin sol sahilinde yerleşmiş olan Abastuban Adigün'den 18 km, Ahıska'dan 28 km uzaklıktadır. Buranın ismi tahrir defterinde geçmekte olup Ahıska Sancağı Otshe nahiyesine bağlı idi. Bu köy 1595 yılında 18 hane olup yıllık 25000 akçelik vergiye tabii idi. 1870 yılında bu köyde 46 hane yaşamakta idi (Cikia, 1958: 169).

IX-X yüzyıllarda "Odzrhe", Orta Çağda "Otshe" ve XIX. Yüzyıldan Abastuban diye adlandırılmaya başladı. 1926 yılından kasaba statüsündedir.

Abastuban'da astrofizik rasathanesi, "Yeni Zarzma" Kilisesi (1899-1902), Tamar Köprüsü (IX-XI. Yüzyıllar), Orta çağdan Kalma "Melnis Kalesi", Otshe nehrinde Tamar Köprüsü (IX-XI. Yüzyıllar), Orta çağdan kalma "Mahvilo Kalesi", XIX. Yüzyıl Kilisesi tarihi yapıları mevcuttur.

Abastuban'nın hem tarihi hem de sağlık açısından önemli bir yer olduğunu yazar "Unutmak hiç olmaz Abastubani" (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 19) sözleri ile dile getirmiştir.

"Bayraktarlar" sülalesi Zanav köyündedir. Bu sülalenin en tanınmışlarından biri Sosyalist Emeği Kahramanı Mövlüt Bayraktarov'dur. O, 1956 yılında Ude'li Letifşah Barataşvili, Adigünlü Zekeriyev Ramizov ve Mensur Poladov'la vatan mücadelesi yolunda toplantılar yaptılar (<http://ahiskavatan.tr.gg/YURDA-D-Oe-N-Ue-%26%23350%3B-M-Ue-CAD%26%23304%3BL%26%23399%3BS%26%23304%3B.htm>, 15.01.2015). Mevlit

Bayraktarov daha sonralar Ahıskalıların Azerbaycan'a göçünde öncülük ederek Muğan bölgesinin Saatlı ilçesine gelerek Adıgün köyünü kurdular. O kolektif çiftliğin başına geçti. 1967 yılında kendisine Sosyalist Emeği Kahramanı adı verildi

(<http://rudocs.exdat.com/docs/index-73430.html?page=30>, 15.01.2015). Ahıskalılardan sürgün sonrası kahraman adı alanlar içerisinde Abuzer Bayraktarov (Piriyeva, 2005: 6) ve Saadet Gülahmedova da vardı (Kişisel Görüşme: Yaşar Binali oğlu, 16 Ocak 2015).

Zanav köyü 1595 tarihli Osmanlı Tahrir Defterinde ismi geçmekte olup Ude Nahiyesi'ne bağlı idi. Defterde bu köyün ismi Yukarı Zanav, Zanav Kilisesi ile birlikte geçmektedir (Cikia, 1947: 7-8:). Bu adda Orta Zanav, nam-i diğer Tsin Zanav da vardır. Yukarı Zanav ve Orta Zanav günümüzdeki Aşağı Zanav olması düşünülmektedir (Cikia, 1958: 92). Günümüzde Zanavi (Gürcü Ansiklopedisi, 1979: 480) Zanavi, Patara (Küçük) Zanavi, Gomaro, Tsre köylerinden oluşan nahiyenin merkezi olup Meskheti Dağı'nın güneyinde yerleşmektedir. Deniz seviyesinden 1480 m yüksekliktedir. Köyde orta çağdan kalma yıkık kilise vardır. 2010 nüfus sayımına göre köyde 340 kişi bulunmakta idi. Patara Zanavi (Küçük Zanav) Zanav Nahiyesi'ne bağlı köydür. Köyde Orta Çağdan kalma Zanav Kalesi (Şekil 7) ve Çule Manastırı kompleksi yerleşmektedir. 2010 nüfus sayımına göre köyde 116 kişi bulunmakta idi.

Şekil 7. Zanav Kalesinin görüntüsü

Kaynak: <https://www.google.ge> (15.01.2015).

Vatana dönmek mücadelesinde öncülük edenlerin başında Valeli Halil ve Apıyetli Enver vardı. Daha sonra bunlarda fikir ayrılığı oldu. Her ikisi tek bir amaç (Vatana kavuşmak) uğruna mücadelede farklı yollar tuttular. Yazar:

Halil'le Enver'in yolu değişti,

Apıyet'le Vale bir an karıştı (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 19)

demekle Vatana dönüş mücadelesindeki fikir ayrılığına işaret etmiştir. Enver Odabaşev Ahıskalıların Türk menşeli, Halil Umarov ise Türkleşmiş Müslüman Gürcü olduğunu savunmaktaydılar (Piriyeva, 2005: 20). Halil Umarov ve Enver Odabaşov hakkındaki şu kısa bilgileri sunmak istiyorum:

Enver Odabaşov (26.12.1917-19.04.1993)

Anvar Müşür oğlu Odabaşev 26 Aralık 1917'de Gürcistan'ın Samtskhe-Cavakheti Bölgesi'nin Adıgün Belediyesi'ne bağlı Apıyet köyünde doğdu. 1939 yılından itibaren önce Adıgün, daha sonra Lelovan köylerinde tarih öğretmenliği yaptı. 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyet Ordusunda askerliğe alındı. 15 Ocak 1947 tarihinde askerlikten döndü. 23 Şubat 1945 tarihinde kendisine SSCB Yüksek Şurası'nın kararıyla kendisine "Za oboronu Kavkaza" (Kafkasya Savunmasını İçin) madalyası, 9 Aralık 1946'da da 11. dereceli ve 537591 no'lu Büyük Vatan Savaş madalyası ile ödüllendirildi. 1947-1966 yıllarında

Kırgızistan, 1966-1970 yıllarında ise Azerbaycan'ın Saatlı rayonunun (ilçesinin) okullarında tarih öğretmenliğini yaptı. 19 Nisan 1993 tarihinde Rusya Federasyonu'nun Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nin Erokko köyünde vefat etti (<http://www.ahiska-gazeta.com/ru/histories/48/>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2014).

Halil Umarov –Gözelişvili (1925-1995)

Halil Umarov 1925 yılında Ahıska Belediyesi'ne bağlı Vale köyünde doğmuştur. 14 Kasım 1944'de Ahıskalılar Orta Asya ve Kazakistan'a sürgün olduğu zaman o cephede savaş meydanlarındaydı. 1945 yılında savaş bittikten sonra uzun uğraşlar sonucu ailesini Özbekistan'da buldu ve o da 1956 yılına kadar diğer Ahıskalılar gibi askeri rejim altında ağır şartlarda yaşamaya mecbur tutuldu (Bluaşvili, 2008: 208). 1956 yılında aklandıktan sonra vatana dönüş izni verilmediğinden vatana dönme mücadelesi vermeye başladı. 1962 yılında arkadaşlarıyla birlikte "Geçici Komite", 1966 yılında ise dernek kurarak el yazısıyla "Uyanma" gazetesini çıkardı. Ömrünün sonuna kadar vatan mücadelesini devam ettiren Halil Umarov 1995 yılında Rusya Federasyonu Kabarda-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin Nalçik şehrinde vefat etti ve orada da defin edildi. Onun 5 oğlu, 2 kızı ve çok sayıda torunları vardır (Bluaşvili, 2008: 208).

Yazar günümüzde çalışkanlığı ile bazı Ahıskalıları da unutmamıştır. O, Gomoralı yazar Yitgün, Derselli şair Cabir ve Çeçlalı genç Rasim hakkında şiirinde şunları ifade etmiştir:

Gomora'dan yücelir Yitgün'ün sesi,
Dersel'den duyulur Cabir'in sesi,
Çeçla'dan da gelir Rasim'in sesi,
Gugunaur, Gortuban, Çela güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 20).

Makalemizde onlar hakkında verebileceğimiz kısa bilgiler şunlardır:

Derselli Cabir

Cabir Halid oğlu Halitov 1951 yılında Özbekistan Cumhuriyeti Semerkant Vilâyeti'nde doğdu. 1957 yılında Azerbaycan'ın Saatlı Rayonu'na göç etti. 1969-1974 yıllarında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'nde eğitim aldı. 1974-1985 yıllarında Saatlı rayon Oktyabryat (Şirinbeg) köy okulunda Azerbaycan Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. 1985 yılından Köy Kültür Evi'nin müdürü olarak çalışmaktadır. İstanbul'da 2004 yılında "Yurda Dua Etmedikçe" şiir kitabı basılmıştır. "Vatan Aşkı" gazetesinde editörlük yapmıştır. Emektar Kültür İşçisi unvanını almıştır (Hacılı, 2009: 579). Cabir iyi bir arkadaş ve dost idi. Onunla, üniversite IV. sınıf öğrencisi iken tanışmıştık. O zamanlar "Ahıska", "Vatan" , "Sürgün" kelimelerini bile zorlukla söylenmesine rağmen şiirlerinde hep bunları söylemiştir. Tabii ki, bu şiirler yayın hayatından uzak idi. O zamanlar hiçbir dergi, gazete böyle şiirleri yayınlamaya cesaret edemezdi (Kişisel Görüşme: Yaşar Binali oğlu: 20.01.2015).

Yitgün Gomoralı (Hamdi Ayvazov)

Asıl ismi Hamdi Ayvazov olan Yitgün Gomoralı aslen Gürcistan Cumhuriyeti'nin Samtskhe-Cavakheti Vilâyeti Adigün Belediyesi'ne bağlı Gomora köyünden olup Selehgil sülalesindedir. Ailesi 14 Kasım 1944 tarihinde Orta Asya'ya sürgün olduğundan o 1952 yılında Özbekistan'da doğdu. Şu an Azerbaycan'ın Saatlı İlçesi Şirinbeyli köy Kültür Evi'nde görev yapmaktadır. Beş çocuk babası olan Yitgün Gomoralı Ahıskalılara yönelik birçok kültürel faaliyette bulunmuştur. Birçok dergi ve gazetelerde şiirleri yayınlamıştır. Şiirlerinde vatan aşkı güzel bir dille anlatılmaktadır. Bu bakımdan onun "Vatandan Bezmez" şiiri çok büyük önem ifade etmektedir. Halkın durumuna üzülen şair, millet

hakkında bir kelime dahi yazmakta zorlanıyor. Çünkü halkı bölünmüştür. Halkını yok yere suçladılar. Onun için Ahıska ve Ahıskalılar sorunu bir kör düğüme dönüştü. Ama ne olursa olsun o vatani kutsal biliyor ve vatana kavuşmak umudu onu bir an dahi terk etmiyor. Şiirde bunun bu acısı şöyle dile getirilmiştir:

Halkımın durumu yandurdi beni,
Daha birce kelime yazamiyerim.
Bölündükçe halkım utandüğumdan
Çıhıp el içinde gezemiyerim.
Bahın bu feleğın haksız feline
Herkes kavuşıyer kendi eline
Ele bir düşmişim mazut gölüne
Bir metre ileri yüzemiyerim.
Ne diyerse desin koy eller bene
Canımdan ezizdir o yerler bene
Bezmedin mi Yitgün diyerler bene
Ne edem vetendür bezemiyerim

Yitgün Gomorali

(<http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=Siir&op=showcontent&id=20>, 15.01.2015).

Kurban ve Ramazan bayramı şenliklerindeki tiyatro gösterileri, halaylar, kendi yazdığı şiirlerin seslendirilmesinin yanı sıra Ahıskalıların düğünlerine rehberlik etme, Azerbaycan'da şiir ve tiyatro yarışmalarına öncülük etmiştir.

Çeçlali Efendigillerden Rasim Şakiroğlu

Rasim Kamil oğlu Şakirov 31 Aralık 1981 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Saatlı ilçesine bağlı Şirinbeyli köyünde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Şirinbeyli köyünde tamamladıktan sonra 2000 yılında Türkiye'ye gelerek ilk önce Samsun'da TÖMER'de okudu ve daha sonra Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümünü kazanarak orayı 2005 yılında bitirdi. İstanbul'a yerleşen Rasim Şakiroğlu öğrencilik yıllarında Ahıska Türkleri Derneği'nde çeşitli görevler aldı. Üniversiteyi bitirdikten sonra İstanbul'a yerleşen Rasim Şakiroğlu Özel sektörde tasarımcı olarak çalışmaktadır. Evli olan Rasim'in ikiz kız çocukları vardır. Bu arada yazar çalışmanın bir ibadet ve Çeçla köy sakinlerinin çok çalışkan olduğunu da şöyle ifade etmiştir:

Çalışmak bir ibadettir biliniz,
Çeçla'ya gelerek bunu görünüz,
Bu güzel nimetten bir pay alınız,
İnsanı çalışkan Çeçla güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 20)

Yazar "Çeçla'ya gelerek bunu görünüz" demekle günümüzde Çeçla köy sakinlerinin bir kısmının Azerbaycan Cumhuriyeti Saatlı ilçesinin Şirinbeyli köyünde oturanları kastetmiştir (Kişisel Görüşme, Yaşar Binali oğlu, 16 Ocak 2016).

Haşım Özel

Haşım Özel aslen Hero köyündendir. Günümüzde Hero köyü gençleri Türkiye ve Türkiye dışı üniversitelerde eğitim almaktadırlar. Bir kaç örnek verelim: Rusya Federasyonu, Rostov kentinde mükim, KTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü lisans öğrencisi, Hero köyü İbişler sülalesinden Zeynalli Sultanov, Özbekistan Cumhuriyeti Taşkent şehrinde mükim, KTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora öğrencisi, aslen Hero köyünden olan Ümit Shabanov. Bantası (yaban armudu) ile meşhur olan Hero köyünde bulunan sülalelerden en çok tanınanı “Arapoğulları”dır. Yazar, Herolu Arapoğullarından olan ve Viyana’da eğitim almış Haşim Özel’i örnek vererek şöyle demiştir:

Viyana'dan gelir Haşım'ın sesi,
Hero'nun parlayan sönmez güneşi,
Samtsheli gençlerin bir nişanesi,
Tarihi geniştir, halkı güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 20)

Evet, Haşim Özel Çorum’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini orada tamamladı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü’nden mezun oldu. Yüksek Lisans Eğitimini Viyana’da alan Haşim Özel kaydını Ege Üniversitesi’ne aldırarak tez çalışmalarını Ege Üniversitesi’nde devam ettirdi. Araştırma alanı Kumanlar ve onların kollarıdır. Öğrenci iken Ahıska tarihi ile yakından ilgilenen Haşim Özel “Ahıska Türkleri Tarihi” makalesini Egitisim Dergisi’nde yayınladı (<http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/51-17/477-ahıska.html>, 15.01.2015). Eğitimine İzmir’de devam eden Haşim Özel hakemli dergilerde de yayınları vardır. Ülkü Önal’ın “Ahıska’dan Sürgün Hatıraları” kitabının değerlendirmesi Karadeniz Araştırmalar dergisinde yayımlandı (Özel, 2014: 174-175). O aslen Ahıskalı olup günümüzdeki Gürcistan Cumhuriyeti Samtskhe-Cavakheti Vilâyeti Adigün Belediyesi’ne bağlı Hero köyündendir. Arapoğulları sülalesindedir.

Hizabavralı Âşık Eto

Âşık sanatı Ahıska bölgesinde çok yaygındı. Bu sanatla yalnız Müslümanlar değil Katolik ve Ortadoks Gürcüler bile uğraşırdı. Onlardan biri asıl adı Ekvtime Davlaşeridze olan Âşık Eto’dur. O Türkçe yazardı. Yazar eserinde Âşık Eto’yu şöyle tanımlamıştır:

Hizabavra'dan da Eto ağladı,
Sazını çalarak yürek dağladı,
Tüm Müslüman halka gönül bağladı,
Buzmaret, Varevan, Toloş güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 20)

Yazar Âşık Eto’nun Hizabavralı olduğunu yazsa da onun Rokat köyünden olduğu da söylenilmektedir. Fakat Yaşar Binali oğlu Âşık Eto'nun Toloş köyünde olduğu hakkında şöyle bilgi vermiştir: 1986 yılında lise öğrencileriyle Ahıska bölgesi’ne geziye gittiğimiz zaman gece Aspinza’da “Antika” isimli otelde kaldık. Orada görevlilerden 50 yaşında kadın Eto'nun teyze oğlu olduğunu ve Toloş köyünde olduğunu söylemiştir (Kişisel Görüşme: Yaşar Binali oğlu, 16 Ocak 2015). Âşık Eto hakkında verebileceğimiz kısa bilgi şöyledir:

Ortadoks dinine mensup Aspinza İlçesi Hizabavra köyünde doğan ve asıl adı Ekvtime Davlaşeridze (http://www.ahıska.org.tr/wp_pdf/sayi10/parcali/42_sirali-1.pdf, 15.01.2015) olan Âşık Eto Türkçe şiirleri ile hala 14 Kasım 1944 sürgün öncesi o bölge Müslüman halkının saygısını kazanmıştı. 1963 yılında Azerbaycan’ın Sabirabat İlçesi Ahıska köyüne Müslüman halkın ziyaretine gelmişti. Akşam saatlerinde köyde bir evin kapısını çaldığında karşısına eskiden yakından tanıdığı ve Ahıska’da arkadaşlık yaptığı Mugaretli Niyaz Beridze ile karşılaştı. Her ikisi bu buluşmadan mutlu olmuştu. Daha sonralar öğrendik ki, ölümünden önce Ahıskalıları görmek için köy köy gezerek onları ziyaret etmişti (Kişisel Görüşme, Yaşar Binali oğlu, 15 Ocak 2015). Âşık Eto'nun Özbekistan’ı da dolaştığı bilinmektedir (<http://www.posofhaber.com/yazdir.asp?ID=664>, 15.01.2015). Onun Âşık Zeyin’in “Celal-Sayad-Servinaz” destanları Âşık Eto (Ekvtime Davlaşeridze) tarafından söylenildiği bilinmektedir (Nebioğlu, 2012: 12).

Yazar “Samskhe” kelimesinin etimolojisini dokunarak bunun “üç kale” demek olduğunu şiirinde şöyle ifade etmiştir:

Samshe üç kaledir, unutmayınız,
Azgur, Hirtız, Tmogvi'dir biliniz
Güzel bir yöredir gidip görünüz
Oşora, Dzveli, Saro güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 21)

Yazar üç kale olarak “Azğur, Hertvis ve Tmogvi” kalelerine işaret etmektedir. Fakat biz Samskhe diye adlanan bu üç kalenin kaynaklardan yola çıkarak “Demotia, Lomsia (Akhalsikhe) ve Odzrhe (Abastuban)” olduğunu düşünüyoruz (Simenenko, 2002: 7).

Samshe'nin iki anlamda kullanıldığı bilinmektedir; 1. “Sami sihe” (üç kale): Bu üç kale Demoti, Lomsia (Ahıska Kalesi) ve Odzrhe (Abastuban) (Simenenko, 2002: 7); 2. Sa-Moskhe= Moskhe/ Mosuk- yurdu (Meshi Yurdu). Kırzıoğlu üç kale olarak Ahıska, Ahılkelek ve Azğur kalelerini zikretmektedir (Kırzıoğlu, 1998: 523).

Demotia Kalesi günümüzde Borcomi Belediyesi'nin Kvabishevi Köyü yakınlarında, Persaat Dağı'nın eteğinde yerleşmiş bulunmaktadır. 1595 tarihli “Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan” tahrir defterinde Demotia Köyü'nün ismi geçmektedir (Cikia, 1947: 108).

Tahrir defterinde dayanarak 1595 yılında Demotia hane reisleri Giorgi keşiş, Potshvera Sababalma oğlu ve Kvirika Potshvera'nın oğlundan oluşan 3 hane yaşamaktadır. Toplam vergi hasılatı 3000 akçe olan bu köyün vergi dökümü şöyledir:

Tablo 3: 1595 tarihli Tahrir Defteine Göre Demotia Köyünün Vergi Dökümü

Vergi Kalemleri	Kile	Vergisi, akçe	Vergi Kalemleri	Vergisi, akçe
İспенç, 3 nefer		75	Resm-i küvvare	40
Hınta(buğday)	100	1200	Resm-i hınzır	50
Şa'ir (arpa)	100	1000	Resm-i tapu ve deştbanı	60
Çavdar	10	100	Resm-i yaylak	40
Resm-i yonca ve giyah		100	Resm-i murahhasiye	6
Resm-i adet-i ağnam		50	Bad-i hava ve resm-i arus	279

Kaynak: Cikia, 1947: 108.

Odzrhe tarihi kale şehirdir. Günümüzde Adigün Belediyesi'nin Abastuban kasabası yakınlarında yerleşmekte olup Odzrhiskali nehrinin sağ tarafındadır. Bu kale M.Ö. III. yüzyılın ilk yarısında Samshe ve Acara eristavlarının konağı olmuştur (<http://saunje.ge/index.php?id=281&lang=ka>. Erişim Tarihi: 24.09.2014).

Ahıska'da Gençlik bayramı olarak bilinen “Kız-Gelin Bayramı” her sene kutlanırdı. Âdete gençlerin katıldığı bu bayramda yaşlıların da katıldığı bilinmektedir. Ne yazık ki, sürgün sonrası bu bayram unutuldu (Kişisel Görüşme: Yaşar Binalı oğlu, 18 Ocak 2015). Yazar bu bayramı şiirinde şöyle tasvir etmiştir:

Kız-gelin" bayramı kalben sevilir,
Her yıl Ahıska'da içten kutlanır,
Gümüş kemeriyle kız, gelin gelir,
Tutacubar, Şolaver, Tisel güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 21)

Ahıska'da ve sürgün sonrası çocuklar arasında “Kepçe Hatun” oyunu oynanırdı. Bu oyunda çocuklar koro şeklinde şunu söylüyorlardı:

Kepçe hatun ne istersin
 Allahtan yağmur iştersin
 Yağmur yağsın göl olsun,
 Tahıllar tel tel olsun.
 Ağaçlar açsın çiçek
 Yaprığı leçek leçek
 Hanım baci kahsana
 Yağ güvecine bahsana
 Bizi yola salsana derdik

Yaşar Binali oğlu çocukken “Kepçe Hatun” oyunu ile ilgili şunları anlattı:

“Hatırlıyorum 1958-1959 yıllarında Azerbaycan’ın Sabirabat İlçesi Ahıska Köyü’nde daha 4-5 yaşlarındayken çocuklarla beraber ev ev gezip bunu söyledik. Yaz aylarında bunu yapardık. Orada ekin için yağmura gerek duyulmazdı. Zira ekinler sulama yoluyla yetiştirilirdi. Gelenek olduğundan biz çocuklar yağmur duasına çıkardık. Köy nüfusu genel olarak Sakunetli ve Orpolahlılardan teşkil olunmuştu. Fakat köyde Mugaret, Sinis, İndusa, Sohtev, Kikinet, Sirioh, Oşora, Çunte ve Azğur köylerinden olanlar da vardı (Kişisel Görüşme, Yaşar Binali oğlu, 16 Ocak 2015).

Orpola için yağmurun çok önemi vardı. Hatta halk arasında “Yağmur yağsa can Orpola, Yağmasa yan Orpola!” denirdi (Shota Bekadze, 2014b: 11).

Bişkek'te yağmur duası şu şekildedir: Kepçe Hatun gezdirilir-âmin edilir”. Kepçe Hatun'a su serpilir. Hocanın duası eşliğinde kurban kesilir. Çocuklar; Çepçe / Kepçe Hatun ne ister. Allah'tan yağmur ister. Yağmur yağsın göl olsun. Ambarları bol olsun. Nene Hatun kalksana. Bal güvecine baksana. Bizi yola salsana-Allahü ekber” derler (<http://www.oocities.org/yasarkalafat/mak3.htm>, 15.01.2015).

Orta Karadeniz Ahıska Türklerinde, yağmur yağması için kurban kesilmektedir. Köyün hocası ata bindirilir. Atın üzerinde hatim indirilir. Halk daire oluşturur. Yağmur zikri yapar. Atın üzerinde hoca yağmur alayı ile birlikte köyün sınırları etrafında dolaştırılır. Amasya yöresi Ahıska Türklerinde ise yağmur yağması için, kalburun içerisine bir kurbağa konulur ve ev ev dolaştırılır. Bu şekilde yağmur yağacağına inanılır.

Uzunoba Ahıska Türklerinde yağmur yağması için “Kepçe Hatun gezdirilir” Kepçe Hatun'a su serpilir. Hocanın duası ile birlikte kurban kesilir. Çocuklar koro halinde “Kepçe Hatun”un isteklerini dile getirirler. Anadolu’da yağmur ve su istemede niyaz edilirken bir de kıyafetlerin ters giyildiğini görmekteyiz. Bir şeyi ters giyme, ters çevirme, ters takma ve ters yönlü hareketler yapma, kuraklığın ters bir yönde meydana gelmesini sağlama amacı görülmektedir. Âmin için açılan ellerin parmakların aşağıya gelecek şekilde tutulması, kuraklığın yerini yağışa bırakması talebini yerine getirmek içindir. Keza çok fazla yağın yağmurun durması için ocaktan sacayağının çıkarılıp dışarıya ters atılmasının da aynı düşünce yapısının ürünü olması muhtemeldir (Kılıç, 2014: 191). Yağmur duası Orta Asya ve Kazakistan'a sürgün olunmuş Ahıskalılarda da bir gelenek olarak yapılmaktaydı (Dervişeva, 2006: 204-205).

Yazar yukarıda anlatılan geleneğin sürgün sonrası da devam ettiğini şu mısralarla ifade etmiştir:

"Kepçe Hatun, ne istersin?" denirdi
"Allah'tan yağmur istersin" denirdi,
Oyun oynanırdı, yemek yenirdi
Nakurdevi, Pareha, Kortoh güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 21)

Sivas ve Ardahan köylerinde de çocuklar arasında “Kepçe Hatun” diye bilinen yağmur duası yapılmaktadır. Büyükler hiçbir günahı olmayan çocukların yağmur duasına çıkmalarını daha doğru bulmaktadır. Köy çocukları ağaçtan büyük bir kepçe bulup ona kız kıyafeti giydirir, kol yerine de bir değnek geçirerek bağlarlar. Kepçe Gelinin kollarından iki çocuk tutup, diğer çocuklar da arkalarında evleri bir bir gezerek kapı önünde hepsi birden Kepçe Hatun'un isteğini dile getirirlerdi. Çocukların sesini duyan ev sahibesi kadın önceden hazırladığı su dolu vedreyi (kovayı) Kepçe Gelinin başından döker. Böylece çocuklar da ıslanır. Sonra kadın evden çıkardığı yağı, patatesi, unu, pirinci ve bu gibi erzaklardan çocuklara verir. Toplanan erzaktan çocuklar yemek pişirip bir yerde oturup yerler ve oyunlarına devam ederler ([http://www.kutluozen.com/default.asp? part=yazilar &islem=oku&id=50](http://www.kutluozen.com/default.asp?part=yazilar&islem=oku&id=50), 15.01.2015).

“Yağmur Yağdırma” oyunu “Kepçe Hatun” oyunun aynısıdır (Aliyeva Esen, 2008: 363-364). Bu oyun yağmur yağmadığı zaman çocuklar tarafından oynanır. Köy çocukları toplanırlar ve bir süpürgeyi alarak onu süsleyerek bir insan şekline sokarlar. Sapın ortasından bir çubuk geçirerek iki kol yaparlar. Daha sonra iki kişi kollarından tutarak kapı dolaşmaya başlar. Yanlarında diğer çocuklar boş torbalarla takip ederler. Bir kapıya geldiklerinde Kepçe Hatun'un isteklerini bildirirler. Ev sahibi önce çocukların üzerine bir tas su döker, daha sonra ambarından erzak verir. Hediyeler boş torbalara konur. Bütün köy gezilir. Toplanan erzak pişirilerek hep birlikte yerlerdi.

Yazar Ahıska'da bazı giyim tarzına da yer vererek An köyü gelinlerinin katha örtündüğünü, Boga köyü gelinlerin ise çok sessiz olduğunu şöyle dile getirmiştir:

An'li gelinler de katha örtünür

Boga'li gelinler dinmez oturur (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 21).

An köyü sakinleri Azerbaycan'da Sabirabat ilçesi Ahmedabad köyünde yaşamaktadırlar. Onların bir kısmı Bursa'ya göç etmiştir. Bu köyün yalnız gelinleri değil, yaşlılar da katha örtünmekteydiler (Kişisel Görüşme, Yaşar Binalı oğlu: 16 Ocak 2015).

Kâthayı kadınlar başlarına koyarak üstüne de başörtüsü örtünürlerdi (Şekil 8)

Şekil 8: XIX. veya XX. Yüzyıl Kathali Ahıskalı Bayan Resmi

Kaynak: http://www.elbrusoid.org/m/forum/forum183/topic8264/?PAGEN_1=11
Erişim Tarihi: 24 Ocak 2015.

Yazar, Tskaltbilalılarının sevinçli olmaları, Marellilerin sürekli dert ve keder içinde olmaları, Aral ve Ude Katolik Gürcülerin ise içkiden zevk aldıklarını şöyle açıklamıştır:

Tskaltbilla'lılar çok hoş olurlar
Marel'li ler dertden sarhoş olurlar
Aral ve Ude'li meyhoş olurlar,
Tsarabastuban hasrettir, Shvlis güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 22)

Yazar, Mikelsminda, Okera ve Konçga'yı unutmamayı dileyerek çok eski tarihe sahip TümeK ve Tsunda'ya ait şiirler yazılması isteğini şöyle ifade etmiştir:

Mikelsminda'yı unutmayalım,
Okera, Konçha'yı hatırlayalım,
Timuk, Tsunda için şiir yazalım,
Sakudabel umuttur, Tolerta güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 22).

Şiirde ismi geçen tarihi kalelerden olan Tsunda ve TümeK hakkında verebileceğimiz kısa bilgiler şunlardır:

Tsunda Kalesi

Tsunda tarihi bir kent olup Cavakhetin merkezi idi. Günümüzde Samtskhe-Cavakheti Vilâyeti Aspinza Belediyesi'ne bağlı Nekeleköy ve onun sınırları içerisinde yerleşmektedir. M.Ö. III. Yüzyılda ismi geçmektedir (Berdzenişvili, 1987: 351).

Tsunda Aspinza Belediyesi sınırları içerisinde olup Kür Nehri'nin sağ sahilinde, Nekelekövi ve onun sınırlarında yerleşmektedir (<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=25&t=1871>, 15.01.2015).

TümeK Kalesi

TümeK Kalesi tarihi kale şehir olup kür nehrinin sol sahilinde Aspinza Belediyesi Tmogvi köyünde yerleşmektedir (Şekil 9).

Şekil 9: TümeK Kalesi Kür Nehrinin Sol Sahilinde

Kaynak: (<http://www.tamartour.ru/georgian-interesting-places/types-of-georgianinteresting-laces/castles/tmogvi>, 15.01.2015).

Kalenin bulunduğu yerde TümeK adlı büyük bir şehir vardı. XI-XII. yüzyıllarda çevrede büyüyerek ün kazanmıştı. Tarihi belgelerde ilk olarak onun ismi 914 yılında geçmektedir. Kale Gürcistan'dan Orta Asya'ya giden ticaret yollarını kontrol etmekteydi.

Kale Toreli, Mhargrdzeli, Şalıkaşvili ve Cakelilerin elinde bulunmuştur. 1578 yılında Osmanlıların eline geçen kale 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu Ruslara bırakılmıştır. Ünlü Sargis Tmogveli burada doğmuştur.

Kale Kür Nehri'nin sol tarafında olup Vardziya'dan 4 km kuzey tarafta nehirde 150 m yükseklikte yerleşmiştir. Kalenin her iki tarafı derin derelerle savunulmaktadır. Bu ise kaleye girişini engelliyor.

Kraliçe Tamara 1191 yılında kaleyi hizmetçilerden Sarkis Mhargrdzeli'ye hediye ediyor. Mhargrdzeli ve ailesi bu kaleyi 100 yıldan fazla idare ediyor. Kalenin en son sahibi Şalıkaşvili soyundan gelen Knezlerdir. Tümekekalesinden nehre yer altı geçidi bulunmaktadır

Zarzma Adigün Belediyesi Mlaşe Nahiyesine bağlı köy olup 41°40'44" Kuzey Enlemleri, 42°39'10" Doğu Boylamları arasında yer almaktadır .

Deniz seviyesinden 1340 m yüksekliktedir. 2002 verilerine göre 394 kişi oturmaktadır. Kvablian Nehri'nin sağ tarafındadır. Köyde tarihi Zarzma manastırı ve XIV yüzyıldan kalma "Tamara Pınarı" vardır.

Onun yakınındaki köylerden biri de Bolacur köyüdür. Bolacur köyünden olan Ahmet Pepinov'un ismi şiirde geçmektedir.

Ahmet Pepinov (1893-1938)

Ahıskalı Ahmet Bey Pepinov, 1918-1920 yıllarında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti parlamentosunda yer alan ünlü şahsiyetlerdendir. O 1893 yılında Ahalkalek şehrinde doğmuştur. Bazı bilgilere göre Adigün ilçesinin Bolacur köyünden olduğu söylenilmektedir. Ünlü gazeteci ve yazar Ömer Faik Ne'manzade'nin kızkardeşinin oğludur. Tiflis'te gimnazyayı bitirdikten sonra 1913 yılında Moskova Devlet Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesinde eğitim almaya başlamış, aynı zamanda Ekonomi Fakültesinde de okumuştur. Ahılkeleklî Ahmet Cevdet imzasıyla "Açık Söz" gazetesine makaleler yazmıştır. O, 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ilan olunduktan sonra "Sosyalist Fraksiyanın üyesi olarak Azerbaycan'da önemi faaliyetlerde bulunmuştur. 1919 yılında Emek ve Toprak Bakanı olarak çalışmış, 28 Nisan 1920 ihtilalinden sonra eğitim ve basın alanlarında çalışmıştır. 1938 yılında hapse atılmıştır. Onun kızı Sevda Pepinova Azerbaycan'da ilk Alman Dili uzmanlarından biri olmuştur (<http://www.azadliq.info/siyast/17002-xalq-cuemhuriyytinin-goerkmli-simalarndan-biri.html>). Erişim Tarihi: 15.11.2014).

Tarihte söylenir Zarzma'nın adı

Akıldan hiç çıkmaz elmanın tadı

Bolacur'dan gelir Pepinov adı

Katsaraul arzudur, Ude güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 22)

Yazar şiirinde dostluk mevzusuna da dokunarak "Dostluk sözde değil, yürekte, kalpte" (Tinatin Bekadze, ts: 22) demiştir.

Kutsal değerlerden en önemlilerden biri şüphesiz ki vatanıdır. Yazar vatan sevgisinin imandan olduğunu "Hüb-ül Vatan Min-el İman" hadisiyle dile getirmiştir. Yazar aynı zamanda Ahıskalıların 14 Kasım 1944 toplu sürgününe işaret ederek kalplerin kıyım kıyım doğranarak Ahıska'nın veraneye dönüştürüldüğünü şu mısraları ile dile getirmiştir:

"Hübül Vatan Minel İman" dediler,

Kalbimizi kıyma kıyma ettiler,
Ahıskamızı da viran ettiler,
Toprağı sevdadır, taşı güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 23)

Kaderde ne varsa yaşanacaktır. Bugüne kadar kimse kaderinden kurtulmamıştır. Ahıskalıların sürgünü de kaderlerinin bir parçasıydı. Sürgünden 70 yıl geçti. Ama sürgün olunan 220 köyün merkezi olan Ahıska, Adigün, Aspinza, Akhalkalaki ve Bogdanovka (günümüzdeki adı Ninosminda) hala da unutulmamış cennet mekân yer olarak hatırlanmaktadır:

Kader bizi uzak tuttu Vatandan
Adigün, Aspinza ve Ahıskadan,
Ahalkalaki'den Bogdanovka'dan
Bağları cennettir, dağlar güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 23)

Yazar, Ahıska'yı mutluluk diyarı olarak adlandırmış ve halkı vatana kavuştuğu zaman kırk gün kırk gece Kur'an okunması isteğini şöyle dile getirmiştir:

Kırk gün, kırk gece okunsun Kur'an,
Millet Vatanına kavuşan zaman,
Türküler söylensin ağızdan her an,
Mutluluk diyarı Ahıska güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 23)

14 Kasım 1944 topluca sürgün Ahıskalıları çok çile çektirdi ve hala da çektirmektedir. Bir zamanlar köyünden bile uzak kalmayı istemeyen Ahıskalıları artık dünyanın birkaç ülkesine dağılmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Rusya, Ukrayna, Amerika Bileşik Devletleri bu ülkelerdendir. Onların asıl toprağı olan yerler ise boş kaldı. Günümüzde 220 köyden 93 köy hala haritadan silinmiş durumdadır. O topraklarda "hicran" ekildi, yani oralara ayrılık tohumları serpiydi. Vatan hasreti herkesi üzdü ve bellerini büktü. Yazar bu durumu şiirin son kıtasında şöyle ifade etmiştir:

Nergis der ki, çok çileler çekildi,
Boş kalan yerlere "hicran" ekildi,
Vatan hasretiyle beller büküldü,
"Vatan, Vatan" diyen diller güzeldir! (Tinatin Bekadze, t.y.[2013]: 24)

Yazar "Vatan, Vatan" diyen dillerin güzel olduğunu söyleyerek destanını tamamlamıştır.

5. Sonuç

Tarih sahnesinden silinen Sovyet Dönemi Ahıskalıları için bir hapishaneye dönüşmüştü. Onlar 14 Kasım 1944 toplu sürgününü ve 1989 Fergana olaylarını yaşamışlardır. Günümüzde üç kıtada: Asya, Avrupa ve Amerika'da yaşayan Ahıskalıları alımlarına yazılan kaderlerinden kurtulamamışlardır. Ahıskalıları 300 yıl (1266-1578) Samtskhe Atabeyleri ve 250 yıl (1578-1829) Osmanlı hâkimiyeti sınırları içerisinde yaşamış ve daha sonra sırasıyla Çar Rusyası ve Sovyet rejimi altında bir yaşam mücadelesi vermişlerdir.

Gürcistan Cumhuriyeti'nin Akhalsikhe, Adigün, Aspinza, Akhalkalaki ve Ninosminda (eski Bogdanovka) rayonlarında (ilçelerinde) yaşamış ve 14 Kasım 1944'de toplu olarak Orta Asya ve Kazakistan'a sürgün edilmişlerdir. 1989 yılına kadar onları hatırlamak ve haklarında yazılar yazmak yasaklanmıştı. Sovyetlerin dağılmasıyla sürgün halkların tarihi, kültürü, folklorunun öğrenilmesine önem verilmiştir. Gerek Ahıskalıları, gerekse de diğer halklar Ahıska kültürü ile yakından ilgilenmiş ve araştırmalar yapmışlardır.

Çalışmamızda, genç yazarın ilk yayın kitabı olan “Mazur Gör Cüretimi” eserindeki “Ahiskaname” şiirini tüm yönleriyle açıklamaya çalıştık. Bu araştırmada, Ahıska bölgesinin dünyaya bahsettiği XII. yüzyılda yaşamış Şota Rustaveli, XVIII. yüzyılda yetişen büyük âlim ve Orpolalı evliya Ahıskalı Abdullah Efendi ve XX. yüzyılın Mevlanası olarak bilinen Ahıskalı Ali Haydar Efendi hakkında bilgiler verilmiş ve bölgenin kahramanları Blorzalı Bekir Mustafayev, Zedubanlı Bedir Muradov, Moheli Münir Memmedov okuyuculara tanıtılmıştır. Ayrıca bölgenin ünlü söz ve saz ustası Pulateli aşık Molla Muhammet Sefili, Hizbavralı aşık Eto, devlet adamı Ahmet Pepinov, günümüz şairlerinden Derselli Cabir Halidov, Yitgün Gomoralı hakkındaki bilgiler çalışmamızda sunulmuştur.

Bu incelemede 250'den çok toponim bilgiler yer almaktadır. Şiirde ismi geçen Ahıska, Azğur, Hertvis. Vardziya, Zanav, Tümek (Tmogvi) gibi tarihi kaleler açıklığa kavuşturulmuştur.

KAYNAKÇA

ABULADZE Kakha: (2011). **Gürcüce Standart Sözlük. Gürcüce-Türkçe, Türkçe-Gürcüce**, İstanbul, Fono Yayınları.

AHISKALI NERGİS YAŞAR KIZI: (2008). “Ahiskaname”, Genel Koordinatör: Dr. Adem Ahıskalı, **Ahıska**, Sayı: 9, Haziran-2008, s. 36-37. İstanbul, Ahıska Reklam Tanıtım Ajansı, ISSN: 1303-1945.

ALİYEVA Esen Minare: (2008). Geleneksel Çocuk Oyunlarının Eğitimsel Değeri ve Unutulmaya Yüz Tutmuş Ahıska Oyunları, **Eğitim Fakültesi Dergisi**, XXI (2), s. 363-364.

BALCI Sezai-KÜÇÜK Levent: (2015), **Osmanlı Bürokrasisinde Ahıskalı Devlet Adamları**, 1. Basım, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

BARAMİDZE A.: “Marr-Rustvelolog”, **“Literaturnaya Gruzia”** . Aylık Edebi-bedii ve Sosyal-Politik Dergi, 2. 1986, Gürcistan Yazarlar Birliği Organi, s. 121-128.

BEKADZE Tinatin (Nergis): (Kasım-Aralık 2013). “Umutsuzluğu Yoktu”, Genel Koordinatör Savaş Ünal, Öztepe Matbaası Ankara, **Edebiyat Dergisi Antalya Sanat**, Yıl: 1, Sayı: 3, s. 45.

BEKADZE Tinatin (Nergis): t.y.[2013], **Mazur Gör Cüretimi**. Ankara. Bil Ofset.

BEKADZE Shota: (2014 a). “XVI. Yüzyıl Sonlarında Çildir Eyâleti Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu: Aspinza Örneği”, **Türkish Studies-İnternational Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turcic**. Volume 9/1 Winter 2014, p. 77-95, Ankara-TURKEY.

BEKADZE Shota: (2014 b). "XVI. Yüzyılda Sonlarında Ahıska Sancağı'nda Ziraf Yapı ve Köylülerin Geçim Durumları Hakkında Bir Değerlendirme: Orpola Örneği". **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 43 Mayıs-Haziran 2014, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat-Kırgızistan. JEL KOD: M- Y...ID: 227 K-92. s. 1-27.

BEKADZE Shota: (2014c). "XVI. Yüzyılda Ahıska Şehrinde Sosyal ve Ekonomik Hayat", V. Karadeniz Uluslararası Sempozyumu, "Tarihi ve Güncel Siyasi Konular: Görüşler&Öneriler", 6-7 Aralık 2012, Sempozyum Bildirileri, **EkoAvrasya Yayınları**, Ed. Gül Sarıkaya, Fatma Çoban, Ankara. s. 561-623.

BERDZENİŞVİLİ D. ve GABAŞVİLİ S.: (1987). **KSE**. C. 11. S. 351. Tbilisi.

BLUAŞVİLİ Uça: (2008), Ed. Tsira Meskhişvili, **Slavnie Sinovya Mesheti (Mesheeti'nin Ünlü Oğulları)**, Samtskhe-Javakhetis Regionaluri Asosasiya "Toleranti", Tbilisi, Sakartvelos parlamentis erovnuli biblioteka.

ÇİKİA Sergey: (1947). **Defter-i Mufassal Vilâyet-i Gürcistan**, I. Kitap, Osmanlıca Metn, Tbilisi, Gürcistan S. S. R. Cumhuriyeti Ulum Akademisi Neşriyat Evi.

ÇİKİA Sergey: (1958). **Gurcistanis vilayetis didi davtari (Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan)**, III. Kitap. Tetkikler, Tbilisi, Sakartvelos SSR Metsnierebata Akademii Gamomtsemloba (Gürcistan SSR Bilimler Akademi Basımevi).

DAĞLI Yücel ve KARAMAN Seyit Ali: (2008). **Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit**. 2. Cilt-2. Kitap, İstanbul. YKY.

DEVİRİSHEVA Fatma: (2006). **Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında)**, Yüksek Lisans Tezi T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Evliyalar Ansiklopedisi: C. 2. (1992). İstanbul, İhlas Gazetecilik Holding A. Ş. Türkiye Gazetesi Yayınevi.

HACILI Asif: (2009). **Axisqa Türkleri Veten Bilgisi**, İstanbul. Ahıska Reklam Tanıtım Ajansı.

KARTAL Özcan ve KURT Derya: (2014). **Başkent Edebiyat Dem Vakti 2 Şiirler**, Ankara. AJANS Erciyes, ISBN: 978-605-63688-2-0. s. 189-194.

Kartuli Ensiklopediya (Gürcü Ansiklopedisi). (1975). C. 1. S. 14, Tbilisi.

Kartuli Ensiklopediya (Gürcü Ansiklopedisi). (1979). C. 4. s. 480, Tbilisi.

KASAP Murat: (2010). **Osmanlı Gürcüleri**, İstanbul. Gürcistan Dostluk Derneği.

KILIÇ Ebru: (2014). Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Yağmur Törenleri. **Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3, Sayfa: 177-193. Xelqara Uyğur Tetqiqati Jurnali, San: 3, Sehipe: 177.-193, International Journal of Uyghur Studies, Volume: 3, Page: 177-193.

KURT Yılmaz: (1996). "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod", **Osmanlı Araştırmaları**, XVI. Editörler: Halil İnalçık, Nejat Göyünç, Heath W. Lowry, İsmail Erünsal, Klaus Kreiser, A. Atilla Şentürk, İstanbul. Fatih Ofset, s. 45-59.

KIRZIOĞLU M. Fahrettin: (1998). **Osmanlılar'ın Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)**, 2. Baskı Ankara, TTK Basımevi.

NEBİOĞLU Musa (2012). **Ozan Dünyası**. №2(9), s. 12, Bakı, Azerbaycan Âşıklar.

ÖZEL Haşım: (2014). Kitap Değerlendirme, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 42. Sayı, s. 174-175. Editör Osman Karatay-Mehmet Seyfettin Erol, Ankara.

PİRİYEVA Sevil: (2005). **Ahıska Türkleri Azerbaycanda (tarihi, sosyal-medeni hayatı)**. Bakı, "Elm".

SİMENENKO V. A.: (2002). **Meshetinskie turki: istoričeskays sudba i problemı kulturnoy adaptasii**, Dissertasia na soiskanie učenoy stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Kubanskiy Gosudarstvennyy Universitet, Krasnodar.

ŞEMSEDDİN Sâmî: (1996). **Kâmûs'l-A'lâm**, 1. Cilt, Tıpkıbasım/facsimile, Ankara, Kaşgar Neşriyat.

ŞOTA RUSTAVELİ: (1991). **Kaplan Postlu Şövalye**, Çeviri: Bilâl Dindar, Zeynelâbidin Makas, Samsun, Eser Matbaası.

TDK, **Türkçe Sözlük**, 1-2: (1998). 9. B., Ankara, TDK Yayınları.

ÜNAL Gonca Aydemir: (2014), **“176 Dost Yürekle Soma Şiirleri Antalojisi”**, Antalya. Sahil Kitap Yayınevi, ISBN: 978-605-5105-72-3. s. 193-198.

Zakaraya Parmen: (1982). **Drevniye goroda i kreposti Gruzii**, Tbilisi, İzdatelstvo “Sabçota Sakartvelo”.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

YAŞAR BİNALİ OĞLU- Orpola köyü asıllı olup 1954 yılında Özbekistan'da doğmuş, ilk, orta, lise ve üniversite eğitimini Azerbaycan'da almıştır. 1990 yılında Tiflis'te Gürcistan Bilimler Akademisi İvane Cavahişvili adına Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü'nde aspiranturayı bitirmiştir. Dil, Edebiyat ve Tarih öğretmenliğini yapmış olup günümüzde özel bir firmada menejer olarak çalışmaktadır.

VALİDA AK- Orpola Köyü asıllı olup 1983 yılında Gürcistan'da doğdu ve eğitimini orada aldı. Şu an Ömer Faruk ve Ahmet Furkan adında iki oğlunun eğitimi ile meşgul olmaktadır. Ev hanımıdır.

İNTERNET KAYNAKLARI

AHISKALI Âdem: **Ola Ahıska'nın Neresindensin**, <http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=Siir&op=showcontent&id=19>, 15.01.2015.

ALİYEYEV Nazim Aliyeviç: **O vospominaniya Meskhetinskikh turok**, <http://rudocs.exdat.com/docs/index-73430.html?page=30>, 15.01.2015.

Akhalsikhe, Akhalsikhe'nin (Ahıska) Rabat'la Görüntüsü, <http://intermedia.ge>.

Eski Resimler: http://www.elbrusoid.org/m/forum/forum183/topic8264/?PAGEN_1=11, Erişim Tarihi: 24 Ocak 2015.

Geroi stranı: Mamedov Mamedov Minur İsa oğlu, http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=17756, 28.02.2015.

GOMORALİ Yitgün: **Vetenden Bezmah Olmaz**, <http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=Siir&op=showcontent&id=20>, 15.01.2015.

HACILAR Valeh: “Türkçe Söyleyen Gürcü Âşık-Şairleri”, **Bizim Ahıska Dergisi**, s. 40. http://www.ahiska.org.tr/wp_pdf/sayi10/parcali/42_sirali-1.pdf, 15.01.2015.

Kadırov Yaşar: **“Vse naçinalos s Odabaşeva” (Her Şey Odabaşov'la Başladı)**, <http://www.ahiska-gazeta.com/ru/histories/48/>, Erişim Tarihi: 15 Kasım 2014.

KALAFAT Yaşar: **“Ahıska Türklerinde Halk İnançları”**, <http://www.oocities.org/yasarkalafat/mak3.htm>, 15.01.2015.

KARGAPOLTSEV Sergey: **Muradov Bedir Beymodoviç (Geroi Stranı)**, http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=19131, Erişim Tarihi: 15 Ocak 2015.

Kartinki: **Bekir Mustafaev geroy**, <https://www.google.ru/images?hl=ru&q=%D0%91%D0%B5%D0%BA%D0%B8%D1%80+%D0%9C%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%84%D0%B0%D0%B5%D0%B2+%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B9&gbv=2>

&sa= X&oi =image_result_group&ei=mni2VOjLM4rkUo2mgtAM&ved=0CB4QsAQ, 15.01.2015.

Krepost Tmogvi: <http://www.tamartour.ru/georgian-interesting-places/types-of-georgian-interesting-places/castles/tmogvi>

MAMEDOV Minur İsa oğlu:

<http://www.az-libr.ru/index.htm?Persons&C0C/58b2675b/> index, 15.01.2015.

Ödzh: <http://saunje.ge/index.php?id=281&lang=ka>. Erişim Tarihi: 24.09.2014.

ÖNAL Ülkü: Ahıska –Posof İzlenimlerim, <http://www.posofhaber.com/yazdir.asp?ID=664>, 15.01.2015.

ÖZEL Haşim: Ahıska Türkleri Tarihi, <http://www.egitirim.gen.tr/site/arsiv/51-17/477-ahıska.html>, 15.01.2015.

ÖZEN Yaşar Kutlu: Çocukların Yağmur Duası,

<http://www.kutluozen.com/default.asp?part=yazilar&islem=oku&id=50>, 15.01.2015.

Peşerny gorod Vardziya: <http://www.fototerra.ru/Gruzija/Vardzija/FFilin05-8832.html>, 15.01.2015.

Samtskhe-Cavahetskiy kray: (administrativno-territorialnie yedinitı Akhaltsikhe, Adıgeni, Aspinza, Akhalkalaki, Borcomi, Ninosminda), Pasport, 2007, s. 36. http://www.government.gov.ge/files/53_86_298711_samckhe-javakheti-rus8.pdf, 15.01.2015.

Tsunda: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=25&t=1871>, 15.01.2015.

URAVELİ Orhan: Kız Sen Ahıska'nın Neresindensin,

<http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=Siir&op=showcontent&id=15>, 15.01.2015.

Vardziya: Ensiklopediya Brokgauza i Efrona.- S.-Pb.; Brokg auz-Efron. 1890-1907, <http://dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz/5406>, 15.01.2015.

Yurda Dönüş Mücadelesi: <http://ahiskavatan.tr.gg/YURDA-D-Oe-N-Ue-%26%23350%3B-M-Ue-CAD%26%23304%3B-L%26%23399%3B-S%26%23304%3B.htm>, 15.01.2015.

Zanavis Tsihe (Zanav Kalesi): <https://www.google.ge/images?hl=ka&q=%E1%15> (15.01.2015).

Xalq Cümhuriyyətinin görkəmli simalarından biri: <http://www.azadliq.info/siyast/17002-xalq-cumhuriyyatinin-goerkmli-simalarndan-biri.html>. Erişim Tarihi: 15.11.2014.

ИЗ ИСТОРИИ ЖЕЛЕЗНОЙ ДОРОГИ ТУРКЕСТАНСКОГО КРАЯ¹

TÜRKİSTAN BÖLGESİ DEMİRYOLLARI TARİHİNE BİR BAKIŞ

AN OVERVIEW OF RAILWAY HISTORY IN COLONIAL TURKESTAN

Nadir YAKUBCANOV (Нодир ЯКУБЖАНОВ) *

АННОТАЦИЯ

История развития железных дорог на территории Узбекистана берет свое начало с 1874 года, когда специальная комиссия признала необходимым постройку железнодорожной ветки Оренбург-Ташкент. Однако позже решение было изменено - первая стальная магистраль должна была соединить Ташкент с восточным побережьем Каспийского моря. В 1881-1886 гг. была построена Закаспийская железная дорога. В 1888 г. она была достроена до Самарканда, а в 1894 г. – до Красноводска. Строительство дороги полностью завершилось в 1899 г., и называлась она Среднеазиатской железной дорогой. В 1906 г. была построена Ферганская, а в 1915 г. было завершено строительство Бухарской железной дороги.

А на рубеже XIX-XX вв. сформировалась концепция экономико-географической структуры железнодорожного транспорта по производственно-экономическому признаку. Основная проблема в реализации данной концепции заключалась в отсутствии необходимой транспортной инфраструктуры для обеспечения активных военных, политико-административных, торгово-экономических связей между Туркестаном и Россией. В этом отношении важное значение уделялось строительству железнодорожного сообщения. В целом же, проведение железной дороги в Туркестане было продиктовано необходимостью усиления позиций и присутствия Российской империи в крае и Русско-Английское геополитическое противостояние в Средней Азии.

Ключевые слова: Узбекистан, Туркестан, Среднеазиатская железная дорога, Закаспийская железная дорога, железнодорожное сообщение, Российская империя.

ÖZ

Özbekistan hudutlarında demir yollarının yapımı tarihi 1874 yılından başlıyor, o tarihte Çarlık Rusya'sının bu konuyu araştırmak için oluşturduğu özel komisyon Orenburg-Taşkent demir yolunu inşasını onaylamıştı. Ancak daha sonra bu görüş değiştirilerek bölgedeki ilk demir yolu hattı Taşkent'i Hazar denizinin doğu sahillerine bağlayacak şekilde oluşturulmasına karar verilmişti. Rusyanın yeni işgal edilmiş yeni mülkleri verimli şekilde sömürmek ve onları metropoli'ye sıkça bağlamak amacıyla yaptığı girişimleri aynen demir yollarının inşası ile bağdaşmaktadır. Böylece 1881-1886 yılları arası Hazar ötesi demir yolu hattı döşenmiş, 1888 yılında hat Semerkant'a, 1894 yılında Krasnovodsk'a kadar uzatılmıştır. Demir yolu inşası 1899 yılında bitirilmiş, ona Orta Asya demir yolları

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.197

* . Самаркандский Государственный университет, Республика Узбекистан:
inter_ma@rambler.ru

adı verilmiştir. 1906 yılında bu demir yolunun Fergana hattının, 1915 yılında Buhara hattının yapımı bitirilmiştir.

XX yüzyılın başlarında demir yollarının inşası için coğrafi-ekonomik ölçütler oluşturulmuştur. Ancak bu ölçütleri gerçekleştirmek, Türkistan ve Rusya arasında aktif askeri, politik, yönetim ve ticari-ekonomik ilişkileri oluşturmak için gerekli nakliyat enfastrüktürü mevcut değildi. Eninde sonunda yeni sömürgeye demir yolu hattının döşenmesi meselesini Çarlık Rusyasının emperyalist tutumu ve Orta Asyadaki Rus-İngiliz jeopolitik karşı duruşması halletmiştir.

Anahtar sözcükler: Özbekistan, Türkistan, Orta Asya demir yolları, Hazar ötesi demir yolu, demir yolu hattı, Çarlık Rusyası, Orta Asyada Rus-İngiliz jeopolitik karşı duruşması.

ABSTRACT

History of railways in Uzbekistan dates back to 1874, when a special committee recognized the need to build a railway between Orenburg-Tashkent. However, later the decision was changed - the first steel way as it was thought that it was necessary to connect Tashkent with the eastern coast of the Caspian Sea. Between 1881-1886, Trans-Caspian railway was built. In 1888, it was extended to Samarkand, and in 1894 - to Krasnovodsk. Construction of the road was completed in 1899 and it was called the Central Asian Railway. In 1906, Fergana line was built, and in 1915, construction was completed with Bukhara railway.

At the turn of the nineteenth and twentieth centuries, a conception of economic and geographical structure of rail transport on production and economic grounds was formed. The main problem in the implementation of this concept was the lack of the necessary transport infrastructure for active military, political, administrative, economic and trade relations between Russia and Turkestan. In this respect, much importance was attached to the construction of railway communication. In general, the conduct of railways in Turkestan was dictated by the need to strengthen the position and the presence of the Russian Empire in the region and the Russian-British geopolitical confrontation in Central Asia.

Key Words: Uzbekistan, Turkestan and Central Asian Railway, Trans-Caspian Railway, Rail Lines, The Russian Empire, Russian-British Geopolitical Confrontation in Central Asia

Узбекистан географически расположен в центре Центральной Азии и является перекрестком всех наземных и воздушных коммуникаций региона, важнейшим транспортным узлом Евразии. О выгоды географического расположения Узбекистана свидетельствует апробированный тысячелетиями «Великий Шелковый Путь». По территории современного Узбекистана в те далекие времена проходили самые короткие торговые транспортные маршруты, связывающие Европу и Азию.

Вопрос о строительстве железных дорог в Средней Азии поднимался еще до завоевания Россией., а именно в 50-х годах XIX в. [10, с. 259]. Но особенно острым он становится в 70-е гг. XIX в., когда без постройки железнодорожного пути из России невозможно было освоение региона. В 1881-1886 гг. была построена Закаспийская железная дорога. В 1888 г. она была достроена до Самарканда, а в 1894 г. – до Каспийска. Строительство дороги полностью завершилось в 1899 г., и

называлась она Среднеазиатской железной дорогой. В 1906 г. была построена Ферганская, а в 1915 г. было завершено строительство Бухарской железной дороги.

История развития железных дорог на территории Узбекистана берет свое начало с 1874 года, когда специальная комиссия признала необходимым постройку железнодорожной ветки Оренбург-Ташкент. Однако позже решение было изменено - первая стальная магистраль должна была соединить Ташкент с восточным побережьем Каспийского моря.

На рубеже XIX-XX вв. сформировалась концепция экономико-географической структуры железнодорожного транспорта по производственно-экономическому признаку, основным принципом которой являлось удовлетворение её нуждам развивающегося капиталистического хозяйства страны. Железнодорожная формула перспективного роста транспортной системы обосновывалась необходимостью преодоления громадных расстояний и определялась потенциальными масштабами и ассортиментной спецификой грузопотоков, в составе которых преобладали дешевые массовые грузы. С проведением на средства государства дорог магистрального значения в Туркестане открывались гигантские территории для российского и мирового рынков, для расширяющейся крестьянской колонизации и промышленного освоения. В этом обостренном внимании скрывались имперские интересы самодержавия на Востоке. Железная дорога должна была стальной полосой приковать «наши великие азиатские владения с их различными неисчерпаемыми ресурсами к центру Империи». [15, с. 159]

После завоевания Туркестана правящими кругами Российской империи была актуализирована задача использования материальных богатств края для удовлетворения потребности развивающейся промышленности метрополии и превращение региона в сырьевой придаток. Основная проблема в реализации данной задачи заключалась в отсутствии необходимой транспортной инфраструктуры для обеспечения активных военных, политико-административных, торгово-экономических связей между Туркестаном и Россией. В этом отношении важное значение уделялось строительству железнодорожного сообщения. В целом же, проведение железной дороги в Туркестане было продиктовано необходимостью усиления позиций и присутствия Российской империи в крае.[19, с. 13]

В 60-70-е гг. XIX в. строительство железных дорог через Среднюю Азию превратилось в одну из приоритетных задач, стоящих перед правящими кругами империи в освоении среднеазиатского региона.

В 1874 году в Оренбурге была созвана особая железнодорожная комиссия Русского Географического общества. Она признала необходимой постройку дороги и «полагала желательным вести ее от Оренбурга до Ташкента, т.е. в том направлении, по которому издавна происходили российские сношения с Туркестаном и которое было в то же время кратчайшим». [20, с. 88].

К. Кауфман в своем письме на имя министра путей сообщения России К.Н.Посьета от 15 марта 1874 г. подчеркнул острую необходимость соединения края с Россией посредством сети железных дорог в целях усиления политического и военного присутствия Российской империи в Туркестане. В 1876 г. министр путей сообщения К. Посьет поручил ведущим инженерам страны провести исследование по линии Челябинск-Троицк-Ташкент. Научные экспедиции, организованные в 1877, 1878, 1879 гг. приказом правительства Российской империи для определения лучших

направлений железных дорог по Средней Азии, пришли к выводу о необходимости строительства железной дороги по направлению Ташкент-Оренбург.[19, с. 14].

Первая мысль о проведении среднеазиатской железной дороги родилась вскоре после Крымской войны. Летом 1856 года наместник Кавказа князь Барятинский советовал соединить водные пути России с большими реками Средней Азии посредством железной дороги через Усть-Юрт, между Каспием и Аралом. Полковник Романов, с 1857 до 1873 года, упорно настаивал устроить русский паровой путь на Восток от Волги, у Самары, через Оренбург к Аму-Дарье, полагая, что, со временем, его встретят англичане железною дорогой от Инда, у Атока, через Кандагар или Кабул. В год Хивинского похода, главный начальник Туркестана фон-Кауфман просил включить в составляемую сеть русских рельсовых путей железную дорогу от Оренбурга к Аральскому морю, как первый участок будущей Туркестанской железной дороги, которая должна соединить Ташкент и Самарканд с Москвою.

Проекты соединения Средней Азии с центральной Россией появились почти сразу с началом строительства сети железных дорог в европейской части страны. С 1854 по 1880 годы правительству было подано свыше 40 проектов постройки железных дорог к Средней Азии в разных направлениях, большей частью в направлении Оренбург-Ташкент.

Проекты активно обсуждались в изданиях: «Санкт-Петербургские ведомости», «Правительственный вестник», «Русская мысль», «Вестник Европы», «Новое время», «Журнал Министерства путей сообщений», «Русский инвалид», «Туркестанские ведомости», «Украина», и др. В обсуждении участвовали английские, французские, итальянские, немецкие, польские и американские периодические издания. Можно говорить, что это была глобальная проблема. На страницах газет и журналов обсуждалось только одно направление – Оренбург – Ташкент, однако судьбу Среднеазиатской дороги и ее направление в конечном счете решили, англичане. Они определили, в каком направлении пойдет Среднеазиатская дорога.

Первый проект строительства железнодорожного пути в Туркестан был подан в 1854 г. генерал-майором Мальцевым. Естественно, он был преждевременным – в это время была построена практически первая железная дорога из Петербурга в Москву, и никто не стал всерьез рассматривать столь экзотический проект.

1872 году Кауфман поручил известному путешественнику, исследователю Средней Азии Н.А. Северцову изучить предполагаемую трассу, определить более точно маршрут, его условия и возможную рентабельность дороги. Северцов подготовил две основательные докладные записки по вопросу установления сообщения между Центральной Россией и Туркестаном. К сожалению, знаменитый путешественник не смог оценить всех перспектив идеи. В своих записках он выступает против строительства железной дороги, утверждая, что она даже и в будущем будет убыточной из-за недостаточного пассажиров и грузопотока. Вместо железной дороги он пропагандировал создание частного пароходства на реке Сырдарья и совершенно фантастическую идею устройства безрельсового сообщения между Оренбургом и Казалинском. В основу второго предложения легла информация о том, что некий инженер-механик Орловский изобрел в то время своего рода паровоз, который, как будто бы, мог передвигаться по обычным грунтовыми дорогам со скоростью 8-10 верст в час. Оба предложения не получили одобрения Кауфмана. Прагматичный генерал-губернатор по поводу второго предложения заметил: «Не может быть и речи, коль

скоро самое устройство локомотива не окончательно обдумано, не говоря о постройке его, не говоря об опытах». [20, с. 87].

В Оренбургском областном архиве имеется ряд дел, содержащих такие проекты и отзывы В.А. Перовского и Н.А. Крыжановского. 28 июля 1856 года Перовскому по поручению императора Александра II была прислана записка с предложениями об устройстве железной дороги между Каспийским и Аральским морями, чтобы он подобрал местные материалы и сведения. Железную дорогу предполагалось построить от залива Мертвый Култук на Каспийском море, по возвышенности Усть-Юрт до залива Чернышевского на Аральском море в январе 1857 года в Министерство путей сообщения К.В. Чевкину. Основной анализ проекта сделан В.В. Григорьевым. Все предложения проекта свидетельствовали о полном незнании местных условий и оказались неприемлемыми. [6, с. 5].

Проект французского инженера путей сообщения Йоахима Барранда. Он, 1875 году обратился князьям Константину Николаевичу и Владимиру Александровичу с изложением своего плана развития экономики Туркестана и подробно разработанным проектом (картой, чертежами и расчетами) строительства железной дороги в Среднюю Азию. Берранд угадал направление проведения железной дороги из Оренбурга в Ташкент, Самарканд, Бухару и далее до Чарджуя.² [8, с. 92]. Спустя некоторое время эти пункты действительно были соединены стальной магистралью, хотя последовательность ее возведения и была несколько иной.

Заслуживает проект генерала-майора саперных войск Безносикова, который в 1874 году профессионально осуществил изучение створа будущей стальной магистрали Ташкент - Оренбург и составил подробную карту дороги на 180 листах [18, с. 41]. прошедшую достаточно строгую апробацию в Министерстве путей сообщения России. В общем, разговоры о строительстве железных дорог в Центральной Азии продолжали упорно муссироваться в правительственных, деловых и общественных кругах России.

Направленный на службу в Туркестан в 1871 году К.С.Безносикову в январе 1873 г. было поручено определить выгодное направление между Россией и Туркестаном. К.С.Безносиков, хорошо знавший Южную Сибирь, Казахстан и Среднюю Азию, с группой военных пешком прошел от Ташкента до Оренбурга и от Троицка - через Орск - до Ташкента. Он изучал водные ресурсы, состав почвы, рельеф, делал снимки, составлял точные карты.[18, с. 41].

В результате исследований К.С.Безносиков приходит к выводу о том, что и в техническом, и в географическом отношении возможно строительство железной дороги в направлении Оренбург-Ташкент.

К строительству железных дорог в Среднюю Азию внес также свой вклад французский инженер-предприниматель Фердинанд де Лессепс, который отдал 14 лет своей жизни (1856-1869 гг.) грандиозному строительству XIX века – Суэцкому каналу.

Лессепс скорректировал свое предложение – он полагал более перспективным вариантом дорогу на Ташкент начинать не в Оренбурге, а в Екатеринбурге. Этот вариант активно поддерживался российскими общественными и промышленно-

² Волков И.В. Железнодорожные коммуникации как фактор развития русского Туркестана. Журнал. «Пространство и Время». Выпуск № 3 (13) /2013. С.92

торговыми кругами. Предполагалось, что таким образом Средняя Азия получит удобное сообщение не только с Европейской Россией, но и с Сибирью, прокладка железной дороги в которую стала первоочередной задачей для правительства.

Правда, Лессепс не являлся автором этой идеи. Задолго до Лессепса, в 1868 году, известный русский железнодорожный деятель Богданович издал брошюру «Проект Сибирско-уральской железной дороги Екатеринбург – Троицк – Ташкент». Лессепс предлагал конечным пунктом железной дороги сделать не Ташкент, а Пешавар в тогдашней британской Индии. Необходимость в удобном и надежном сухопутном пути сообщения между Европой и Азией и тогда уже была насущной. Так что предложение Лессепса встретило самый позитивный отклик и в России, и в Европе. Английская газета «Таймс» писала: «Прорытием Суэцкого канала Лессепс совершил подвиг, который доставил торжество своему отечеству... Мы, англичане, дорого заплатили за ту оппозицию, которую некогда оказывали этому предприятию. Поэтому теперь мы от души пожалели бы, если бы и к новому предприятию того же Лессепса у нас отнеслись с тем же недоверием, тем более, что, как известно, он не взялся бы за предприятие, не обследовавши его самым тщательным образом как в научном, так и в финансовом отношении».

В ноябре 1873 года Ф. де Лессепс направил письмо К.П. Кауфману, стремясь заручиться его поддержкой. Он писал: «Россия, не щадившая жертв для распространения благ цивилизации в отдаленных странах, встретит, без сомнения, благосклонно все усилия, направленные к той же цели... Пересечение этих, почти неизвестных местностей большим рельсовым путем послужит завершению вашего дела. Этот путь не только явится для населения этих стран могущественным средством развития, но откроет России новые рынки и сделается для нее неистощимым источником богатств». Лессепс написал также письмо британскому министру иностранных дел лорду Гренвиллю: «Прямые и быстрые сообщения с Европой значительно усилят международную торговлю; вероятно, все отрасли торговли как в Англии, так и в Индии, почувствуют их влияние. Увеличение торговли на индийских железных дорогах будет иметь необходимым последствием сначала уменьшение, а потом, вероятно, и скорое упразднение тяжелых повинностей, которые налагают на индийский бюджет гарантии процентов». [20, с. 88].

Англичане даже соглашались построить железную дорогу за свой счет (ну и владеть ею). По самым приблизительным расчетам, доход в год только от перевозки коммерческих грузов должен был составить от 20 до 40 млн. рублей (не считая почты, пассажиров, местных грузов, военных перевозок). Получалось 10 000 рублей на версту. Англичане находили идею коммерчески выгодной от 3 000 рублей на версту. [20, с. 88].

Александр II разрешил Лессепсу провести изыскания на среднеазиатских территориях, и Лессепс направил в Петербург Каттара, чтобы они на месте ознакомились в предварительном плане с отдельными проектами российских инженеров, особенно с работой генерала Безноскова. Ко-тарт предлагает К.Безноскову продать проект за 50 тыс. рублей, с условием партнерского раздела прибыли от эксплуатации железной дороги. К.С.Безносков, ожидавший в Петербурге одобрения своего проекта, заявляет, что он является гражданином России, и результаты его труда принадлежат только его стране, и отказывается показать проект. [18, с. 41]

Котарп обращается к К.Кауфману, который в то время тоже находился в Петербурге с просьбой помочь ему ознакомиться с проектом К.С.Безносикова, тот, вызвав к себе Безносикова якобы для ознакомления с проектом, предложил оставить чертежи ему, как представителю государства, а затем, в целях скорейшей постройки дороги Оренбург - Ташкент, передал проект Каттару.

Ф.М.Лессепс, используя данные материалы, готовит собственный проект по соединению России с Индией через Среднюю Азию и 16 ноября 1874 г. через российского консула в Париже представляет его российскому правительству. Для строительства дороги Ф.Лессепс предлагает использовать средства французского акционерного общества, и просит у правительства 500 тыс. рублей для проведения исследовательской работы, 8 млн субсидий, и безвозмездный отвод земель под строительство железной дороги.

В самом начале января 1875 года, по указанию императора Александра II, состоялось Особое совещание по рассмотрению проекта Ф. де Лессепса о Среднеазиатской железной дороге. В совещании участвовали государственный канцлер Чевкин, Туркестанский генерал-губернатор Кауфман, генерал-инженер Мельников, министры: военный, путей сообщения, финансов. Совещание постановило: «... предложения Лессепса как по проведению дороги в Индию, так и по производству изысканий должны быть решительно отклонены». Можно предполагать, что определяющей в принятии такого решения была позиция министра финансов Рейтерна, который еще ранее писал: «... едва ли разумно привлечь в наши пределы огромный транзит мануфактурных товаров, а еще менее разумно устраивать дорогу в Индию, а потом принимать для ограждения нашей промышленности разные меры, стесняющие транзит, без которого дорога не может существовать». [20, с. 88].

Также в 1899-1900 гг. обсуждались два проекта магистральных линий: Оренбург - Ташкент и Александров Гай -Хива - Чарджуй. В пользу последнего проекта говорило обнаружение нефтяных месторождений близ Гурьева. Правительство же однозначно высказалось за первоочередное создание железнодорожного пути от Оренбурга до Ташкента. Проект этой дороги одержал верх над планом постройки железной дороги Александров Гай - Хива - Чарджуй. Ввиду того, что военностратегические и экономические обстоятельства выдвигали перед правительством необходимость прокладки именно такой магистрали, которая могла обеспечить непрерывное движение от Петербурга до Кушки и прямую железнодорожную связь с Ташкентом - административным центром Туркестанского генерал-губернаторства, 5 мая 1900 г. последовало высочайшее повеление о постройке на средства казны линии Оренбург - Ташкент.[21, с. 447]. Таким образом, вопрос о соединении рельсовым путём Туркестана с европейской железнодорожной сетью был решён окончательно, и, вместе с тем, отпали все притязания частных предпринимателей относительно сооружения этой линии.

Вопрос о соединении рельсовым путём Средней Азии с Сибирской железной дорогой оставался открытым и не получал никакого движения до 1902 г., когда в Министерство финансов обратился член английского парламента Ф. Хорнер с предложением образовать акционерное общество для постройки и эксплуатации железной дороги от Ташкента до Поломошной или Тайги, но ему было отказано, так как выяснилось, что он не удовлетворяет требованиям, которые предъявляются к инициаторам такого огромного предприятия. Аналогичная ситуация сложилась и с представителем лондонского банкирского дома «Морган и Джембранд»,

обратившегося с подобным предложением в марте 1903 г. В этом же году проблема соединения железнодорожного сообщения между Сибирью и Туркестаном обсуждается в правительственных кругах. В отчёте о поездке, предпринятой для обозрения КВЖД, С.Ю. Витте, касаясь вопроса о железнодорожных линиях к Транссибу, отметил, что «... в этом отношении надлежит обратить особое внимание на скорейшее сооружение линии от Омска до Ташкента». Это обстоятельство, конечно, не могло пройти бесследно, и в Министерство финансов начинают поступать многочисленные ходатайства о сооружении линии Омск - Ташкент: от ярмарочного комитета Нижнего Новгорода, от омского купечества. В январе 1905 г. С.И. Мамонтов, И.А. Ромейко-Гурко, А.И. Антонович, А.Н. Александров обратились в Министерство финансов с предложением относительно дороги Поломошная - Ташкент, предоставив при этом сертификат одного из лондонских кредитных учреждений на предмет финансового обеспечения. При значимых расхождениях в маршрутах пролегания линий по соединению Сибири с Туркестаном все предприниматели были единодушны в требованиях существенных льгот со стороны правительства: о даровании абсолютной правительственной гарантии облигационным капиталам, распределении чистого дохода пропорционально между акциями и облигациями, об уплате процентов на акции во время постройки и т.д. Ситуацию усложняло обстоятельство отсутствия не только результатов изысканий, но и данных о стоимости сооружения дороги.

С самого начала 1880-х гг., наряду с возведением рельсовых путей на западных границах - в Полесье и Привислинском крае, железнодорожное строительство стало осуществляться и в Средней Азии, ставшей последним крупным территориальным приобретением России, но по своей отдаленности не имевшей прочной связи с ее центральными регионами. В 1880 г. вторая Ахал-Текинская экспедиция вызвала необходимость в сооружении железной дороги от Каспийского моря к Кизил-Арвату. Во избежание неудачного завершения эксплуатации в апреле 1880 г. начались изыскательные работы для будущей железной дороги. 9 июня 1880 г. последовало Высочайшее повеление на проведение железной дороги от восточного побережья Каспийского моря - Михайловского залива по безводной и труднопроходимой песчаной пустыне до Молла-Кары. Этот железнодорожный участок протяженностью 26 верст был проведен всего за 10 дней, с 25 августа по 4 сентября 1880 г.

Между тем результаты изысканий, произведенных в мае-июне 1880 г., вполне подтвердили возможность проведения железной дороги от Молла-Кары вглубь среднеазиатской пустыни до города Кизил-Арвата протяженностью 217 верст. В то время, когда русские войска, возглавляемые генералом М.Д. Скобелевым, готовились к предстоящему сражению с текинцами, в тылу отряда в невероятной спешке завершались подготовительные работы по проведению железнодорожного пути. Разрешение на постройку последовало 25 ноября 1880 г. [21, с. 33].

Начальником строительства Закаспийской военной железной дороги был назначен генерал-лейтенант М.Н. Анненков, в то время заведовавший всеми сообщениями в тылу отряда. Помощником М.Н. Анненкова являлся князь М.И. Хилков. Начальником работ - инженер путей сообщения А.И. Югович. Необходимые изыскания производились под руководством инженера путей сообщения П.М. Лессара.

Для постройки дороги был сформирован 1-й резервный, затем переименованный в 1-й Закаспийский железнодорожный батальон. Эта линия, обеспечив возможность

быстрой переброски регулярных войск с Кавказа и военного снаряжения, стала основой их успешного продвижения в глубь Туркестана, с целью его закрепления за Россией.[17, с. 196]. Падение 12 января 1881 г. главной крепости Геок-Тепе, несмотря на усиленную оборону ее защитников - текинцев в течение около трех недель, а также взятие 18 января того же года аула Асхабад, впоследствии превратившегося в город Ашхабад, произвели потрясающее впечатление на всех туркмен, значительно ускорив мирное присоединение Мерв-ского округа, состоявшееся 5 марта 1884 г. [14, с. 161-162]. Затем в состав России добровольно вошли Атрек, Теджен и Пендинский оазис.[16, с. 540].

Первый 217-верстный участок Закаспийской военной железной дороги, от Михайловского залива до Кизил-Арвата потребовал, без учета рельсов и подвижного состава, отпущенных из правительственных запасов, денежных затрат в размере 4 455 155 руб., или в среднем 20 530 кред. руб. за версту пути.

Первого сентября 1883 года для подробного ознакомления с эксплуатацией этого железнодорожного пути и разработки мер по более успешному его использованию была образована Комиссия под председательством начальника штаба войск Закаспийской области, генерал-лейтенанта Мейера. С 10 декабря 1883 г. по 10 января 1884 г. было проведено 22 заседания, после которых, вследствие решения основных задач, данная Комиссия завершила свою работу. Все это зафиксировано в журналах заседаний Комиссии. В частности, отмечалось, что всего для охраны этого первого участка Закаспийской военной железной дороги было постоянно прикреплено около 750 человек. Остальные около 280 - находились при штабах рот и батальона, из которых 10% являлись нетрудоспособными вследствие различных заболеваний, 15 % - уволенными за плохое поведение и 30 человек обслуживающего персонала. Следовательно, оставшиеся 180 человек несли службу при штабах рот и батальона за себя и своих товарищей, не получая при этом никакого вознаграждения. По заключению Комиссии, «данный железнодорожный путь не может иметь никакого торгового или коммерческого значения».

Еще до занятия Мерва, командующий войсками Кавказского округа признавал совершенно необходимым продолжение Закаспийской железной дороги от Кизил-Арвата до Асхабада. Во всеподданнейшем докладе по Главному штабу № 6 от 12 июля 1884 г. была подробно изложена проблема, связанная с необходимостью дальнейшего проведения Закаспийской военной железной дороги. Протяженность главной линии от конечной ст. Кизил-Арват до Асхабада должна составить 205 верст. [21, с. 35]

По предварительным расчетам Военного министерства, на сооружение железнодорожного пути от Кизил-Арвата до Чарджуя протяженностью 763 версты требовалось 13 578 000 руб. или в среднем 17 769 руб. за версту. Также планировалось визуальное разделение линии от Кизил-Арвата до Каахки и от Каахки до Амударьи на три участка: от Ки-зил-Арвата до Гяурса (234, 81 верст) от Гяурса до Мерва (296 верст) и от Мерва до Чарджуя (232 версты), мотивируя это разделение тем, что оно более соответствует местным условиям и совпадает с административным разделением участков. [21, с. 35].

Строительство второго участка Закаспийской железной дороги от Кизил-Арвата через Асхабад и Мерв к Амударье протяженностью 765 верст было возложено Высочайше утвержденным 18 апреля 1885 г. положением Комитета министров на генерал-лейтенанта М.Н. Анненкова, с образованием при нем особого Строительного

управления и с подчинением строительных операций местному контрольному надзору.

Постройка Закаспийской железной дороги, предпринятая первоначально с военными целями, которые отпали в самом начале ее строительства, была продолжена по соображениям чисто экономического. Она «произвела, – как писал автор фундаментальной работы о Туркестанском крае князь В.И.Масальский, – полный переворот в жизни Туркестана, дав могучий толчок развитию его производительных сил и оказав огромные услуги развитию торговли, промышленности и главным образом увеличению производства хлопка... Сооружение огромной железнодорожной линии..., через безводные песчаные пустыни, при тяжелых климатических условиях ... вообще при исключительных обстоятельствах, не имевших места при постройке других железных дорог, явилось мировым событием, привлечшим всеобщее внимание и покрывшим неувыдаемой славой строителя дороги М.Н. Анненкова, всех его сотрудников». [20, с. 90].

Заслуги Михаила Николаевича Аннекова действительно исключительно велики. Он был буквально душой всего дела. Сам он жил на «объекте строительства» в вагоне. Благодаря его строгому контролю удалось самым рачительным образом использовать отпущенные средства, избежать лишних, непроизводительных расходов. Всего было затрачено 43 миллиона рублей – это довольно скромная сумма, учитывая масштаб и особые трудности строительства, в частности, сложности с доставкой техники и строительных материалов.

В знак признания заслуг М.Н.Анненков был награжден орденом Александра Невского с бриллиантами. В октябре 1913 года в Самарканде был установлен бюст Анненкова, простоявший, правда, недолго. Осенью 1924 года по распоряжению новой власти памятник строителю Закаспийской железной дороги был уничтожен.

Закаспийская железная дорога, позже переименованная в Среднеазиатскую, в самом начале была убыточной, но весьма скоро стала давать крупные доходы. Уже в первый год после ее завершения, в 1899, по ней было перевезено 442 900 пассажиров и 23 262 556 пудов грузов. Через 10 лет, в 1909 году, пассажиров было перевезено 2 981 953 человек и грузов 69 873 364 пуда. [20, с. 90].

В конце XIX в. в Туркестане в официальных кругах проходили многочисленные дискуссии относительно маршрута строительства новой железной дороги, связывающей Российскую империю с Туркестаном.

22 февраля 1896 г. на заседании Оренбургской городской думы обсуждалась «Записка о Среднеазиатской железной дороге и преимуществах направления ее от г. Оренбурга на г. Ташкент» журналиста М.Л. Юдина, в которой автор, сравнивая направления Омск-Ташкент, Петропавловск-Ташкент, Челябинск-Ташкент, Уральск-Ташкент и Оренбург-Ташкент, на основе конкретных аргументов, акцентирует внимание на экономических, технических и географических преимуществах железной дороги понаправлению Ташкент - Оренбург.[19, с. 17]. В проекте М. Юдина выдвигалась также идея развития хлопководства в крае за счет сокращения зерновых площадей, а посредством железной дороги Оренбург-Ташкент предусматривалось обеспечение края зерном из Самары и Оренбурга.

Письмо М. Юдина получило единогласное одобрение на заседании Оренбургской городской думы и было разослано в различные ведомства и крупные города России и Средней Азии. 10 июня 1896 г. данное письмо было рассмотрено на

заседании Ташкентской городской думы. Представители думы Саид Азимбаев, Хамидхон Турсунходжаев поддержали идею скорейшего строительства железной дороги Ташкент-Оренбург, некоторые члены высказались за проект строительства железной дороги Ташкент-Сибирь.[1, с. 20]. 4 августа 1896 г. на заседании Нижегородского комитета под председательством С. Морозова единогласно был поддержан проект железной дороги Ташкент-Оренбург [5, с. 30]. Городская дума г. Верный (Алматы) выдвинула идею строительства железной дороги от города Верный до Семипалатинска. Саратовская городская дума поддержала проект Александров Гай-Чарджуй. Однако значительная часть выступила за идею железной дороги Ташкент-Оренбург.

В апреле 1896 г. генерал-губернатор Туркестана А. Вревский договорился с Оренбургским генерал-губернатором о сотрудничестве в строительстве железной дороги Ташкент-Оренбург. В течении 1896-1897 гг. он неоднократно обращался к министру финансов С.Ю. Витте и министру путей сообщения М.И. Хилкову, аргументируя важность строительства железной дороги Ташкент-Оренбург для интересов Российской империи. Одновременно с этим, начальник города Ташкента, Военные губернаторы Сырдарьинской и Самаркандской областей, Председатель Сырдарьинского областного статистического комитета, Политический агент Российского императора в Бухаре непрерывно обращались к правительству империи с предложениями о строительстве железной дороги в Туркестане.

Однако все предложения в силу ограниченности экономических возможностей были отклонены. 1 июля 1897 г. А. Вревский направил письмо на имя министра путей сообщения М.И. Хилкова с просьбой о ходатайстве перед императором о создании акционерного общества частных инвесторов для строительства железной дороги. Однако и это предложение также было отклонено, так как правительство Российской империи было против привлечения финансов частных инвесторов в строительство железных дорог, имевших стратегическое значение. Только в начале XX в. в Туркестане началось строительство железных дорог за счет частных акционеров.

Новый военный министр России А. Куропаткин 13 апреля 1899 г. изложил свое мнение императору Николаю II об укреплении стратегического статуса России в Средней Азии.[9, с. 325]. 3 мая того же года в своем письме, направленном министру финансов С. Витте, он отмечал, что действующая в Средней Азии железнодорожная сеть не отвечает стратегическим целям империи, и дальнейшее укрепление присутствия России в регионе непосредственно связано со строительством железной дороги Ташкент-Оренбург.[2, с. 400].

В ходе заседаний правительства империи 16 июня 1899 г. и 4 апреля 1900 г. был рассмотрен вопрос «О лучшем направлении магистральной железной дороги в Среднюю Азию» и обсуждены проекты железной дороги по трем направлениям - Сибирь-Ташкент, Оренбург-Ташкент, Саратов-Чарджуй. Первое направление было отклонено, так как, по мнению членов собрания, оно не имело военно-стратегического значения.

На заседаниях также было отмечено несоответствие Среднеазиатской железной дороги военным интересам империи и необходимость строительства новой железнодорожной линии. После одобрения императором Николаем II направления Ташкент-Оренбург [2, с. 400] летом и осенью 1900 г. были проведены последние исследовательские работы. 21 апреля 1901 г. окончательно был одобрен проект

железной дороги Ташкент-Оренбург.[1, с. 26-27]. Специальный комитет, созданный для управления строительством железной дороги Ташкент-Оренбург принял решение начать строительство одновременно с двух сторон - от Оренбурга и из Ташкента. Часть пути, строительство которой проходило со стороны Оренбурга, получила название северный участок, со стороны Ташкента - южный участок. Весной 1901 г. начались строительные работы на северном участке, а спустя шесть месяцев - на южном.

Оборудование для железной дороги поставлялось крупнейшими российскими заводами - Русско-Балтийским, Новороссийским, Брянским, Таганрогским, Южнорусским, Днепровским, Донским, Донецк-Юрьевским, Сормовским, Воткинским, Путиловским, Коломенским, Николаевским. К процессу доставки строительных материалов были привлечены акционерные общества и частные предприниматели, крайне заинтересованные в последующих результатах.

Строительные материалы, в частности цемент и древесина для южного участка железной дороги, поставлялись из различных регионов Российской империи. Наряду с этим, были широко использованы и местные ресурсы. Решением министерства земледелия и государственного имущества от 5 апреля 1902 г. для строительства железной дороги Ташкент-Оренбург было разрешено бесплатное использование таких природных ресурсов, как галька, песок, земля, кварц, известь, находившихся на государственных землях. Однако, основные материалы, применяемые в строительстве железной дороги, такие как шпалы, балки, телеграфные столбы привозились из России.

В целях строительства железной дороги Ташкент-Оренбург из частных и государственных земель Оренбургской губернии, Тургая, Урала и Сырдарьинской области было отчуждено 20.800 десятин земли. При этом была установлена компенсация за отчужденные земли и сооружения. В правительственном решении, изданном в 1900 г., особое внимание было уделено вознаграждению собственников земли. Однако, в большинстве случаев установленные порядки нарушались. Например, в заявлении М. Мухаммадбоева на имя начальника южного участка железной дороги Ташкент-Оренбург, отмечалось, что взамен отчужденных у него земель, он не получил никакой компенсации. С заявлением аналогичного содержания обращался к Туркестанскому генерал-губернатору также некий Н. Женгеров. Отчуждение земель местного населения без соответствующей компенсации способствовало кризису значительного числа земледельческих семейств. По далеко не полным данным, в пользу одной только южной части железной дороги Ташкент-Оренбург было отчуждено 13 тысяч десятин земли.[4, с. 15].

На страницах периодической печати регулярно освещался процесс строительства железной дороги. 20 августа 1902 г. было опубликовано известие о прибытии в г. Актюбинск первого служебного поезда. 16 августа 1903 г. прошло торжественное открытие южной части Янгикурганской станции. 19 июня 1904 г. северный участок был доведен до Казалинска.

Начиная с 10 января 1905 г. началось временное движение грузовых и пассажирских поездов. В частности, со стороны южного участка в 1902 г. было проложено 45, в 1903 г. - 432, 1904 г. - 313 верст.[3, с. 46].

26 июля 1905 г. была полностью сдана в эксплуатацию северная часть железной дороги от Оренбурга до Кубека (941 верста), а 1 января 1906 г. - южная часть от Ташкента до Кубека (795 верст). [7, с. 1].

1 января 1906 г. в железную дорогу Ташкент-Оренбург была дополнительно включена ветвь Кинель-Оренбург железной дороги Самара-Златоуст протяженностью 354 верст. 22 июля 1906 г. станция Ташкент Среднеазиатской железной дороги была включена в состав железной дороги Ташкент-Оренбург, которая официально стала называться Ташкентской железной дорогой. Общая ее протяженность составила 2 090 верст, а ее управление находилось в г. Оренбург.

В источниках и литературе приводятся различные данные о количестве рабочих, принимавших участие в строительстве железной дороги Ташкент-Оренбург. В некоторых из них отмечается, что в самый разгар строительства было задействовано около 50 тысяч рабочих [5, с. 31], в других даются сведения о том, что в строительстве железной дороги Ташкент-Оренбург принимало участие не более 30 тысяч человек. [12, с. 29]. В реальности же количество рабочих не было стабильным и изменялось в зависимости от сезона, характера и интенсивности работ.

Социальное происхождение и этнический состав рабочих, принимавших участие в строительстве железной дороги Ташкент-Оренбург, было различным. Основную часть составляли русские, казахи, узбеки, татары. [11, с. 585].

На страницах периодической печати исследуемого периода приведены сведения о том, что при строительстве железной дороги Ташкент-Оренбург на одном из участков образовалась большая кладбище, где были похоронены рабочие, погибшие вследствие голодного тифа. Однако, несмотря на подобное положение, железная дорога была построена в срок и сдана в эксплуатацию.

Работы при строительстве железной дороги были организованы в виде подряда. Подрядчиками стали инвесторы - новый вид предпринимателей, появившийся в результате строительства железных дорог. Они значительно обогатились в ходе его осуществления.

Работа на стройке продолжалась с раннего утра до позднего вечера. Рабочие жили в землянках, бараках и грузовых вагонах. Положение рабочих осложнялось из-за низкой зарплаты, а также повышения цен на продукты питания. Как отмечается в источниках, положение рабочих осложнялось и тем, что зарплата не выдавалась своевременно, а в некоторых случаях совсем не выдавалась.

В период строительства Оренбургско-Ташкентской дороги было возведено 34 станции со всеми необходимыми службами и воинскими казармами. Строители построили 66 разъездов (дорога была однопутная на первых порах) с запасными путями. Пропускная способность дороги определялась в 20 пар поездов в сутки.

К 1909 г. в Средней Азии было проложено 4452 версты эксплуатационных железнодорожных линий. По Ташкентской дороге в том же году было перевезено 141,5 миллиона пудов грузов, а также 1,6 миллиона пассажиров. Валовой доход дороги составил 19,5 миллиона рублей.

Среднеазиатская железная дорога внесла большие изменения в жизнь Туркестана, однако она оставалась внутренней, не связанной с сетью российских дорог. Для того чтобы попасть из России в Ташкент, нужно было доехать до Астрахани, пересечь Каспийское море, в Красноводске сесть на поезд в центральную

часть края. Такое путешествие было более удобным, чем в почтовом тарантасе, но все же не очень, учитывая пересадки и морской переход, который не для всех был комфортным. Тем не менее пассажирский поток на новой трассе постоянно увеличивался: в 1889 г. было перевезено 213 020 пассажиров, а в 1900 – 745 336, то есть в 3,5 раза больше. Пассажирское движение особенно быстро росло между городами Ташкент, Самарканд, Коканд.

Железнодорожное строительство в Туркестане осуществлялось на государственные средства, лишь относительно небольшие ветки, в основном в Ферганской долине, игравшие роль подъездных путей к хлопкоочистительным заводам, строились на деньги частного капитала.

К концу первого десятилетия XX века все более насущной становилась потребность соединить с центром Туркестана и с Европейской Россией Семиречье, а через Семиречье соединить Туркестан с Сибирью. Строительство такой железной дороги – Турксиб – началось незадолго до Первой мировой войны. Начавшаяся война не позволила закончить его. Турксиб был завершен гораздо позже. К сожалению, к вопросу строительства дороги до Пешавара более не возвращались. Хотя вопрос этот не потерял актуальности.

Еще до Первой мировой войны основная часть районов Средней Азии получила железнодорожное сообщение. Вне его оставались Семиречье и Хорезм. Строительство железных дорог не только связывало между собой разные части Туркестана и облегчало транспортировку товаров. Оно способствовало разрушению территориальной замкнутости отдельных районов края. Но главное значение железнодорожного строительства выразилось, конечно, в огромных стимулах для развития экономики края.

Таким образом, посредством проектирования и строительства железной дороги Ташкент-Оренбург правящие круги империи, администрация края, а также другие заинтересованные круги решали далеко идущие стратегические задачи. При этом фактически без внимания оставались интересы местного населения, национальной экономики и защита экологии края. Масштабные инвестиции вкладывались в строительство в расчете на их скорейшее возвращение. В процесс строительства было вовлечено значительное количество материальных и человеческих ресурсов края.

В целом, деятельность железной дороги привела к противоречивым последствиям: с одной стороны, к интенсификации товарообмена за счет вывоза сырья из края и ввоза мануфактурных изделий и зерна; к переселению в Туркестан большого количества населения из густонаселенных промышленных районов метрополии; к укреплению военно-политического и экономического статуса империи. С другой стороны, деятельность Ташкентской железной дороги привела к расширению железнодорожной сети в крае, развитию товарообмена по всему краю, укреплению роли и места Ташкента в торговых связях, освоению новых земель под станции и русские поселения, развитию в них социально-экономической инфраструктуры, сосредоточению товаро-промышленного капитала. Во всех этих процессах главенствующее значение имели, прежде всего, колониальные интересы метрополии, направленные на укрепление господства империи, освоение рынков и отчуждение ресурсов края.

ЛИТЕРАТУРА

1. АКСЕНОВ А.В. Строительства Оренбургско-Ташкентской железной дороги (1901 - 1905 гг.) // Ученые записки Оренбургского гос. пед. инс-та. - Оренбург, 1958. Вып. 13. - С. 20.

AKSENOV A.V. Stroitel'stva Orenburgsko-Taškentskoy jeleznoy dorogi (1901 - 1905 gg.) // Ucheme zapiski Orenburgskogo gos. ped. ins-ta. - Orenburg, 1958. Vip. 13. - S. 20.

2. АНТИПИН В.Н., ЛЕВАШЕВ Н.Н. Путеводитель по Туркестану и Среднеазиатской железной дороги: с историческим очерком сооружения и эксплуатации Закаспийской железной дороги и очерком сооружения Оренбург-Ташкентской железной дороги. - СПб.: В. Березовский, 1903 - С. 400.

ANTIPIN V.N., LEVAŞEV N.N. Putevoditel' po Turkestanu i Sredneaziatskoy jeleznoy dorogi: s istoricheskim ocherkom soorujeniya i ekspluatatsii Zakaspiyskoy jeleznoy dorogi: s istoičeskim ocherkom soorujzheniya Orenburg-Taškentskoy jeleznoy dorogi. - SPb.: V. Berезovskiy, 1903 - S. 400.

3. АСЫЛБЕКОВ М. Х. Некоторые вопросы истории строительства Оренбургско-Ташкентской железной дороги // Известия АН КазССР. Серия ист., арх., и этног. - Алма-Ата, 1962. Вып. 2 (19). - С. 46.

ASILBEKOV M. KH. Nekotorige voprosi istorii stroitel'stva Orenburgsko-Taškentskoy jeleznoy dorogi // Izvestiya AN KazSSR. Seriya ist., arkh., i etnog. - Alma-Ata, 1962. Vip. 2 (19). - S. 46.

4. АСЫЛБЕКОВ М.Х. Железнодорожники Казахстана в первой русской революции (1905 - 1907 гг.). - Алма-Ата: Наука, 1965. - С. 15.

ASILBEKOV M.KH. Jeleznodorojniki Kazakhstana v pervoy russkoy revolyutsii (1905 - 1907 gg.). - Alma-Ata: Nauka, 1965. - S. 15.

5. АХМЕДЖАНОВА З.К. Железнодорожное строительство в Средней Азии и в Казахстане (конец XIX – начало XX в.) – Ташкент: Наука, 1984. - С. 30.

AKHMEDJANOVA Z.K. Jeleznodorojnoye stroitel'stvo v Sredney Azii i v Kazakhstane (konets XIX – nachalo XX v.) – Tashkent: Nauka, 1984. - S. 30.

6. ВЕРТОУСОВА Е. Предпочитаю направление Оренбург-Ташкент. Газета «Вечерний Оренбург». № 27 от 01 июля 1998 г.

VERTOUSOVA E. Predpočitayu napravleniye Orenburg-Taškent. Gazeta «Večerniy Orenburg». № 27 ot 01 iyulya 1898 g.

7. ВЕРХОВСКИЙ Н.П. Туркестан в районе Ташкентской железной дороги и грузы этой дороги. - СПб.: Б.и., 1910. - С. 1.

VERKHOVSKIY N.P. Turkestan v rayone Taškentskoy jeleznoy dorogi i gruziy etoy dorogi. - SPb.: B.i., 1910. - S. 1.

8. ВОЛКОВ И.В. Железнодорожные коммуникации как фактор развития русского Туркестана. Журнал. «Пространство и Время». Выпуск № 3 (13) /2013. С.92

VOLKOV I.V. Jeleznodorojnie kommunikatsii kak faktor razvitiya russkogo Turkeстана. Jurnal. «Prostranstvo i Vremya». Vipusk № 3 (13) /2013. S.92.

9. ДМИТРИЕВ-МАМОНОВ А.И. Путеводитель по Туркестану и железным дорогам Среднеазиатской и Ташкентской. - СПб.: Типография им. Шурухта, 1912. -

C. 325.

DMITRIYEV-MAMONOV A.I. Putevoditel' po Turkestanu i jeleznyim dorogam Sredneaziatskoy i Taşkentskoy. - SPb.: Tipografiya im. Şurukhta, 1912. - S. 325.

10. ЗИЁЕВ Х., Узбекистон мустамлака ва зулм исканжасида (XIX аср иккинчи ярми - XX аср бошлари). - Тошкент: Шарк, 2006. - Б. 259.

ZIYOEV H., Özbekistan mustamlaka va zulm iskancasida (XIX asr ikkinchi yarmi - XX asr boşlari). - Toshkent: Shark, 2006. - B. 259.

11. ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА (с древнейших времен до наших дней). В пяти томах. - Алматы: Атамұра, 2000. Т. 3. - С. 585.

ISTORIYA KAZAKHSTANA (s drevneyşih vremen do naših dney). V pyati tomakh. - Almatı: Atamura, 2000. T. 3. - S. 585. Кунавина Г.С. Формирование железнодорожного пролетариата в Туркестане (1881-1914 гг.). - Ташкент: Фан, 1967 - С. 29.

12. КУНАВИНА Г.С. Формирование железнодорожного пролетариата в Туркестане (1881-1914 гг.). - Ташкент: Фан, 1967 - С. 29.

KUNAVINA G.S. Formirovaniye jeleznodorojnogo proletariata v Turkeстане (1881-1914 gg.). - Taşkent: Fan, 1967 - S. 29.

14. ПУТЕВОДИТЕЛЬ ПО ТУРКЕСТАНУ и Среднеазиатской железной дороге с историческим очерком сооружения и эксплуатации Закаспийской военной железной дороги и очерком сооружения Оренбург-Ташкентской железной дороги / под ред. А. И. Дмитриева-Мамонова. СПб., 1903. С. 161-162

PUTEVODİTEL' PO TURKESTANU i Sredneaziatskoy jeleznoy doroge s istoricheskim ocherkom soorujeniya i ekspluatatsii Zakaspiyskoy voyennoy jeleznoy dorogi i ocherkom soorujeniya Orenburg-Taşkentskoy jeleznoy dorogi / pod red. A. I. Dmitriyeva-Mamonova. SPb., 1903. S. 161-162

15. РЕМНЁВ А.В. Самодержавие и Сибирь. Административная политика II половины XIX - начала XX вв. - Омск, 1997. С. 159.

REMNOV A.V. Samoderjaviye i Sibir'. Administrativnaya politika vtoroy poloviny XIX - nachala XX vv. - Omsk, 1997. S. 159.

16. СОВЕТСКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ / под ред. Е.М. Жукова. М., 1961. Т. 14. С. 540.

SOVETSKAYA ISTORIÇESKAYA ENTSIKLOPEDIYA / pod red. E.M. Jukova. - M., 1961. T. 14. S. 540.

17. СОЛОВЬЕВА А.М. Железнодорожный транспорт России во второй половине XIX века. М., 1975. С. 196.

SOLOV'YEVA A.M. Jeleznodorojnyy transport Rossii vo vtoroy polovine XIX veka. - M., 1975. S. 196.

18. ТОГАЕВА А. Из истории железной дороги. Журн. «Moziydan sado» («Эхо истории»). No 2 (42) 2009. С.41.

TOGAYEVA A. Iz istorii jeleznoy dorogi. Jum. «Moziydan sado» («Ekho istorii»). No 2 (42) 2009. S.41.

19. ТОГАЕВА А.З. Железная дорога Ташкент - Оренбург и ее место в социально-экономической жизни Туркестана. Автореф. дисс.... канд. ист. наук. - Т.,

2010. С.14.

TOGAYEVA A.Z. Jeleznaya doroga Taşkent - Orenburg i yeyo mesto v sotsial'no-ekonomičeskoj jizni Turkestana. Avtoref. diss.... kand. ist. nauk.– Т., 2010. S.14.

20. ФЛЫГИН Ю. Этот путь явиться...могущественным средством развития... Журнал «Звезда Востока». 2014, №1, С.87.

FLIGIN Yu. Etot put' yavit'sya...moğuşestvennim sredstvom razvitiya... Jurnal «Zvezda Vostoka». 2014, №1, S.87.

21. ФУРСОВ В.Н., В.Н.ТЕСТОВ. Возведение и функционирование транскаспийской магистрали в 80-х-начале 90-х гг. XIX в. Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. Выпуск № 15 (158) / том 27 / 2013. С.33

FURSOV V.N., V.N.TESTOV. Vozvedeniye i funktsionirovaniye transkaspiyskoj magistrali v 80-h-nachale 90-h gg. XIX v. Nauçnie vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Istoriya. Politologiya. Ekonomika. Informatika. Vyipusk № 15 (158) / tom 27 / 2013. S.33.

22. ХАЛФИН Н.А. Из истории железнодорожного строительства в дореволюционном Туркестане (проекты создания линии Чарджуй - Александров Гай) // Проблемы общеполитической истории России и славянских стран. - М., 1963. С. 447.

KHALFIN N.A. Iz istorii jeleznodorojnogo stroitel'stva v dorevoljutsionnom Turkestane (proyekty sozdaniya linii Çardcuy - Aleksandrov Gay) // Problemi obşepolitičeskoj istorii Rossii i slavyanskikh stran. -M., 1963. S. 447.

ELEKTRONİK TİCARETTE GÜVENLİĞİN TÜKETİCİLERİN İNTERNET ÜZERİNDEN ALIŞVERİŞ YAPMA TUTUMLARINA ETKİSİ: KOCAELİ ÖRNEĞİ¹

EFFECT OF THE E-SAFETY ON CONSUMERS DECISION MAKING PURCHASES ON THE INTERNET: SAMPLE OF KOCAELI

ВЛИЯНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ЭЛЕКТРОТОРГОВЛИ НА ЭКОНОМИЮ ИНТЕРНЕТПОКУПАТЕЛЕЙ: НА ПРИМЕРЕ КОДЖАЕЛИ

Ayhan SERHATERİ*

ÖZ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi, internet kullanımının her geçen gün daha fazla artması elektronik alışverişin de gelişmesini etkilemiştir. İnternet, tüketicilerin günün herhangi bir saatinde ve dünyayı herhangi bir yerindeki ürün ve hizmeti satın almasını olanaklı kılmakta, mesafe ve zaman engelini ortadan kaldırmakta veya aşındırmaktadır.

Bu çalışmanın konusu, müşterilerin duyduğu güvenlik endişesinin internet kullanımına etkisini araştırmaktır. E-ticaret kavramı tüm yönleriyle ele alınmış, türleri, kullanılan ödeme araçları ve güvenlik önlemleri anlatılmıştır.

İkinci bölümde, güvenlik kavramı tüm bileşenleriyle ele alınmıştır. Güvenliğin bileşenlerini ortaya koyma açısından, tehditler ve bunlara karşı alınabilecek tedbirler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, İnternet, İnternette alışveriş, E-ticaret, E-Güvenlik

ABSTRACT

Development of new Technologies increases usage of internet and improves electronic shopping. Internet makes possible to shop at any time of the day from any part of the World overcoming the constraints set by the geographical location and time differences.

The aim of this study is a search the effect of security concern on the use of Internet. E-commerce concept has been explained with all features and types, provided payment tools and security measure.

In the second chapter, the concepts of security with all dimensions analyzed. In order to put forward the components of the security, the threats and the measures that can be taken against the threats have been emphasized.

Keywords: Marketing, Internet, Shopping over internet, E-commerce, E-Security

Аннотация

Развитие технологии, пользование интернетом ежедневно способствует расширению электронной торговли. Интернет даёт покупателю возможность в

¹ . DOI : 10.17498/kdeniz.592

любое время сутки и из любой точки мира покупать желаемый товар, преодолеть расстояние и всякие препятствия.

В статье рассматриваются вопросы интернетпокупок и доверие покупателей, виды электропокупок, инструменты оплаты.

Во второй части статьи уделено особое внимание к рискам и мерам безопасности электропокупок.

Ключевые слова: торговля по интернету, электронная безопасность, покупки по интернету.

1.Giriş

Gelişen ve yaygınlaşan bilgisayar ve iletişim teknolojileri son yıllarda interneti hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. İnternete erişim imkânının giderek yaygınlaşmasıyla birlikte; internette çevrimiçi olarak oyunlar oynamak, arkadaşlarla sohbet etmek, sosyal paylaşım sitelerinde oylanmak, istediğimiz bilgiye her an ulaşma imkânına sahip olmak, basılı gazete ve dergilerden farklı olarak 7/24 hizmet veren internet medyasından güncel haberlere ulaşabilmek ve tezimizin de ana konusu olan internette alışveriş yapmak, internetin ilk akla gelen kullanım alanlarından sadece bir kaçıdır.

1995’li yıllardan itibaren internet, ticari amaçlar için daha sık kullanılma imkânına kavuşmuştur. Son dönemlerde internet, e-ticaret boyutuyla dikkati çekmiş, yeni bir alışveriş şeklini gündeme getirmiştir. İnternet üzerinden alışveriş, artan bir hızla tüketiciler tarafından kullanılarak, firmalara ve pazarlamaya yeni dinamikler katmıştır. İnternet üzerinden alışveriş tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de giderek yaygınlaşmaktadır.

E-ticaretin gittikçe büyüyen ticari hacmi ve popüleritesinin nedeni: bütün katılımcılara fayda sağlamaktadır. Tüketici açısından bakıldığında; toptancı, perakendeci ve bazı durumlarda taşıyıcı gibi araçları ortadan kaldırdığı için hızlı, kolay ve daha uygun fiyatla alışveriş imkânı sunulmaktadır. Satıcı açısından ise; fiziki mekân, eleman bulundurma ve stokların maliyeti gibi sorunları ortadan kaldırdığı için, önemli ölçüde tasarruf sağlayan bir satış ve pazarlama yöntemidir.

Güvenlik, elektronik ticaretin en önemli sorunlarından bir tanesidir. Ticaretin olmazsa olmazı karşılıklı güven tesisinin sağlanmasıdır. Tarafların yeni yeni alışmaya başladığı internette alışverişin yarattığı tedirginlik varken, diğer yanda internet ağının herkese açık olmasının getirdiği tehlikeler de vardır. Ağlar üzerinde veri iletiminde, verinin gizliliğinin korunmasında, veri değişikliğe uğrarsa tespitinin mümkün olmasında ve alıcı ile göndericinin kimliklerinin doğrulanmasında sorunlarla karşı karşıya kalınır.

Elektronik ticarete alıcıların elektronik ticaret sitelerinden alışveriş yapmak için vermek durumunda kaldıkları kredi kartı vb. Bilgilerin internet üzerinden iletilirken üçüncü şahısların eline geçmesi riski de vardır. Ancak elektronik ticarete kredi kartı bilgilerinin başkalarının eline geçme riski günlük hayattakine göre çok daha azdır. Günlük hayatta ödeme yaparken kredi kartı bir başkasına verilmekte, bu yüzden kredi kartının üzerindeki bilgilerin gizliliği büyük oranda ortadan kalkmaktadır.

Elektronik ticarete alıcı ve satıcı birbirlerini görmeksizin iş yaptıklarından karşılıklı olarak güvenin sağlanması için ek bir takım önlemler almaya ihtiyaç duyarlar. Öncelikle alıcı ve satıcı taraflar birbirlerinin kimliklerinden emin olmak isterler. Sanal alışveriş hizmeti veren firmalar, kredi kartı bilgilerinin güvenliği ve gizliliğini sağlamak için yaygın olarak SSL ve SET gibi güvenlik standartlarını kullanmaktadırlar.

İnternet üzerinde veri akışı sırasında, bilgilerin çeşitli teknik açılardan değerlendirilerek kötü amaçlı kullanım için ele geçirilme tehlikesi de vardır. Bilginin kanallar üzerinden iletilmesi sırasında, çalınma ve değiştirilme riski olmadan alıcıya gönderilmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun için çeşitli kriptoloji yöntemleri ve araçları geliştirilmiştir.

Bu makalede, mağazadan alışveriş yapan tüketicilerin internetten alışveriş yapma tutumları, güvenliğin bu tutuma etkisi ve internetten alışveriş yapmayan tüketicilerin hangi sebeple internetten alışveriş yapmadıkları, güvenliğin bunun üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

2.Literatür Taraması

WTO'nun tanımına göre elektronik ticaret; mal ve hizmetlerin üretim, reklam, satış ve dağıtımlarının telekomünikasyon ağları üzerinden yapılmasıdır (Altun, 2005:2). Elektronik ticaret 'fiziksel'-elle tutulur malların ve 'fiziksel olmayan'-yazılım programı gibi malların alım satımı, tüketiciye pazarlanması gibi geniş bir etkinlik yelpazesini kapsamaktadır (Süer, 2006:16). Bilgi ve iletişim sisteminin gizlilik, bütünlük ve erişilebilirliğine karşı internet saldırısı ile ulaşılmak istenen hedefler yetkisiz erişim, verilerin değiştirilmesi, yok edilmesi ve hizmetin engellenmesi olarak üç ana başlıkla ele alınabilir (Ünver, 2009:16). Bilgi işlem sisteminin yaygınlaşmasıyla beraber yepyeni online ödeme ve kredi sistemlerinin ortaya çıkması bankaların geleneksel ödeme sistemi organizasyonlarını sorgulamalarına sebep olmuştur (Söylemez,2001:45). Alışveriş sırasında kredi kartı bilgilerinin üçüncü şahıslarla ele geçirilmesinin önlenmesi amacıyla bilgilerin şifrelenmesi esasına dayanan SSL ve SET protokolleri ile alışveriş güvenliği sağlanmıştır (Doğaner, 2007:50). Sanal para, birim maliyeti kredi kartı ödemeleri için yüksek olan düşük tutarlı alışverişler için idealdir (Kırım, 2007:35). E-çek ise elektronik para sistemine benzer bir işleyişle kullanılan ve geleneksel seyahat çeklerini andıran ödeme araçlarıdır (Altun, 2005:16). Elektronik cüzdanlar, internet üzerinden alışveriş alanında kullanılmak üzere geliştirilmiş yazılımlardır (Doğaner, 2007,52). Elektronik ticaretin önündeki en büyük engel öncelikle güvenlidir. Ardından bunu altyapı yetersizliği, bürokratik engeller, eğitim eksikliği ve kültür sorunları takip eder (Andersen, 2001:162) İnternette alınabilecek güvenlik uygulamaları şifreleme, kimlik belirleme, yetki kontrolü, şifre kontrolü, güvenlik duvarları, virüs koruma programları ve fiziksel güvenlik olarak ayırmak gerekir (Özmen, 2003:239). İnternet saldırısında korunması gereken unsurlardan ilki olan verilerin üç önemli unsuru saldırganların hedefi olur, bunlar gizlilik, bütünlük ve kullanıma hazırlıktır (Şahin, 2005:5). Tehlikeden uzak bir internet altyapısını sağlayabilmek kolay değil, bu amacın gerçekleştirilmesi, sağlam anahtar ve güvenlik yönetimi altyapılarınca desteklenen şifreleme, doğruluğu tasdik, şifre kontrolü, güvenlik duvarı gibi bir dizi teknolojinin etkin kullanımını gerektirir (Clinton ve Gore, 2000:27). SSL kısa adı Güvenli Yuvalar Katmanı olan gizli ve ortak anahtar teknolojilerini kullanan bir ağ yazılımıdır (Ertaş, 2000:17). SSL, hem istemci hem de sunucu bilgisayarda bir doğrulama mekanizması kullanır. Böylece bilginin doğru bilgisayardan geldiği ve doğru bilgisayara gittiği teyit edilir (Nebipaşagil, 2009:21). SET'in Türkçe karşılığı Güvenli Elektronik İşlemlerdir. Set'in özelliği, ödeme bilgilerini şifreler ve kredi kartı işlemlerinin taraflarını yetkili olup olmadıklarını doğrulamaya yarayan sayısal sertifikalardır (Ertaş, 2000:17). Virüslerin tehdidine karşı ideal çözüm önlemedir. Öncelikler virüsün isteme girmesine izin verilmemelidir. Bunu başarmak genelde mümkün değildir, sadece virütik saldırıların sayısı azaltılabilir. Sonraki en iyi yaklaşım virüsün yerini bulma, virüsü tanımlama ve yok etme olacaktır (Aysal, 2007:125). Kimlik doğrulama, kısaca bir nesnenin diğer bir nesneye iddia ettiği varlık

olduğunu kanıtlama işlemidir. Birden çok mekanizması vardır. Bunlardan ilki kullanıcının bildiği bir şey ile kimlik doğrulama diğeri ise kullanıcının sahip olduğu bir şey ile kimlik doğrulamadır (Aysal, 2007:126). Kimlik doğrulama istemcinin girmiş olduğu isim ve şifre çiftinin, sunucunun veri tabanındaki çiftle aynı olduğu durumda başarıyla sonuçlanır (Şahin, 2005:47).

3.Araştırma Metodolojisi

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, internet kullanan tüketicilerin internet üzerinden alışveriş yaparken güvenlik unsurlarına ne derece özen gösterdiklerinin ve güvenliğin internet üzerinden alışverişe ne kadar etki ettiğinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Yazılı kayıt/form ve yüz yüze sistemine dayanan iş yapma şekli, giderek artan bir biçimde, elektronik/web tabanlı hale gelmektedir. Elektronik ticaret, tüketicilere internet üzerinden uzaktan alışveriş ve ödeme imkânı sunmaktadır. Tüketicilerin alışveriş için mağazaya kadar gitmelerine gerek kalmadan, evlerinden, işlerinden ihtiyaç duydukları ürün ve hizmetleri satın almalarına imkân tanıyan elektronik ticaret gerek satıcı, gerekse tüketicilere çeşitli imkân ve kolaylıklar sunmakta, bu nedenle de internet ile alışverişe ilgi her geçen gün artmaktadır. Yapılan çalışmanın, internet üzerinden alışveriş ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada internet üzerinden elektronik ortamda yapılan alışverişlerde, internet kullanan tüketicilerin görüşleri alınarak, internet üzerinden alışveriş yapmış veya yapmamış tüketicilerin, internet üzerinden alışverişle ilgili bilgilerini, görüşlerini ve eğilimlerini ortaya çıkarmak amacıyla Kocaeli ili Outlet mağazalarından alışveriş yapan tüketicilere bir kısmı yüz yüze bir kısmı da bırak-topla şeklinde basit-tesadüfi uygulama yöntemi yoluyla anket uygulanmıştır.

Araştırma Soruları ve Problemleri

Tüketicilerin internette alışveriş yaparken sergiledikleri tutumların, e-güvenlikten ne derece etkilendiği araştırma problemimizdir. Araştırma problemimizin yanında e-güvenlik ile ilgili alt problemler de oluşturulmuştur.

Araştırmanın Hipotezleri

H1: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin yaş durumu arasında ilinti vardır.

H2: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin gelir durumu arasında ilinti vardır.

H3: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin mezuniyet durumu arasında ilinti vardır.

H4: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin yaş durumu arasında ilinti vardır.

H5: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin gelir durumu arasında ilinti vardır.

H6: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin mezuniyet durumu arasında farklılık vardır.

H7: İnternette alışveriş yapmama nedenleri ile yaş durumu arasında farklılık vardır.

H8: İnternette alışveriş yapmayan tüketicilerin neden internette alışveriş yapmadıklarına dair fikir beyanları ile cinsiyet arasında farklılık vardır.

H9: İnternette alışveriş yapan tüketicilerin fikir beyanları ile cinsiyet arasında farklılık vardır.

H10: İnternette alışveriş yapma seçiminde kriterlerin önemi ile cinsiyet arasında farklılık vardır.

H11: İnternette alışveriş yapmamaya neden olan etkenler arasında ilinti vardır.

H12: İnternette alışveriş yapma kriterleri ile bu kriterler arasında ilinti vardır.

Çalışmanın Evreni ve Örneklem

Anket uygulamasında ana kütle olarak Kocaeli ilindeki tüm tüketiciler kabul edilmiştir. Ancak ana kütleyle ulaşmak zaman ve maliyet açısından zor olacağından araştırma örnek kütle ile sınırlı kalmıştır. Örnek kütle ise, Kocaeli ilinde mağazadan alışveriş yapan tüketicilerden oluşmaktadır. Bunun için Outlet mağazalarından alışveriş yapan 200 adet anketin 176 adedi kullanılabilir olarak gözlemlenmiş ve bu doğrultuda da araştırma sonuçları oluşturulmuştur.

Veri Toplama Yöntemleri

İnternet üzerinden elektronik ortamda yapılan alışverişlerde, internet kullanan tüketicilerin görüşleri alınarak, internet üzerinden alışveriş yapmış veya yapmamış tüketicilerin, internet üzerinden alışverişle ilgili bilgilerini, görüşlerini ve eğilimlerini ortaya çıkarmak amacıyla Kocaeli ili Outlet mağazalarından alışveriş yapan tüketicilere bir kısmı yüz yüze bir kısmı da bırak-topla şeklinde basit-tesadüfi uygulama yöntemi yoluyla anket uygulanmıştır.

Anket soruları ve anket formu

Anket sorularında tüketicilerin internete bağlanıp bağlanmadığı, internet hangi amaçla kullandıkları, internet bankacılığında yararlanıp yararlanmadıkları, internette alışveriş yapma sıklıkları, alışveriş yaptıkları internet siteleri, internette alışverişte tercih ettikleri ödeme şekilleri, internette alışveriş yapmama nedenleri ve internette alışveriş yapmalarına sebep olan güvenlik sorunları ve tüketicilerin demografik özelliklerine yer verilmiştir.

Anket değişkenleri

Araştırma kapsamında anketimize katılan kişilerin demografik özellikleri, internete bağlanma durumları, internete ne amaçla bağlandıkları, internet bankacılığını kullanma durumları, internette alışveriş yapma sıklıkları, internette alışveriş yapanların neden internette alışveriş yaptıkları, hangi alışveriş sitelerini kullandıkları, hangi ödeme aracını tercih ettikleri gibi değişkenler yer almaktadır. Bağımlı değişken tüketicilerin internette alışveriş yapma yapmayacağını gösteren iki kategorili bir değişkendir.

Veri Toplama Analizinin Nasıl Yapıldığı

Verilerin analiz edilmesinde ise geleneksel istatistik uygulamalar konusunda birçok çalışmada kullanılan ve kabul gören SPSS şirketi tarafından geliştirilen SPSS istatistik programı kullanılmıştır. Geçerlilik: Sosyal araştırmalarda daha çok kullanılan anlam düzeyi olan $\alpha=0.05$ 'i kullanılmıştır. Güvenilirlik testi: Araştırmada yer alan ölçeklere ilişkin güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliğini test etmek için Cronbach's Alfa

Katsayısına bakılmıştır. 28 değişken ile ölçüm yapılmıştır. Yapılan ölçüm sonucu Cronbach's Alfa Katsayısı 0,755 bulunmuştur.

Sosyal bilimlerde Cronbach's Alfa Katsayısının 0.70 ve üzeri değeri araştırmanın güvenilir olması için yeterli görülmektedir. Dolayısıyla, çalışmamızın sonuçları güvenilirlerdir.

4. Bulgular

Tablo 1: Demografik Özellikler

		Sıklık	Geçerli Yüzde
Cinsiyet	Erkek	94	53,4
	Kadın	82	46,6
	Toplam	176	100,0
Yaş	15-24	61	34,7
	25-34	54	30,7
	35-44	32	18,2
	45-54	22	12,5
	55,00	7	4,0
	Toplam	76	100,0
Okul	İlköğretim	17	9,7
	Lise	107	60,8
	Lisans	45	25,6
	Yüksek Lisans	7	4,0
	Toplam	176	100,0
Gelir	-500,00	47	26,7
	501-1000	41	23,3
	1001-1500	31	17,6
	1501-2000	43	24,4
	2001,00	14	8,0
	Toplam	176	100,0

Anketimize katılan kişilerin demografik özellikleri incelendiğinde, katılımcıların %53,4' ünün 'erkek' , %46,6' sının 'kadın' olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların 'yaş', 'okul', 'gelir' tepe değerleri koyu olarak işaretlenmiştir. Katılımcıların 'yaş' tepe değeri %34,7 ile 15-24 yaş arasındaki tüketiciler, 'okul' tepe değeri %60,8 ile lise mezunu tüketiciler, 'gelir' tepe değeri %26,7 ile 500 TL'nin altında geliri olan tüketiciler oluşturmaktadır.

Tablo 2: Cevaplayıcıların İnternete Bağlanma Durumları

		Sıklık	Yüzde
Geçerli	Evet	138	78,4
	Hayır	38	21,6
	Toplam	176	100,0

Cevaplayıcılar %78,4 oranında internete bağlandıklarını belirtmiştir.

Tablo 3: Cevaplayıcıların İnternete Ne Amaçla Bağlandıkları

		Sıklık	Yüzde
Geçerli	Eğlence/Oyun	27	19,6
	Sohbet	37	26,8
	Araştırma	48	34,8
	Alışveriş	10	7,2
	Gazete/Dergi	14	10,1
	Diğer	2	1,4
	Total	138	100,0
Eksik	Veri	38	
Toplam		176	

İnternete bağlanan cevaplayıcıların %34,8 i internete araştırma amacı ile, %26,8 i internete sohbet amacıyla, %19,6'sı internete oyun/eğlence amacı ile, %10,1'i ise internete alışveriş amacıyla bağlandıklarını belirtmiştir.

Tablo 4: Cevaplayıcıların İnternet Bankacılığını Kullanma Durumları

		Sıklık	Geçerli Yüzde
Geçerli	Evet	36	20,5
	Hayır	140	79,5
	Toplam	176	100,0

Cevaplayıcıların %20,5'i internet bankacılığını kullandıklarını belirtmiştir.

Tablo 5: Cevaplayıcıların İnternette Alışveriş Yapma Sıklıkları

		Sıklık	Geçerli Yüzde
Geçerli	Haftada birkaç kez	2	1,1
	Haftada bir kez	2	1,1
	Ayda birkaç kez	11	6,3
	Ayda bir kez	38	21,6
	Daha önce hiç yapmadım	123	69,9
	Toplam	176	100,0

Cevaplayıcıların %69,9 u internette alışveriş yapmadığını, internette alışveriş yapanların %21,6'sı ayda bir kez, %6,3'ü ayda birkaç kez internette alışveriş yaptıklarını belirtmiştir.

Tablo 6: İnternette Alışveriş Yapanların Neden İnternette Alışveriş Yaptıkları

		Sıklık	Geçerli Yüzde
Geçerli	7/24 Hizmet	1	1,9
	Uygun Fiyat	25	48,1
	Ürün Çeşitliliği	15	28,8
	Zamandan Tasarruf	10	19,2
	Daha Güvenilir	1	1,9
	Toplam	52	100,0
Eksik	Veri	124	

İnternette alışveriş yapan cevaplayıcıların %48,1'i uygun fiyat nedeniyle, %28,8'i ürün çeşitliliği nedeniyle, %19,2'si zamandan tasarruf etmek amacıyla internette alışveriş yaptıklarını belirtmiştir.

Tablo 7: İnternette Alışveriş Yapanların Hangi Alışveriş Sitesini Kullandıkları

		Sıklık	Geçerli Yüzde
Geçerli	Hepsiburada.com	19	37,3
	Gittigidiyor.com	13	25,5
	Biletix.com	6	11,8
	Yemeksepet.com	1	2,0
	Kitapyurdu.com	4	7,8
	İdeefixe.com	2	3,9
	Teknosa.com	2	3,9
	Sahibinden.com	2	3,9
	Diğer	2	3,9
	Toplam	51	100,0
Eksik	Veri	125	
Toplam		176	

İnternette alışveriş yapan tüketicilerin %37,3'ü hepsiburada.com'u , %25,5'i gittigidiyor.com'u, %11,8'i biletix.com'u tercih ettiklerini belirtmiştir.

Tablo 8: İnternette Alışveriş Yapanların Hangi Ödeme Aracını Tercih Ettikleri

		Sıklık	Geçerli Yüzde
Geçerli	Kredi kartı	41	78,8
	Sanal kredi kartı	3	5,8
	Kapıda ödeme	5	9,6
	Havale/EFT	3	5,8
	Toplam	52	100,0
Eksik	Veri	124	
Toplam		176	

Cevaplayıcıların %78,8'i internette alışveriş yaparken kredi kartı, %9,6'sı kapıda ödeme, %5,8'i sanal kredi kartı veya havale/EFT ile ödeme yapmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 9: İnternette Alışveriş Yapanların Hangi Ürünü Daha Çok Tercih Ettiği

		Sıklık	Geçerli Yüzde
Geçerli	Kitap/Dvd/Vcd	17	32,7
	Elektronik eşya/Bilgisayar	15	28,8
	Seyahat acenteleri	11	21,2
	Giyim/Aksesuar	9	17,3
	Toplam	52	100,0
Eksik	Veri	124	
Toplam		176	

İnternette alışveriş yapan cevaplayıcıların %32,7'si kitap/dvd/vcd, %28,8'i elektronik eşya/bilgisayar, %21,2'si seyahat acentelerinden ürünleri, %17,3' ü giyim/aksesuar ürünü aldıklarını belirtmiştir.

Tablo 10: Güvenlik Önlemlerinden Hangisinin Alışverişini Daha Güvenilir Kıldığı

		Sıklık	Geçerli Yüzde
Geçerli	Virüs Programı	5	9,6
	Şifreleme	15	28,8
	Güvenlik Duvarı	10	19,2
	SSL,SET	8	15,4
	Toplam	14	100,0
Eksik	Veri	124	
Toplam		176	

İnternette alışveriş yapan cevaplayıcıların %28,8'i şifrelemenin, %26,9'u e-imza/mobil imzanın, %19,2'si güvenlik duvarının, %15,4'ü SSL/SET'in, %9,6'sı virüs programının internette yapılan alışverişini güvenli kılacağını düşünmektedir.

Tablo 11: İnternette Alışveriş Yapmanın Güvenli Olduğunu Düşünmeyenlerin Yaş Durumu Arasında İlinti Var mıdır?

Korelasyon		İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmüyorum	Yaş Grubu
İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmüyorum	Pearson Korelasyonu	1	,008
	Anlamlılık (İki yönlü)		,915
Yaş Grubu	Pearson Korelasyonu	,008	1
	Yaş Grubu	,915	

İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin yaş durumunu incelediğimizde, yaş durumu ile internette alışveriş yapmanın güvenli olmadığını düşünenler arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,709$ olduğu için anlamlı bir ilinti tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir. Yaş azaldıkça veya arttıkça internette alışveriş yapmanın güvenli olmadığı fikri, pozitif veya negatif yönde değişmemiştir.

H1: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin yaş durumu arasında ilinti vardır.

Tablo 12: İnternette Alışveriş Yapmanın Güvenli Olduğunu Düşünmeyenlerin Gelir Düzeyi Arasında İlinti Var mıdır?

İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin gelir düzeyini incelediğimizde, gelir durumu ile internette alışveriş yapmanın güvenli olmadığını düşünenler arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,185$ olduğu için anlamlı bir ilinti tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir. Gelir azaldıkça veya arttıkça internette alışveriş yapmanın güvenli olmadığı fikri, pozitif veya negatif yönde değişmemiştir.

H2: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin gelir durumu arasında ilinti vardır.

Tablo 13: İnternette Alışveriş Yapmanın Güvenli Olduğunu Düşünmeyenlerin Mezuniyet Düzeyi Arasında Fark Var mıdır?

İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmüyorum					
ANOVA	Karelerin Toplamı	df	Ortalama Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar arası	2,944	3	,981	1,546	,205

Gruplar İçinde	109,215	172	,635		
Toplam	112,159	175			

İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin mezuniyet durumunu incelediğimizde, mezuniyet durumu ile internette alışveriş yapmanın güvenli olmadığını düşünenler arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,205$ olduğu için anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir. Mezuniyet azaldıkça veya arttıkça internette alışveriş yapmanın güvenli olmadığı fikri, pozitif veya negatif yönde değişmemiştir.

Korelasyon		Yaş grubu	İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım.
Yaş grubu	Pearson Korelasyonu	1	-,196
	Anlamlılık (İki yönlü)		,009
İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım.	Pearson Korelasyonu	,196	1
	Anlamlılık (İki yönlü)	,009	

H3: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin mezuniyet durumu arasında fark yoktur.

Tablo 14: Alışveriş Edeceğim Sitenin Güvenli Olduğuna İnansaydım Alışveriş Yapardım Diyenlerin Yaş Durumu Arasında İlinti Var mıdır?

Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin yaş durumunu incelediğimizde yaş durumu ile alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin arasında $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,009$ olduğu için anlamlı bir ilinti tespit edilmiştir. Hipotez kabul edilmiştir. Yaş durumu ile alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenler arasında zayıf bir ilinti tespit edilmiştir.

H4: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin yaş durumu arasında ilinti vardır.

Tablo 15: Alışveriş Edeceğim Sitenin Güvenli Olduğuna İnansaydım Alışveriş Yapardım Diyenlerin Gelir Düzeyi Arasında İlinti Var mıdır?

Korelasyon		Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım	Gelir düzeyi

Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım	Pearson Korelasyonu	1	,051
	Anlamlılık (İki yönlü)		,506
Gelir düzeyi	Pearson Korelasyonu	-,051	1
	Anlamlılık (İki yönlü)		,506

Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin gelir düzeyini incelediğimizde gelir düzeyi ile alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenler arasında $p < 0,05$ ve $p < 0,01$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,506$ olduğu için anlamlı bir ilinti tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir.

H5: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin yaş durumu arasında ilinti vardır.

Tablo 16: Alışveriş Edeceğim Sitenin Güvenli Olduğuna İnansaydım Alışveriş Yapardım Diyenlerin Mezuniyet Durumu Arasında Farklılık Var mıdır?

Alışveriş Edeceğim Sitenin Güvenli Olduğuna İnansaydım Alışveriş Yapardım					
ANOVA	Karelerin Toplamı	df	Ortalama Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar arası	,876	3	,292	,485	,693
Gruplar İçinde	102,839	171	,601		
Toplam	103,714	174			

Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin mezuniyet durumunu incelediğimizde mezuniyet durumu ile alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenler arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,693$ olduğu için anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir.

H6: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin mezuniyet durumu arasında Farklılık vardır.

Tablo 17: Yaşın İnternette Alışveriş Yapmama Nedenine Etkisi

İnternette Alışveriş Yapmama Nedeni					
ANOVA	Karelerin Toplamı	df	Ortalama Karesi	F	Anlamlılık
Gruplar arası	,876	3	,292	,485	,693
Gruplar İçinde	102,839	171	,601		
Toplam	103,714	174			

Yaşın internetten alışveriş yapmama nedenine etkisini incelediğimizde, yaş ile internette alışveriş yapmama nedeni arasında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde $p = 0,353$ olduğu için anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir.

H7: İnternette alışveriş yapmama nedeni ile yaş durumu arasında farklılık yoktur.

Tablo 18: İnternette Alışveriş Yapmayan Tüketicilerin Neden İnternette Alışveriş Yapmadıklarına Dair Fikir Beyanları İle Cinsiyetin Bu Duruma Etkisi

t-testi	Farklılığın eşitliği için t-testi				
	t	df	Anlamlılık (İki Yönlü)	Ortalama Fark	Farkın Std. Hatası
İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmüyorum.	-1,155	174	,250	-,13960	,12086
	-1,141	158,068	,256	-,13960	,12238
İnternette kredi kartı bilgilerimin izinsiz kullanılmasından korkuyorum	-1,705	173	,090	-,20961	,12294
	-1,707	170,072	,090	-,20961	,12277
Alışveriş yapacağım sitenin güvenli olacağına inansaydım alışveriş yapardım	-,954	173	,342	-,11164	,11708
	-,944	160,757	346	-,11164	,11820
Mağazadan alışveriş yapmak, internette alışveriş yapmaktan daha güvenlidir.	-,069	174	,945	-,00934	,13514
	-,068	154,913	,946	-,00934	,13717
Alışveriş benim için zevktir bu nedenle internette alışverişten zevk almıyorum.	-1,182	173	,239	-,16141	,13651
	-1,174	163,157	,242	-,16141	,13750

Yeterince bilgi sahibi olmadığımın internette alışveriş yapmıyorum.	-1,185	172	,238	-,17261	,14566
	-1,175	160,955	,242	-,17261	,14685
Bilgisayarımın güvenlik açısından yeterli olduğunu düşünmüyorum.	-,800	173	,425	-,11492	,14370
	-,784	148,297	,434	-,11492	,14656
İnternette alışveriş yapmak daha teferruatlı.	-1,213	173	,227	-,15578	,12842
	-1,197	155,159	,233	-,15578	,13019

İnternette alışveriş yapmayan tüketicilerin, internette alışveriş yapmama nedenlerini ölçmeye yönelik fikir beyanlarına katılımlarını test eden sorularımız ile cinsiyet durumu arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ölçülmeye çalışılmıştır. Bunun için t-testi uygulanmıştır. Uygulanan t-testi sonucunda internette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmüyorum, mağazadan alışveriş yapmak, internette alışveriş yaptıktan daha güvenlidir. Bilgisayarımın güvenliğimin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Ve İnternette alışveriş yapmak daha teferruatlıdır. Fikir beyanları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Hipotez reddedilmiştir. Diğer beyanlar ile cinsiyet arasında farklılık vardır.

H8: İnternette alışveriş yapmayan tüketicilerin neden internette alışveriş yapmadıklarına dair fikir beyanları ile cinsiyet arasında farklılık vardır.

Tablo 19: İnternette Alışveriş Yapan Tüketicilerin Fikir Beyanları İle Cinsiyetin Bu Duruma Etkisi

t-testi	Farklılığın eşitliği için t-testi				
	t	df	Anlamlılık (İki Yönlü)	Ortalama Fark	Farkın Std. Hatası
İnternette alışveriş yaptığım sitenin güvenlik ile ilgili kısımlarını okumuyorum.	,023	173	,982	,00263	,11460
	,023	172,274	,982	,00263	,11388
İnternette alışveriş yaptığım sitelerde aynı kullanıcı adı ve şifreyi kullanırım.	-,036	171	,971	-,00404	,11190
	-,037	170,996	,971	-,00404	,11018

Güvenlik endişesi taşımasaydım internetten daha sık alışveriş yapardım.	,551	172	,582	,05615	,10191
	,559	171,217	,577	,05615	,10048
Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olmadığına inanırsam alışveriş yapmam.	1,599	172	,112	,19554	,12228
	1,614	171,993	,108	,19554	,12116
Kredi kartı bilgilerimin alışveriş yaptığım site tarafından korunduğuna inanıyorum.	1,705	172	,090	,16408	,09623
	1,710	170,338	,089	,16408	,09596
SSL, SET gibi güvenlik sistemi kullanan sitelerden alışveriş yapmayı tercih ederim.	2,002	171	,047	,16331	,08158
	2,040	169,290	,043	,16331	,08007
İnternette alışveriş yapmak mağazadan alışveriş yapmaktan daha güvenlidir.	0,82	173	,934	,00775	,09406
	,084	171,913	,933	,00775	,09248
Fiyat, ürün çeşitliliği, 7/24 hizmet ve zaman tasarrufu güvenlikten daha önemlidir.	,008	172	,994	,00080	,10157
	,008	171,891	,994	,00080	,10043

Cevaplayıcıların fikir beyanlarına katılımları ile cinsiyet durumu arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ölçülmeye çalışılmıştır. Bunun için t-testi uygulanmıştır. Uygulanan t-testi sonucunda, ‘Güvenlik endişesi taşımasaydım internetten daha sık alışveriş yapardım’, ‘Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olmadığına inanırsam alışveriş yapmam.’, ‘Kredi kartı bilgilerimin alışveriş yaptığım site tarafından korunduğuna inanıyorum.’ Ve ‘SSL,SET gibi güvenlik sistemi kullanan sitelerden alışveriş yapmayı tercih ederim.’ Fikir beyanları ile cinsiyet arasında bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Fakat sadece ‘SSL, SET gibi güvenlik sistemi kullanan sitelerden alışveriş yapmayı tercih ederim.’ Fikir beyanları ile cinsiyet arasında varyansların eşitsizliği varsayımında $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde, $p = 0,043$ olduğundan anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilememiştir.

H9: İnternette alışveriş yapan tüketicilerin fikir beyanları ile cinsiyet arasında farklılık vardır.

Tablo 20: İnternette Alışveriş Yapma Seçiminde Kriterlerin Önemi ile Cinsiyetin Bu Duruma Etkisi

t-testi	Farklılığın eşitliği için t-testi				
	t	df	Anlamlılık (İki Yönlü)	Ortalama Fark	Farkın Std. Hatası
Web sitesinin güvenli olması	1,722	174	,087	,20265	,11767
	1,752	171,594	,082	,20265	,11565
Bilgisayarımın güvenli olması	,910	174	,364	,10690	,11751
	,925	171,674	,356	,10690	,11551
Kredi kartı bilgilerimin korunması	1,663	174	,098	,22678	,13637
	1,677	173,957	,095	,22678	,13525
Kişisel bilgilerimin korunması	1,090	174	,277	,13856	,12712
	1,099	173,963	,273	,13856	,12606
Web sitesinin kullanım kolaylığı	,514	174	,608	,05682	,11052
	,524	171,133	,601	,05682	,10855
Ürün çeşitliliği	,765	173	,445	,08864	,11588

	,776	171,406	,439	,08864	,11428
Fiyatların uygunluğu	1,267	173	,207	,16247	,12823
	1,293	166,463	,198	,16247	,12567
7/24 hizmet vermesi	,403	173	,688	,04852	,12042
	,405	172,884	,686	,04852	,11966

Cevaplayıcıların internetten alışveriş yapma seçiminde kriterlerin önemi ile cinsiyet durumu arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ölçülmeye çalışılmıştır. Bunun için t-testi uygulanmıştır. Uygulanan t-testi sonucunda, hem varyansların eşitsizliği hem de varyansların eşitliği varsayımında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Hipotez reddedilmiştir.

H10: İnternette alışveriş yapma seçiminde kriterlerin önemi ile cinsiyet arasında farklılık vardır.

Tablo 21: İnternette Alışveriş Yapmamaya Neden Olan Etkenler Arasında İlinti Var Mıdır?

**Korelasyon 0,01 anlamlılık düzeyinde ilişkilidir.

*Korelasyon 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır

İnternette alışveriş yapmama tutumlarını ve nedenlerini araştırdığımız değişkenleri, kendi arasında bir ilişkinin olup olmadığını incelemek için korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Test sonucu oluşan veriler tablo 10'da gösterilmiştir. Test sonucu oluşan verileri incelediğimizde;

‘İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmüyorum’ ile ‘ Yeterince bilgi sahibi olmadığım için internetten alışveriş yapmıyorum.’ Değişkeni hariç diğer değişkenler arasında $p < 0.01$ ve $p < 0.05$ anlamlılık düzeylerinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘İnternette kredi kartı bilgilerim izinsiz kullanılır korkusu yaşıyorum.’ İle ‘Yeterince bilgi sahibi olmadığım için internetten alışveriş yapamıyorum.’ Ve ‘Bilgisayarımın güvenlik açısından yeterli olduğuna inanmıyorum.! Değişkeni hariç diğer değişkenler arasında $p < 0.01$ ve $p < 0.05$ anlamlılık düzeylerinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım.’ İle ‘Yeterince bilgi sahibi olmadığım için internetten alışveriş yapamıyorum.’ Hariç diğer değişkenler arasında $p < 0,01$ ve $p < 0.05$ anlamlılık düzeylerinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Mağazadan alışveriş yapmak, internette alışveriş yapmaktan daha güvenlidir.’ İle ‘Bilgisayarımın güvenlik açısından yeterli olduğuna inanmıyorum.’ Değişkeni hariç diğer değişkenler arasında $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeylerinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Alışveriş benim için bir zevktir bu nedenle alışverişten haz alamıyorum.’ İle ‘Yeterince bilgi sahibi olmadığım için internette alışveriş yapamıyorum.’ Ve ‘Bilgisayarımın güvenlik açısından yeterli olduğuna inanmıyorum.’ Değişkenleri hariç diğer değişkenler arasında $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeylerinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Yeterince bilgi sahibi olmadığım için internette alışveriş yapamıyorum.’ İle ‘Mağazadan alışveriş yapmak, internette alışveriş yapamıyorum.’ ‘Bilgisayarımın güvenlik açısından yeterli olduğuna inanmıyorum.’ Ve ‘İnternette alışveriş yapmak daha teferruatlı’ değişkenleri arasında $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeylerinde sırasıyla 0,31, 0,00 ve 0,00 mükemmel ve mükemmele yakın değerler olduğu için anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. ‘Yeterince bilgi sahibi olmadığım için internette alışveriş yapamıyorum’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir.

‘Bilgisayarımın güvenlik açısından yetersiz olduğuna inanıyorum’ ile ‘İnternette kredi kartı bilgilerim izinsiz kullanılır korkusu yaşıyorum’, ‘Mağazadan alışveriş yapmak, internette alışveriş yapmaktan daha güvenlidir.’ Ve ‘Alışveriş benim için bir zevkti bu nedenle internette alışverişten haz almıyorum’ değişkenleri hariç diğer değişkenler arasında $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır.

‘İnternette alışveriş yapmak daha teferruatlı’ ile diğer değişkenlerin tümü arasında $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeylerinde anlamlı bir ilişki vardır.

‘Yeterince bilgi sahibi olmadığım için internette alışveriş yapamıyorum’ diyen cevaplayıcıların, ‘Mağazadan alışveriş yapmak daha güvenlidir, internette alışveriş yapmak daha teferruatlı’ beyanlarına katıldıkları gözlemlenmiştir.

İnternette alışveriş yapmayı güvenli bulmayan cevaplayıcılar, alışveriş yapacağım sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım fikri beyanına katılmışlardır.

Alışveriş benim için zevktir internette alışverişten haz almıyorum diyen cevaplayıcıların, yeterince bilgi sahibi olmadığım için internette alışveriş yapamıyorum fikri beyanına katılmadıkları tespit edilmiştir.

H11: İnternette alışveriş yapmamaya neden olan etkenler arasında ilinti vardır.

Tablo 22: İnternette Alışveriş Yapma Kriterleri Arasındaki İlinti

**Korelasyon 0,01 anlamlılık düzeyinde ilişkilidir.

*Korelasyon 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

İnternette alışveriş yapma kriterleri araştırdığımız değişkenleri, kendi aralarında bir ilişkinin olup olmadığını incelemek için 8 değişken korelasyon analizine tabi tutulmuştur. Test sonucu oluşan verileri incelediğimizde;

‘Web sitesinin güvenli olması’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Bilgisayarımın güvenli olması’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında $p < 0,01$ ve $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Kredi kartı bilgilerimin korunması’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında $p<0,01$ ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Kişsel bilgilerimin korunması’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında $p<0,01$ ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Web sitesinin kullanım kolaylığı’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında $p<0,01$ ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Ürün çeşitliliği’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında $p<0,01$ ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘Fiyatların uygunluğu’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında $p<0,01$ ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

‘7 /24 hizmet vermesi’ değişkeni ile diğer değişkenler arasında $p<0,01$ ve $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

H12: İnternette alışveriş yapma kriterleri ile bu kriterler arasında bir ilinti vardır.

5.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Hipotez Tablosu

Hipotez	Sonuç	Yöntem
H1: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin yaş durumu arasında ilinti vardır.	Red	Korelasyon
H2: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin gelir düzeyi arasında ilinti vardır.	Red	Korelasyon
H3: İnternette alışveriş yapmanın güvenli olduğunu düşünmeyenlerin mezuniyet durumu arasında ilinti vardır.	Red	ANOVA
H4: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin yaş durumu arasında ilinti vardır.	Kabul	Korelasyon
H5: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin gelir düzeyi arasında ilinti vardır.	Red	Korelasyon
H6: Alışveriş edeceğim sitenin güvenli olduğuna inansaydım alışveriş yapardım diyenlerin mezuniyet durumu arasında ilinti vardır.	Red	ANOVA
H7: İnternette alışveriş yapmama ile yaş durumu arasında farklılık vardır.	Red	ANOVA

H8: İnternette alışveriş yapmayan tüketicilerin neden internette alışveriş yapmadıklarına dair fikir beyanları ile cinsiyet arasında farklılık vardır.	Red	T-Testi
H9: İnternette alışveriş yapan tüketicilerin fikir beyanları ile cinsiyet arasında farklılık vardır.	Kabul	T-Testi
H10: İnternette alışveriş yapma seçiminde kriterlerin önemi ile cinsiyet arasında farklılık vardır.	Red	T-Testi
H11: İnternette alışveriş yapmamaya neden olan etkenler arasında ilinti vardır.	Kabul	Korelasyon
H12: İnternette alışveriş yapma kriterleri ile bu kriterler arasında ilinti vardır.	Kabul	Korelasyon

Dünya yaşanan gelişmeler dikkatli incelendiğinde, internet üzerinden alışveriş uygulamalarının Türkiye’de de yaygınlaşması kaçınılmazdır. Fiziki ortamda yapılan satışlar ile sanal ortamdaki satışlar ayrı olarak ele alınmamalı, bu iki sektör birbirine rakip değil birbirini tamamlayan etkenler olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye’de görece olarak geç başlayan, elektronik ticaret sektörü; genç nüfusun bilgisayar kullanım oranının her geçen gün artması, internet altyapısının yaygınlaşması ve teknolojinin ucuzlaması ile büyümesini arttıracaktır.

İnternette alışveriş yapan ve yapmayan tüketicilerin, internette alışveriş yapmanın güvenli olmadığı yönünde bir algıları olduğu anlaşılmıştır. Bu algının oluşmasında, internet kullanımı ve internette alışveriş yapma konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olunmadığı veya yazılı ve görsel basındaki yayınlardan fazlasıyla etkilendiği varsayılmaktadır.

İnternette alışveriş yapmak, mağazadan alışveriş yapmak kadar güvenlidir. Bu güven algısının oluşmasında, bilgisayar güvenliğine, internette alışveriş yapılan sitenin güvenliğine ve ağ güvenliğine olan ‘güven algısının’ artırılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, internette alışveriş yapmak, mağazadan alışveriş yapmaktan daha az güvenilir değildir. Mağazadan alışveriş yaparken algıladığımız güven hissinin, internette alışveriş yapılırken algılanabilir olması gerekmektedir. Nasıl ki, sürekli gittiğimiz bir mağazada da kendimizi rahat hissediyorsak, aynı şekilde internette alışveriş yaptığımız bir mağazada da kendimizi rahat hissetmeliyiz. Bunun için internette alışveriş yapma alışkanlığımızın artması, bilgisayar, ağ ve kredi kartı güvenliği konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamız gerekmektedir.

Uygulayıcılara Öneriler

1. Vatandaş şifresini girerken; etraftan şifresinin görülmemesi için tedbir geliştirmeli, gerekirse elle perdeleme yapmalıdır.

2. Aydınlatma bölümü içerisine gizli kamera yerleştirilerek vatandaşın şifreleri kaydedildiğinden; bankamatiklerin aydınlatma bölümünde sonradan yerleştirilmiş florasan lamba olup olmadığına dikkat edilmelidir.

3. Kart giriş haznelerinin orjinal olup olmadığı ile üzerinde parça ilavesi bulunup bulunmadığı kontrol edilmelidir.

4. Mevcut düzeneğin üzerinde herhangi bir ilave parçanın olup olmadığı ile tahrifatin bulunup bulunmadığına dikkat edilmelidir.

5. Tuş takımının olduğu bölümde fark edilebilir bir yükselti/kabarıklık olup olmadığına dikkat edilmelidir.

6. İşlem yaparken kimseden yardım almamaya özen gösterilmelidir.

7. Bankamatikten şüphelenilmesi durumunda; para çekme işlemi, veznelere yapılmalı veya kalabalığın yoğun olduğu bölgelerdeki bankamatikler tercih edilmelidir.

8. Banka müşterileri, internet bankacılığı işlemlerini ev ve işyerlerindeki kişisel bilgisayarlarından yapmalıdırlar.

9. İnternet bankacılığı işlemlerinde; bankanın, vatandaşa sunduğu güvenlik adımları kullanılarak gerçekleştirilmelidir.

10. Bankadan geldiği belirtilen e-postalar üzerinde, bankanın internet sayfasına ait link olsa dahi, sisteme internet adresini bizzat yazarak girmeye dikkat edilmelidir.

11. Kişisel kimlik bilgileri ile bankacılık bilgileri, internet üzerinden kesinlikle hiç kimse ile paylaşılmamalıdır.

12. İnternet üzerinden bir alışveriş yapılacak olması durumunda; sitenin güvenilirliğinden ve güvenliğinden kesin emin olunmalıdır.

13. Bankadan geldiği belirtilen e-postaları yanıtlarak, kişisel bilgilerin verilmemesine özen gösterilmelidir (www.iem.gov.tr; 2010).

Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın hedef kitlesi Kocaeli ilinde Outlet mağazadan alışveriş yapan tüketicilere bire bir ulaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan 200 adet anketin 176 adedi kullanılabilir olarak gözlemlenmiş ve bu doğrultuda da araştırma sonuçları oluşturulmuştur.

Akademisyenlere Öneriler

İnternette alışveriş yapan tüketicilerin tutum ve davranışlarını ölçmeye yönelik çalışmamızda elde edilen verilere göre, internette alışverişin güvenliği olmadığı algısının yaygın olduğu gözlemlenmiştir. Bu bakımdan bu algının nedenlerinin araştırılması, bu algının altında yatan unsurların neler olduğu, internette alışverişin güvenliği olmadığı algısının hangi uygulamalarla değiştirilebileceğine yönelik çalışmaların nasıl yapılabileceği, bundan sonraki akademik çalışmalarda, akademisyenler tarafından değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, C. Gökhan (2009), Güvenlik Endişesinin İnternet Bankacılığı Kullanımına Etkisi ve Vakıfbank müşterilerine Yönelik bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

ALACA, Behaddin (2008), Ülkemizde Bilişim Suçları ve İnternetin Suça Etkisi (Atrpoloji ve Hukuki Boyutları ile), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ALTUN, Ayşe (2005), Elektronik Ticaretin Ekonomik Etkilerinin Gelişmiş Ülkeler ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ANBAR, Adem (2001), 'E-Ticarette Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri', Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (2),s.18-32

ANDERSEN, Arthur (2001), Yönetim ve İnsan Kaynakları Danışmanlığı Ltd. Şti. Değişim.tr İnternetle Gelişimde Türkiye, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul

ARİKAN, Onur (2001), 'Set' E-Ticaret Önündeki Güvensizlik Engelini Yıkıyor...

AYSAL, Hakan (2007), Güvenlik ve İnternet Erişim Politikaları Oluşturulması: İstanbul Üniversitesi'nde Uygulama Süreci, İstanbul Üniversitesi

BAL, Hasan Çebi (2002), Bilgisayar ve İnternet Kullanımı, Akademisyen Yayınevi, Rize

BALOĞLU, Arzu ve Levent Karadağ (2008), İnternet ve Pazarlama, Ekin Yayınevi, Bursa

CANPOLAT, Önder (2001), E-Ticaret ve Türkiye-de ki Gelişme, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Hukuk Müşavirliği

DOĞANER, Murat (2007), Elektronik Türkiye-de Elektronik Ticaretin Gelişimi ve İşletmeden Tüketicieye Elektronik Ticaret Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ELİBOL, Halil, Burcu Kesici (2004), Çağdaş İşletmecilik Açısından Elektronik Ticaret, Selçuk üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:11-303, ISSN,1302-1796

ERTAŞ, Sacit (2000), Elektronik Ticaret: Tanımı, Gelişimi, Avantajları, Güvenliği, Derleyen: Veysel Bozkurt, Elektronik Ticaret, Alfa,s. 1-18

FİDANLIGÜL, Cemil (2006), Elektronik Ticaretin Gelişen Bir Pazarlama ve Dağıtım Kanalı Olarak Mal ve Hizmet Piyasalarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması. 2008, www.tuik.gov.tr Erişim tarihi: 24.09.2009

Hane halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Sonuçları. 2009. www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi: 12.04.2010

http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nternetin_Tarihsel_Geli%C5%9Fimi

<http://tr.wikipedia.org/wiki/DARPA>

<http://www.bilgiportal.com/v1/idx/18/234/internetBiliim-Szl/makale/internet-Tarihi.html>

İTO, İnternet Üzerinde Güvenlik Sorunları ve Güvenli Ticaret Yapmanın Yolları, Panel, İstanbul Ticaret Odası, 2007

KAHYA, B. Ersin, R. Levent Çakıroğlu ve Abdullah Dengiz (2007), Türkiye'nin En büyük 500 İşletmesinde E-Ticaret Üzerine Bir Alan Araştırması, www.tcmb.gov.tr

KIRIM, Mehmet (2007), İnternet Kullanan Tüketicilerin İnternetle Alışveriş Yapma Durumları ve Buna İlişkin Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

KORKMAZ, Nuray (2004), Sorunlarla E-Ticaret, E-İş, , İstanbul Ticaret Odası, İşletme Yönetiminde Yeni Eğilimler Dizisi, İstanbul

MESTÇİ, Aytaç (2007), Türkiye İnternet Raporu, <http://inet-tr.org.tr/inetconf12/bildiri/24.pdf>

NEBİPAŞAGİL, Elif (2009), Elektronik Ticaret ve Güven Sorunsalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZBAY, Adem ve Jan Devrim (2000), E-Ticaret Rehberi , Hayat Yayınları, İstanbul

ÖZMEN, Şule (2003), Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu: E-Ticaret, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul

SEZEN, Cenk (2007), Elektornik Ticarete Açık Arttırma Pazar Yerleri, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

SOYER, Nagehan (2011), Kültür, Tüketim Değeri ve İnternette Alışveriş: Türkiye ve İngiltere üzerine kültürler arası bir çalışma, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

SÖYLEMEZ, Alev (2001), Yeni Ekonomi, Boyut Kitapları, İstanbul

SPECTOR, Robert (2001), Amazon.com ve Yaratıcı Jeff Bezos, Çev. Zeynep Yelçe, Scala Yayıncılık, İstanbul

SÜER, Ayça H. (2006), Geleneksel Mobilya Mağazaları ile E-Ticaret Mobilya Mağazalarının Satın Almada Tüketici Tercihleri Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

ŞAHİN, Yusuf Levent (2005), İnternette Güvenlik ve Saldırı Sezme Sistemleri, Anadolu Üniversitesi

ŞATANA, Günay (2006), İnternette Profesyonel Güvenlik, Proje, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

TAMAR, Ramin Sekarchi (2013), Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde E-Ticaret, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri : Ankara İlinde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

TÜZÜNTÜRK, Selim (2009), Çok BOyutlu Ölçekleme Analizi : Suç İstatistikleri Üzerine Bir Uygulama, <http://iletisimçatauni.edu.tr/eisemp/html/tammetinler/158.pdf>

ULUÇAY, Utku (2012), Dünyada ve Türkiye'de e-ticaret: Tüketicilerin internet üzerinden alışveriş alışkanlıkları üzerine bir uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÜNVER, Mustafa, Cafer Canbay, A. Gül Mirzahoğlu (2009), Siber Güvenliğin Sağlanması: Türkiye'de Mevcut Durum ve Alınması Gereken Tedbirler, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Bilgi Teknolojileri ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı

W.C. Clinton ve Albert Gore (2000), Global Elektronik Ticaret, Çev., Veysel Bozkurt, Alfa, İstanbul

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ
Uluslar Arası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

❖ **Yayın İlkeleri** ❖

Yayın İlkeleri

- 1) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslar arası hakemli bir dergidir.
- 2) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi'nde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olacaktır.
- 3) Karadeniz (Black Sea – Chornoye More) Dergisi'nde yayımlanacak yazılar metin olarak en fazla 20 sayfa; resim, belge, kroki, harita ve benzeri malzemeler mevcut ise bu eklerle birlikte en fazla 23 sayfa olacaktır.
- 4) Türkiye Türkçesi ve Türk Dilinin diğer şiveleri ile yazılan yazılara Türkçe Özet (ortalama 70 kelime), İngilizce veya Rusça Özet, Anahtar Kelimeler (ortalama 5 kelime) ve bunların İngilizce veya Rusça karşılıkları eklenecektir.
- 5) Yabancı dillerde yazılmış yazılara, yazının Türkçe başlığı ve Türkçe özeti eklenecektir.
- 6) Dergimize Türkçe, İngilizce ve Rusça olmak üzere üç dilde yazı kabul edilebilir.
- 7) Yazılar, disket/CD kaydı ile birlikte dört nüsha halinde ve üç nüshasında yazar adı belirtilmeden yazışma adresine gönderilecektir.
- 8) Yazılar, Times New Roman (11 punto) yazı karakteriyle, tek satır aralığıyla yazılacaktır.
- 9) Metin içinde yapılacak göndermeler ad, yayın yılı ve sayfa numarası biçiminde parantez içinde belirtilecektir. (Köprülü 1989: 9). “Dip notlar” yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve “Son not” olarak metnin sonunda Times New Roman yazı karakterinde 10 punto ile yazılacaktır.
- 10) Yazılarda yararlanılan kaynaklar yazının sonundaki Kaynaklar bölümünde alfabetik olarak verilecektir.
- 11) Çalışmanın “Kaynaklar” bölümünde yararlanılan eserler (kitaplar için) KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b. (makale ve bildiriler için) ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, Cem, V (49), s. 44-45.örneğindeki sisteme uygun biçimde belirtilecektir.
- 12) Yayın kuruluna gönderilen yazılar, hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla gönderilecektir.
- 13) Dergiye gönderilecek yazılarla birlikte web sayfasında yer alan Makale Sunum Formu doldurulup gönderilecektir.
- 14) Yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazı sahiplerine ait olacaktır.

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ
An International Journal of Social Sciences

❖ Publication Principles ❖

1) Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) is a quarterly journal of social science subject to international peer review.

2) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should be original contributions, meaning that they should not be published previously or should not be under consideration for any other publication at the same time.

3) All articles submitted to the Karadeniz (Black Sea–Chornoye More) should have a maximum text length of 20 pages, to be extended to 23 pages in the case of articles containing photos, documents, drawings, maps or similar materials.

4) With regards to articles written in Turkish (as it is spoken in Turkey) or other Turkish dialects, a Turkish, English or Russian abstract (average 70 words) and Key Words (average 5 words) in all three languages should be provided.

5) With regards to articles written in foreign languages, titles and abstracts of the articles should be submitted in Turkish.

6) Articles written only in Turkish, English and Russian are accepted to our journal.

7) All articles should be submitted in a CD/floppy disk with four written samples, three of which should be sent to the given correspondence address without stating the writer's name.

8) All articles should be written in Times New Roman, size 11pt with one lined space.

9) References in the text should be signified in brackets as name, publication year and page number. (Köprülü 1989: 9). “Foot notes” should be used only for statements and should be written in Times New Roman font and 10 font size at the end of the text as a “Last Note”.

10) References used in articles should be given under the title References at the end of the article in an alphabetical order.

11) Literatures in the “Bibliography” section of the study should be indicated as in the example of the system “KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b.” (for the books) and “ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılarda Musahiplik”, Cem, V (49), s. 44-45.” (for the essays and papers).

12) All articles submitted to the publisher's board will be, firstly, sent to two different experts concerned with the subject in the referee committee. Then, they will be published according to the reports taken from these two referees or sent back to the owners of the articles for editing/reviewing if needed.

13) When sending the articles to the journal, also, “Article Presentation Form” which can be found in the website www.karadenizdergi.com should be filled and sent.

14) The owners of the articles are fully responsible for their published writings.

KARADENİZ

BLACK SEA – ЧЕРНОЕ МОРЕ

Ежеквартальный международный журнал общественных наук

❖ Основные положения журнала и требования к статьям ❖

1) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – является ежеквартальным международным изданием, со своей редколлегией.

2) Журнал Karadeniz (Black Sea – Черное море) – издание, в котором будут печататься нигде до этого времени неопубликованные статьи. Если же статья уже выходила в свет, в нашем журнале она может быть опубликована на другом языке.

3) Объем статей для журнала Karadeniz (Black Sea – Черное море), должен составлять не более 20 страниц. Если в статье имеются дополнения в виде рисунков, документов, схем, карт и др. подобных материалов, объем статьи может увеличиваться до 23 страниц.

4) Если статья написана на турецком или других тюркских языках, к ней требуются резюме на турецком, а также на русском или английском языках (примерно 70 слов) и список ключевых слов (примерно 5 слов) с переводом на английский или русский.

5) Статьи, которые будут написаны не на турецком языке, будут дополняться переведенной на турецкий язык аннотацией и названием статьи.

6) Наш журнал принимает статьи, написанные на турецком, английском и русском языках.

7) Статьи на дискетах или CD в четырех экземплярах, в трех из которых не должно быть указано имя автора, отправляются на адрес издательства.

8) Статьи должны быть набраны в программе Times New Roman, кегль -11, межстрочный интервал — 1.

9) Ссылки на библиографию в тексте выполняются следующим способом: в круглых скобках указывается автор издания, год (разделяется запятой) и страница. Указание страницы разделяется двоеточием. Например: (Köprülü, 1989: 9). Для сносок следует использовать 10 размер шрифта Times New Roman.

10) Используемая для написания статьи библиография, должна приводиться после текста статьи в алфавитном порядке.

11) Список литературы в разделе «Библиография» представлен по образцу системы “KÖPRÜLÜ M. Fuat: (2009). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara, Akçağ Yay., 11 b.” (для книг) и “ASAN Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenler-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, Cem, V (49), s. 44-45.” (для эссе и прочих документов).

12) Присланные в издательство статьи, отправляются двум специалистам (по теме статьи) из редколлегии и, согласно их отчету, принимается решение о публикации. Если, по мнению редколлегии, статья требует исправлений, ее высылают обратно автору для доработки.

13) При отсылке статьи в журнал также должна быть заполнена и отослана «Форма Презентации Статьи», которую можно найти по ссылке www.karadenizdergi.com

14) Всю ответственность за статьи, опубликованные в журнале, несут авторы.

Ежеквартальный международный журнал общественных наук основные положения журнала и требования к статьям.

❖ **Abone Şartları** ❖

Abone olacaklar Erdoğan ALTINKAYNAK adına 05732013 numaralı posta çeki hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla iletceklerdir.

❖ **Payments** ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to Erdoğan ALTINKAYNAK's postal cheque account number: 05732013 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ **Абонентное Условие** ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ **Fiyatı / Стоимость / Price** ❖

50 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)
30 \$ / 20 Euro (Yurt dışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ **Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price** ❖
600 TL (Yurt içi / для граждан Турции / Interior)